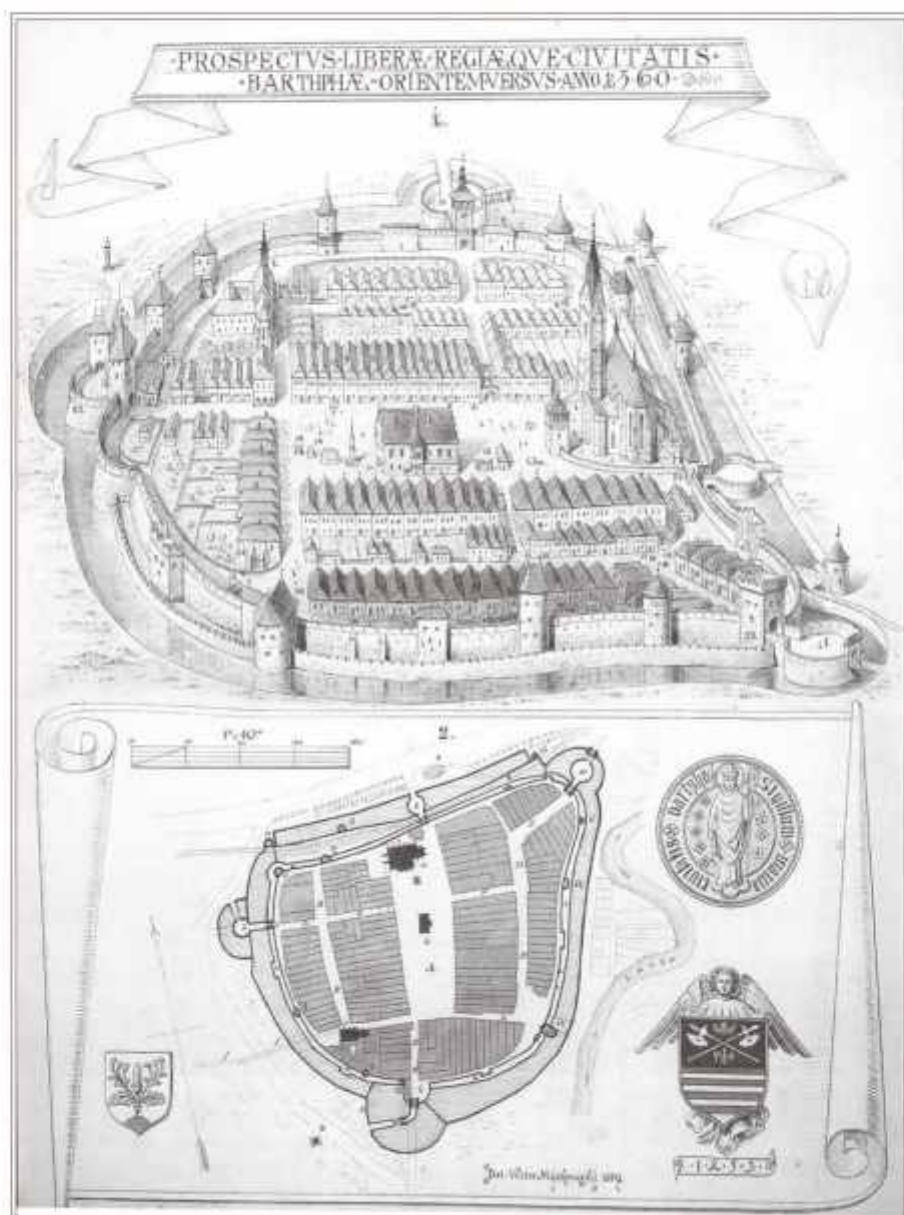

BARDEJOV
13. november 2020

BARDKONTAKT 2020

ISBN 978-80-570-2271-8

Mestský úrad Bardejov
Radničné námestie č. 16, 085 01 Bardejov, Slovakia
tel.: (00421) 054 472 2641, e-mail: mesto@bardejov.sk

ZBORNÍK PREDNÁŠOK 2020

HLAVNÁ TÉMA KONFERENCIE :

OCHRANA PAMIAŤOK NA KRIŽOVATKE PERSPEKTÍV - KONTEXTY, PERSPEKTÍVY, LIMITY OCHRANY PAMIAŤOK V ZRKADLE SKÚSENOSTÍ LOKALÍT SVETOVÉHO DEDIČSTVA UNESCO

OBSAH:

- 1. Slovo na úvod**
doc. Ing. Eva Kráľová, CSc.
Ústav dejín a teórie architektúry a obnovy pamiatok, Fakulta architektúry a dizajnu STU v Bratislave 4
- 2. 20 rokov lokality svetového kultúrneho dedičstva UNESCO - Historické jadro mesta Bardejov**
Mgr. Jana Ličková
Mestský úrad Bardejov, Radničné námestie č. 16, Bardejov 7
- 3. Dokumenty pamiatkovej ochrany pre usmerňovanie územia Pamiatkovej rezervácie Bardejov od doby jej vyhlásenia**
Ing. arch. Jana Onufráková
Krajský pamiatkový úrad Prešov, Hlavná 115, 080 01 Prešov 17
- 4. Pamiatková rezervácia ľudovej architektúry Vlkolínec v Zozname svetového dedičstva UNESCO a niekoľko negatívnych aspektov zápisu**
doc. Ing. Miloš Dudáš, CSc.
Krajský pamiatkový úrad Žilina, Mariánske nám. 19, 010 01 Žilina
a Fakulta humanitných vied Žilinskej univerzity v Žiline, Univerzitná 8215/1, 010 26 Žilina 26
- 5. Problematika zachovávanía konzervátorskej substancie na príklade obnovy múrov ZÁMKU LIGĘZOVCOV V PRZEĆŁAWI**
Prof. PRz. dr. Hab. Inż. Marek Gosztyła
Katedra ochrany pamiatok, Polytechnika, Aleja Powstańców Warszawy 12, Rzeszów, Krystian Sikorski
Katedra ochrany pamiatok, Polytechnika, Aleja Powstańców Warszawy 12, Rzeszów, prof. Ing. arch. Peter Pásztor, PhD.
Katedra architektúry, Fakulta umení TUKE, Letná 9, Košice 36
- 6. Rôznorodosť prístupov k prezentácii lokalít zo zoznamu UNESCO – problémy, otázky a skúsenosti z praxe lektora**
Ing. arch. Zuzana Grúňová, PhD.
Stavebná fakulta, Uniza, Univerzitná 8215/1, 010 26 Žilina 48
- 7. K infraštruktúre cestovného ruchu v lokalitách s pamiatkami svetového dedičstva na príklade lokality Drevené chrámy v slovenskej časti Karpatského oblúka**
doc. Ing. Eva Kráľová, PhD. , Ing. arch. Ivana Lisická, PhD.
Fakulta architektúry a dizajnu STU, Námestie slobody 19, 812 45 Bratislava 58

-
- 8. Miejsca dziedzictwa UNESCO na Dolnym Śląsku**
 Mgr Zygmunt Krasuń Ph.D.(c.)
 Uniwersytet Wrocławski, Plac Uniwersytecki 1, 50-137 Wrocław, Polska; 71
- 9. Výsledky pravidelného monitoringu časti lokality svetového kultúrneho dedičstva „Levoča, Spišský hrad a pamiatky okolia“**
 Mgr. Mária Švačková Šofranková
 Krajský pamiatkový úrad Košice, pracovisko Spišská Nová Ves, so sídlom v Levoči, Námestie
 Majstra Pavla 41, Levoča 83
- 10. Komparatívna štúdia prezentácie radníc vo vybraných lokalitách UNESCO a nové výzvy prezentácie architektonického dedičstva**
 Dr Ing. arch. Martin Vaščák
 MVA ace s.r.o., Ukrajinská 8, 831 02 Bratislava 90
- 11. Kultúrne dedičstvo ako súčasť smart city konceptu (nástroj posilnenia povedomia a podpory manažmentu kultúrneho dedičstva)**
 Ing. Barbora Borotová
 Slovenská technická univerzita, Ústav manažmentu Vazovova 5, 812 43, Bratislava 98
- 12. Hľadanie funkcie pre objekty v historických jadrách**
 Ing. arch. Martina Jelínková
 Fakulta architektúry a dizajnu, STU v Bratislave, Nám. Slobody 19, 812 45 Bratislava 110
- 13. Potenciál zaniknutých historických urbanistických štruktúr v kontexte rozvoja regiónu**
 Ing. arch. Veronika Aschenbrierová
 Ústav manažmentu STU Bratislava, Vazovova 5 Bratislava 120
- 14. Historická zeleň ako potenciál pre udržateľné sídla**
 Ing. Anna Dobrucká, PhD
 Ateliér Dobrucká s.r.o., Dolnohorská 102, 949 01 Nitra 129
- 15. Aktéři ochrany památek - příklad současné praxe**
 Ing. arch. Blažena Hubáčková, PhD.
 Ing. arch. Petr Hubáček, PhD.
 VUT v Brně, Fakulta stavební, Veveří 95, 602 00 Brno, Česká republika, 138
- 16. Územný plán ako jeden z nástrojov implementácie stratégie manažmentu historických zastavaných území**
 Ing. arch. Zuzana Ladzińska, PhD. , Ing. Vladimír Ondrejčka, PhD.
 Oddelenie priestorového plánovania, Ústav manažmentu STU, Vazovova 5, 812 43 Bratislava 146
- 17. Potreba aplikácie univerzálneho navrhovania v historickom prostredí z pohľadu Dohovoru OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím**
 Ing. arch. Beata Polomová, PhD. , Ing. arch. Klára Macháčková, PhD., Ing. arch. Tibor Varga, PhD.
 Fakulta architektúry a dizajnu STU, Nám. Slobody 19, 812 45 Bratislava 159

-
- 18. Zámer konverzie, nového využitia historického industriálneho areálu Tiberghien- Merina v Trenčíne**
akad. arch. Ing. Igor Mrva, architekt, Trenčín
Ing. arch. Július Bruna, architekt, Trenčín
doc. Ing. arch. Janka Betáková
PhD. Vysoká škola Dubnický technologický inštitút, Dubnica nad Váhom 170
- 19. Prístavné a nábrežné plochy ako svetové dedičstvo UNESCO, zánik alebo možnosť rozvoja**
Ing. arch. Ing. Martin Dubiny
Fakulta architektúry a dizajnu STU, Námestie slobody 19, 812 45 Bratislava 185
- 20. K otázke architektonických a rozvojových intervencií v lokalitách svetového kultúrneho dedičstva**
doc. Ing. Eva Kráľová, CSc.
Fakulta architektúry a dizajnu STU, Námestie slobody 19, 812 45 Bratislava; 198
- 21. VIEDENSKÉ MEMORANDUM** na tému „Svetové dedičstvo a súčasná architektúra - Spravovanie historickej mestskej krajiny “ 218

BARDKONTAKT 2020

Slovo na úvod

doc. Ing. Eva Kráľová, CSc.

Ústav dejín a teórie architektúry a obnovy pamiatok, Fakulta architektúry a dizajnu STU v Bratislave

Slovo na úvod

doc. Ing. Eva Kráľová, CSc

Ústav dejín a teórie architektúry a obnovy pamiatok, Fakulta architektúry a dizajnu STU v Bratislave

Tohtoročný, v poradí už XXVIII. ročník konferencie Bardkontakt – Problematika mestských pamiatkových centier, vo viacerých aspektoch odzrkadľuje turbulentné dianie v spoločnosti, ktoré vyvoláva nie vždy len očakávané dopady aj na poli ochrany pamiatok.

Koronakrízová pandémia sužujúca prakticky celý svet už od začiatku roka, okrem iných problémov, nielen utlmila niektoré pamiatkárské aktivity, ale aj zatlačila do úzadia viaceré okrúhle jubileá súvisiace s ochranou pamiatok na Slovensku.

Vo vzťahu k mestu Bardejov – ako tradičnému miestu stretnutí ochrancov a užívateľov pamiatok na konferencii Bardkontakt – je to **20 rokov od zápisu historického jadra Bardejova do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO.**

V širšom celoslovenskom kontexte prešlo už **70 rokov** od vyhlásenia prvých historických jadier miest za **mestské pamiatkové rezervácie** (Banská Štiavnica, Bardejov, Kežmarok, Kremnica, Levoča, Prešov, Spišská Kapitula, Spišská Sobota), čo vtedy predstavovalo vysoko progresívny akt prechodu od ochrany individuálnych architektonických pamiatok ku komplexnejšej ochrane kompaktných sídelných súborov. Ako nasledujúce obdobia ukázali, bol to krok správnym smerom, lebo dnes máme už 18 takýchto rezervácií v mestách a ďalších 10 rezervácií ľudovej architektúry. Z nich aj ďalšie majú okrúhle výročie od svojho vzniku – 30 rokov Svätý Jur aj rezervácia ľudovej architektúry Plavecký Peter.

Stretávajúc sa takto krátko pred koncom kalendárneho roka sme už blízko aj k ďalšiemu významnému jubileu – budúci rok uplynie **70 rokov** odvtedy, čo **výnosom povereníka pre školstvo, vedu a umenie Ladislava Novomestského číslo 9864-I/5 z 15. marca 1951 bol zriadený Pamiatkový ústav v Bratislave s účinnosťou od 1. januára 1951.**

Jubileá vo všeobecnosti sú príležitosťou na slávnostné bilancovanie, zvyčajne dosiahnutých úspechov a vytvorených výsledkov. No zvyčajne sú aj podnetom na zamyslenie sa – Ako ďalej? Zamysleniu sa nad touto otázkou môžu napomôcť aj ďalšie okrúhle alebo bezprostredne blízke jubileá: 90 rokov od sformulovania Aténskej charty na obnovu historických pamiatok (prijatej na 1. Medzinárodnom kongrese architektov a technikov historických pamiatok) v Aténach 1931, rovnaké výročie prvých formulácií Aténskej charty moderného urbanizmu (sformulovanej Kongresom CIAM, ktorá napokon bola prijatá v roku 1933), či 20 rokov od Hannoverskej výzvy o udržateľných mestách a obciach.

Ako výpočet týchto jubileí naznačuje, ochrana pamiatok sa nikdy nerealizuje izolovane, v nejakej slonovinovej veži, aj keď o pamiatkach často rozmýšľame, ako by zo slonoviny boli. Ochrana pamiatok, ich poznávanie, využívanie no najmä spravovanie je mnohonásobne a mnohorako previazané s inými potrebami, starosťami aj radosťami každodenného života. Života našich miest a obcí, ich komunit a ich spoločných perspektív. Preto tematické zameranie tohtoročnej konferencie **Ochrana pamiatok na krížovateľke perspektív** sa zameriava na **kontexty, perspektívy, limity ochrany pamiatok** (a to aj pri príležitosti zápisu Bardejova do zoznamu Svetového dedičstva) **v zrkadle skúseností lokalít svetového dedičstva UNESCO.**

Zápis medzi svetové dedičstvo však tiež nemožno vnímať len ako konečný jednorazový akt, ale najmä ako inšpiráciu – proces zlepšovaniu podmienok ochrany, propagácie, spoločenského pôsobenia i užívania si bohatých a vzácnych hodnôt našich pamiatok. V tomto kontexte tematické okruhy konferencie boli rozšírené na:

- Skúsenosti, výzvy a nádeje mesta Bardejov od jeho zápisu do Zoznamu UNESCO.
- Skúsenosti iných lokalít zapísaných do Zoznamu UNESCO – čo im zápis dal a čo vzal ...
- Je status svetového dedičstva (analogicky aj NKP a MPR) prekážkou alebo katalyzátorom rozvoja?
- Otázky zákonnej/legislatívnej ochrany pamiatok a ich dopadu na dotknuté sídlo / územie z rôznych spoločenských hľadísk (teoretické, metodologické, filozofické, sociologické, ekonomické, manažérske, urbanisticko-architektonické a rôzne iné ...
- Čo očakávať, na čo sa pripraviť, čoho sa vystríhať v kontexte avizovanej postkoronovej rekonštrukcie krajín a ich hospodárstva v súvislosti s ochranou a užívaním pamiatok?
- Problematika univerzálneho navrhovania a obnovy pamiatok

Diskusii o tom všetkom Bardkontakt 2020 poskytuje priestor. Do diskusie boli prizvaní pracovníci Pamiatkového úradu Slovenskej republiky, Združenia miest a obcí Slovenska, predstavitelia a zástupcovia obcí, členovia Slovenskej komory architektov, Slovenskej komory stavebných inžinierov, Slovenskej komory reštaurátorov, odborníci z akademického prostredia, vlastníci domov v historických jadrách, pracovníci stavebných úradov, investori, projektanti, členovia a zástupcovia občianskych iniciatív, nadšenci a všetci, ktorých táto téma zaujíma. Cieľom konferencie je poskytnúť priestor na medziodborovú diskusiu: výmenu názorov, polemiku a šírenie skúseností medzi účastníkmi procesov dotýkajúcich sa ochrany, obnovy a manažmentu pamiatok, riadenia sídiel a regiónov, posilňovania komunít, usmerňovania a programovania ich rozvoja.

Z dôvodu koronavírusovej pandémie sa termín tohtoročnej konferencie najprv len posunul z augusta na neskôr, no neskôr sa k tomu pridružila aj nemožnosť stretávania sa väčšieho počtu ľudí – čo naznačovalo, že Bardkontakt sa snáď neuskutoční. Ako sa však ukázalo, dlhoročná tradícia zapustila dobré korene a záujemcovia o stretnutie v Bardejove sa hlásili. Nakoniec sa podarilo nájsť riešenie a Bardkontakt sa realizuje v dosiaľ netradičnom formáte videokonferencie. Aktívna časť konferencie prenášaná on-line cez internet (youtube) bude síce trochu oklieštená, lebo nie všetkým pôvodne prihláseným účastníkom vyhovovala táto zmena. No všetky organizátorom doručené príspevky sú tradične publikované v zborníku, ktorý okrem tlačenej formy je prístupný aj na internete, na stránke Mestského úradu Bardejov: <https://www.bardejov.sk/bardejov/konferencia-bardkontakt> .

Na tomto mieste vyslovujem poďakovanie a uznanie hlavnému organizátorovi konferencie Bardkontakt – Mestskému úradu Bardejov a jeho pracovníkom, vďaka zanietenosti a húževnatosti ktorých sa podarilo prekonať všetky prekážky, ktorá sa tohto roku pred Bardkontakt navaliť.

Všetkým účastníkom a celej konferencii želim tvorivého ducha, príjemné a úspešné rokovanie.

Eva Kráľová

BARDKONTAKT 2020

20 rokov lokality svetového kultúrneho dedičstva UNESCO - Historické jadro mesta Bardejov

Mgr. Jana Ličková

Mestský úrad Bardejov, Radničné námestie č. 16, Bardejov

20 rokov lokality svetového kultúrneho dedičstva UNESCO - Historické jadro mesta Bardejov

Mgr. Jana Ličková

Mestský úrad Bardejov, Radničné námestie č. 16, Bardejov, jana.lickova@bardejov.sk

Abstrakt

Zámerom príspevku je komparatívnym spôsobom poukázať na najvýznamnejšie obnovy, ktorými Historické jadro mesta Bardejov prešlo od zápisu do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva UNESCO v roku 2000.

Kľúčové slová: Historické jadro mesta Bardejov, UNESCO, 20. výročie, obnova národných kultúrnych pamiatok

Prvý záujem o dokumentovanie historických stavieb ako predmetu pamiatkovej ochrany v Bardejove začína koncom 19. storočia bardejovským rodákom a pamiatkarom Viktorom Miškovským a pokračuje vytipovaním Bardejova medzi najvýznamnejšie urbanisticko-historické mestá v rámci bývalého Československa. Následným vyhlásením historického centra mesta Bardejov za pamiatkovú rezerváciu Vládou Československej republiky dňa 11. 07. 1950 sa zvýšil záujem o historické stavby a ešte v polovici 50-tych rokoch sa začalo s obnovou častí mestského opevnenia. Rozhodujúcu úlohu v tomto procese zohral Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů v Prahe (ďalej „SÚRPMO“), ktorý postupne spracoval koncepčné materiály obnovy objektov hlavne meštianskej architektúry Radničného námestia. Vykryštalizoval sa názor prinavrátiť meštianskej architektúre Radničného námestia výraz „pôvodného“ goticko-renesančného mesta, ktoré okrem zachovanej stredovekej parcelácie, dvojtraktovej dispozície, klenieb, drevených trámových stropov a kamenných architektonických detailov bolo charakterizované aj typickými vysokými strechami s valbou alebo štítom a s hrebeňom kolmým na uličnú čiaru. Tento plán vytvoril jednotnú koncepciu obnovy. Z metodického hľadiska možno prístup hodnotiť ako sanačnú regeneráciu so snahou o maximálne zachovanie autenticity a rehabilitáciu takých atribútov námestia, o ktoré mesto v minulosti bolo ochudobnené. Predovšetkým išlo o viac menej jednotnú obnovu historických striech do podoby pred požiarom v roku 1868.

Vďaka veľkému rozsahu obnov v Pamiatkovej rezervácii a prístupu k ochrane pamiatkového fondu v roku 1986 mesto Bardejov získalo zlatú medailu UNESCO pre záchranu kultúrneho dedičstva. Všetky vyššie spomenuté pozitívne snahy o zachovanie autenticity a génia loci historického centra priniesli asi najvýznamnejšie ocenenie v roku 2000.

Na základe rozhodnutia 24. zasadnutia Výboru pre svetové dedičstvo pri UNESCO bolo v roku 2000 do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva zapísané Historické jadro mesta Bardejov (obr. 1). Lokalita je zapísaná na základe kritérií iii a iv pod číslom 973.

Kritérium (iii): Opevnené mesto Bardejov poskytuje výnimočne dobre zachovaný doklad hospodárskej a spoločenskej štruktúry obchodných miest v stredovekej strednej Európe.

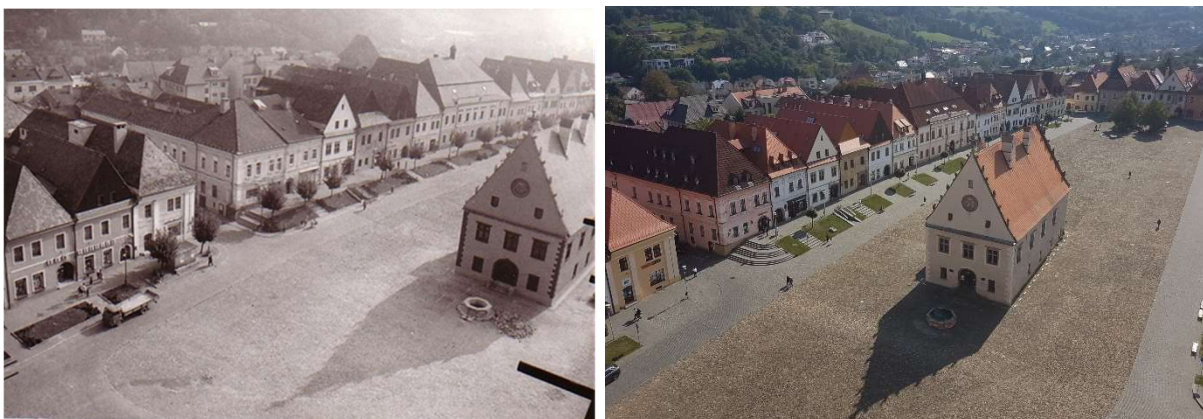
Kritérium (iv): Pôdorys mesta, meštianske domy a opevnenie Bardejova ilustrujú urbanistický komplex, ktorý sa vyvinul v strednej Európe počas stredoveku v blízkosti významných obchodných ciest. [1]

Vstupom lokality do Zoznamu svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO sa zvýšili požiadavky pre ochranu pamiatkového fondu a s ňou spojené požiadavky pre obnovu národných kultúrnych pamiatok. Výsledkom je rekonštrukcia uličného interiéru lokality a množstvo hodnotne obnovených pamiatok, z ktorých mnohé boli ocenené aj cenou Ministerstva kultúry - Pamiatka roka.

Obr.1: Historické jadro mesta Bardejov v čase zápisu do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva UNESCO.
Zdroj: <https://whc.unesco.org/en/list/973/gallery/>

Prvým významným počinom v lokalite bola rekonštrukcia Radničného námestia, ktorá začala v roku 2000 architektonickou súťažou. Základným východiskom obnovy námestia bolo zachovanie jeho celistvého výrazu, komunikačného systému, zelene a všetkých iných pozitívnych momentov, ktoré sa v priebehu storočí na námestí vyvinuli. Nešlo o prezentáciu niektorej konkrétnej historickej, slohovej alebo časovej fázy námestia, ani o zakonzervovanie v duchu historizujúcich reminiscencií. Realizovaný záchranný archeologický výskum [2] priniesol informácie o pôvodnom spevnení námestia riečnym kameňom z rieky Topľa, čím bola zásadne nastolená požiadavka na rehabilitáciu, teda prinavrátanie exaktne preukázaných hodnôt.

Obr.2: Radničné námestie pred rekonštrukciou. Zdroj: Krajský pamiatkový úrad Prešov
Obr.3: Radničné námestie v súčasnosti. Zdroj: Mgr. Jana Ličková

V auguste 2004 ukončená úprava plochy Radničného námestia je v súlade s celkovým charakterom a výrazom celého námestia ako aj architektúr, ktoré ho obkolesujú. Boli rešpektované historicky vyvinuté nivelity a sklony a obnovená zeleň. Odstránená bola nevhodná z Tatier importovaná okruhliaková žulová dlažba zo 60tych rokov tzv. „mačacie hlavy“. Táto dlažba vo vnútornej ploche námestia bola nahradená dlažbou z miestneho riečneho kameňa, ktorá bola historicky doložená. Na dopravné komunikácie a chodníky bol použitý prírodný štiepaný kameň andezit z regionálnych zdrojov.

V tomto princípe sa odrážala aj obnova bočných ulíc, ktoré sú integrálnou súčasťou Pamiatkovej rezervácie Bardejov. Z hľadiska estetizácie uličného interiéru jednotlivých ulíc a docielenia ich vyššieho užívateľského štandardu bolo žiaduce zjednotiť celkový výraz týchto plôch a priestorov s výrazom Radničného námestia a vytvoriť výrazovo jednotný celok. Aj pri rekonštrukcii ulíc išlo o zosúladenie pozitívnych momentov, ktoré sa v priebehu storočí vyvinuli a odstránenie nevhodných zásahov prevažne z 20. storočia. Na všetkých uliciach okrem prihradbových bol priznaný uličný princíp t.j. boli odčlenené chodníky od vlastnej vozovky - prezentované úpravou ulíc Stöcklova, Veterná, Poštová, Rhodyho, Kláštorská (Obr. 4 – 5), časti ulice Hviezdoslavovej a Františkánov. Uplatnené boli súdobé prvky drobnej architektúry.

Obr. 4 – 5: Kláštorská ulica pred a po rekonštrukcii.
 Zdroj: Krajský pamiatkový úrad Prešov (Mgr. J. Ličková)

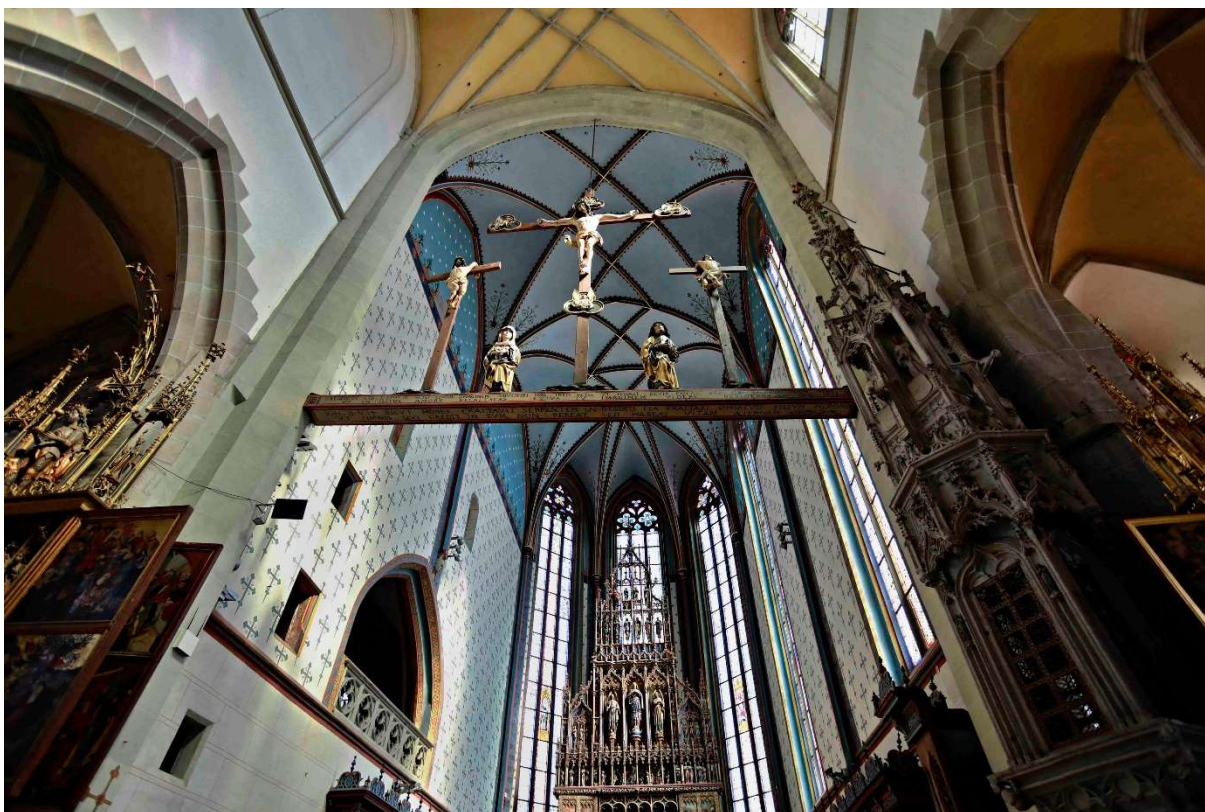
Prihradbové ulice boli rekonštruované bez priznania uličného princíp, t.j. spevnenie je bez chodníkov, jednoliate od hradobného múru ku hranici objektov - prezentované úpravou ulíc Baštová a Na hradbách. Rekonštrukcii ulíc predchádzal archeologický výskum, ktorého výsledky v prípade mestského opevnenia boli odprezentované. Na všetkých komunikáciách bol použitý princíp spevnenia a materiál pre spevnenie identický s materiálom a princípmi uplatnenými na Radničnom námestí. Obnova uličného interiéru nesporne vniesla kvalitu, ktorá slúži nielen v rovine praktickej, ale aj umocňuje vnímanie tohto malebného priestoru.

Obr.6: Radnica pred obnovou exteriéru. Zdroj: Krajský pamiatkový úrad Prešov

Obr.7: Radnica po obnove exteriéru. Zdroj: Mgr. J. Ličková

Na radnici, postavenej v rokoch 1505 – 1511, ako na prvej stavbe na Slovensku bolo uplatnené renesančné kamenné tvaroslovie, čím predstavuje táto národná kultúrna pamiatka celoslovenský význam. Centrálne situovaná stavba tvorí výraznú dominantu Radničného námestia, preto prístup k obnove jej exteriéru bol mimoriadne citlivý s cieľom prezentácie autenticity objektu. Počas reštaurovania sa odstránili nevhodné zásahy, ku ktorým došlo pri obnove v 80-tych rokoch 20. storočia. Boli odkryté a zreštaurované plochy s pôvodnou omietkou a zvyšné plochy boli doplnené omietkou identickou so zachovaným originálom. Radnica získala svoju pôvodnú farebnosť. Podrobným výskumom boli odkryté a prezentované významné nálezy stredovekých kamenných prvkov, ako ostenia okien, fragment portálu a pod. [3] Obnova exteriéru radnice realizovaná metódou reštaurovania pod vedením Mgr. P. Gomboša, akad. mal. rešt., akad. mal. Ľ. Čápa a akad. soch. M. Kutného získala vzhľad, ktorý sa maximálne priblížil vzhľadu pri jej vzniku, čo bolo ocenené aj cenou Ministerstva kultúry - Kultúrna pamiatka roka 2007.

Obr.8: Svätyňa Baziliky sv. Egídia s Golgotou po reštaurovaní. Zdroj: Mgr. Pavol Bicák

Aj Bazilika sv. Egídia ako hlavná dominanta Radničného námestia prešla za ostatných 20. rokov výraznou obnovu od výmeny strešnej krytiny po zreštaurovanie mobiliáru. Archeologický výskum realizovaný Krajským pamiatkovým úradom Prešov v rokoch 2008 – 2009 vo svätyni baziliky zachytil staršie fázy kostola pred pol. 15. storočia, ako aj stredoveké a novoveké pochovávanie a viacero hodnotných hnutelných archeologických nálezov, z ktorých najzaujímavejšími boli textilie. Archeologický výskum bol realizovaný v súvislosti s úpravou liturgického priestoru svätyne.[4]

Súčasťou obnovy interiéru chrámu bolo aj v roku 2008 ukončené reštaurovanie neogotickej výmalby svätyne z roku 1888. Reštaurovaním pod vedením akad. soch. M. Kutného prešiel aj unikátny mobiliár chrámu so svojím stredovekými oltármi ako Oltár Panny Márie, Oltár sv. Ondreja, Oltár Panny Márie, sv. Erazma a sv. Mikuláša, Oltár sv. Kríža, Oltár sv. Barbory, Oltár sv. Apolónie, ale aj Stallá, Katova lavica a Obraz Prebodnutie kopijou. Za komplexné reštaurovanie neskorogotického súsošia Golgoty, nástennej výmalby a mobiliáru svätyne v Bazilike Sv. Egídia v Bardejove Ministerstvo kultúry odovzdalo ocenenie Kultúrna pamiatka roka 2010.

Reštaurovaním exteriéru pod vedením Mgr. P. Gomboša, akad. mal. rest. a akad. soch. M. Kutného prešlo aj Humanistické gymnázium situované za Bazilikou sv. Egídia. Renesančná stavba postavená v roku 1538 s výraznou klasicistickou úpravou bola predmetom architektonicko-historického a reštaurátorského výskumu. Na základe predmetných výskumov bolo metodicky reštaurovanie exteriéru syntézou hodnotných detailov s dominanciou renesančnej formy s výzdobou vo forme iluzívnej maľovanej architektúry. Klasicistická hmota stredových rizalitov je odlišená tieňovaním.[5]

Hlavná fasáda pôvodne gotického meštianskeho domu na Radničnom námestí č. 26 je zdobená hodnotnou nástennou maľbou z 2. pol. 18. storočia s vyobrazením Panny Márie Immaculaty so sv. Trojicou. Napriek jej reštaurovaniu v 80tych rokoch 20. storočia bola dlhobojšie v zlom stave a paradoxne najviac poškodené boli už zreštaurované časti. Po dôslednom reštaurátorskom výskume

pod vedením akad. mal. Ľ. Cáva prešla v roku 2012 hlavná fasáda meštianskeho domu komplexným reštaurovaním s celkovým farebným scelením diela.[6]

Obr.9: Hlavná fasáda meštianskeho domu na Radničnom námestí č. 26. Zdroj: CÁP, Ľ.: Reštaurátorský výskum a návrh na reštaurovanie, maľovaná fasáda z 18. st. meštianskeho domu č. 26 na Radničnom námestí v Bardejove. 2012

Obr.10: Hlavná fasáda v súčasnosti. Zdroj. Mgr. J. Ličková

Unikátne zachované židovské suburbium tvoriace komplex židovských rituálnych stavieb pozostáva z Veľkej synagógy, domu zhromaždenia (hebr. bet hamidraš), rituálneho kúpeľa (hebr. mikve), expanznej veže a kotolne. V minulosti sa nachádzal v areáli aj rituálny bitúnok, ktorý sa nezachoval, ale na jeho mieste vznikla rekonštrukčná kópia. Tieto budovy slúžili duchovným a komunitným potrebám ortodoxnej židovskej komunity. Keď v roku 2000 areál bol zanedbanou predajňou železiarstva v havarijnom stave bolo ťažké uveriť, že vďaka huževnatému prístupu, získa za komplexnú obnovu a reštaurovanie Veľkej synagógy ocenenie Fénix - Kultúrna pamiatka roka 2017. Keďže synagóga neprešla výraznými zmenovými úpravami, pri obnove pod vedením Dr. Ing. arch. J. Krcha, PhD. sa uplatnila konzervačná metodika, čo sa okrem samotného reštaurovania interiéru a exteriéru uplatnilo aj vo výstavbe zbortenej rizalitu na južnej fasáde. Výraznú deštrukciu maliarskej výzdoby interiéru reštaurátori Mgr. P. Gomboš, akad. mal. rešt. a akad. soch. T. Lupták analyticky odprezentovali v stabilizovanom stave v centrálnej osi východ-západ – skrz parapet ženskej galérie, stredové klenbové polia hlavnej sály až k zaniknutej schránke na Aron ha-kodeš.[7] Verme, že ako fénix, aj ostatné objekty komplexu sa dočkajú citlivej obnovy.

Obr.11: Veľká synagóga pred obnovou v roku 2008. Zdroj: Krajský pamiatkový úrad Prešov (Mgr. J. Ličková)

Obr.12: Veľká synagóga po obnove. Zdroj: Mgr. J. Ličková

Mesto Bardejov ako majoritný vlastník Mestského opevnenia získalo v roku 2006 z Operačného programu na podporu prípravy miestnych a regionálnych projektov Phare ECOSOC finančné prostriedky na vypracovanie projektovej dokumentácie obnovy národnej kultúrnej pamiatky – Opevnenie mestské. Vďaka vypracovanej projektovej dokumentácii, na základe architektonicko-historického výskumu a archeologického výskumu vznikla celková predstava o riešení rekonštrukcie fortifikačného systému vo vlastníctve Mesta Bardejov. Následne sa projekčne pripravovali jednotlivé úseky opevnenia v súlade s novými výsledkami archeologického výskumu. Najvýraznejšie zrekonštruovanými časťami opevnenia sú severovýchodný úsek s Renesančnou baštou, severozápadný úsek s Promenádnym parkom a južný úsek s Barbakánom hornej brány. Mesto Bardejov v súčasnosti zabezpečuje jednu z najkomplexnejších obnov fortifikačného systému na Slovensku vrátane asanácie nevhodných stavieb v rámci hradobnej priekopy. Podrobnú prednášku o Mestskom opevnení v Bardejove odprezentuje Mgr. P. Harčar.

Obr.13: Severná časť opevnenia pred rekonštrukciou. Zdroj: Krajský pamiatkový úrad Prešov

Obr.14: Severná časť opevnenia v súčasnosti. Zdroj: Mgr. J. Ličková

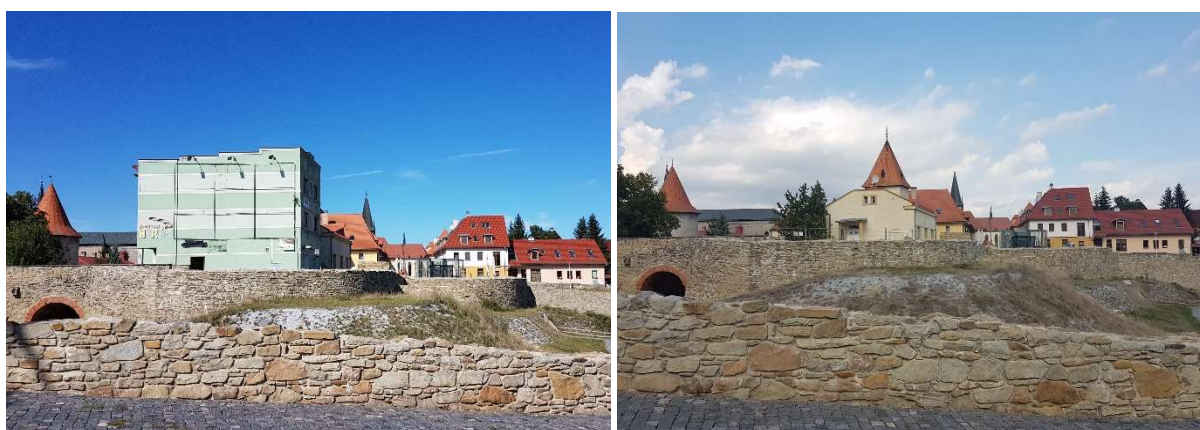

Obr.15: Severná časť opevnenia pred rekonštrukciou. Zdroj: Krajský pamiatkový úrad Prešov

Obr.16: Severná časť opevnenia v súčasnosti. Zdroj: Mgr. J. Ličková

Nepovolenou nadstavbou tretieho nadzemného podlažia sa novodobou nevhodnou dominantou mesta takmer na 20 rokov stál tzv. „Zelený dom“ situovaný na národnej kultúrnej pamiatke Opevnenie mestské. Napriek maximálnej snahe KPÚ Prešov, PÚ SR, príslušného stavebného úradu a iných sa nepodarilo zákonným spôsobom dostavbe zabrániť a následne ani zabezpečiť nápravu nevhodného stavu. Po dlhodobých snahách vyriešiť tento necitlivý zásah do Pamiatkovej rezervácie sa v tomto roku Mestu Bardejov podarilo získať objekt do vlastníctva a následne zabezpečiť jeho asanáciu. Týmto činom došlo na Slovensku k ojedinelému prístupu, ktorý prispieva k nadštandardnej ochrane pamiatkového fondu. Aj takto symbolicky asanáciou „Zeleného domu“ si Mesto Bardejov pripomína 20. výročie zápisu do lokality SKD UNESCO.

Obr.17 - 18: Barbakán hornej brány so „Zeleným“ domom a po jeho asanácii. Zdroj: Mgr. J. Ličková

Pri každom výročí je čas na zhodnotenie realizovaných projektov a zároveň aj na vytýčenie si nových plánov. V súčasnosti Mesto Bardejov v rámci obnovy lokality stojí pred dvoma veľkými dlhodobými zanedbanými „výzvami“. Jednou je rekonštrukcia národnej kultúrnej pamiatky - Kláštor františkánov, ktorej začiatok bude aktuálny v najbližších týždňoch prostredníctvom programu Interreg. Druhou výzvou bude obnova starej mestskej nemocnice na Jiráskovej ulici..

Bibliografia

- [1] http://www.pamiatky.sk/Content/Data/File/unesco/vyhlasenie_Bardejov.pdf
- [2] LUKÁČ, G. – ULIČNÝ, M.: Záchranný výskum na lokalite Radničné námestie v katastri mesta Bardejov v roku 2001. Pamiatkový ústav 2002
- [3] CÁP, Ľ. – GOMBOŠ, P.: Reštaurátorský výskum fasád nehnuteľnej národnej kultúrnej pamiatky Radnica v Bardejove. 2005
- [4] HARČAR, P. - ULIČNÝ, M.: Bardejov – Bazilika sv. Egídia. Výskumná dokumentácia z archeologického výskumu vo svätyni baziliky v rokoch 2008-2009. Pamiatkový úrad SR. 2017
- [5] MARTON, P. – KUTNÝ, M.: Neboj sa, ja som s tebou... Svidník: Tlačiareň svidnícka, s.r.o., Svidník, 2020. s. 137 ISBN 978-80-89755-76-9
- [6] CÁP, Ľ.: Reštaurátorský výskum a návrh na reštaurovanie, maľovaná fasáda z 18. st. meštianskeho domu č. 26 na Radničnom námestí v Bardejove. 2012
- [7] LIČKOVÁ, J.: Obnova a reštaurovanie synagógy. In: ARCH, 3/2017. EUROSTAV. s. 31-35

20 years of UNESCO World Heritage Site – Bardejov Town Conservation Reserve

Mgr. Jana Ličková

Town Hall of Bardejov, Radničné námestie č. 16, Bardejov, jana.lickova@bardejov.sk

Abstract

The intention of this contribution is to point out in a comparative way the most significant restorations that the historic core of Bardejov (Bardejov Town Conservation Reserve) underwent since its inscription on the UNESCO World Heritage List in 2000.

Keywords: Bardejov Town Conservation Reserve, UNESCO, 20th anniversary, restoration of national cultural monuments

BARDKONTAKT 2020

Dokumenty pamiatkovej ochrany pre usmerňovanie územia Pamiatkovej rezervácie Bardejov od doby jej vyhlásenia

Ing. arch. Jana Onufráková

Krajský pamiatkový úrad Prešov, Hlavná 115, 080 01 Prešov

Dokumenty pamiatkovej ochrany pre usmerňovanie územia Pamiatkovej rezervácie Bardejov od doby jej vyhlásenia

Ing. arch. Jana Onufráková

Krajský pamiatkový úrad Prešov, Hlavná 115, 080 01 Prešov, jana.onufrakova@pamiatky.gov.sk

Abstrakt:

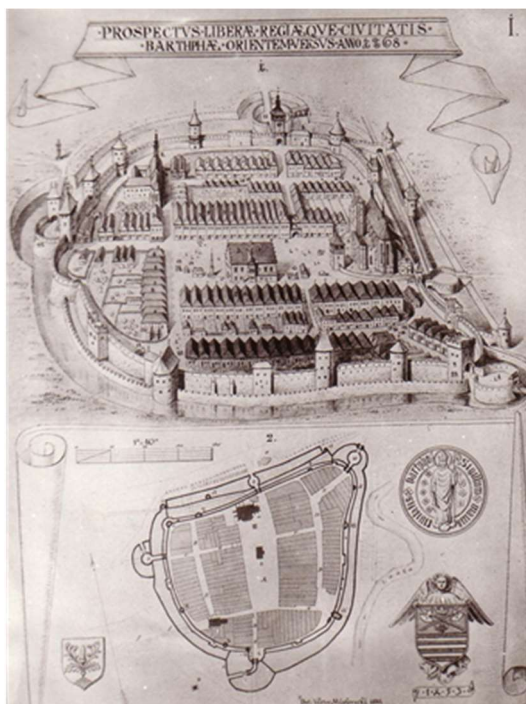
Od vyhlásenia Pamiatkovej rezervácie Bardejov v r. 1950 bolo spracovaných viacero dokumentov pre usmerňovanie stavebnej a ďalšej hospodárskej činnosti v území z hľadiska ochrany pamiatkového fondu. Od 60-tych rokov 20. storočia prebiehala obnova PR Bardejov podľa metodických materiálov, ktoré spracoval *Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů* v Prahe. Prvým komplexným materiálom pre zabezpečenie obnovy územia boli „Zásady pamiatkovej starostlivosti pre Mestskú pamiatkovú rezerváciu Bardejov“ spracované Štátnym ústavom pamiatkovej starostlivosti Bratislava v decembri 1984. Tieto zásady aktualizoval spracovateľ v októbri 1990.

Na základe zmien legislatívnych predpisov, spoločenských pomerov a zvyšujúcej sa úrovne poznania spracoval Krajský pamiatkový úrad Prešov v r. 2006 – 2009 doposiaľ platné „Zásady ochrany pamiatkového územia Pamiatková rezervácia Bardejov – aktualizácia“, ktoré sú súčasťou Závaznej časti územného plánu mesta Bardejov.

Kľúčové slová:

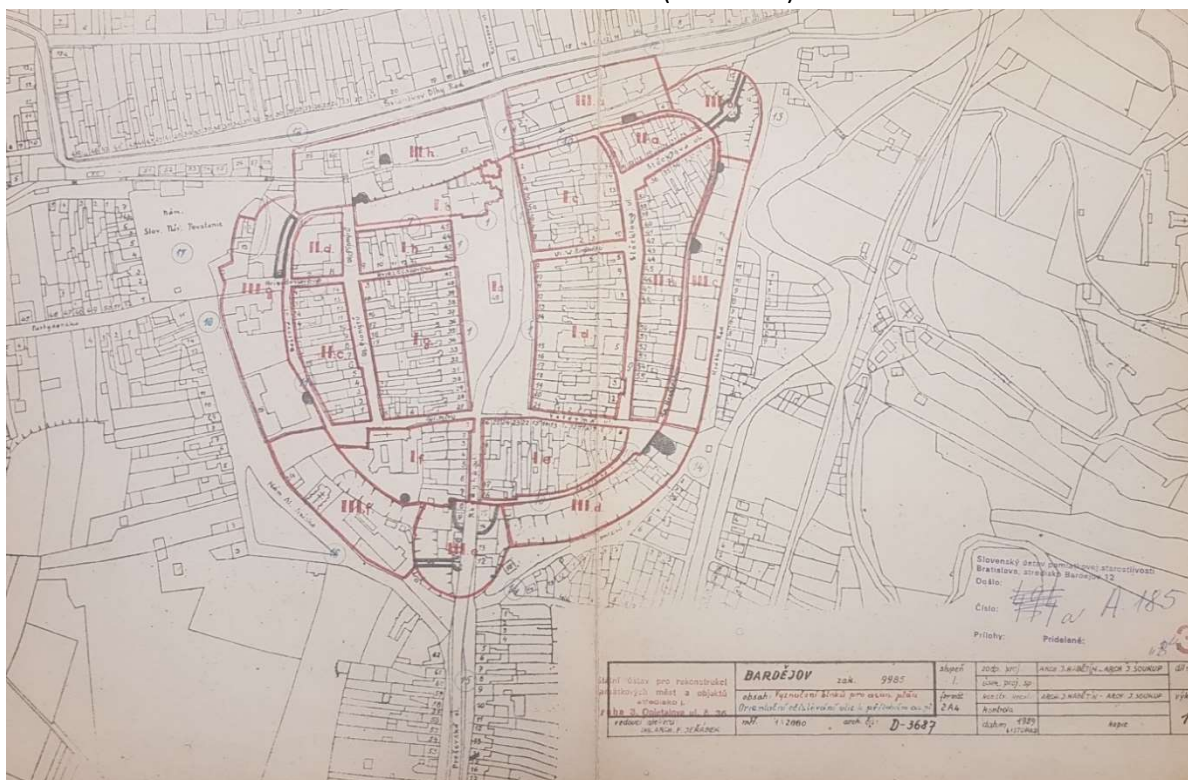
zásady ochrany pamiatkového územia, metodické dokumenty pre usmerňovanie obnov a ďalšej činnosti v území, ochrana pamiatkového fondu

Vláda Československej republiky dňa **11. 07. 1950** schválila vyhlásenie **Pamiatkovej rezervácie Bardejov** (ďalej aj „PR Bardejov“). Vláda Slovenskej republiky v Nariadení vlády Slovenskej republiky č. 596/2001 z 13. 12. 2001 o pamiatkových rezerváciách Bardejov, Bratislava, Kežmarok, Levoča, Prešov, Spišská Kapitula a Spišská Sobota, podľa § 5 ods. 1 zákona Slovenskej národnej rady č. 27/1987 Zb. o štátnej pamiatkovej starostlivosti nariadila vymedzenie hraníc PR Bardejov. Nariadenie nadobudlo účinnosť od 01. 01. 2002. Pamiatková rezervácia Bardejov je vymedzená hranicou, ktorá sleduje obrys historického jadra stredovekého mesta uzatvoreného opevnením.

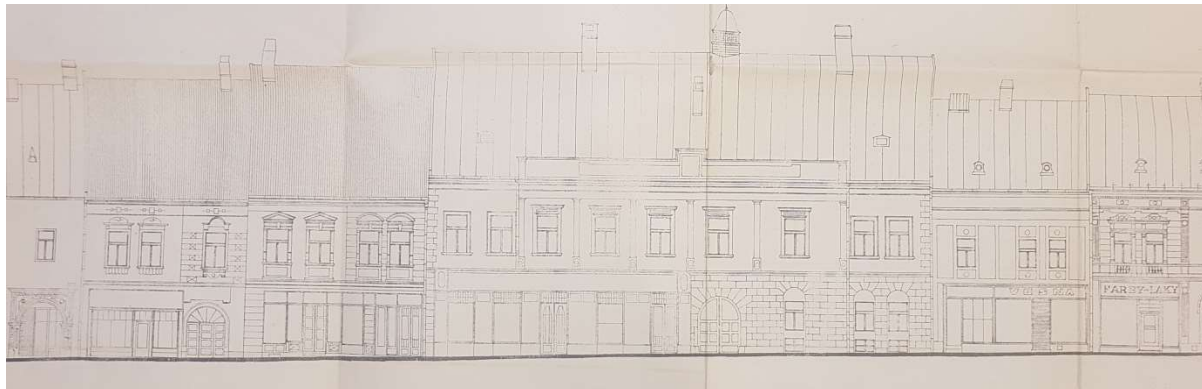

Obr. 1: Plán mesta Bardejov. Podľa C. Caspara, prekreslil M. V. Miškovský v r. 1880

Pamiatkový ústav ako orgán na ochranu pamiatkového fondu si **od r. 1959** zabezpečil odborné podklady pre usmernenie obnovy územia PR Bardejov. Jedným z nich bol materiál spracovaný ***Státním ústavem pro rekonstrukci památkových měst a objektů (SÚRPMO) v Prahe*** – „predchodca“ dnešného urbanisticko-historického výskumu, obsahujúci zamerania objektov územia, fotodokumentáciu a urbanistickú štúdiu navrhovaného (cieľového) stavu.

Obr. 2: Bardejov, Vyznačenie blokov pre asanačný plán, SÚRPMO Praha, 1959

Obr. 3: Bardejov – Dislokácia, súčasný stav, Zamerania všetkých podlaží a rozvinuté uličné pohľady, SÚRPMO Praha, 1970

Obr. 4: Bardejov MPR – situácia, SÚRPMO Praha

Z pamiatkových rezervácií vyhlásených v r. 1950 Bardejov vybočoval zachovaním goticko-renesančných štruktúr a preto bolo toto územie **vybrané** pre zvýraznenie stredovekých hodnôt (vyplývajú aj z uznesenia vlády). Po vyhodnotení najstarších prvkov územia bolo rozhodnuté o posilnení „goticko-renesančného ducha“:

- na objektoch do Radničného námestia (s fasádami z 18. – 19. stor.) boli „popožiarové“ strechy so sklonom do ulice postupne menené na strmé goticko-renesančné strechy s hrebeňom kolmým na uličnú čiaru a keramickou strešnou krytinou typu bobrovka tehlovočervenej farebnosti – tento trend mal pokračovať aj v bočných uliciach
- mladšie vývojové fázy boli istým spôsobom potláčané aj v urbanizme - búrali sa dvorové krídla od barokových až po súčasné
- určila sa obnova opevnenia zväčša v rekonštrukčnej podobe – stavby, ktoré nepatrili do opevnenia, boli určené na odstránenie (s výnimkou niektorých vytypovaných historických objektov)

Obr. 4: Letecký pohľad na námestie z roku 1973 ešte s provizórnym riešením zastrešenia

Obr. 5: Letecký pohľad na pamiatkovú rezerváciu Bardejov z roku 2001

Koncepcia obnovy PR Bardejov vkladajúca objektom historizujúce prvky podľa usmernení SÚRPMO Praha sa realizovala najmä od r. 1971, kedy bola v Bardejove zriadená Okresná pamiatková správa.

V decembri 1984 spracoval Štátny ústav pamiatkovej starostlivosti Bratislava (spracovatelia: prom. hist. Eva Petrášková, Ing. arch. Andrej Fiala, Ing. arch. Angelika Plesníková) „Zásady pamiatkovej starostlivosti pre Mestskú pamiatkovú rezerváciu Bardejov“. Tieto v koncepcii obnovy územia nadväzujú na model daný SÚRPMO-m Praha, niektoré trendy však opatrne prehodnocujú, napr. konštatujú, že „predstava stredovekého Bardejova je viacmenej teoretická, nakoľko sa na teritóriu mesta nevykonával systematický archeologický výskum ...“ a „tvar striech na námestí vychádzal zo štúdií z 50- rokov ... v zmysle skúseností z praxe treba štúdie prehodnotiť v polohe ideovej ... pri generálnych opravách striech v bočných uliciach je potrebné dôslednejšie vychádzať z charakteru celého objektu“.

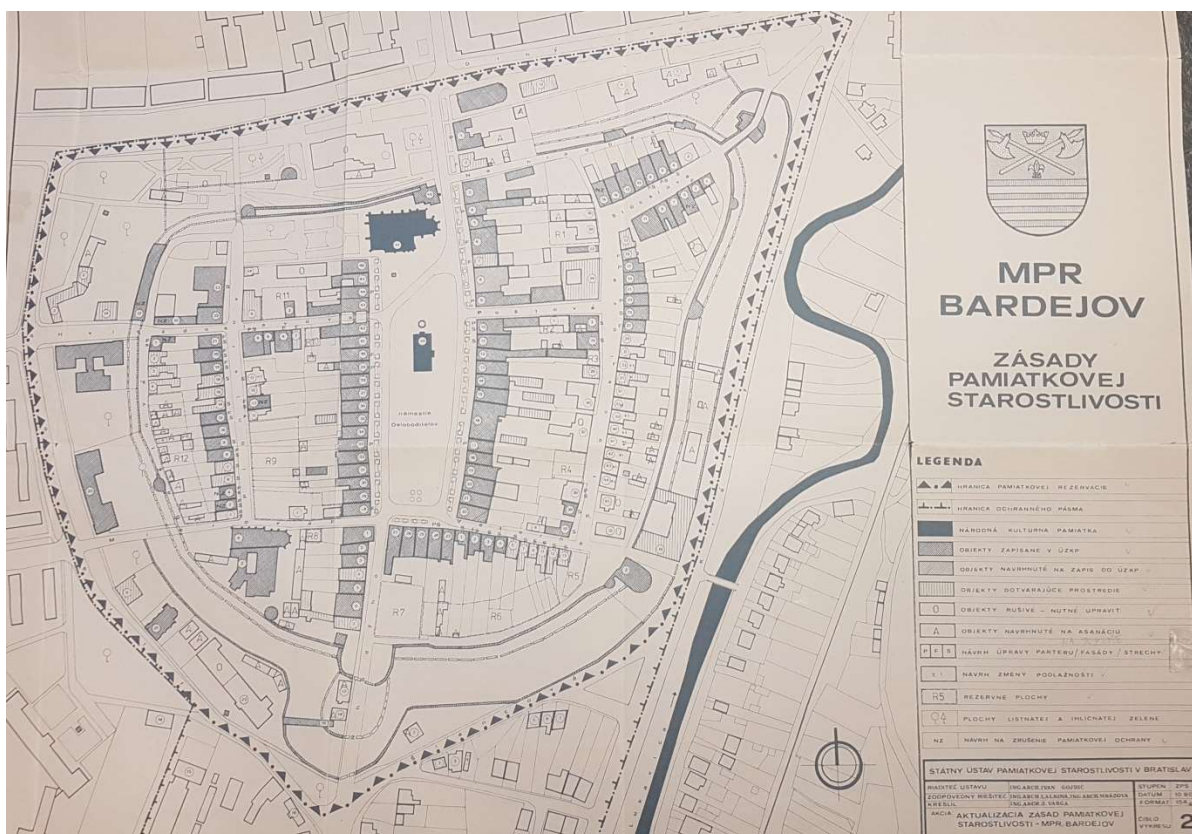

Obr. 5: Výkres Zásad pamiatkovej starostlivosti pre Mestskú pamiatkovú rezerváciu Bardejov, 1984

Podľa výkresu Zásad sa tieto zaujímavým spôsobom vysporiadávajú s demoláciami (1 objekt na Hviezdoslavovej ulici) a s možnosťou nadstavby (okrem jedného objektu na Kláštorskej ul. sú v tejto kategórii 4 susediace objekty na Stöcklovej ulici). Čo sa týka rezervných plôch pre budúcu zástavbu, „rezerva“ na Kláštorskej ul. bola v 80. rokoch naozaj zastavaná štyrmi rovnakými domami na uličnej čiare, zatiaľ čo plánovaná zástavba na rezervnej ploche na ul. Na hradbách so solitérmi s predzáhradkami (viď ešte Obr. 4: Bardejov MPR – situácia, SÚRPMO Praha) nebola zrealizovaná. Zásady sú však na dobu svojho vzniku progresívne, napr.:

- konštatujú nutnosť zvýšenia % plôch na bývanie v MPR
- požadujú pri obnove historických fasád (výraz, farebnosť) vychádzať z nálezových skutočností
- pri označovaní prevádzok dávajú do pozornosti okrem „firemných nápisov“ aj tradičné vývesné štíty
- pri revitalizácii fortifikačného systému zdôrazňujú podmienku „prístupnosti a čitateľnosti“

Zásady z r. 1984 aktualizoval Štátny ústav pamiatkovej starostlivosti Bratislava – „Aktualizácia zásad pamiatkovej starostlivosti pre Mestskú pamiatkovú rezerváciu Bardejov“ (spracovatelia: Ing. arch. Jara Lalková, Ing. arch. Dobroslava Mrázová, Ing. arch. Viera Dvořáková, Ing. Gabriel Malina, Ing. arch. Jana Pohaničová, prom. hist. Štefánia Tóthová, PhDr. Zdeněk Vácha, Ing. arch. Zoltán Varga, Daniela Hajzoková) v októbri 1990.

Obr. 5: Výkres Aktualizácie zásad pamiatkovej starostlivosti pre Mestskú pamiatkovú rezerváciu Bardejov, 1990

Aktualizácia zásad bola spracovaná v období, keď „bola prijatá celková koncepcia reanimácie historickej urbanistickej štruktúry, na základe ktorej bolo doposiaľ obnovených približne 80% objektov na námestí. Započalo sa aj s obnovou mestského opevnenia.“ Zásady reagujú na zmenené podmienky na území MPR a majú slúžiť pre aktualizáciu územného plánu.

Z výkresu zásad je zrejmé, že oproti predchádzajúcim sa zvýšil počet objektov určených na asanáciu (prevažne v hradobnej priekope a v ukončení parciel hlavného objektu) a zväčšil sa aj rozsah rezervných plôch. Podmienky pre obnovu a dotvorenie územia v aktualizácii zásad sú o niečo podrobnejšie ako v pôvodnom materiáli.

Na základe rozhodnutia 24. zasadnutia Výboru pre svetové dedičstvo pri UNESCO bolo 30. 11. 2000 do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva zapísané Historické jadro mesta Bardejov a židovské suburbium. Územie lokality je v rozsahu pamiatkovej rezervácie a jej ochranného pásma.

Krajský pamiatkový úrad Prešov v súlade s § 29 ods. 2 zákona č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu v znení neskorších predpisov spracoval a v r. 2009 vydal odborný-metodický materiál „Pamiatková rezervácia Bardejov, Zásady ochrany pamiatkového územia - aktualizácia, Prešov 2006–2009“, ktorý je dokumentom na vykonávanie základnej ochrany pamiatkového územia a ako súčasť územného priemetu ochrany kultúrnych hodnôt územia je podkladom pre spracovanie

územnoplánovacej dokumentácie. Aktualizáciu zásad si vyžiadala zmena legislatívnych predpisov a spoločenských pomerov a zvyšujúca sa úroveň poznania a dostupných technických prostriedkov na ich spracovanie. Zásady sú zverejnené na webovej stránke www.pamiatky.sk.

Ochrana pamiatkového fondu je živou disciplínou, ktorá sa stále vyvíja. Predchádzajúce materiály usmerňujúce obnovu územia sú vždy cenným zdrojom informácií pre novovznikajúce aktualizácie, „správnosť koncepcie“ ktorých preukáže až prax a zhodnotí nasledujúca generácia.

Documents of monument protection for guiding the territory of the Bardejov Monument Reserve since its declaration

Ing. arch. Jana Onufráková

Regional Monument Office Prešov, Hlavná 115, 080 01 Prešov, jana.onufrakova@pamiatky.gov.sk

Abstract:

Since the declaration of the Bardejov Monument Reserve in 1950, several documents were prepared to guide construction and other economic activities in the area in terms of protection of the monument fund. Since the 1960s, the renovation of Bardejov MR has been carried out according to methodological materials prepared by the State Institute for the Reconstruction of Monuments and Buildings in Prague. The first comprehensive material for ensuring the restoration of the area was the "Principles of Monument Care for the Bardejov Municipal Monument Reserve" prepared by the State Institute of Monument Care in Bratislava in December 1984. These principles were updated by an editor in October 1990.

Based on changes in legislative regulations, social conditions and increasing levels of subject knowledge, the Prešov Regional Monument Office prepared in 2006 - 2009 to this day valid "Principles of protection of the monument area Bardejov Monument Reserve - update", which are part of the Binding Part of the Spatial Plan of the City of Bardejov.

Key words:

principles of protection of the monument area, methodical documents for directing renewals and other activities in the area, protection of the monument fund

BARDKONTAKT 2020

Pamiatková rezervácia ľudovej architektúry Vlkolíneec v Zozname svetového dedičstva UNESCO a niekoľko negatívnych aspektov zápisu

doc. Ing. Miloš Dudáš, CSc.

Krajský pamiatkový úrad Žilina, Mariánske nám. 19, 010 01 Žilina

a

Fakulta humanitných vied Žilinskej univerzity v Žiline, Univerzitná 8215/1, 010 26 Žilina

Pamiatková rezervácia ľudovej architektúry Vlkolínec v Zozname svetového dedičstva UNESCO a niekoľko negatívnych aspektov zápisu

doc. Ing. Miloš Dudáš, CSc.

Krajský pamiatkový úrad Žilina, Mariánske nám. 19, 010 01 Žilina, milos.dudas@pamiatky.gov.sk

a

Fakulta humanitných vied Žilinskej univerzity v Žiline, Univerzitná 8215/1, 010 26 Žilina
milos.dudas@fhv.uniza.sk

Abstrakt

Tradičná ľudová architektúra a malebné prírodné prostredie vtlačili Vlkolíncu charakteristickú a neopakovateľnú podobu. Aj to bol jeden z dôvodov, prečo bol v roku 1993 zapísaný do prestížneho Zoznamu svetového dedičstva UNESCO. No tento zápis Vlkolíncu neprináša len honor a prestíž, ale aj problémy. Medzi inými dramatický nárast počtu turistov a stratu súkromia miestnych obyvateľov. Pomerne razantnú zmenu trvalého bývania na dočasné. U mnohých nových vlastníkov absentujúci hlbší osobný vzťah k miestu. Neúmerne zvýšenie počtu automobilov a ich chaotické parkovanie. Esteticky a architektonicky nevhodné predajné miesta suvenírov a občerstvenia. Nepatričné farebné úpravy domov a časté nerešpektovanie pamiatkových pravidiel a prístupov. Osobitným problémom Vlkolínce je postupná premena charakteru jeho prírodného prostredia v dôsledku nezvratnej zmeny životného štýlu jeho obyvateľov.

Kľúčové slová:

Zoznam svetového dedičstva, ľudová architektúra, drevená stavba, obytný dom, hospodársky objekt

Takmer do konca 20. storočia bola malá osada Vlkolínec na úpätí vrchu Sidorovo takmer neznámou lokalitou tradičného ľudového staviteľstva.¹ Stratená v lesoch Veľkej Fatry, neďaleko Ružomberka, priťahovala pozornosť nanajvýš niekoľko málo pamiatkarov, ochranárov či nadšencov ľudovej architektúry alebo turistov, ktorí sa tam zvyčajne zatúlali cestou zo známeho lyžiarskeho strediska Malinô Brdo.²

Aj napriek tomu, že Vlkolínec bol začiatkom roka 1977 vyhlásený za pamiatkovú rezerváciu ľudovej architektúry, pre širšiu laickú verejnosť zostal takmer neznámy a len sporadicky navštevovaný.³ Jeho obyvatelia žili pokojným životom, akoby „odtrhnutí“ od zhonu a výdobytkov modernej civilizácie.

¹ Vlkolínec s najväčšou pravdepodobnosťou vybudovali obyvatelia neďalekého Bieleho Potoka na prelome 14. a 15. storočia. Pre chov dobytka a oviec chceli využívať vysokohorské lúky a pasienky a zároveň ich lákalo bohatstvo rozsiahlych lesov. Ako poddanský majetok patril Ružomberku a jeho samostatnou mestskou časťou sa stal už v roku 1882.

² Odborná i laická verejnosť v tom čase skôr poznala maľované zrubové domy Čičmian, výnimočný komplex zrubových domov v Podbieli na Orave, či podtatranský Ždiar s typickými uzatvorenými dvormi.

³ Uznesením Vlády Slovenskej socialistickej republiky č. 21 z 26. 1. 1977 boli za pamiatkové rezervácie ľudovej architektúry okrem Vlkolínce vyhlásené aj obce Čičmany, Podbiel a Ždiar.

Niektorí ešte hospodárili na okolitých políčkach a lúkach, no väčšina odchádzala za prácou do blízkeho mesta. Mladí ľudia tu nevideli žiadnu perspektívu pre plnohodnotný život a tak sa počet trvalo žijúcich obyvateľov osady neustále znižoval.⁴ Mnohí sa za prácou presťahovali do Ružomberka, či do vzdialenejších miest a svoje rodisko navštevovali už len sporadicky, najmä počas víkendov. Na Vlkolínci zvyčajne ostávali žiť len starší obyvatelia, predovšetkým v dôchodkovom veku. Pokiaľ im zdravotný stav a sily dovoľovali, starali sa o svoj majetok a všetky stavby udržiavali vo viac-menej dobrom technickom stave. Napriek tomu počet opustených a postupne chátrajúcich objektov neustále stúpal.

Obr.1 Vlkolínec pred vyhlásením za pamiatkovú rezerváciu ľudovej architektúry
(zdroj: www.vlkolinec.sk)

Štátom deklarovaná pamiatková starostlivosť nie vždy dokázala chrániť vzácny pamiatkový fond a ten bez zodpovedných vlastníkov veľmi rýchlo upadal.⁵ V druhej polovici 80. rokov 20. storočia sa aj tu vo väčšej miere aktivizovali dobrovoľní ochranári. S obnovou drevených stavieb tradičnej ľudovej architektúry mali už bohaté skúsenosti z iných liptovských lokalít (napríklad z osady Podšíp pri Stankovanoch či z Veľkého Borového). V tom čase na Vlkolínci niekoľko nadšencov nezištne zachránilo viacero už takmer rozpadnutých zrubových i kamenných stavieb.⁶ Tieto dobrovoľnícke aktivity po dlhšej prestávke pokračujú aj v súčasnosti, a to vo forme menších, hoci nepravidelne organizovaných workshopov.⁷

Až po takmer dvadsiatich rokoch existencie Dohovoru o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO sa v bývalom Československu začali intenzívne pripravovať prvé nominácie do Zoznamu svetového dedičstva.⁸ Najprv v Čechách a následne aj na Slovensku. Medzi

⁴ Dnes na Vlkolínci trvalo žije 24 stálych obyvateľov, no väčšinou v dôchodkovom veku.

⁵ V súčasnosti sa na území Pamiatkovej rezervácie ľudovej architektúry Vlkolínec nachádza 37 národných kultúrnych pamiatok, ktoré sa skladajú z 85 pamiatkových objektov.

⁶ V roku 1988 to bola napríklad záchrana zrubovej sýpky pri zvonici, generálna obnova kamennej sýpky v dolnej časti osady, výmena šindľových krytín na viacerých obytných domoch, statické zabezpečenie mnohých hospodárskych stavieb v osade i senníkov v jej extraviláne.

⁷ V rokoch 2010 – 2012 to boli workshopy realizované na obnovu senníkov s finančnou podporou Ministerstva kultúry Slovenskej republiky. Podobné workshopy sa uskutočnili aj v rokoch 2017, 2018 a na jeseň 2020.

⁸ Dohovor bol prijatý na generálnej konferencii UNESCO v Paríži v roku 1972 a Československo sa k nemu oficiálne prihlásilo až v roku 1991. Slovenská republika hneď začiatkom roka 1993.

inými aj nominácia Vlkolínca, ktorú v rokoch 1991 až 1992 spracovali odborní zamestnanci Slovenského ústavu pamiatkovej starostlivosti v Bratislave, právneho predchodcu dnešného Pamiatkového úradu Slovenskej republiky a jeho jednotlivých krajských pamiatkových úradov.⁹ Pamiatková rezervácia ľudovej architektúry Vlkolínec sa súčasťou tohto prestížneho zoznamu pamiatok sveta stala v decembri 1993 v Kolumbijskej Cartagene.¹⁰

Obr.2 Tradičná zrubová architektúra obytných domov (foto M. Dudáš)

Vlkolínec bol do Zoznamu svetového dedičstva zapísaný na základe dvoch nominačných kritérií. Kritérium (iv) – *výnimočný príklad stavby alebo súboru stavieb, ktorý ilustruje významnú etapu ľudskej histórie* – splnil tým, že je pozoruhodne a celistvo zachovaným vidieckym sídlom charakteristického stredo európskeho typu. Hoci sa v minulosti takéto sídla hojne vyskytovali v horských a podhorských oblastiach celých západných Karpát, Vlkolínec si celkom výnimočne udržal svoj autentický pôdorys a historickú podobu. Práve preto patrí medzi najcelistvejšie a najlepšie zachované sídla svojho druhu v celom regióne. Kritériu (v) – *výnimočný príklad tradičného osídlenia, využitia zeme alebo mora, ktorý reprezentuje danú kultúru a jej interakciu s prostredím, najmä ak sa lokalita stala zraniteľnou* – vyhovel tým, že ho možno považovať za jedinečné vidiecke sídlo s takmer nezmenenými drevenými obytnými a hospodárskymi stavbami, ktoré si zachovali svoje konštrukčné a architektonické riešenie a množstvo archaických prvkov a detailov.

V rámci celého Karpatského regiónu bol Vlkolínec vyhodnotený ako jedno z najlepšie zachovaných homogénnych vidieckych sídiel v typicky horskom krajinnom prostredí. Svoju autentickú podobu, architektonické i materiálové riešenie si zachoval zásluhou svojej periférnej polohy a čiastočnej izolovanosti.

V stredo európskom priestore sú okrem Vlkolínca v Zozname svetového dedičstva UNESCO zapísané ešte ďalšie dve menšie vidiecke sídla. Obe vhodným spôsobom ilustrujú tradičný spôsob bývania a obživy ich obyvateľov. Je to maďarská dedinka Hollókő s prevládajúcimi hrazdenými

⁹ Vlkolínec. Reservation of Folk Architecture (Cultural and Natural Properties of the Slovak Republic, proposed for the inclusion in The World Heritage List). Bratislava : Slovenský ústav pamiatkovej starostlivosti, 1992. Archív Pamiatkového úradu SR v Bratislave (T 2702/1).

¹⁰ V tom istom čase bola do tohto zoznamu zaradená aj Banská Štiavnica a technické pamiatky jej okolia a Spišský hrad s pamiatkami jeho okolia (Spišská Kapitula, Spišské Podhradie a Kostol Svätého Ducha v Žehre). Lokalita Spišského hradu bola v roku 2009 rozšírená o územie historického jadra mesta Levoča s dielom Majstra Pavla. V roku 2000 k týmto lokalitám pribudla Mestská pamiatková rezervácia Bardejov s neďalekým židovským suburbiom a v roku 2008 osem drevených chrámov slovenskej časti karpatského oblúka.

stavbami tradičného dolnozemskeho výrazu a juhočeská obec Holašovice typického dedinského baroka s murovanými stavbami, ktorých podobu inšpirovala mestská slohová architektúra.¹¹

Hodnoty, pre ktoré bol Vlkolínec zaradený do tohto zoznamu významným spôsobom podčiarkuje fakt, že to nie je prázdne a „mŕtve“ múzeum v prírode alebo nemá kulisa domov a hospodárskych stavieb. Naopak pri prísnom odbornom posudzovaní nominácie zavážila skutočnosť, že je to osada, kde ľudia žijú svoj bežný každodenný život, kde vychovávajú svoje deti, kde bývajú tak v lete i v zime, kde im blízke prostredie poskytuje obživu, ale aj priestor pre oddych a rekreáciu. Na druhej strane je to veľmi krehká a zraniteľná lokalita v dôsledku zmien obživy a životného štýlu jej obyvateľov.

Zápis Vlkolínce do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO je prestížnym medzinárodným uznaním jeho hodnoty a výnimočnosti. Nie je len ocenením autenticky zachovanej lokality tradičnej ľudovej architektúry, ale má aj vysoký kultúrno-spoločenský kredit a význam pre mesto Ružomberok, región Liptova i celú krajinu. No okrem svojich nespochybniteľných pozitív ako je napríklad zviditeľnenie lokality doma i v zahraničí, prílev turistov a s nimi aj potenciálnych finančných prostriedkov a zvýšená pozornosť i priama peňažná pomoc zo strany štátu,¹² má tento zápis pre Vlkolínece a jeho obyvateľov aj svoje tienisté stránky.

Najmä v prvých rokoch po zápise a zviditeľnení osady v širšej verejnosti, viedol mnohých vlkolínceňanov k odpredaju svojich domov záujemcom z rôznych častí Slovenska, predovšetkým z hlavného mesta. Dopyt po nehnuteľnostiach tu stúpol a tak prirodzene aj ich cena. Nových vlastníkov však okrem malebného prírodného prostredia akoby lákala najmä atraktivnosť lokality, ktorá sa len nedávno stala svetovým dedičstvom. Čo im však chýba, je istá hlbšia spolupatričnosť k miestu a jeho histórii. Česť niekoľkým výnimkám, a to najmä ľuďom, ktorí vo Vlkolínci majú vlastné korene a z toho vyplývajúci silný osobný vzťah.

Využitie mnohých domov na trvalé bývanie sa zmenilo na čisto rekreačný účel a prenájom. Vtedy tu ľudia prichádzajú na pomerne krátku dobu, zvyčajne na víkend, uzatvárajú sa do svojich objektov a s miestnou komunitou len ťažko nadväzujú úprimné a trvalejšie vzťahy. Zveľaďujú si najmä svoj majetok a o spoločný verejný priestor a komunitný život neprejavujú väčší záujem.

Právnu ochranu Vlkolínce a jeho jednotlivých objektov, najmä hospodárskych budov ako sú stodoly a sýpky, sťažujú a niekedy doslova znemožňujú komplikované majetkovo-právne vzťahy. Viaceré domy a takmer väčšina hospodárskych stavieb nemajú doteraz založený list vlastníctva, mnohé nie sú vôbec zapísané v katastri nehnuteľností. Navyše veľký počet spoluvlastníkov znemožňuje zmysluplnú nápravu.

Je nevyhnutné pripomenúť zraniteľnosť Vlkolínce voči negatívnym vplyvom cestovného ruchu a najmä nekontrolovateľnému nárastu jeho návštevnosti. Tam, kde sa v minulosti zatúlalo len niekoľko málo turistov a odborníkov na tradičné ľudové staviteľstvo, začalo v období krátko po zápise chodiť množstvo domácich i zahraničných návštevníkov. A tento trend sa ani v súčasnosti veľmi nemení. Práve veľký počet turistov dramaticky zasahuje do bežného života miestnych obyvateľov a zapríčiňuje stratu ich súkromia. Najmä cez víkendy a letné mesiace sa priestormi Vlkolínce pohybuje až prekvapujúco veľké množstvo ľudí. Nie je vôbec výnimkou, že denná návštevnosť vtedy presahuje viac ako tisíc osôb.¹³ Tak sa pokojná atmosféra osady úplne stráca a mení na rušnú turistickú destináciu.

¹¹ Dedinka Hollókő bola do zoznamu zapísaná v roku 1987 na základe (v.) nominačného kritéria a obec Holašovice v roku 1998 na základe (ii.) a (iv.) nominačného kritéria.

¹² Prostredníctvom dotačnej schémy Ministerstva kultúry Slovenskej republiky „Obnovme si svoj dom“, kde lokality svetového dedičstva majú svoj osobitný podprogram a žiadosti v ňom sú každoročne pomerne štedro podporované.

¹³ Ročná návštevnosť Vlkolínce sa pohybuje v rozmedzí cca 50.000 – 80.000 ľudí.

Obr.3 Najmä cez víkendy sa Vlkolíncom pohybuje záplava turistov (foto: R. Jaloviarová)

Situáciu v poslednom čase ešte zhoršil oficiálny cyklochodník, ktorý prechádza priamo osadou. Dobré mienený zámer však komplikuje bezpečnosť. Cyklisti nerešpektujú príkaz, aby sa v intraviláne osady pohybovali len peší a nezriedka svojou bezohľadnou jazdou ohrozujú zdravie turistov i samotných rezidentov.

Pretože pri vstupe do osady mesto Ružomberok vyberá od návštevníkov poplatok, tí si zväčša myslia, že sú v areáli nejakého múzea v prírode a často nerešpektujú súkromie miestnych obyvateľov. Vstupujú do priestorov dvorov, nazerajú do stodôl, drevární i chlievov a dokonca vchádzajú do obytných domov. Nie je preto prekvapením, že domáci vnímajú turistov ako tých, čo rušia pokoj a sú neželaným elementom. Preto sa začali voči ich prítomnosti brániť. Žiaľ, zväčša len živelným osádzaným insitných zákazových značiek a oznamov a stavaním rôznych zábran a plotov, ktoré však až príliš často nerešpektujú dobové materiállové a tvarové zákonitosti.¹⁴

Na druhej strane príliv turistov vedie mnohých obyvateľov k rôznorodým a v tomto prostredí nie vždy primeraným, resp. vhodne usmerneným podnikateľským aktivitám. Je to predovšetkým mobilný predaj upomienkových predmetov i rýchleho občerstvenia. Predaj často realizujú na akomkoľvek mieste a v materiállovo a esteticky nevhodných stánkoch, pultoch, prístreškoch, či dokonca automobilových prívesoch dehonestujúcich vzhľad celej osady. Aj pestrofarebné slnečníky s agresívnou reklamou nepôsobia na tomto mieste najlepšie. Napriek tomu, že mnohé z týchto zariadení majú len provizórny charakter, zostávajú na mieste po celý deň a celú sezónu. Služby, ktoré sa dnes vo Vlkolínci návštevníkom ponúkajú, sú na pomerne nízkej úrovni a často vedú len k sklamaniu a rozčarovaniu.

¹⁴ Výstavba kovových, pletivových a drevených plotov rôzneho, zväčša nepôvodného architektonického riešenia a značne rušivého výrazu.

Obr.4 Veľmi rušivý ambulatný predaj suvenírov pri vstupe do Vlkolínca
(foto: P. Pleváková)

Prezentáciu Vlkolínca nevylepší ani chaotické parkovanie automobilov, ktoré domáci a ich hostia zvyknú nechávať na úzkych komunikáciách a pri vstupoch do svojich dvorov. Dlhodobo nevyriešená zostáva otázka záchytného parkoviska a kyvadlovej dopravy turistov. Zámer i miesto v neďalekej Trlenskej doline sú známe už vyše dvadsaťpäť rokov, no okrem stále nekončiacich diskusií a príprav sa nič podstatné doteraz v tomto smere neurobilo.

Obr.5 Nevhodné parkovanie automobilov v samom centre Vlkolínca
(foto: M. Slašťan)

Prostredie pamiatkovej rezervácie nekultivujú ani rôzne insitné drevené plastiky a menšie predmety pseudoľudového charakteru, ktoré sú umiestnené na niektorých pozemkoch alebo pozdĺž miestneho vodného toku. Figurálne i zvieracie motívy tu majú pravdepodobne navodiť väčšiu „ľudovosť“, ale zväčša sú len výtvarne slabým až gýčovitým doplnkom osady.

Vysoká tráva, neporiadok a zanedbané verejné priestory, či súkromné dvory v návštevníkoch nezanechávajú pozitívne spomienky. Je chvályhodné, keď sa členovia Občianskeho združenia Vlkolínec iniciatívne snažia tento stav zvrátiť, no príležitostné dobrovoľnícke aktivity pomáhajú len dočasne.

Pri súčasnej obnove Vlkolínca sa neustále vyskytujú prípady nerešpektovania jestvujúcej pamiatkovej legislatívy a nezriedka dochádza k svojvoľnému konaniu vlastníkov, ktoré často negatívne zasahuje do pamiatkovej podstaty chránených objektov. Medzi veľké problémy patrí snaha vymieňať pôvodné drevené okenné výplne za nové, jednoduchšieho tvaru i členenia, nezriedka i z veľmi rušivého plastového materiálu. Podobne sa prejavuje nechota obnovovať tradičné drevené šindľové krytiny v pôvodnom výraze a materiáli, nakoľko ich obstarávacia cena je vysoká a údržba značne náročná. Zároveň medzi obyvateľmi ustavične prevláda hlboko zakorenený stereotypy v používaní betónov, cementu a strojovo vyrábaných omietkových zmesí.

V poslednom období sa vo Vlkolínci začali nekontrolovateľným spôsobom rozširovať veľmi expresívne a sýte farby fasád obytných domov a ich kamenných podmuroviek.¹⁵ Vlastníci ich zväčša realizujú bez vedomia pamiatkovej inštitúcie a v danom prostredí pôsobia neprirodzene a veľmi rušivo (najmä továrenské sýto žlté, modré, okrové a hnedé farby s neprirodzeným leskom). Výber farieb nezodpovedá tradičným historickým zvyklostiam a to aj napriek tomu, že platný územný plán zóny jasne definuje farebnosť domov.¹⁶

V súčasnosti sú zvlášť ohrozené drevené hospodárske objekty, najmä stodoly, z ktorých mnohé sú opustené a v dezolátnom stave. Vlastníci pre ne len ťažko hľadajú primerané využitie, v podstate ich nepotrebnú, a majú snahu skôr odstraňovať, ako obnovovať. Neuvedomujú si, že tvoria neoddeliteľnú súčasť pôvodného urbanizmu a architektúry osady a sú podstatnou zložkou jej pamiatkového fondu.

Obr.7 Opustená a chátrajúca stodola (foto Z. Jurčová)

Veľkou výzvou pre pamiatkovú inštitúciu i architektov bude dostavba Vlkolínca na miestach, kde v minulosti stáli viaceré obytné domy i hospodárske budovy a ktoré dnes tvoria v podstate jediná rezervnú plochu budúcej zástavby.¹⁷ Vysporiadať sa s novostavbami v tomto vysoko hodnotnom a na každú zmenu citlivom pamiatkovom prostredí bude viac ako náročné.

Osobitným a dnes ťažko riešiteľným problémom Vlkolínca je zmena jeho bezprostredného prírodného prostredia, ktorá vyplýva z nenávratnej zmeny životného štýlu jeho obyvateľov.

¹⁵ Typická farebnosť vlkolínskych domov bola biela, modrá, jemne žltá a svetlookrová. Hlinenú omietku obyvatelia „líčili“ vápnom, do ktorého pridávali minerálne pigmenty prírodných, zemitých farieb.

¹⁶ ÚPN-Z Vlkolíнец 1996 (časť III. Regulatívy, str. 6, kap. 3.1.6. Regulatívy architektonické a podmienky novej výstavby), ktorý bol schválený mestským zastupiteľstvom č. 287/97 zo dňa 26. 2. 1997.

¹⁷ Počas druhej svetovej vojny severnú časť osady vážne poškodil požiar. Zničených bolo 13 obytných domov, vrátane dvojdomov, a niekoľko príslušných hospodárskych objektov.

Charakteristické úzke pásy políčov rýchlo miznú a strácajú sa v trávnom poraste, húštine kríkov a v nezadržateľne postupujúcom lese. Ide o proces, ktorý s najväčšou pravdepodobnosťou nemožno zvrátiť, len s veľkým úsilím spomaliť. Zmysluplná revitalizácia týchto plôch si vyžiada aspoň čiastočnú obnovu tradičného hospodárenia.

Základné ciele súčasnej pamiatkovej ochrany Vlkolínce možno zhrnúť do nasledujúcich bodov. Po prvé zachovanie a prezentácia pôvodnej sídelnej formy a jej krajinného obrazu, t.j. ochrana pôdorysu a priestorového usporiadania osady s jej bezprostredným prírodným prostredím (parcelácia, osadenie objektov na pozemkoch, cesty a chodníky, zeleň, záhrady, sady, polia a lúky v okolí). Po druhé ochrana, údržba a obnova jednotlivých drevených a murovaných objektov – obytných domov, hospodárskych stavieb a verejných budov (kostol, škola, zvonica a studňa), t.j. zachovanie ich autentického výrazu, proporcie, architektonického, konštrukčného, výtvarného i materiálového riešenia. A po tretie primeraná, nie „bigótna“ ochrana dispozičného riešenia kultúrnych pamiatok a ostatných stavieb v kontexte ich súčasného využitia a komfortu bývania 21. storočia.

Vlkolínce so svojim prírodným okolím tvorí harmonický urbanistický celok charakterizovaný významnou interakciou ľudí a prírody. Jeho zachovanie a ďalší trvalo udržateľný rozvoj vo viac-menej autentickej podobe a s hodnotami, pre ktoré bol zaradený medzi najvýznamnejšie pamiatky sveta, je neľahká úloha. Úspešne sa dá zvládnuť len vtedy, keď sa povedomie jeho obyvateľov v tomto smere bude neustále zvyšovať.¹⁸ A keď ani jedna zo zainteresovaných strán, t.j. miestna komunita, aktivisti, samospráva, projektanti i pamiatková inštitúcia, nerezignuje na vzájomné pochopenie, otvorený dialóg a zmysluplnú spoluprácu.

Bibliografia

- [1] DUDÁŠ, M.: Pamiatková rezervácia ľudovej architektúry Vlkolínce v Zozname svetového dedičstva UNESCO. In: Kozová, M. (ed.) *Pamiatky svetového dedičstva UNESCO v živote obcí, miest a regiónov*. Zborník z konferencie: 25. Výročie zápisu lokality Vlkolínce do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO, 24. – 25. októbra 2018. Ružomberok : Katolícka univerzita v Ružomberku, 2018. 152 s. ISBN 978-80-561-0607-5
- [2] DVOŘÁKOVÁ, V.: *Kultúrne krásy Slovenska - Svetové kultúrne dedičstvo UNESCO*. Bratislava : DAJAMA, 2009. 128 s. ISBN 978-80-89226-76-4
- [3] FIELDEN, M. B., JOKILEHTO, J.: *Príručka manažmentu lokalít svetového kultúrneho dedičstva*. Svätý Jur : AINOVA, 2010. 162 s. ISBN 978-80-968598-3-2
- [4] HUDEKOVÁ, Z. et al: *Manažmentový plán Pamiatkovej rezervácie ľudovej architektúry Vlkolínce*, 2009. 78 s. ISBN 978-80-89320-04-2 (CD)
- [5] KLINDA, J.: *Svetové kultúrne a prírodné dedičstvo*. Bratislava : Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky, 2000, 460 s. ISBN 80-88833-23-X
- [6] Kol. autorov: *Národné kultúrne pamiatky na Slovensku – okres Ružomberok*. Bratislava : Pamiatkový úrad Slovenskej republiky a SLOVART, 2008. 288 s. ISBN 978-80-8085-673-1
- [7] LIPTAYOVÁ, Z. et al: *Zásady pamiatkovej starostlivosti pre Pamiatkovú rezerváciu ľudovej architektúry Vlkolínce – aktualizácia*. Bratislava : Štátny ústav pamiatkovej starostlivosti, 1990.
- [8] LIPTAYOVÁ, Z.: *Vlkolínce – súčasť svetového kultúrneho dedičstva*. In: *Pamiatky a múzeá – Revue pre kultúrne dedičstvo*. Bratislava : Slovenská národné múzeum a Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, 2002, roč. 51, č.3, s. 22-24 ISSN 1335-4353
- [9] *UNESCO World Heritage List*. In: Oficiálne stránka Centra svetového dedičstva. [online]. Dostupné na: <https://whc.unesco.org/en/list/>

¹⁸ Aj Periodická správa o stave zachovania slovenských lokalít svetového dedičstva z roku 2014 okrem iného poukázala na alarmujúci nedostatok povedomia obyvateľov o hodnotách a dôvodoch, prečo bola konkrétna lokalita zapísaná a v čom spočíva jej výnimočná svetová hodnota.

Monument Reserve of Folk Architecture of Vlkolínec in the UNESCO World Heritage List and Several negative Aspects of Inscription

Ass. Professor Dipl. Ing. Miloš Dudáš, PhD.

Regional Monuments Board of Žilina, Mariánske nám. 19, 010 01 Žilina, milos.dudas@pamiatky.gov.sk

a

Faculty of Humanities, University of Žilina, Univerzitná 8215/1, 010 26 Žilina
milos.dudas@fhv.uniza.sk

Abstract

The traditional folk architecture of Vlkolínec and its picturesque natural environment gave it a characteristic and unique appearance. This was also one of the reasons why it was inscribed on the prestigious UNESCO World Heritage List in 1993. But this entry also has its shadowy aspect for the current Vlkolínec. The dramatic increase in the number of tourists has caused a loss of privacy for locals. A relatively drastic change from permanent to temporary housing. For many new owners, the absence of a deeper personal relationship with the place. Disproportionately increased number of cars and their chaotic parking. Aesthetically and architecturally unsuitable points of sale for souvenirs and refreshments. Problematic color scheme of house facades and often disrespect for monument rules and approaches. A special problem of Vlkolínec is the vulnerability of its natural environment due to the irreversible change in the lifestyle of its inhabitants.

Key words:

World Heritage List, folk architecture, wooden building, dwelling house, outbuilding

BARDKONTAKT 2020

**Problematika zachovávania konzervátorskej substancie na príklade obnovy múrov ZÁMKU
LIGĘZOVCOV V PRZECŁAWI**

Prof. PRz. dr hab. Inż. Marek Gosztyla

Katedra ochrany pamiatok, Polytechnika, Aleja Powstańców Warszawy 12, Rzeszów,

Krystian Sikorski

Katedra ochrany pamiatok, Polytechnika, Aleja Powstańców Warszawy 12, Rzeszów,

prof. Ing. arch. Peter Pásztor, PhD.

Katedra architektúry, Fakulta umení TUKE, Letná 9, Košice

Problematika zachovávanía konzervátorskej substance na príklade obnovy múrov ZÁMKU LIGĘZOWCOV V PRZECŁAWI

Prof. PRz. dr hab. Inż. Marek Gosztyła

Katedra ochrany pamiatok, Polytechnika, Aleja Powstańców Warszawy 12, Rzeszów, ejaracz@prz.edu.pl

Krzystian Sikorski

Katedra ochrany pamiatok, Polytechnika, Aleja Powstańców Warszawy 12, Rzeszów, ejaracz@prz.edu.pl

prof. Ing. arch. Peter Pásztor, PhD.

Katedra architektúry, Fakulta umení TUKE, Letná 9, Košice, pasztor.peter@dpa.sk

Abstrakt

Hodnota každej pamiatky vyplýva z tradície, ktorá z nej činí svedka minulých udalostí. Zložitosť problematiky ochrany pamiatok poukazuje na potrebu kvalitného projektu obnovy. Na ceste k prijímaniu riešení je viacero potenciálnych etáp, na ktorých nemusí dôjsť k plnému pochopeniu kultúrnych hodnôt. S ohľadom na rozsah konzervátorskej dokumentácie počas výskumu pamiatkových objektov je potrebné vypracovanie etapizácie pamiatkárskych výskumov.

Kľúčové slová: obnova, Przecław, konzervátorský projekt, pamiatkový objekt, pamiatková hodnota

1. Referenčný objekt

Zámok v Przecławi vďaka svojmu renesančno – neogotickému charakteru je príkladom poľskej architektúry obdobia od XVI do XIX storočia. Tento komplex zámku s parkom je významným bodom na mape poľského národného dedičstva Podkarpatského regiónu a je zapísaný v Zozname pamiatok (pod číslom A - 376 zo 07.06.1969, ako aj A - 377 zo 06.06.1969). [10,11]

Obr.1: Pohľad na zámok a nádvorie v roku 2017, fot: Stanisław Leś, Krzystian Sikorski

2. Významné historické udalosti

Zámok dal postaviť Mikołaj Ligęza z Półkozic v prvej polovici XVI. stor. V r. 1578 sa objekty dostali do vlastníctva rodiny Koniecpolských. Je to dvojpodlažná murovaná stavba s podpivničením. Na prízemí sú tri miestnosti, na poschodí na južnej strane je štvorcová miestnosť, na severnej strane menšia miestnosť. V r. 1560 – 1582 sa uskutočnili prestavby interiéru zámku. V druhej štvrtine XVII. storočia boli zo severu pristavané loggie s arkádami. Budova bola obohatená renesančnými prvkami. (M. Gosztyła, M. Proksa, *Zamki Polski Południowo-Wschodnie, Przemyśl 1997, s.89-91.*) Rozhodujúcim vlastníkom sa stala rodina Tarnawskich z Leliwy, ktorá kúpila objekt v roku 1654. Pri švédskom vpáde v roku 1655 zhorel susedný drevený poľovnícky dom, murovaný zámok zostal neporušený. Koncom 60-tych rokov XVII. storočia bol objekt, spolu s časťou mesta a siedmimi dedinami predaný rodine Władysława Reya z Oksze, ktorá s ním disponovala do roku 1944. História budovy je na konci XVII. storočia spätá s pobytom Tylmana z Gameren, ktorý vyprojektoval jeho prestavbu, ku ktorej však nedošlo. (M. Gosztyła, M. Proksa, *Zamki Polski Południowo-Wschodnie, Przemyśl 1997, s.89-91.*) Následne došlo k jeho rôznym prestavbám. V rokoch 1808 – 1810 bol pristavaný arkier, zároveň došlo k zmene geometrie atiky v dôsledku zmeny hrebeňa strechy.

Obr.2: Pohľad na zámok a nádvorie z roku 1900, fot: A. Jaderny [13]

Vojnové udalosti I. a II. svetovej vojny prispeli k zničeniu zbierok a k značnej degradácii budovy, požiar v roku 1947 zničil historickú zbierku kníh. V povojnových časoch bola budova využívaná ako skladový priestor, čo značne prispelo k vážnym poškodeniam zámku. V r. 1967 vypukol ďalší požiar, ktorý dokončil skazu interiéru. V rokoch 1969 – 1970 bol komplex zámku s parkom zapísaný do Zoznamu pamiatok, vlastníkom bol WSK PZL Mielec. Vďaka úsiliu nových vlastníkov v rokoch 1975 – 1988 sa

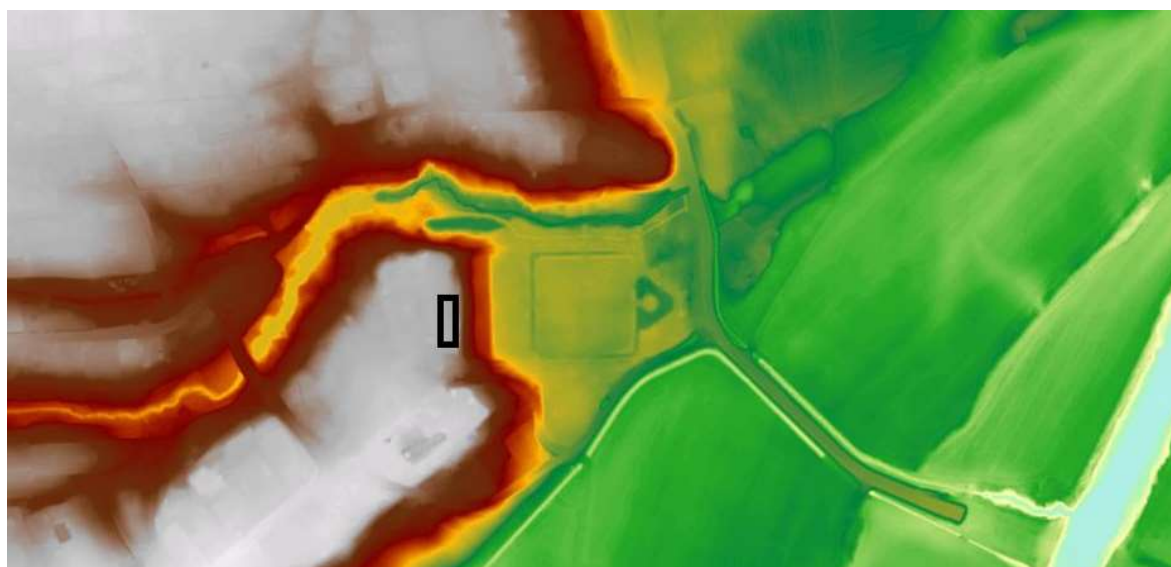

budova dostala do užívania schopného stavu. Napokon v r. 2005 sa komplex dostal do majetku rodiny Tyszkiewiczówcov. Pod patronátom skutočných vlastníkov boli vykonané konzervátorské a modernizačné práce, na základe ktorých boli zámku prinavrátené kultúrne hodnoty. [1]

3. Lokalizácia

Mesto Przeclaw sa nachádza v podkarpatskom vojvodstve, v mieleckom okrese na rozhraní Tarnowskej plošiny a údolia Dolnej Wisloky. Zámok je situovaný na okraji kopca na svojráznom polostrove, vytvorenom z oboch strán roklinami. Z vnútra zámku zo strany vstupu sa otvára pohľad na východnú časť parku.

Obr.1: Lokalizácia budovy objektu (zámok je označený obdĺžnikom), pod ním viditeľná časť parku [12]

4. Inventarizácia

4.1. Hmota zámku

Najstaršia časť komplexu je vystavaná na pravouhlom pôdoryse o stranách (v severozápadnom i juhovýchodnom smere) dĺžky 28 m. Jeho výška sa rovná dĺžke severovýchodného, resp. juhozápadného priečelia a má 15 m. Na juhozápadnej strane je prízemná prístavba s terasou na streche a s nárožnou baštou. Dvojpodlažná veža vyrastá na severozápadnom nároží zámku. [1,2]

4.2. Konštrukčno – materiálová charakteristika múrov zámku

Z inventarizácie vyplýva, že

- stavba je realizovaná tradičnou technológiou
- na konštrukcie základov, ako aj na vonkajšie a vnútorné steny je použitá plná pálená tehla,
- v čase obhliadky bolo soklové murivo zakryté cementovou maltou,

- odkvapový chodník bol realizovaný čiastočne z betónovej dlažby a čiastočne zo štrku zmiešaného so zeminou a prerastenom trávou,
- odvod dažďových vôd mimo budovy bol zabezpečený zvodmi, resp. chrličmi. [1,2]

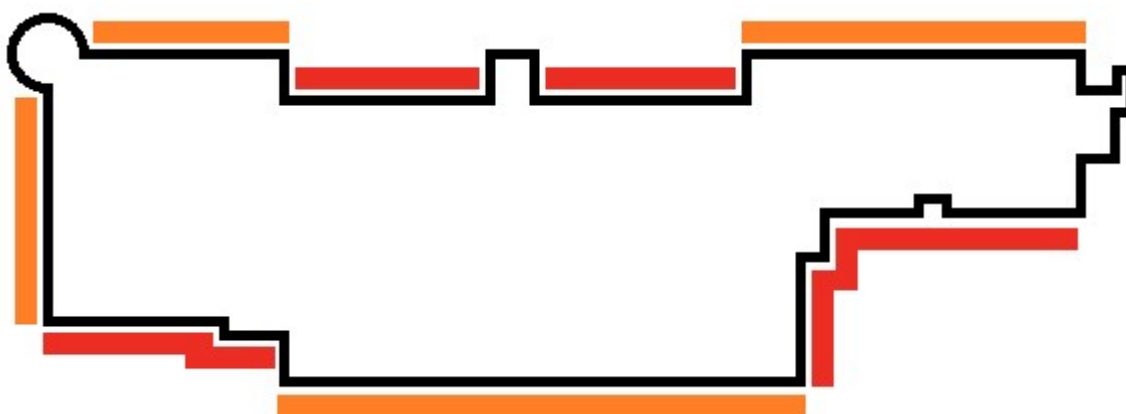
4.3. Diagnostika

Dobre naplánovaný konzervátorský projekt, predpokladá etapu prieskumov (nazýva sa tiež preprojektovou etapou), ako aj etapu projektovania. Každá ďalšia etapa je založená na výsledkoch predchádzajúcej etapy, v súvislosti s tým je nevyhnutné uskutočnenie prieskumu stavu konštrukčných prvkov, resp. ich povrchových úprav.

Vzhľadom k tomu, že sme chceli čo najviac zachovať pamiatkové hodnoty budovy, rozhodli sme sa prieskum vykonať čo najmenej invazívnym spôsobom. Z toho dôvodu sme úroveň zvlhnutia merali dielektrickým vlhkomerom (kvalita merania overená inými meraniami). Na každom priečelí bola prevedená séria (5 – 15) meraní. Meranie sa uskutočnilo vo výške cca 100 cm nad úrovňou terénu. Napokon na základe výsledkov merania sme vyznačili miesta s najvyšším, resp. stredným stupňom zvlhnutia objektu.

Číslo bodu merania	Materiál	Výška merania [cm]
A	B	C
Priečelie severozápadné		
1	Vápennocementová omietka (c-w)	100
Priečelie juhozápadné		
2	Omietka c-w	100
Priečelie juhovýchodné		
3	Omietka c-w	100
Priečelie severovýchodné		
4	Omietka c-w	100

Tab.1: Príklad zostavy meracích bodov[2]

Obr.2: Pôdorys s vyznačenými zónami zavlhnutia priečelí (červená farba – najväčšie zavlhnutie, oranžová farba - menšie) [2]

Označenie priečelia	Stredný stupeň zavlhnutia priečelia [%]
Červené	19,0 %
Oranžové	12% < úroveň zavlhnutia < 19,0 %

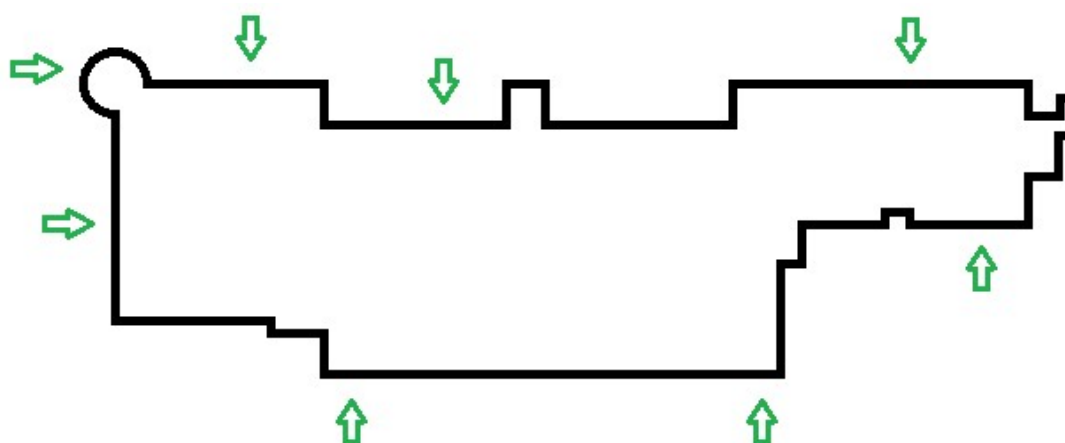
Tab.2: Stredný stupeň zavlhnutia priečelia [2]

Výsledky meraní boli porovnané s požiadavkami zakotvenými v odbornej literatúre. Napokon stredný stupeň zavlhnutia múrov bol stanovený na úrovni 19%, na základe ktorého sme ich klasifikovali ako múry mokré (>12%).

	Stupeň zavlhnutia [%]	Klasifikácia muriva
I	0 – 3	murivo s prípustným zavlhnutím
II	3 – 5	murivo so zvýšeným zavlhnutím
II	5 – 8	murivo stredne vlhké
IV	8 – 12	murivo veľmi vlhké
V	> 12	murivo mokré

Tab. 3. Klasifikácia zavlhnutia murív [3]

V predprojektovej etape bolo rozhodnuté o potrebe zistenia úrovne zasolenia murív. Body odberu vzoriek sú rozmiestnené po celom obvode budovy, aby čo najlepšie odzrkadlilivplyv faktorov prostredia na konštrukcie. Na obrázku 3 sú vyznačené body odberu materiálu.

Obr. 3. Pôdorys budovy s vyznačením miest odberu vzoriek [Leš]

Porovnanie získaných údajov s normovými požiadavkami poskytlo informácie o obsahu minerálov. Umožnilo to kvalitný výber systémových riešení, garantujúci ich správnosť.

Druh soli		Obsah soli [%]		
		Nízka	Priemerná	Vysoká
Chloridy	Cl ⁻	< 0,2	0,2 – 0,5	> 0,5
Sírany	SO ₄ ⁻²	< 0,5	0,5 – 1,5	> 1,5
Dusičnany	NO ₃ ⁻²	< 0,1	0,1 – 0,3	> 0,3

Tab. 4. Klasifikácia obsahu soli [9]

Napokon bol stanovený obsah soli ako nízky.

Druh soli	Číslo vzorky a úroveň jej zasolenia.			
	1	2	3	4
Chloridy	Nízka	Nízka	Nízka	Nízka
Sírany	Nízka	Nízka	Nízka	Nízka
Dusičnany	Nízka	Nízka	Nízka	Nízka

Tab. 5. Príklady úrovne zasolenia podľa odobratých vzoriek. [9]

5. Hodnotenie technického stavu murív

- zavlhnutie murív priemerné 19% - murivá mokré,
- úroveň zasolenia nízka,
- značná korózia porchových úprav priečelí,
- čitateľný priebeh inštalácií,

- chýbajúca izolácia pozdĺžnych stien vnútorných a vonkajších,
- chýbajúca izolácia vonkajších stien [2]

6. Hodnotenie technického stavu murív

S ohľadom na úroveň pamiatkového objektu, jeho situovaniu na okraji kopca, konštrukčné a dispozičné riešenie a technický stav doporučujeme nasledovné:

- s ohľadom na čiastkové podpivničenie budovy, ako aj na klenby podzemného podlažia je potrebné očistenie a impregnácia tehál,
- na úrovni parteru v zóne pri podlahe previesť izolácie injektážou kvôli zamedzeniu ďalšieho vzliňania vlhkosti do konštrukcií; injektáž previesť z dvoch strán s ohľadom na hrúbku múrov, prekračujúcu 60 cm (okolo 100 cm),
- previesť odkvapový chodník z dlažbových kociek so sklonom od budovy,
- previesť sanačné omietky určené pre murivá z nízkym stupňom zasolenia o hrúbke 2 cm.

Stupeň deštrukcie muriva	Navrhované vrstvy	Hrúbka jednotlivých vrstiev
Nízky	špric	ok. 0,5 cm
	sanačná omietka	≥ 1,0 cm
Stredný	špric	ok. 0,5 cm
	sanačná omietka	2,0 cm
Vysoký	špric	ok. 0,5 cm
	vyrovnávacia omietka	≥ 1,0 cm
	sanačná omietka	2,0 cm

Tab.6: Obnova murovaných objektov – vrstvy sanačných omietok [8]

(navrhované sanačné omietky sa skladajú zo: špricu, omietky vysokej pórovitosti a vysokej paropriepustnosti, stierky vápenno – trasovej, základného náteru, maľby silikátovými farbami).

- previesť obnovovacie práce povrchových vrstiev omietky ich doplnením a premaľovaním,
- soklovú časť upraviť v súlade s historickým prieskumom; či už zo sanačných omietok, alebo z hydrofobizovaného pieskovcového obkladu, [2]

Pri realizácii konzervátorských prác je nevyhnutný výkon konzervátorského dohľadu. Potrebné je zdôrazniť aj to, že kvalita konzervátorských prác je ovplyvnená kvalitou materiálov, podriadená makro- a mikroklimatickým podmienkam zavlhnutých objektov (stanovených napr. Vedecko-technickou pracovnou skupinou pre zachovanie budov a ochranu pamiatok). Medzi podstatné veci patrí tiež profesionalita firiem, ktoré sú spoľahlivé (dodržiavajú postupy stanovené technickými listami produktov) a majú referencie z oblasti obnovy pamiatok. (V našom prípade projektový dohľad vykonával technológ s mnohoročnou skúsenosťou pán Stanisław Leś, a práce riadil pán Kazimierz Stopa.)

7. Aktuálny technický stav zámku

Niekoľko rokov po vykonaní renovačných prác je možné konštatovať, že technický stav budovy je dobrý. [4]

Obr. 3: pohľad na zámok z roku 2017, Stanislav Leš, Krystian Sikorski

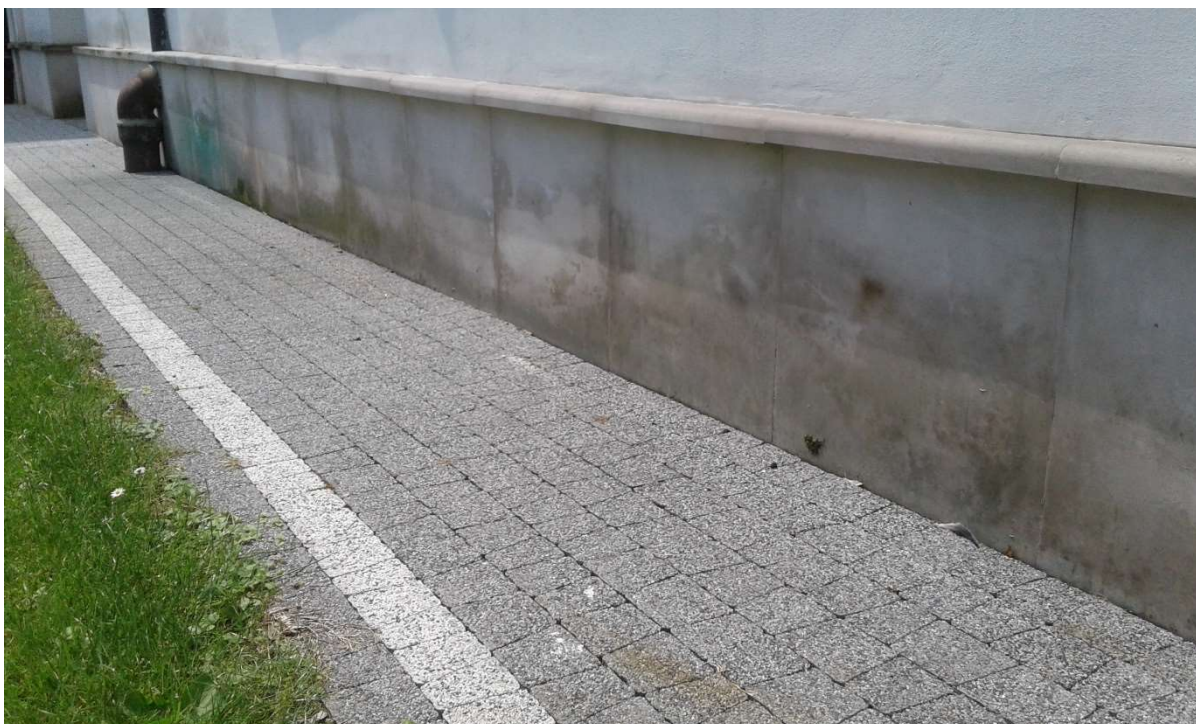
Obr. 4. Pohľad na juhozápadné priečelie z roku 2017, Stanislav Leš, Krystian Sikorski

Je uspokojivé, že nie sú viditeľné žiadne poškodenia priečelí. Úroveň zavlhnutia sa pohybuje medzi 4 - 5 %, čo potvrdzuje správnosť voľby materiálo – technologického riešenia. Dobrý stav omietok, spolu s dobrým stavom interiéru svedčí o správnom ošetrovaní konštrukcií, čím dochádza k predĺženiu doby užívateľnosti objektu.

Obr.5: Prvky budovy, ktoré sú viditeľne v dobrom technickom stave. Stanisław Leś, Krystian Sikorski

Veľmi dôležitou požiadavkou sú systematické technické prehliadky. Na fotografii poniže je vidieť, že obnovenie hydrofobizácie zabraňuje postupnému ničeniu sokla.

Obr. 6: Soklová časť dokumentuje potrebu plánovania opráv. Stanisław Leś, Krystian Sikorski

Viditeľné poškodenie je zapríčinené vynechaním niektorých prác, požadovaných pri obnove kvôli komplexnosti.

Obr.7: Murivo terasy, ktoré bolo z obnovovacích prác vylúčené, Stanisław Leś, Krystian Sikorski

8. Zhrnutie

V období prípravy konzervátorského projektu je veľmi dôležité dodržanie materiálovo – technických požiadaviek. Správnosť riešení je do značnej miery podmienená skúsenosťami a kvalifikáciou projektanta, ktorá je zakotvená v európskych i svetových normatívach [6,7]. Kvôli výchove projektantov, ale aj realizátorov a celej spoločnosti sú stanovené prioritné požiadavky za účelom zachovania národného dedičstva v dobrom stave aj pre ďalšie pokolenia [5]. Dokumentovanie skôr vykonaných prác vytvára cennú informáciu pre osoby, ktoré prijímajú rozhodnutia, ktoré by mali viesť k udržaniu budov v primeranom stave.

Bibliografia

- [1] Gosztyła M., Proksa M., *Zamki Polski południowo – wschodniej*, Polski Związek Wschodni w Przemysłu, Przemysł, 1997
- [2] Leś St., *Technologia renowacji zamku w Przecławiu*, Rzeszów, 2005
- [3] Jasieńko J., Matkowski Z., *Zasolenie i zawilgocenie murów ceglanych w obiektach zabytkowych – diagnostyka, metodyka badań, techniki rehabilitacji*, Wiadomości Konserwatorskie, 2003
- [4] Sikorski K., *Problematyka renowacji zabytków na przykładzie wybranych obiektów z województwa podkarpackiego*, Materiały Budowlane, Warszawa, 2017
- [5] Karta Krakowska 2000, Kraków, 2000

- [6] PN-ISO 15686-1:2005 *Budynki i budowle – Planowanie okresu użytkowania – Część 1: Zasady ogólne.*
- [7] PN-ISO 15686-2:2005 *Budynki i budowle – Planowanie okresu użytkowania – Część 2: Procedury związane z przewidywaniem okresu użytkowania.*
- [8] Schomburg, *Renowacja obiektów budowlanych – układy tynków renowacyjnych*, Schomburg, Kutno
- [9] WTA Merkblatt 2-9-04 – Sanierputzsysteme
- [10] Karta Ewidencyjna Zabytku A - 376 z dnia 07.06.1969, Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Przemyślu.
- [11] Karta Ewidencyjna Zabytku A - 377 z dnia 06.06.1969), Archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Przemyślu.
- [12] geoportal.pl
- [13] zamekprzeclaw.pl

Problematika zachovávaní konzervátorskej substancie na príklade obnovy múrov ZÁMKU LIGĚZOVCOV V PRZECŁAWI

Prof. PRz. dr hab. Inż. Marek Gosztyla

Katedra ochrony pamiątek, Polytechnika, Aleja Powstańców Warszawy 12, Rzeszów, ejaracz@prz.edu.pl

Krystian Sikorski

Katedra ochrony pamiątek, Polytechnika, Aleja Powstańców Warszawy 12, Rzeszów, ejaracz@prz.edu.pl

prof. Ing. arch. Peter Pásztor, PhD.

Katedra architektúry, Fakulta umení TUKE, Letná 9, Košice, pasztor.peter@dpa.sk

Abstract

The value stems from the tradition of each monument that it makes the witness of the history. We need quality restoration project because the complexity of the issue of monument protection is complex activity. There are several potential stages in the way of adopting solutions, where a full understanding of cultural values may not be achieved. It is necessary to develop a phasing of monument research during the research of monuments, in regard to the scope of conservation documentation.

Key words: restoration, Przeclaw, conservation project, monument, monument value

BARDKONTAKT 2020

Rôznorodosť prístupov k prezentácii lokalít zo zoznamu UNESCO – problémy, otázky a skúsenosti z praxe lektora

Ing. arch. Zuzana Grúňová, PhD.

Stavebná fakulta, UNIZA, Univerzitná 8215/1, 010 26 Žilina

Rôznorodosť prístupov k prezentácii lokalít zo zoznamu UNESCO – problémy, otázky a skúsenosti z praxe lektora

Ing. arch. Zuzana Grúňová, PhD.

Stavebná fakulta, UNIZA, Univerzitná 8215/1, 010 26 Žilina, zuzana.grunova@fstav.uniza.sk

Abstrakt

Článok je rekapituláciou dlhoročných osobných skúseností s výučbou na viacerých stupňoch vzdelávania so zapojením tém o lokalitách WH UNESCO. Autorka poukazuje na rôznorodosť cieľov, ktoré podmieňujú výber lokalít, obsah i rozsah prezentácie a ich dôležitosť nielen v pedagogickej praxi. V bakalárskom stupni, v rámci územného plánovania, objasňujú príklady lokalít pojmy ako „kultúrne dedičstvo“, „ochrana a prezentácia architektúry“, spolu s postupmi vedeckej práce, analýzy zdrojov a pod. V inžinierskom stupni (Ochrana pamiatok) ide najmä o praktické, konkrétne odporúčania a príkladové štúdie, ktoré poslúžia skúsenejším študentom v profesijnom živote. Univerzita tretieho veku je zameraná v rámci WH UNESCO najmä na oboznámenie sa s inými kultúrami, rebríčkom priorít, špecifikami ochrany dedičstva a stimulujúcu diskusiu s konfrontáciou životných skúseností a postojov poslucháčov. Cieľom je najmä obohatiť a rozšíriť pohľad seniorov, ktorí sú výraznou súčasťou formovania náhľadov ďalších generácií, ich vzťahu ku vzdelaniu, tolerancii či vedeniu k rešpektu ku kultúrnym hodnotám.

Kľúčové slová: pedagogika, prezentácia, lokality UNESCO, vzdelávanie, Univerzita Tretieho veku

1. Úvod

Lokality UNESCO, najmä tie, nachádzajúce sa na Slovensku, sú zaradené do osnov viacerých stupňov vzdelávacieho systému – snáď prvým stretnutím s pamiatkami je vo Vlastivede pre 3. ročník základných škôl. Aj vo vysokoškolskom stupni štúdia ponúka táto téma množstvo využití pre predstavenie (pre niektorých) nové pojmy, ponúknuť priestor pre diskusiu a hoci aj tú istú lokalitu predstaviť vo viacerých predmetoch rôznym spôsobom. Práve poukázanie na rôzne uhly pohľadu napomôže odstráneniu rigorózneho delenia obsahu „po predmetoch“, pričom vo vnímaní študenta vzniká a postupne sa dopĺňa obraz od dejinného rámca cez kultúrny kontext, demografiu, dopravné prepojenia, vývoj techník a technológií.. možností je veľmi veľa.

Článok je stručným výberom z myšlienok, skúsenosti lektorky viacerých stupňov vzdelávania, pričom jednotlivé stupne majú nielen odlišné zameranie a ciele vzdelávania, ale často aj veľmi rozdielny vek a skúsenosti či predošlé vzdelanie študentov.

2. Zapojenie témy lokality UNESCO v bakalárskom vzdelávaní stavebných inžinierov

V bakalárskom stupni vzdelávania mám 15 ročnú prax v rámci programu „Pozemné stavby“ na Stavebnej fakulte UNIZA v Žiline. Historické dedičstvo aj konkrétne lokality UNESCO som prezentovala v rámci predmetov Dejiny stavebníctva a architektúry 1, 2 a tiež Územné plánovanie 1, 2, okrajovo v Základoch architektonického navrhovania alebo v rámci výberových prednášok (napr. Hlinená architektúra).

Pri sledovaní dejinného vývoja architektúry sú výberové lokality vďačnou ukážkou vývoja dispozície, konštrukcií, výberu materiálov, vývoja ornamentiky až po zákonitosti urbanizmu od prvých osídlení a kultových miest (za všetky napr. Çatalhöyük; Göbekli Tepe; Stonehenge, Avebury and Associated Sites, Trója, Hattusha a mnohé ďalšie), cez známe historické sídla staroveku (Susa, Persepolis...) aj rímske dedičstvo (Bath, Kartágo, Palmýra, Arles, hranice Rímskej ríše...), nové formy, ktoré vznikajú v stredoveku s formovaním štátov v Európe (Opátstvo st. Gallen, Birka a Hovgården, Mont-Saint-Michel...) až po dobu renesančných objavov a ďalekých ciest (Ferrara, Florencia ale aj postupný vývoj obchodných spoločností – Visby, Lübeck, Bryggen). Druhá séria prednášok sleduje vývoj až po súčasnosť, vrátane počiatkov industriálnej éry (Ironbridge Gorge...). Tu je zaujímavým príspevkom napríklad pomerne čerstvý zápis lokalít spätých s dielom Le Corbusiera. Vzhľadom na to, že ťažiskovo formuje program najmä stavebného inžiniera, je nevyhnutné ilustrovať aj vývoj, formy a možnosti konštrukčných riešení s využitím rôznych materiálov. Poznatky z výskumu lokalít WH UNESCO fascinujúcou možnosťou, ako porovnať vplyv kultúry, geografie a pod. na rôznorodosť výsledkov napríklad pri drevenej architektúre (Kostoly v Maramureš, kostoly Karpatského oblúka, Stavkirkur, Vlkolínec, ale aj Himeji-jo či Horyu-ji...), železobetónových konštrukciách (Le Havre, Hala storočnice Wroclav či Sydney opera house) a v súčasnosti ekologicky preferovanom materiáli – hline (Djené, Timbuktu, Veľký čínsky múr, Marakéš...). Medzi nadväzujúce špecializácie v inžinierskom stupni na UNIZA zamerania na objekty dopravných stavieb, teda medzi diskutované lokality patrí aj andský systém ciest Inkov Qhapaq Ñan či hydraulický systém Shustaru. Samozrejme zoznam stavieb a komplexov, ilustrujúci jednotlivé témy nie je založený výlučne na lokalitách UNESCO, sú však často výborne informačne dostupné (relatívne vyššie množstvo výskumov a publikácií, open access), a preto je iste prínosné zaradiť ich do celkového kontextu vývoja architektúry.

V rámci tém Územného plánovania sú lokality zaradené najmä s ohľadom na vývoj urbanizmu či súvisiace s krajinným obrazom, ekológiou či dopadmi klimatických zmien (Rapa Nui). V druhej sérii prednášok je pomeňší priestor aj pre menej frekventované, aplikované okruhy tém, napríklad duchovno v krajine (Spišský Jeruzalem, pútnické cesty do Santiago de Compostela), behaviorálna psychológia, súvisiaca s orientáciou, pohybom v krajine, formovaním krajiny človekom (napr. Uluru – Kata Tjuta).

2.1 Špecifika bakalárskeho stupňa vzdelávania

Osobnostné stránky a predpoklady, rovnako aj pripravenosť, skúsenosti a znalosti z predošlých stupňov vzdelávania sa u študentov bakalárskeho stupňa v priebehu posledného desaťročia (ktoré mám možnosť hodnotiť osobne) zmenili. Problémom sú často výrazné rozdiely v štartovacej úrovni, ktoré je ťažké prekonať – do vš vzdelávania prichádza postupne čoraz vyšší podiel absolventov učňovských typov škôl a to aj úplne nesúvisiacich odborov. Klesá úroveň motivácie a návyk k disciplíne je slabší. Z celej skupiny 20-30 študentov sa aktívnejšie prejavujú 1 či 2. Vyjadrujú sa viac subjektívne a pocity („skôr si myslím“, mám dojem, že“) a často sa po krátkej diskusii ukáže, že aj ich jasné

tvrdenia sú založené na vágnych fragmentoch, ktorých zdroje nevedia uviesť („všetci to hovoria“, „niekde som to čítal na sieti – Facebook, Twitter“). Zhoršuje sa i to, že zdroje, ktoré používajú na argumentáciu, nepreverujú, nehľadajú potvrdenie druhým či tretím zdrojom, nerozlišujú – nepátrajú po identite zdroja (či ide o vedeckú štúdiu uznávanej inštitúcie s uvedením overiteľných metód výskumu alebo bulvárnu stránku či dokonca niektorý alternatívny web). Používajú žiaľ čoraz častejšie ako informáciu aj článok, pričom prečítali iba nadpis, nedokážu rozlíšiť dôveryhodnosť zdroja podľa úrovne jazykového prejavu, pretože s ním majú niektorí študenti sami problém. Metódy vedeckej práce, overiteľnosť, transparentnosť, pravdepodobnosť správnosti výsledku a vylúčenie plagiarizmu sú okruhmi, ktorým je nevyhnutné opakovane vytvoriť vo vzdelávaní priestor popri priamych poznatkoch z predmetov. Schopnosť sa sústrediť (kvalita a dĺžka) je postupne v priemere slabšia. Študenti rýchlo strácajú záujem, ak je nevyhnutné porovnávať viacero faktov, zapamätať si dáta pre analýzu a téma nie je prekladaná odľahčujúcimi vsuvkami. Výnimočne kladú otázky, ktorými si upevňujú spojenie či kontext – napríklad či sa rovnaká forma alebo prvok vyskytuje aj na inej stavbe, ktorú poznajú, alebo ju navštívili. Skupinu je oveľa viac než pred desaťročím nevyhnutné prakticky neustále povzbudzovať, snažiť sa stimulovať zvedavosť, ktorú v nich predošlé stupne vzdelávania niekedy utlmili až do roly pasívneho prijímateľa informácií. Lokality WH UNESCO sú v tomto výborným štartovacím bodom, pričom je nevyhnutné začať lokalitami, ktoré sú buď slovenské alebo veľmi známe.

Celkovo sa prejavuje aj klesajúca schopnosť písomne vyjadriť ucelený názor, myšlienku či argument. V niektorých ročníkoch až 30% študentov zápasí s gramatikou a syntaxou vlastného jazyka, nepoužívajú diakritiku a v extrémnych prípadoch je text len nesúrodým zhlukom nedokončených viet. Táto nepripravenosť či celkovo nedostatočná osobnostná a vedomostná výbava sa potom žiaľ podpíše aj na pomerne vysokom podiele študentov, ktorí vzdelávanie opúšťajú už v 1.-2. ročníku (niektoré roky ide o 20-25% zapísaných študentov). Teda aj pri zadávaní úloh či esejí je nevyhnutné myslieť na to, aby mali veľmi limitovaný rozsah a ponúknuť študentom príklady aj osnovu, ktorú by mali naplniť (aktívne získanými údajmi, s uvedením zdrojov) a postupne ich učiť základy práce s textom a vyjadrovania sa. Žiaľ súčasťou práce pedagóga je aj prácná, zdĺhavá kontrola s vylúčením plagiátov. Ďalším obmedzením pri štúdiu lokalít WH UNESCO je limitovaná znalosť cudzích jazykov. Len malý počet študentov má už na začiatku vysokoškolského štúdia jazykovú výbavu, ktorá im umožní samostatné štúdium materiálov – pripravené podklady ako vedecké články, umelecko-historické eseje, urbanistické analýzy lokalít či hodnotenia vplyvu cestovného ruchu je nevyhnutné preložiť (aspoň abstrakty či excerpty) a minimalizovať rozsah. Znížená schopnosť sústredenia a dlhodobý zvyk čítať iba krátke texty (web, sociálne siete) majú žiaľ na to čoraz výraznejší vplyv. Do škôl nastupuje čoraz väčší podiel zahraničných, najmä ukrajinských študentov. Tu sa objavuje v bakalárskom stupni spočiatku limitujúca jazyková bariéra, rovnako slovenský architektonický kontext (aj lokality UNESCO) zväčša vôbec nepoznajú. Je oveľa ťažšie doviest' ich ku komparácii, pretože ich znalostná báza je iná a odborné termíny predstavujú nárazovú záťaž, ktorú je nutné už v prvých ročníkoch pochopiť a previazať ostatnými znalosťami. Materiály či prednášky preto často ponúkam dvojjazyčne – teda zobrazené dáta a pojmy viacjazyčne (slovensky, anglicky, nemecky a pod.) so slovenským výkladom a diskusiou.

Prakticky v každom ročníku je na druhej strane niekoľko študentov (cca 1-2%), ktorí sú nadpriemerní, ochotní spracovať a prezentovať samostatné zistenia aj nad rámec požadovaných zadaní. Spracúvajú napríklad videá, virtuálne prechádzky stavebným dielom a tak zopakujú či inou formou doplnia prednášané témy a diskusiu (obr.1). Výbornými inšpiráciami v tomto smere sú krátke videá, ktoré používam na viacerých predmetoch (s mojím simultánnym prekladom a následnou diskusiou). [1,2]

Obr.1: Video k pamiatkam Florencie, porovnávajúce ich s historickým centrom Žiliny aj stavbami v jej okolí, ktoré študenti poznajú, či majú dostupnejšiu možnosť spoznať. Autor: S. Sekera, 2019 (1. ročník).

3. Inžiniersky stupeň štúdia na stavebnej fakulte

Predmety inžinierskeho stupňa štúdia vediem 5 rokov a tému WH UNESCO spájam najmä s predmetom Ochrana a obnova pamiatok, okrajovo sa niektoré stavby objavia ako príklad vývoja určitých typologických druhov či priestorov v rámci dispozície v ďalšom predmete venovanom tvorbe interiéru. Na príklade množstva lokalít je možné názorne prezentovať už v úvode definíciu jednotlivých typov historickej architektúry / kultúrneho a prírodného dedičstva, hľadať v diskusii odpovede na otázky „Prečo chránime pamiatky?“, „Ako je možné definovať ich hodnoty?“ či porovnať skúsenosti a prax na Slovensku so zahraničím. Výrazne rôznorodý prístup k obnove a prezentácii lokalít ilustruje pojmy ako „anastyloza“ či „autenticita“ (napr. Nikko, Nara, Abu Simbel). Veľmi prínosné sú dobre dokumentované lokality s rozsiahlymi poznatkami od archeologických výskumov až po skúsenosti s manažmentom ohrození pri efemérnejších materiáloch (zvládnuté – Bryggen, ohrozené – Abu Mena a žiaľ mnohé ďalšie) aj lokality, kde výskum prebieha s využitím progresívnych nedeštruktívnych metód dokumentácie aj archeologického výskumu a ktoré poskytujú množstvo prakticky čerstvých poznatkov – napr. LIDAR výskum lokalít ako je Tikal, oblasti Orkney či sekcie Limes Romanus.

V inžinierskom stupni je oproti priemernému počtu študentov v bakalárskom stupni cca 30-60% študentov, teda pokračujú študenti odborne zdatnejší, so snahou získať viac možností, motivovaní a s dobre zvládnutou organizáciou práce. Poznatky, ktoré získajú o špecifických problémoch historických stavieb, vedia previazať s už získanou bázou vedomostí aj praktických skúseností získaných napríklad na predmetoch ako Patológia budov, Historické drevené konštrukcie či Energetický audit budov. Predmet má pomerne limitovaný rozsah, hlavným cieľom je teda aspoň naznačiť komplexnosť postupov a riešení pri obnove pamiatok tak, aby získané vedomosti čo najviac napomohli v orientácii študentov – stavebných inžinierov – v praxi. Tu už nie je problémom jazyková bariéra (okrem výnimiek v prípade zahraničných študentov, ktorí nastúpia priamo na inžiniersky stupeň štúdia) ani zvládnutie základov práce ako rešerš zdrojov, analýza, komparácia a syntéza. Lektor sa stáva skôr partnerom v diskusii, často zastupuje úlohu oponenta – poukazuje na praktické dosahy študentovho návrhu, ilustruje analogickými stavbami či skúsenosťami z konkrétnych realizácií a pomáha nájsť variantné či efektívnejšie riešenia.

4. Celoživotné vzdelávanie

Vyššie desaťročné pôsobím ako lektor v rámci viacerých programov celoživotného vzdelávania Univerzity tretieho veku v Žiline, [3] zároveň som počas posledných 2 rokov pripravila viacero prednášok aj pre program celoživotného vzdelávania v Banskej Bystrici. Ako gestor vzdelávacieho programu Pamiatky UNESCO pôsobím už v druhom trojročnom vzdelávacom cykle, zameranom priamo na sprevádzanie rôznorodosťou lokalít WH UNESCO nielen na Slovensku ale i celosvetovo. Program je zoskupený po jednotlivých kontinentoch do celkov v rámci semestrov, pričom témy obsahujú nielen architektonické, ale aj zmiešané a prírodné lokality a pričlenené je tiež nehmotné kultúrne dedičstvo, vyhlásené na základe Dohovoru na ochranu nehmotného kultúrneho dedičstva, 200). Vzdelávacia skupina je zložená z 30-35 ľudí vo vekovej kategórii 45+, podmienkou nie je žiadny konkrétny predošlý typ vš vzdelania. Zázemie, skúsenosti, návyky aj profesie študentov sú veľmi rôznorodé - teda ide skôr o študentky, keďže programy navštevujú odhadom v 99% ženy, muži zvyčajne prichádzajú sprevádzajúc partnerku. Mnohé študentky podľa slov koordinátoriek (aj môjho pozorovania) prechádzajú cez viaceré programy, či sa opakovane vracajú do toho istého cyklu po istej dobe, keďže sa pre každý cyklus zostavuje časť prednášok s novou témou tak, aby sa náplň dotkla čo možno najväčšieho okruhu tém/lokalít.

4.1 Špecifiká vzdelávania v rámci programu UNESCO Univerzity tretieho veku

Bez ohľadu na rôznorodosť životných skúseností a praxe študentov majú všetci jednu spoločnú motiváciu oboznámiť sa s niečím novým, v oblasti, ktorá ich zaujíma. Na rozdiel od frekventantov vysokoškolského štúdia, ktorí sledujú predpísaný program a postupne si formujú svoje preferencie (časť predmetov môže byť niekedy absolvovaná „nútene“, so splnením minimálnych požiadaviek), tu prichádzajú plne sformovaní, skúsení a vyzretí dospelí, ktorí si program cielene vybrali a zvyčajne už majú nejaké poznatky/názor na danú tému. Často absolvovali už predtým niektorý z programov a okrem náplne vzdelávania porovnávajú aj formu podania, podrobne sledujú štruktúru, spôsob výkladu, žiadajú interakciu a veľmi aktívne sa vedia zapojiť do diskusie. Na rozdiel od vysokoškolského vzdelávania je tu dôležitá aj osoba lektora ako človeka – študentkám je lektor skôr partnerom pre rozhovor, rovnocenným profesionálom (len prípadne v inej oblasti). Tak, ako sú náročné na svoju profesionalitu, rovnako požadujú primeranú úroveň u lektora. Vedia si sformulovať precízny názor a poskytnúť veľmi promptne odozvu – čo výrazne pomáha formovať obsah aj variovať formu výkladu aj podľa dynamiky konkrétnej skupiny. Veľmi často sú študentkami práve aktívne či bývalé pedagogičky s celoživotnými skúsenosťami a ich rady a názory sú fundované a podložené desaťročiami praxe. Prepojenie študent – lektor je teda veľmi bezprostredné a často aj osobné, so zdieľaním súkromných životných udalostí (životných rád, povzbudení, zdieľania starostí, výmeny skúseností so zdravotnými problémami a podobne). Rovnako, ako je pre študentov stretnutie na prednášku či exkurziu zároveň spoločenskou príležitosťou na osobný kontakt s ostatnými, tak je takéto prepojenie aj príležitosťou pre lektora. Ak prijme výzvu na osobnejší kontakt, získa oveľa výraznejšie možnosti byť skutočným sprievodcom po lokalitách a diskusia je bohatšia v atmosfére dôvery k človeku, ktorého poznám hlbšie. Takýto vzťah umožňuje doplniť prednášku a diskusie napríklad o ďalšie prvky a zapojenie ostatných zmyslov – chuť, čuch, hmat – malú ochutnávku kúpeľných oplátok pri preberaní cezhraničnej lokality – súboru Veľké kúpele Európy, ochutnávku čokolád v rámci diskusie o industriálnom dedičstve – lokalita čokoládovňa Menier v Noisiel či skladanie modelov drevených spojov pri diskusii ku konštrukciám ľudovej architektúry na príklade lokality Vikolínec. Rôznorodosť skúseností študentov dokáže obohatiť aj obsah programu – napríklad v diskusii k japonským pamiatkam sme prešli výrobu

papiera a jeho úlohu v historickej konštrukcii obvodových stien či výplní otvorov. Jedna zo študentiek, špecialistka na papierenskú výrobu, reagovala veľmi promptne a spoločne sme porovnali výrobné postupy v historickom Japonsku a slovenskú tvorbu náročnejších typov grafických papierov od surovín až po techniky formujúce estetiku výsledného produktu. Veľmi živé reakcie sú v prípade veľmi známych turistických destinácií, ktoré si vyberám ako tému zriedkavo (snahou je práve predstaviť menej známe, no často zachovalejšie lokality), ale tvoria výhodnú komparačnú bázu a niekedy aj ukážku toho, aký pozitívny aj negatívny dopad má cestovný ruch na analogické typologické druhy / komplexy architektonického dedičstva a prírodného kontextu pri málo a naopak výrazne známej lokalite.

Prednášky poskytujú počas 4 hodín primeraný priestor aj na rozvinutie témy a zložitejšie diskusie, ktorých úlohou je najmä komparácia životných skúseností a zároveň nadviazanie na ne, poukázanie na prepojenia či aplikáciu študentom známych postupov pri dokumentácii, obnove a prezentácii historického dedičstva. Veľmi pozitívne sú prijímané informácie o nových, progresívnych metódach – 3D scanovanie, výskum pomocou mapovania LIDAR či geofyzikálnymi metódami. Zaujímavé je aj porovnanie viacerých hypotetických podôb – rekonštrukcií lokalít aj na základe analógií (napr. na základe veľmi bohatého archívu materiálov napríklad Inštitútu pre archeologický prieskum a virtuálnu archeológiu LBI ArchPro pre Carnuntum, či ďalšie 3D rekonštrukcie, videá, fotografie, schémy pre lokality ako Akrotiri či Tell el Dabba).

Viacere uhly pohľadu poskytnú diskusie z webového portálu Smarthistory a Khan Academy [1,2]. Vďaka väčšiemu časovému priestoru aj vyspelosti a názorovej zrelosti poslucháčov je možné ich využiť aj na náročnejšie témy – kto má právo na kultúrne dedičstvo? Navrátiť zbierkové predmety veľkých svetových múzeí na pôvodné lokality (lokality starovekého Egypta, Blízkeho východu či napr. Borobudur) alebo je ich prínos (hoci vytrhnutý z kontextu) väčší, ak sú dostupnejšie oveľa širšiemu okruhu vnímajúcich divákov? Veľmi zaujímavé postrehy a doplnenie či niekedy výrazné podnety na zamyslenie a prehodnotenie postojov prináša vždy diskusia k lokalitám v ohrození. Klimatické zmeny sa podpisujú pod kritické ohrozenie lokalít ako Abu Mena, iné sú ukážkou výraznej degradácie prostredia (až zániku prípadnej kultúry) v kombinácii antropogénnych a klimatických / ekologických faktorov (Rapa Nui, prírodné rezervácie Havaja, Mayské lokality a žiaľ mnohé ďalšie). Výber lokalít prináša aj podnetné interakcie lektor – študenti v oblasti religionistiky, je možné porovnávať životné postoje a zásady viacerých veľkých svetových náboženstiev, konfrontovať vžitú bázu skúseností a postojov, typických pre západnú civilizáciu s inými civilizáciami, podriadenými normám hinduizmu či islamu. Zaujímavé je sledovať kultúrne a historické stopy, ktoré zanechali kultúry odlišných náboženstiev v súžití s pôvodným obyvateľstvom odlišného vyznania – mogulské pamiatky v Indii ale aj zánik Inckého impéria či koptské pamiatky Egypta.

Dôležitým momentom (viac než sprostredkovanie nejakého presne určeného či čo najväčšieho objemu informácií) je práve toto prinášanie nových podnetov, ktoré núti zamyslieť sa, analyzovať, obohacovať a búrať rigidné delenie názorov na „čierne a biele“. Podnetnou skúsenosťou bola napríklad prednáška k brutalistickej architektúre a dielu Le Corbusiera. Viacere študentky už v úvode avizovali, že váhali, či na prednášku prísť, nakoľko k „panelákom a sídliskám“ majú negatívny postoj a pochybujú, že tento typ architektúry bol a je prínosný. Po diskusii k celému prierezu Corbusierovou

tvorbou dokázali uznať kvality priestoru a prostredia (Clarté, Ženeva), vedeli sa stotožniť prostredníctvom architektovej maminky s jeho návrhmi pre vlastnú rodinu („stroj na bývanie“, vila Le Lac na Ženevskom jazere) či uznať snahu o vybudovanie prostredia s dodržaním požiadaviek hygieny či presvetlenia/preslnenia a tým zvýšenia kvality života – napriek nesúhlasu s architektonickou formou, ktorou riešil výsledný návrh. Le Corbusier je vďačným námetom aj ako osobnosť, prototyp architektonickej celebrity v pozitívnom aj negatívnom zmysle (konflikt s Eileen Gray a Corbusierov diskutabilný príspevok vo vile E-1027, jeho inštinktívne riešenie kláštora La Tourette bez hlbšieho sakrálneho precítienia a pod.).

To, že program celoživotného vzdelávania Univerzity tretieho veku nie je až tak precízne viazaný predpísanými štandardmi – objemom dát, ktorých zvládnutie by museli študenti preukázať skúškou – umožňuje obsah mierne variovať podľa záujmu konkrétnej skupiny. Písomná seminárna práca, ktorou študenti uzatvárajú každý rok cyklu, vychádza z prediskutovaných tém a jej zadania sú smerované podľa záujmu skupiny v rámci výrazne rôznorodej a čo do rozsahu obrovskej skupiny tém, určených lokalitami WH UNESCO na danom kontinente. Zároveň je skupina študentov pri celoživotnom vzdelávaní v podstate oveľa širšia, než sú len fyzicky prítomné osoby. Mnohé študentky deklarovali ako jeden z motívov, prečo si program zvolili, snahu porozumieť preberaným témam učiva ich vnúčať či iných príbuzných tak, aby ich vedeli fundovane sprevádzať pokrokmi a pomôcť im.

4. Záver

Lokality WH UNESCO sú vďaka svojej výnimočnej a uznanej hodnote objektami rôznorodého vedeckého skúmania, ktorého výsledky poskytujú veľmi bohatý a efektívne využiteľný zdroj informácií pre vzdelávanie a to nielen o lokalitách samotných, ale o širokom spektre aplikovaných či súvisiacich tém. Od architektúry, urbanizmu a umenovedných disciplín, cez technológie a konštrukčné princípy, statiku, geometrické analýzy, matematické modely, ekológiu.. až po psychologickú konfrontáciu s vlastnými vžitými názormi nás lokality obohacujú aj prezentáciou možností adaptácie a riešenia problémov v praxi, o príčinách a dôsledkoch našich činov.

Prezentácia lokalít WH UNESCO by mohla byť aj na Slovensku mnohorakejšia a iste atraktívnejšia, než je súčasná podoba. Veľa poznatkov je „uzatvorených“ za výraznými bariérami. Nimi sú napríklad relatívne malé množstvo ľahko dostupnej literatúry – za všetky napr. nový súpis pamiatok je vydávaný vleklo s mnohoročnými odstupmi, hoci podklad – revízia Ústredného zoznamu prebieha už od roku 1999, teda 21 rokov (!) a postupne rastúca cena jednotlivých publikácií odradzuje. Súčasná prax financovania vysokých škôl a výskumných inštitúcií nie podľa obsahu a prínosu ich výstupov pre prax či vednú disciplínu, ale impaktu („bonity“) publikácie, núti výskumníkov publikovať za jazykovou / finančnou bariérou. Vyššie finančné príspevky z rozpočtu totiž plynú školám za príspevky preferenčne v cudzom jazyku, pričom ceny za open access článok (otvorený prístup pre čitateľov bezplatne) sú pre prestížne publikácie rádovo v tisícoch eur. Publikovanie za platobnou bránou – druhá možnosť - znamená, že síce vedec nevynaloží tak výrazné prostriedky, ale čitateľ zaplatí desiatky až stovky eur za prístup k jedinému vedeckému článku. Poznatky sa tak nedostanú k drvivej väčšine slovenskej odbornej verejnosti mimo akadémie a ani k verejnosti. Jedným z dobrých, otvorených počínov v rámci vzdelávania o lokalitách UNESCO je dokumentárny seriál RTVS (hoci viac poetický ako informačný, no vizuálne atraktívny), prístupný v archíve, realizovaný v rokoch 2015-2017.

Snáď takýchto iniciatív pribudne viac a okruhy témy, spojených s lokalitami UNESCO (aj) na Slovensku budú viac využívané vo všetkých stupňoch vzdelávania – úžitok to iste prinesie nielen študentom, ale aj lokalitách a pamiatkam, ktoré získajú ochranu, záujem a starostlivosť, formovanú znalosťami a vedomím ich hodnoty.

Bibliografia

[1] Smarthistory - web s viac ako 3000 krátkymi videami o rôznych architektonických či umeleckých témach, predstavovaných často formou dialógu. Web poskytuje aj informácie vo forme esejí a materiál je sústredený aj do kurzov na danú tému. [online, dostupné 24.8.2020] <https://smarthistory.org/>

[2] Khan Academy - vzdelávací portál americkej neziskovej organizácie, poskytujúci množstvo bezplatných vzdelávacích kurzov v angličtine od predškolského veku až po univerzitné programy a na rôzne témy (aj umenie, architektúra) [online, dostupné 24.8.2020] www.khanacademy.org

[3] Univerzita Tretieho veku, Ústav celoživotného vzdelávania, Žilina [online, dostupné 24.8.2020] <http://www.ucv.uniza.sk/ucv/?ur1=5&ur2=0&ur3=0>

[4] Svetové dedičstvo UNESCO na Slovensku - seriál dokumentárnych filmov (8x15 minút). Archív RTVS <https://www.rtv.s.sk/search?q=unesco>

Diversity of approaches to the presentation of sites from the UNESCO list - problems, questions and experiences from the lecturer's practice

Ing.arch. Zuzana Grúňová, PhD.

Stavebná fakulta, UNIZA, Univerzitná 8215/1, 010 26 Žilina, zuzana.grunova@fstav.uniza.sk

Abstract

The article is a recapitulation of many years of personal experience with teaching at several levels of education with the involvement of WH UNESCO sites topic. The author points out the diversity of goals that determine the choice of sites, the content and scope of the presentation and their importance not only in pedagogical practice. In the bachelor's degree, within the framework of Spatial Planning lectures, examples of localities clarify concepts such as "cultural heritage", "protection and presentation of architecture", together with the procedures of scientific work, resource analysis, etc. At the engineering level (subject Monument Protection), these are mainly practical, specific recommendations and case studies that will serve more experienced students in their professional lives. The University of the Third Age is focused within WH UNESCO mainly on getting acquainted with other cultures, the ranking of priorities, the specifics of heritage protection and stimulating discussion with the confrontation of life experiences and attitudes of students. The main goal is to enrich and broaden the view of seniors, who are a significant part of forming the views of future generations, their relationship to education, tolerance or leadership to respect cultural values.

Key words: pedagogy, presentation, UNESCO sites, education, University of the Third Age

BARDKONTAKT 2020

K infraštruktúre cestovného ruchu v lokalitách s pamiatkami svetového dedičstva na príklade lokality Drevené chrámy v slovenskej časti Karpatského oblúka

doc. Ing. Eva Kráľová, PhD.

Fakulta architektúry a dizajnu STU, Námestie slobody 19, 812 45 Bratislava

Ing. arch. Ivana Lisická, PhD.

K infraštruktúre cestovného ruchu v lokalitách s pamiatkami svetového dedičstva na príklade lokality Drevené chrámy v slovenskej časti Karpatského oblúka

doc. Ing. Eva Kráľová, PhD.

Fakulta architektúry a dizajnu STU, Námestie slobody 19, 812 45 Bratislava, eva.kralova@stuba.sk

Ing. arch. Ivana Lisická, PhD.

ivanalisicka@hotmail.com

Abstrakt

Realizácia turistických aktivít v lokalitách UNESCO je pre účastníkov i organizátorov veľmi atraktívna a spravidla zvyšuje návštevnosť týchto lokalít. Ochránari v záujme zachovania hodnôt odporúčajú regulovať, až obmedziť turistickú návštevnosť lokalít s významným dedičstvom. Slabšia návštevnosť však nepodporuje hospodárske a sociálne posilnenie lokality. Príspevok na príklade lokality zapísanej v Zozname svetového kultúrneho dedičstva Drevené chrámy v slovenskej časti Karpatského oblúka dokumentuje, ako slabšia návštevnosť jednotlivých drevených chrámov reflektuje úroveň a rozsah vybavenosti a služieb pre turistov.

Kľúčové slová: pamiatky UNESCO, ochrana pamiatok, udržateľný turizmus, vybavenosť cestovného ruchu

1. Úvod

Od roku 1972 na základe medzinárodného Dohovoru o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva (prijatého na generálnej konferencii UNESCO v Paríži) [1] sa najvýznamnejšie a jedinečné diela ľudských rúka prírodné výtvarov zapisujú do Zoznamu svetového dedičstva (ďalej len Zoznam UNESCO). Pamiatky a lokality, ktoré boli zapísané do tohto Zoznamu sú mimoriadnou skupinou prírodných a ľudských výtvarov: „majú výnimočnú svetovú hodnotu z dejinného, estetického, etnologického alebo antropologického hľadiska“ ([1], čl. 2) alebo „z hľadiska vedy, starostlivosti o zachovanie prírody alebo prírodnej krásy“ ([1], čl. 3). Ako hmotné dokumenty vývoja ľudskej civilizácie „majú výnimočný význam a z tohto dôvodu ich treba zachovať ako súčasť svetového dedičstva ľudstva ako celku“ ([1], úvod).

Zápis pamiatok a lokalít do Zoznamu UNESCO je medzinárodným uznaním mimoriadnej kvality javu alebo produktu ľudskej aktivity. Postup návrhu a zápisu jednotlivých lokalít do Zoznamu svetového dedičstva sa okrem citovaného Dohovoru upravuje Smernica na implementáciu Dohovoru o ochrane svetového dedičstva [2]. Fakt, že do Zoznamu sa zapisuje vždy len jediný reprezentant konkrétneho javu z celého sveta, zvyšuje význam zapísaného objektu v povedomí verejnosti a zdôrazňuje jeho jedinečnosť. Postupom času sa Zoznam UNESCO a pamiatky v ňom zapísané stali atribútmi fenoménu „mimoriadnosti“ a v prenesenom význame aj „známkou“ najvyššej kvality. Táto „známka“ sa často používa na podporu špecifických procesov kultúrnej politiky a tiež na podporu a rozvoj ekonomických aktivít turizmu v dotknutých lokalitách a regiónoch.

Turizmus je jedným z odvetví, ktoré cielene využíva prítomnosť pamiatok UNESCO na realizáciu a rozvoj svojich činností. Je tou aktívnou oblasťou súčasnej svetovej ekonomiky, ktorá komerčným využitím kultúrnych tradícií v autentickom prostredí prispieva k zvyšovaniu ekonomickej i sociálnej

prosperity dotknutých regiónov. „V čase rastúcej globalizácie sú ochrana, zachovanie, interpretácia a prezentácia kultúrneho dedičstva a kultúrna diverzita každého miesta alebo regiónu významnou výzvou pre všetkých“ [3, Úvod].

Realizácia turistických aktivít v lokalitách UNESCO je pre účastníkov i organizátorov veľmi atraktívna, čo spravidla zvyšuje návštevnosť týchto lokalít. Zvýšená návštevnosť síce znamená želané šírenie poznania a zlepšovanie medzikultúrnej tolerancie, no prináša aj zvýšený tlak na navštívené lokality spojený aj s neočakávanými situáciami. Na príklade lokality zapísanej do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva UNESCO v roku 2008 s poradovým číslom 1273 s názvom Drevené chrámy v slovenskej časti Karpatského oblúka si ukážeme, či k takémuto konfliktu dochádza a ako ho riešiť.

2. Stav poznania

V súčasnosti sú lokality s pamiatkami i samostatné pamiatky považované za objekt a cieľ cestovného ruchu (destinácia CR) s potenciálom na rozvoj aktivít CR v danej lokalite a regióne, čo z hľadiska riadenia spadá do oblasti manažmentu a zvlášť destinačného manažmentu CR. Táto oblasť je bohato saturovanou časťou odbornej i vedeckej spisby – u nás (ale aj v zahraničí, napr. [5], [6], [7], [8]). najmä v ostatných dvadsiatich rokoch. Okrem teoretickej spisby je k dispozícii aj rad medzinárodných výskumných projektov a čo je osobitne povzbudivé a prínosné - to sú interdisciplinárne aktivity medzinárodného spoločenstva odborníkov pôsobiacich tak na poli ochrany pamiatok a svetového dedičstva, ako aj na poli rozvoja a manažmentu udržateľného cestovného ruchu. Tak boli prijaté a po celom svete šírené konceptuálne dokumenty [3], [9], [10], [11], [12], [13], ktoré podporujú četrný postoj k objektom dedičstva a vyzývajú k vzájomne rešpektujúcej spolupráci. Samostatná podoblasť tejto spisby sa venuje prioritne otázkam organizácie a výkonu poskytovania služieb cestovného ruchu. V minoritnej miere sa venuje aj manažmentu destinácií cestovného ruchu, čo je z pohľadu tohto príspevku kontaktný až spoločný priestor.

Tento príspevok nemá priestor na podrobnú analýzu či už teoretickej spisby, alebo analýzu dobrých skúseností. Považujeme však za dôležité upozorniť na obsah a zameranie strategických dokumentov tvoriacich víziu nášho štátneho hospodárskeho vývoja v dotknutej oblasti. Ide hlavne o dokumenty Nová stratégia rozvoja cestovného ruchu do roku 2013 a ďalšia do roku 2020 [14], [15]. Podľa [14] cestovný ruch na Slovensku nie je sformovaný ako hospodárske odvetvie v inštitucionálnom zmysle. Aj keď je cestovný ruch charakterizovaný ako prierezové odvetvie so značnou ingerenciou temer všetkých rezortov, jeho riadenie je roztrieštené a medzi jednotlivými rezortmi chýba koordinácia z jedného miesta. Následná Stratégia [15] už prezentuje vízie a želanú perspektívu vývoja cestovného ruchu, formuluje strategický cieľ a predurčuje hlavné druhy – produktové skupiny cestovného ruchu na Slovensku. Avšak, v žiadnej z predurčených skupín sa nehovorí o cestovnom ruchu zameranom na prezentáciu slovenských lokalít kultúrneho dedičstva UNESCO. S takýmto motívom produktu cestovného ruchu Nová stratégia vôbec nepracuje. Potešiteľné je, že v bode 2f) sa dokument venuje zabezpečeniu úloh pri vymožitelnosti práva ochrany pamiatok ako potenciálu pre cestovný ruch. V zásade ide ekonomický podtón – neodradiť investora natoľko, aby nedošlo k schátraniu chráneného objektu, ktorý môže byť využívaný k potrebám cestovného ruchu. Úlohou bolo poverené MK SR. Cieľom stratégie naďalej ostáva, že cestovný ruch na Slovensku predstavuje potenciál ekonomiky krajiny, ktorý musí byť konkurencieschopným sektorom v súlade s trvalo udržateľným rozvojom.

3. Charakteristika problému

Návštevnosť lokalít svetového kultúrneho dedičstva je fenoménom s významným dopadom na dotknuté územia i hostiteľské spoločenstvá. „Prináša so sebou povinnosť rešpektovať hodnoty dedičstva, záujmy a spravodlivosť pre súčasné hostiteľské spoločenstvá, domorodých sprievodcov alebo vlastníkov historických objektov, ako aj pre krajinu a kultúry, z ktorých sa toto dedičstvo

vyvinulo“ ([3], princíp 3). Tento dopad však môže byť pre pamiatky a ich autentické hodnoty aj ohrozením. Preto je dôležité programy návštevnosti a rozvoja cestovného ruchu usmerňovať a regulovať tak, aby pomáhali „ochraňovať a vyzdvihovať charakter prírodného a kultúrneho dedičstva.“ ([3], princíp 6.)

Všeobecne platí, že uvedením (zapísaním) lokality na Zoznam svetového kultúrneho dedičstva sa táto lokalita dostáva do väčšej pozornosti a povedomia verejnosti. Následne sa stáva vyhľadávaným cieľom – destináciou cestovného ruchu. Podľa [2] nominované lokality by mali byť pripravené na očakávaný stúpajúci počet návštevníkov, reagovať na ich potreby a prípadnú nárazovosť tak, aby lokalita a jej unikátne pamiatky si aj naďalej udržali hodnoty, pre ktoré boli zaradené do prestížnej kategórie svetového dedičstva.

V období od zápisu drevených chrámov Slovenska do Zoznamu UNESCO ich návštevnosť sa zmenila rozličnou mierou. Podľa prieskumu sa nepotvrdil predpoklad a očakávanie prudkého nárastu návštevnosti.

Lokalita chrámu	Návštevnosť pred zápisom (2006)	Návštevnosť po zápise (2011)	% zmeny
Bodružal	2 000	1 600	- 20
Hervartov	3 000	3 000	0
Hronsek	5 000	10 000	+ 100
Kežmarok	40 000	40 000	0
Ladomirová	5 000	6 000	+20
Leštiny	3 000	3 150	+5
Ruská Bystrá	1 000	1 000 + ?	+ ?
Tvrdošín	10 000 – 15 000	17 000	+15

Tab.1.: Prehľad návštevnosti pred a po zápise do Zoznamu UNESCO, rok 2011. Zdroj: [4]s. 46.

Poznámka: Zmena návštevnosti sa udáva podľa vyjadrení vlastníkov chrámov. V Ruskej Bystrej sa návštevnosť mierne zvýšila, presnú evidenciu nevedú.

Autorky mali snahu zistiť vývoj návštevnosti chrámov aj v ďalšom období, avšak údaje sa nezverejňujú a na požiadanie vlastníci nereagovali.

Tento stav bol prekvapením – očakával sa iný výsledok. Pozoruhodné sú najmä veľké rozdiely medzi jednotlivými lokalitami. Indikujú predpoklad, že návštevnosť objektov podmieňujú aj iné faktory, než len zápis do Zoznamu SKD.

4. Analýza vybraných aspektov infraštruktúry CR v sledovanej Lokalite

V závere roku 2011 bol vypracovaný aktualizovaný plán manažmentu celej lokality pamiatok Drevené chrámy v slovenskej časti Karpatského oblúka [4], na ktorom sa podieľali aj autorky tohto príspevku. V jeho rámci sa uskutočnil výskum prednostne tých fenoménov návštevnosti, ktoré sú sledované vo formulári nominácie lokality na zápis do Zoznamu SKD, resp. ktoré odporúča Charta kultúrneho turizmu. Boli to: motív návštevy, dostupnosť lokality, informovanosť a propagácia, naplnenie biologických potrieb návštevníkov a naplnenie emočných potrieb návštevníkov. Následne v ďalšom období autorky sledovali účinnosť navrhnutých opatrení aj z aspektu možnej tvorby benefitov pre rozvoj dotknutých obcí.

Z dôvodu disponibilného rozsahu, sa tento príspevok venuje len **otázke vybavenosti pre turistov a jej úlohe na predĺžení pobytu turistov v navštívenej obci.**

Uvedený stav návštevnosti jednotlivých drevených chrámov je výsledkom viacerých súbežne (občas aj protichodne) pôsobiacich faktorov. Okrem celosvetovej hospodárskej krízy v rokoch 2009-2010 v

prieskume sa pozornosť venovala takým fenoménom, ktoré majú subjektívny alebo lokálny charakter, a ktoré je možné cieľavedomým postupom korigovať.

4.1. Špecifickosť lokality

Lokalita Drevené chrámy slovenskej časti Karpatského oblúka má niekoľko zvláštností z hľadiska realizácie a rozvoja cestovného ruchu. Je natoľko špecifická (tiež každý chrám a jeho okolie je sám o sebe jedinečný), že sa nestretla s extrémnym a až masovým nárastom návštevníkov, ako to zvyčajne býva u iných lokalít UNESCO [9], [10].

Návštevníci prichádzajú prevažne náhodne – bez ohlásenia vopred a bez súvislosti na špecifické lokálne aktivity (napr. cirkevné sviatky). Individuálni turisti predstavujú veľkú časť návštevníkov, čo v porovnaní s inými lokalitami UNESCO je skôr výnimočný stav. Návštevnosť nie je iniciovaná zámernými propagačnými aktivitami. Platí to aj pre organizované edukačné návštevy školskými zariadeniami.

Obr. 1. Prehľad rozmiestnenia obcí s drevenými chrámami zapísanými do Zoznamu UNESCO

Zdroj: autorky, spracované podľa [16].

Pozoruhodný je fakt, že organizátori cestovného ruchu na Slovensku smerujú svoje aktivity a produkty na túto lokalitu len ojedinele a prevažne parciálne (návšteva len jedného chrámu, nie celej lokality). Spravidla jednotlivé chrámy tejto lokality sú pridaným „bonusom“ k inému programu alebo inej (programovo odlišnej) destinácii cestovného ruchu. Týmto spôsobom sa čas pobytu návštevníka v lokalite drevených chrámov redukuje na pár desiatok minút (trend, ktorý prináša vlastníkom objektov lokality a obciam predovšetkým náklady, ale nie benefity, ktoré by boli využiteľné na udržateľnosť pamiatky a ďalší rozvoj lokality a územia v okolí jednotlivých chrámov a pod.). Tento stav je ovplyvnený do značnej miery nedostačujúcou alebo obmedzenou vybavenosťou a službami bezprostredného okolia lokality smerom k návštevníkom.

4.2. Motív návštevy

Významnou kvalitou, ktorá prispela k zápisu tejto skupiny do Zoznamu SKD je, že všetky chrámy sú „živé“, t.j. stále a primárne plnia svoju pôvodnú náboženskú funkciu: konajú sa v nich bohoslužby a slávnostné obrady verejného a rodinného života (sobáše, krsty, pohreby, príležitostné a ekumenické obrady). **Zachovanie tejto „živosti“ je primárnym princípom ochrany objektov** aj hľadiska zachovania svetového kultúrneho dedičstva, pretože vykonávanie pôvodných náboženských obradov v takýchto autentických historických priestoroch predstavuje už zriedkavý dokument takej kultúry ľudskej

civilizácie, ktorá vplyvom globálne sa meniacich spoločenských a ekonomických podmienok v iných oblastiach sveta zaniká.

V súlade so Smernicou na implementáciu Dohovoru [2] „objekty svetového dedičstva môžu podporovať rozmanité ďalšie zaužívané alebo odporúčané využitie, ktoré je ekologicky a kultúrne udržateľné“ (čl. 119).

Faktorom, ktorý motivuje návštevníkov k príchodu do ktorejkoľvek turistickej lokality, je záujem o naplnenie ich emočných (zážitkových) alebo mentálnych (duchovných, poznávacích) potrieb: napr. príležitosť na spoločenské, kultúrne alebo športové podujatie v nezvyčajnom prostredí, alebo nezvyčajného charakteru, ktoré poskytujú možnosť nevšedného zážitku, alebo možnosť spoznať niečo nezvyčajné, alebo doteraz relatívne neznáme. Spôsob a intenzita takéhoto emočného zážitku ovplyvňuje spokojnosť návštevníkov. Mimoriadne silný zážitok spravidla podmieňuje tiež vôľu prežívať príjemný zážitok dlhšie, alebo opakovane, t.j. návštevník sa v lokalite zdrží dlhší čas, alebo sa do nej opakovane vracia.

Na náboženských obradoch v jednotlivých chrámoch sa zúčastňujú prakticky len členovia miestnej komunity príslušnej konfesie. Účasť cudzích návštevníkov, ktorí prejavujú úctu k daným obradom a rešpektujú ich pravidlá, sa nezamedzuje. Výskum ukázal, že v sledovaných chrámoch návštevníci využívajú túto možnosť len veľmi zriedka. Po zápise do Zoznamu SKD vo väčšine zapísaných drevených chrámov sa zvýšil záujem mimokomunitnej verejnosti o vykonanie slávnostných rodinných obradov (najmä sobášov).

V tabuľke č. 2 je prehľad aktivít / služieb, ktoré sa v sledovaných chrámoch vykonávajú.

Lokalita chrámu	Kapacita chrámu (max.)	Bohoslužby pravidel.	Bohoslužby príležitosti	Slávnostné obrady pre externých záujemcov	Edukačné návštevy turistov	Koncerty hudby a spevu
Bodružal	50	A	A	N*	A	N
Hervartov	100	N	A	A	A	A**
Hronsek	1100	A	A	A	A	A**
Kežmarok	1500	A	A	A	A	A**
Ladomirová	80	A	A	N*	A	N
Leštiny	500	A	A	A	A	A**
Ruská Bystrá	30	A	A	N*	A	N
Tvrdošín	150	N	A	A	A	A**

Tab. 2.: Prehľad druhov aktivít, na ktoré sa jednotlivé chrámy využívajú. Zdroj: [4], s. 48
Vysvetlivky: A – áno, N – nie, * nie je záujem, ** príležitostne

Turistickí návštevníci (motivovaní získaním poznania) sa v prevažnej väčšine zaujímajú len o hmotné a výtvarné stvárnenie objektu chrámu, nie o celý komplex duchovnej kapacity a významu dedičstva, ktoré chrámy predstavujú.

Obr. 1. Slávnostné rodinné obrady v drevených chrámoch sa niekedy spájajú aj s miestnymi tradíciami (Ladomírová). Zdroj: autorky, foto EK

Koncerty vážnej hudby alebo hudobno-slovné prezentácie sú vítaným obohatením možností komplexne vnímať unikátny priestor a atmosféru chrámu. Konajú sa príležitostne v 5 z 8 chrámov, pričom vylučujúcou limitou pri ostatných chrámoch sa ukazuje ich malá priestorová kapacita (počet sedadiel).

4.3. Komplementárne rozšírenie služieb

Návšteva chrámov je vždy krátkodobou aktivitou. Nezáleží, či návšteva má spirituálny motív (účasť na bohoslužbách, modlitbe, alebo iných liturgických obradoch), alebo poznávací motív, alebo je to príležitosť mimoriadneho koncertného predstavenia. Každá z týchto situácií netrvá dlhšie, ako 2 hodiny (koncert), náboženské obrady aj poznávacie návštevy sú ešte kratšie. To predurčuje lokality s drevenými chrámami na krátkodobé návštevy.

Krátkodobé návštevy sú však pre hostiteľské komunity ekonomicky nerentabilné – neprinášajú úžitok. Nedochádza k interkultúrnej komunikácii počas nich – neposkytujú priestor na dôvernejšie spoznanie a emočné vnímanie prostredia obce, jej tradícií a života obyvateľov tak, ako to formuluje Charta kultúrneho turizmu v princípe č. 1: „(Kultúrny turizmus) ... musí ponúknuť ... návštevníkom aktívne zážitky a pochopenie dedičstva a kultúry spoločenstva.“ Dedičstvo a kultúra navštíveného spoločenstva sa najlepšie vníma prostredníctvom osobného zážitku: osobnou účasťou na tradičných rituáloch, užívaním miestnych hmotných i duchovných produktov. Preto je dôležité, aby turista pri

príležitosti krátkodobej návštevy dreveného chrámu dostal podnet na návštevu aj ďalších zaujímavostí alebo špeciálnej vybavenosti v obci a jej okolí.

Následne po spracovaní plánu manažmentu [4] tejto skupiny drevených chrámov na Slovensku sa postupne vykonával prieskum existencie a potenciálu iných turistických atrakcií v okolí aj v prostredí dotknutých obcí - pozri tab. 3.

Výskum vybavenosti doplnkových služieb pre komfort návštevníkov drevených chrámov UNESCO na Slovensku preukázal, že:

- všetky chrámy sú prístupné verejnosti, majú zverejnené buď pravidelné návštevné hodiny, alebo kontakt na sprievodcu, vo všetkých sa poskytuje osobný výklad histórie chrámu, jeho hodnôt a významu v kontexte ľudskej civilizácie,
- prostredie areálov všetkých chrámov je pravidelne výborne udržiavané (kosenie trávy, vyhrabávanie lístia, odpratávanie zoschnutých kvetov a pod.), rovnako, ako aj interiér všetkých chrámov,
- v blízkosti všetkých chrámov sú k dispozícii odstavné parkoviská pre motorové vozidlá (v malých obciach sú obmedzenou kapacitou),
- podmienky na pokrytie osobných biologických potrieb návštevníkov (stravovanie, hygienická vybavenosť, ubytovanie) sú na dostatočnej úrovni len v mestských sídlach (Kežmarok, Tvrdošín), v ostatných lokalitách sú obmedzené, niektoré služby v niektorých lokalitách chýbajú.

Dokument nominujúci zápis našich lokalít do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva [17] priznával obmedzené podmienky poskytovania služieb pre návštevníkov vo väčšine navrhovaných lokalít. Zdôvodňoval ich ako „primerané potrebám a možnostiam málopočetných komunít v týchto obciach“ s tým, že v blízkosti týchto lokalít sú väčšie mestá, ktoré poskytujú širšiu a kvalitatívne rozmanitú škálu potrebnej vybavenosti (ubytovanie, stravovanie, sieť obchodov a špecifických služieb).

Tento stav trvá do súčasnosti, aj keď aj v malých obciach sa odvtedy situácia postupne zlepšuje (v Hervartove obec vybudovala Turistické informačné centrum vrátane hygienickej vybavenosti pre verejnosť, priestorov pre občerstvenie návštevníkov a predaj suvenírov, zabezpečila tiež obnovu pamiatok tradičnej hospodárskej architektúry v okolí chrámu a úpravu prostredia chrámu, v Hronseku a v Leštínach pribudli súkromné stravovacie zariadenia). Treba zdôrazniť, že ekonomická efektívnosť takýchto zariadení v málopočetných obciach je nízka, najmä, ak je nízka aj návštevnosť obce a jej pamiatok. Preto je vhodné návštevnosť chrámov sieťovo propagovať. Všetci vlastníci chrámov a zástupcovia komunít starajúcich sa o drevené chrámy UNESCO potvrdili, že sú pripravení k spolupráci nevynímajúc možnosť rozšírenia škály ponúkaných aktivít (vzdelávacích, kultúrnych).

	lokality (počet obyv.) stav k 2016	možnosť ubytovania v lokalite A / N	možnosť stravovania v lokalite A/N	verejné soc. zariadenie pri pamiatke A/N	prístup k informáciám A/N	možnosť parkovania A/N
1	Bodružal (69)	N	N	N	A výklad po zavolaní	A v blízkosti pamiatky,
2	Hervartov (496)	A v blízkosti pamiatky, limit. kapacita	A obmedzená	A	A výklad po zavolaní	A v blízkosti pamiatky,
3	Hronsek (664)	A dostupné na okraji obce,	A obmedzená,	N	A výklad pravidelne, v	A v blízkosti pamiatky,

		(pešia dostupnosť 15 min.)	- na okraji obce, (pešia dostupnosť 10 a 15 min.)	núdzová možnosť využiť WC v budove Obec. úradu	zverejnených hodinách, aj po dohode	limitovaný počet
4	Kežmarok (16 522)	A	A	A	A výklad pravidelne, v zverejnených hodinách, aj po dohode	A v blízkosti pamiatky
5.	Ladomirová (1 018)	A	A	N núdzová možnosť využiť WC pri stravovacom zariadení	A výklad po zavolaní	A v blízkosti pamiatky,
6	Leštiny (271)	A v strede obce, pešia dostupnosť k pamiatke 10 min., limit. kapacita	A - obmedzené, v strede obce, pešia dostupnosť k pamiatke 10 min.	N núdzová možnosť využiť WC pri stravovacom zariadení	A výklad po zavolaní	A v blízkosti pamiatky
7	Ruská Bystrá (116)	N	A obmedzené	N núdzová možnosť využiť WC pri obchode v obci	A výklad po zavolaní	A v strede obce, peší dostup k pamiatke 10 min.,
8.	Tvrdošín (9 225)	A	A	A	A výklad pravidelne, v zverejnených hodinách, aj po dohode	A v blízkosti pamiatky

Tab. 3. Prehľad základnej turistickej vybavenosti v obciach sledovanej Lokality SKD. Zdroj: autorky
A - áno, N - nie

Hostiteľské komunity (vlastníci objektov i obce, na území ktorých chrámy stoja) majú povinnosť starať sa o dobrý stav objektov, o upravené a dobre udržiavané prostredie aj o primeranú prezentáciu a interpretáciu hodnôt týchto pamiatkových objektov - čo aj kvalitne robia. Avšak úžitok z návštevy turistov (okrem symbolického vstupného) neprispieva k zlepšeniu ekonomiky hostiteľskej obce, ale plynie podnikateľským subjektom do prostredia mimo dotknutej lokality. Tento spôsob fungovania nepodporuje hospodársky a sociálny rozvoj miestnej komunity ani neprispieva k znižovaniu chudoby (nerešpektovanie princípu 5 [3]). Ako ukázal prieskum, doterajší spôsob poskytovania osobných služieb v blízkych väčších sídlach, nezlepšuje životné podmienky obyvateľov navštívenej lokality, ani nepodporuje vyššiu návštevnosť samotných objektov drevených chrámov, lebo ich nepropaguje ani o nich neinformuje. Preto je potrebné vytvárať podmienky na poskytovanie osobných služieb návštevníkom drevených chrámov aj priamo v obciach s chrámami UNESCO.

4.4. Potenciál rozšírenej ponuky návštevných cieľov

Prax cestovného ruchu zvykne ponúkať pobyty s kombinovanými funkciami na oboznámenie sa s miestnymi tradíciami a kultúrou.

	Potenciál v obci	Označené	Potenciál v okolí	Označené
Bodružal	Vojenský cintorín Historická transportná cesta Prezentácia histórie obce Karpatská cesta drevených chrámov	N N N A	Prírodná rezervácia Karpatská cesta drevených chrámov Pamätník bojov II. sv vojny Dukla Múzeum rusínskej kultúry a ľud. architektúry (Svidník) Perspektíva cyklotrasy	N A A A N
Hervartov	Tradičná architektúra (sýpky) Tradičná výroba šindľa Historický mlyn Prezentácia histórie obce Náučný chodník	A N N N N	Kalvária v prírode s vyhlídkou Rybník, možnosť rybárčenia Výroba keramiky v susednej obci Drevené chrámy v okolí Perspektíva cyklotrasy	A A N N N
Hronsek	Tradičná ľudová architektúra Vodný hrad (v obnove) Barokový kaštieľ (nevyužívaný) Bývalý historický mlyn Prezentácia histórie obce Náučný chodník	N N A N N N	Cintorín s hrobmi význ. osobností Splavovanie rieky Hron Pešie turistické trasy v blízkosti Cyklotrasa L Edukačná trasa Barborská cesta	N N N A A
Kežmarok	Lyceálna knižnica Veľký ev. a. v. kostol Mestská pamiatková rezervácia Kežmarský hrad Prezentácia histórie mesta Informačná trasa pamiatkami mesta	A A A A A A	Vysoké Tatry Kaštieľ Strážky Termálne kúpalisko Vrbov Pamiatkové zóny Ľubica, Vrbov Historické cintoríny Cyklotrasa N+R	A A A N A A
Ladomírová	Pravoslávny chrám (nový) Karpatská cesta drevených chrámov Prezentácia histórie obce	N A N	Karpatská cesta drevených chrámov Perspektíva cyklotrasy Pamätník bojov II. sv vojny Dukla Múzeum rusínskej kultúry a ľud. architektúry (Svidník)	A N A A
Leštiny	Zemianska kúria Tradičná ľud. architektúra Prezentácia histórie obce Tradičná ľudová výroba Náučný chodník	N N N N N	Pamiatky na významné osobnosti (Vyšný Kubín, Dolný Kubín) Turistické chodníky, prír. rezervácia Archeologické nálezisko Kúpele Lúčky Cyklotrasa N	A A N N A
Ruská Bystrá	Prezentácia histórie obce Karpatská cesta drevených chrámov	N A	Prírodná rezervácia Vihorlat, Prírodné jazero Morské oko Vodná nádrž Zemplínska šírava Národný park Poloniny - UNESCO Cyklotrasa R	A A A N A
Tvrdošín	Viacere galérie výtvarného umenia Osvetové stredisko Náučný chodník	A A N	Oravská priehrada Slanický ostrov umenia Rezervácia ľud. arch. Podbieľ Múzeum oravskej dediny Brestová Aquapark Oravice Perspektíva cyklotrasy	A A A A A N

Tab. 4. Prehľad doplnkových turistických zaujímavostí v obciach a ich okolí (do 15 km). Zdroj: autorky
Vysvetlivky: A – áno N – nie   Cyklotrasy: N – národná, R – regionálna, L - lokálna

Balíček služieb v takom prípade tvorí najmä: ubytovanie s prvkami tradičného bývania, stravovanie obsahujúce lokálne/regionálne kulinárske špeciality, pobyt spojený s aktívnou rekreáciou (pešia turistika, cykloturistika). Okrem chrámu sa odporúča poznávanie prírodných znamenitostí v okolí

(výhľady, chránené náleziská, prírodné rezervácie a pod.) alebo ďalších pamätihodností v okolí. Návštevník tak získava sériu nových emočných zážitkov a vytvára si pozitívny vzťah k lokalite i jej komunite. Často aj inšpiráciu na opakovanú návštevu.

Prieskum preukázal (pozri Tab. 4.), že vo všetkých obciach sú okrem dreveného chrámu UNESCO prítomné aj ďalšie objekty - kultúrne a prírodné zaujímavosti, ktoré majú potenciál byť príťažlivým cieľom pre návštevníkov. Všetky obce majú bohatú a nevšednú históriu, pochádza z nich, alebo pôsobili v nich význačné osobnosti celoštátneho aj medzinárodného významu, ktoré by bolo vhodné prezentovať - buď samostatnou expozíciou v rámci obce, alebo nenáročnou formou náučného chodníka. Podobne nedostatočne využité sú napojenia obcí na sieť cyklotrás alebo perspektívy takéhoto napojenia, prípadne aj na iné trasy dedičstva. Škoda, že tento potenciál ostáva nevyužitý: pri chráme, ani inde v rámci obce nie sú zreteľne označené ich ďalšie zaujímavosti - preto vopred nepripravený návštevník sa o nich nedozvie, a teda ich ani nenavštívi. Nepredlíži si dobu pobytu v obci, neiniciuje vznik nových služieb, nepodnecuje pracovné príležitosti - neprispieva k hospodárskemu a sociálnemu pozdvihnutiu obce.

Podobná situácia je so zapojením lokalít s drevenými chrámami do multispektrálnej ponuky cestovného ruchu: informácie o existencii chrámov UNESCO a o ich aktivitách (napr. termíny bohoslužieb, otváracie hodiny pre návštevnícku verejnosť, mimoriadne podujatia - koncerty) sa len zriedkavo objavujú v ponuke Turistických informačných centier, nie sú predmetom služieb turistických klastrov, nevidno ich v terminálových alebo prestupných uzloch dopravných trás.

Porovnaním prehľadu návštevnosti (tab. 1) s vybavenosťou pre turistov (tab. 3, 4) sa ukazuje, že vyššia návštevnosť drevených chrámov sledovanej Lokality SKD má úmerne porovnateľné parametre s vybavenosťou – t.j. ponukou príležitostí a ďalších služieb – pre turistov.

5. Záver

Lokalita Drevené chrámy slovenskej časti Karpatského oblúka je z hľadiska realizácie a rozvoja cestovného ruchu špecifická. V porovnaní s kompaktnými lokalitami v Zozname UNESCO má iné podmienky aj iné charakteristiky. V kontexte aktivít cestovného ruchu návšteva jednotlivých chrámov tejto lokality je spravidla pridaným „bonusom“ k inému programu alebo inej (programovo odlišnej) destinácii cestovného ruchu. Čas pobytu návštevníka v lokalite drevených chrámov sa tak redukuje na pár desiatok minút a nepodnecuje ho k opakovanej návšteve. Výskum turistickej vybavenosti v jednotlivých parciálnych obciach tejto Lokality potvrdil, že návštevnosť lokalít s drevenými chrámami je do značnej miery ovplyvnená aj obmedzenou vybavenosťou a limitovanými službami návštevníkom. Prieskum tiež ukázal, že nominačným formulárom indikované ukazovatele majú subjektívny alebo lokálny charakter a je možné cieľavedomým postupom ich korigovať.

S tým sa však musia obce s drevenými chrámami vysporiadať, ak chcú profitovať na cestovnom ruchu. Úloha to nie je jednoduchá, nakoľko samotní vlastníci objektov a obce na ňu nestačia - potrebná je aktívna kooperácia s inými realizátormi programov cestovného ruchu a záujem členov hostiteľských komúní podieľať sa na realizácii návštevy, vytvárať a ponúkať im aj ďalšie doplnkové služby.

Zlepšenie technickej vybavenosti a rozšírenie služieb pre turistov bude zlepšením vybavenosti aj pre domácich obyvateľov, čo je jedným z cieľov rozvoja cestovného ruchu v lokalitách s kultúrnym dedičstvom.

Bibliografia

- [1] Dohovor o ochrane svetového prírodného a kultúrneho dedičstva (World Heritage Convention). <http://whc.unesco.org/en/convention/> (prevzaté: 11.6.2013)
- [2] Smernica na implementáciu Dohovoru o svetovom dedičstve (The Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention. No: WHC 08/01, January 2008)
- In: <http://whc.unesco.org/pg.cfm?cid=57> (prevzaté: 23.6.2011)
- [3] Charta kultúrneho turizmu, Mexiko 1999.
https://www.pamiatky.sk/content/data/obrazky/File/ICOMOS/8_MEXICO_1999.pdf, [cit.12.4.2017].
- [4] KRÁĽOVÁ, E. a kol.: Manažment plán súboru pamiatok Drevené chrámy v slovenskej časti Karpatského oblúka. Úloha na základe Zmluvy o poskytnutí dotácie z rozpočtu Ministerstva kultúry SR číslo MK-2812/2011/1.3. Bratislava – Hervartov, 2011. <https://www.pamiatky.sk/sk/page/drevene-chramy-v-slovenskej-casti-karpatskeho-obluka>, [cit. 12.4.2017].
- [5] BIEGER, T.: Destinationsstrategien – vom politischen Konsenspapier über die Geschäftsfeldstrategie zur Unternehmenstrategie mit Ausrichtung auf Kernkompetenzen. In: *Jahrbuch der Schweizerischen Tourismuswirtschaft 1995-96*, 1996, St. Gallen, Institut für Tourismus und Verkehrswirtschaft an der Hochschule St. Gallen, S. 1-16.
- [6] GÚČIK, M. a kol.: *Marketing cestovného ruchu, Knižnica cestovného ruchu 17*, DALI-BB, s.r.o pre Slovak-Swiss Tourism, Banská Bystrica 2010, ISBN 978-80-89090-85-3.
- [7] PEDERSEN, A.: *Managing Tourism at World Heritage Sites. A Practical Manual for World Heritage Site Managers*. World Heritage Manuals series No 1. Paris, UNESCO World Heritage Centre, in 2002.
- [8] PALATKOVÁ, M.: *Marketingový management destináci*, Grada Publishing a.s., Praha, 2011. ISBN 978-80-247-3749-2
- [9] FEILDEN, B. M.- JOKILEHTO J.: *Príručka manažmentu lokalít svetového kultúrneho dedičstva*, AINova Svätý Jur, 2010
- [10] Success Stories of WH objects. In: <http://whc.unesco.org/en/107/> (prevzaté: 11.6.2013)
- [11] <http://destinet.eu/resources/...-various-target-groups/sustainable-development-of-tourism-conceptual-definition-wto-2004>, [5.4.2014].
- [12] <http://whc.unesco.org/en/events/1214/>, UNWTO/UNESCO World Conference on Tourism and Culture: Building a New Partnership, <http://whc.unesco.org/en/news/1210/>, UNWTO and UNESCO to organize first World Conference on Tourism and Culture, [15.1.2017].
- [13] Safer Homes, Stronger Communities: A Handbook for Reconstructing after Natural Disasters. Published by the World Bank, 2010. www.housingreconstruction.org.
- [14] Nová stratégia rozvoja cestovného ruchu Slovenskej republiky do roku 2013 pdf, http://www.economy.gov.sk/index/open_file.php?ext_dok=130537, [cit. 1.5.2017].
- [15] http://www.telecom.gov.sk/index/open_file.php?file=cestovnyruch/AktualityInformacie/Strategia_materi_El.pdf, [cit. 1.5.2017].
- [16] Wooden Churches of the Slovak part of the Carpathian Mountain Area. In: <http://whc.unesco.org/en/list/1273>
- [17] DUDÁŠ, M. – DVOŘÁKOVÁ, V. – PINČÍKOVÁ, Ľ.: *Wooden Churches of the Slovak Part of Carpathian Mountain Area*. The nomination of property for inscription on the World Heritage List. Pamiatkový úrad SR, Bratislava, 2006

**About the tourism facilities
in the localities with the World Heritage Monuments
by example of the Wooden Churches of the Slovak Part of Carpathian
Mountain Area**

Eva Kráľová, Assoc. Prof., PhD.

Fakulty of Architecture and design STU, Námestie slobody 19, 812 45 Bratislava, Slovakia
eva.kralova@stuba.sk

Ivana Lisická, dipl. Ing. arch. PhD.

ivanalisicka@hotmail.com

Abstract: The realizing of tourism activities in the UNESCO World Heritage localities is very attractive for the participants and organisers. Usually, it increases the visit rate of those localities. The monument conservators recommend the regulating up-to limiting the quantity of tourists in the localities with notable heritage. The weaker visit rate, however, does not stimulate the economic and social reinforcement of the touched locality. The article presents, on the example of the group of the wooden churches of the Slovak part of the Carpathian Mountain Area inscribed on the World Heritage List, how the weaker visit rate of individual wooden churches reflects the level and range of tourism facilities and services offered in the partial municipalities.

Key words: UNESCO monuments, monument preservation, sustainable tourism, tourism facilities

BARDKONTAKT 2020

Miejsca dziedzictwa UNESCO na Dolnym Śląsku

Mgr Zygmunt Krasuń Ph.D.(c.)

Uniwersytet Wrocławski, Plac Uniwersytecki 1, 50-137 Wrocław, Polska;

Miejsca dziedzictwa UNESCO na Dolnym Śląsku

Mgr Zygmunt Krasuń Ph.D.(c.)

Uniwersytet Wrocławski, Plac Uniwersytecki 1, 50-137 Wrocław, Polska; zygmunt.krasun@uwr.edu.pl

Abstrakt (Polish)

Dolny Śląsk, to obfitująca w dziedzictwo architektoniczne część Polski, Europy. Zwrócenie i zakotwiczenie uwagi na tym aspekcie przeżywanej rzeczywistości, prowadzi do odkrycia pereł ludzkiego budownictwa, w tym tych znajdujących się na Liście Światowego Dziedzictwa UNESCO.

Kluczowe słowa: Jawor, Świdnica, Wrocław, Hala Stulecia, Kościół Pokoju

Architektura to zastygła muzyka

Friedrich Schelling [1]

WSTĘP

Cywilizacja, a więc znaczące przejawy ludzkiej działalności (i następstwa tychże aktywności), to suma wielopokoleniowych starań, ambicji i marzeń urzeczywistnionych i odzwierciedlonych w określonych ogólnospołecznych konstruktach różnej natury. Im wyższego stopnia rozwoju dosięgnęła dana społeczność, tym łatwiej w obrębie jej oddziaływania znajdujemy przykłady postępu społecznego oraz idącego z nim w parze, zaawansowania technologicznego. W ślad za czym wyodrębia się kontrast między tym, co przetworzone, a tym co naturalne. Każdy z tych fenomenów cechuje się określonymi wyróżnikami. W imię wyeksponowania, zabezpieczenia, pochwalenia się etc., obiektom takim nadaje się różne statusy. Parametrem o nominalnym charakterze, jest włączenie w poczet obiektów znajdujących się na liście UNESCO.

Początków listy UNESCO należy doszukiwać się już w roku 1942, kiedy to w obliczu toczącej się wojny, przedstawiciele państw obozu antyhitlerowskiego spotkali się w Wielkiej Brytanii i odbyli konstruktywne rozmowy w ramach Konferencji Sojuszniczych Ministrów Edukacji (CAME). Zastanawiano się tam m.in. nad kształtem powojennego systemu edukacji ale również dyskutowano o bardziej ogólnych sprawach. Do podejmowanych wątków, przy udziale przedstawicieli kolejnych państw (w tym USA), nawiązano jesienią 1945 roku (w Londynie), podczas Konferencji Narodów Zjednoczonych, na której formalnie powołano do istnienia organizację edukacyjno-kulturalną (ECO / CONF). Za jej główny cel przyjęto ustanowienie „intelektualnej i moralnej solidarności ludzkości” tak, aby zapobiec wybuchowi kolejnej światowej wojny [2]. Dosłowne znaczenie skrótu UNESCO to: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization; w tłumaczeniu: Organizacja Narodów Zjednoczonych do Spraw Oświaty, Nauki i Kultury. Orędownikiem jej powstania i pierwszym dyrektorem był brytyjski biolog, filozof, nauczyciel i pisarz Julian Huxley (1887-1975) [3].

Do wykrystalizowania się konceptu listy UNESCO, doszło trzy dekady po zainicjowaniu powstania Organizacji. „Podczas Konferencji Generalnej UNESCO w Paryżu 23 listopada 1972 roku, podjęto decyzję o utworzeniu komitetu założycielskiego Listy Światowego Dziedzictwa, który rozpoczął

działalność 17 grudnia 1975 roku. Ambitnym celem Organizacji Edukacyjnej, Naukowej i Kulturalnej Narodów Zjednoczonych miało być określenie stanu i ochrona zabytków, zespołów zabytkowych i miejsc – zarówno pomników przyrody jak i tych, które stworzyła ręka człowieka – ‘o wyjątkowym znaczeniu dla świata’, z punktu widzenia historycznego, artystycznego, naukowego, przyrodniczego, archeologicznego lub antropologicznego. [...] lista miejsc uznanych za pomniki światowego dziedzictwa stanowi wyjątkowy spis obszarów i dzieł będących świadectwem dziejów człowieka i Ziemi; staje się też narzędziem ułatwiającym rozumienie przyrody i kultury, a także łączących je związków. Można tę listę uznać za swoiste streszczenie rozwoju historycznego naszej planety” [4].

Znalezienie się na liście to wymierna nobilitacja. Uwarunkowane jest spełnianiem przynajmniej jednego z restrykcyjnych wymogów. Musi być albo genialnym twórczym arcydziełem, albo musi odwzorowywać wyjątkowość danej kultury, powinna wiązać się ze przełomowymi „wydarzeniami, tradycjami, ideami czy wierzeniami, bądź też artystycznymi i literackimi dziełami o wybitnym znaczeniu światowym...” [5]. To tylko przykładowe kryteria, jest ich więcej.

Ze wszystkich kontynentów, największą liczbą zabytków z listy UNESCO może poszczycić się Europa. Prym wiodą: Hiszpania, Niemcy, Francja, Wielka Brytania. Taka sytuacja, to naturalne podłoże do nawiązania współpracy między UNESCO i EU. „Obie organizacje wyznają te same wartości i ściśle ze sobą współpracują, aby osiągnąć wspólne cele. Dialog tematyczny i współpraca finansowa z Komisją Europejską i delegaturami EU na szczeblu krajowym rozwijają się w szczególności w obszarach będących przedmiotem wspólnego zainteresowania, takich jak edukacja, kultura, nauka i technologia, woda i oceany oraz wolność słowa. W dniu 8 października 2012 r. UNESCO i EU podpisały protokół ustaleń w celu zacieśnienia dialogu, zacieśnienia współpracy i wspierania wymiany najlepszych praktyk” [6]. Córka Agenora, miałaby bezsporne powody do dumy.

W Polsce odnotowujemy 17 obiektów UNESCO [7], 16 z nich to fenomeny architektoniczne, a więc cywilizacyjne. Siedemnasty jest dziełem przyrodniczym – Puszcza Białowieska [8]. Rozmieszczenie i zagęszczenie poszczególnych obiektów w skali Polski jest niejednorodne i zależy ono od szeregu czynników różnej natury, w tym historycznych. Dużą rolę w całym procesie odegrały wojny i idące za nimi zniszczenia. Regionem kraju, w którym powstało i ocalało z dziejowej zawieruchy względnie dużo obiektów jest Dolny Śląsk. To tu, mimo zmieniających się linii granicznych sąsiadujących państw, pomimo przemian systemowych i ustrojowych i na przekór zdarzeniom losowym, przetrwała imponująca ilość unikatowych dzieł architektonicznej sztuki. Zbiór ten stanowi jedyną w swoim rodzaju gratkę turystyczną, zarazem jest odzwierciedleniem zróżnicowania kulturowego występującego na tym obszarze od najdawniejszych czasów, a poszczególne obiekty stanowią swoistą mapę dziejowych zmienności regionu. Mogą posłużyć jako przyczynek do wnikliwych analiz naukowych lub weekendowych wypadów krajoznawczych nakierowanych na zgłębianie tajemnic bliższej i dalszej okolicy.

Fakt, iż ta kraina warta jest szczególnej uwagi, opisują liczne źródła. „Dolny Śląsk to jeden z najpiękniejszych regionów Europy Środkowej. Nieoceniona w tym zasługa zamków, pałaców i dworów, które w takiej obfitości już nigdzie w Polsce nie występują. Majestat Książa, Czochoy czy Kliczkowa jest zwierciadłem, w którym lubimy się przeglądać. Z zachwytem i beztróską, zwykle nieświadomi jak wielki, zięjący przerażającą pustką mrok kryje się po drugiej stronie lustra. W 1945 roku wraz z Dolnym Śląskiem historia podarowała nam co najmniej dwa tysiące rezydencji. W ciągu kolejnych siedmiu dekad połowa tych budowli została... zrównana z ziemią. Podpalane, burzone, zatapiane i wysadzane w powietrze pałace zamieniły się w anonimowe pagórki, stosy kamieni i zaciśnięte korzeniami na fundamentach bezimienne kępy drzew” [9].

W sferze domniemań pozostaje to, ile ze zniszczonych obiektów, mogłoby dziś cieszyć się powodzeniem pośród turystów. Hipotetycznie jest możliwe, że Pałac Sybilli (jedna z największych rezydencji, zwana europejskim Windsorem), czy pałac w Przemkowie (genialny przykład wczesnego południowoniemieckiego renesansu), mogłyby obecnie znajdować się na liście UNESCO. To co jest faktem, to ruiny, szczątki i zachowane opowieści o dawnej świetności tychże budowli. Szczęśliwym trafem wiele z cennych rezydencji zachowało się, przetrwały trudne czasy i w lepszym lub gorszym stanie są dziś dostępne pod różną postacią. Część z tych, których już nie ma, można nadal podziwiać, trwają na rycinach i zdjęciach.

Obr. 1, 2 - Pałac Sybilli, źródło <https://polska-org.pl/653404,foto.html>

https://pl.wikipedia.org/wiki/Pa%C5%82ac_Sybilli_w_Szczodrem#/media/Plik:Schloss_Sibyllenort_Sammlung_Duncker.jpg

Obr. 3, 4 - Pałac w Przemkowie, źródło <https://ksiegarnia.naszesusdety.pl/niewidzialny-dolny-slask-palacektorych-juz-nie-zobaczysz.html> oraz <https://polska-org.pl/3561210,foto.html>

PROFANUM NA LIŚCIE UNESCO

W stolicy Dolnego Śląska, we Wrocławiu także znajdowało się dużo więcej budowli wyjątkowej wartości estetycznej i historycznej. Wielu z nich nie spotkamy już na fizycznym planie miasta. Na szczęście sporo przetrwało, liczne zostały odrestaurowane. Pośród tych, którym dopisało szczęście, jest jeden szczególnie wyjątkowy obiekt. Jest tak nietuzinkowy, że aż znalazł się na Liście Światowego Dziedzictwa UNESCO. Nie jest to ani pałac, ani żadna rezydencja, ani też dworek. Jest to hala targowa.

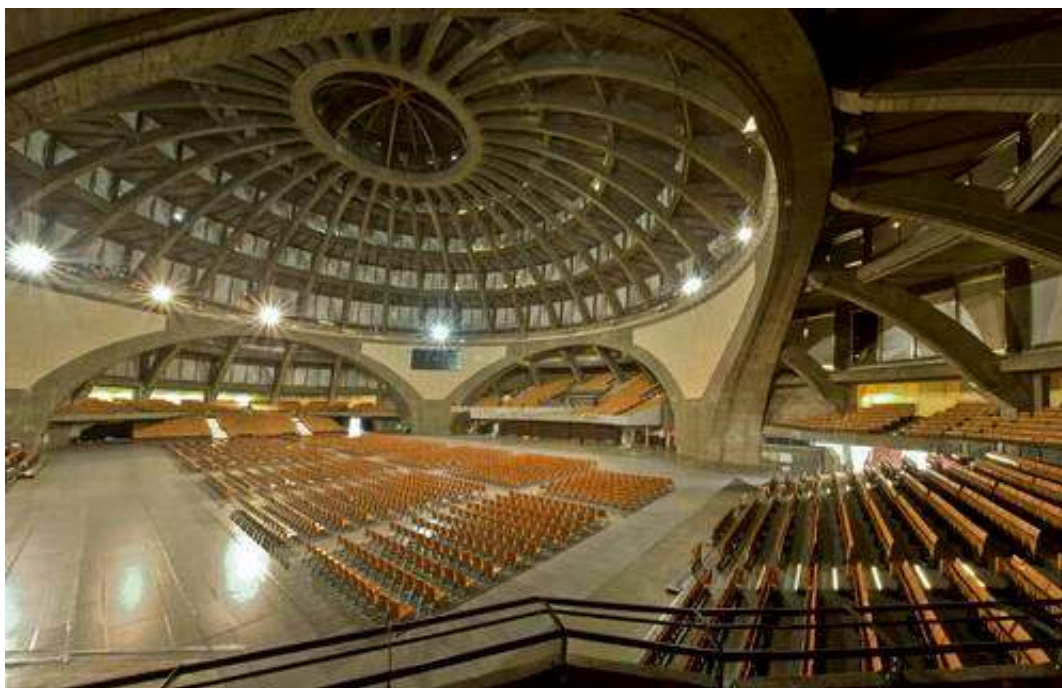

Obr. 5 - Hala Stulecia, źródło <https://www.wroclawskiportal.pl/hala-stulecia-we-wroclawiu/>

Wrocław posiadał i posiada – jak przystało na duże miasto, wiele miejsc handlowych, jednakże to jedno jest absolutnym wyjątkiem. „Hala, zaliczana do największych osiągnięć architektury światowej XX wieku, uchodzi obecnie za najbardziej znany zabytek miasta” [10]. Fenomen tej popularności zasada się na nominalności obiektu. „Jest największym we Wrocławiu miejscem zgromadzeń publicznych, kongresów, meetingów i wieców, a także koncertów i imprez sportowych, kiermaszów i targów [...] Hala Stulecia (niem. *Jahrhunderthalle*), jak ją wówczas zwano, jest jednym ze szczytowych dzieł architektury modernistycznej” [11].

Na miejsce wzniesienia tego monumentalnego obiektu, wyznaczono teren dawnego Toru Wyścigów Konnych. „Bezpośrednią przyczyną powstania Hali Stulecia, była zbliżająca się w roku 1913 rocznica stulecia zwycięstwa nad Napoleonem i wydania we Wrocławiu odezwy do narodu króla pruskiego Fryderyka Wilhelma III. Postanowiono wówczas zorganizować wielką wystawę stulecia z halą ekspozycyjną...” [12]. Stało się jak postanowiono. „Uroczyste otwarcie Wystawy Stulecia pod honorowym patronatem następcy tronu Fryderyka Wilhelma, który przybył z małżonką, odbyło się 20 maja 1913 r.” [13].

Uwzględniając doniosłość obchodów, wybrano koncept architektoniczny zaproponowany przez Maxa Berga. Hala Stulecia, którą wybudowano w latach 1911-1913, jest obiektem wielofunkcyjnym usytuowanym na terenach wystawowych. Stanowi punkt zwrotny w historii budownictwa żelbetonowego. Oglądana z lotu ptaka, odzwierciedla symetryczny czworolistny kształt (quatrefoil) z finezyjną okrągłą przestrzenią w centrum. Kopuła o wysokości 23 m, zwieńczona jest latarnią ze stali i szkła. Pojemność obiektu to od 6 do 10 tys. osób. Rozmach z jakim została zaprojektowana i wzniesiona sprawił, że (w tamtym czasie) była najwyższym tego typu budynkiem na świecie, do dziś jest przykładem genialnego połączenia nowoczesnej inżynierii i planistyki.

Obr. 6 - Hala Stulecia, źródło <https://whc.unesco.org/en/list/1165/gallery/>

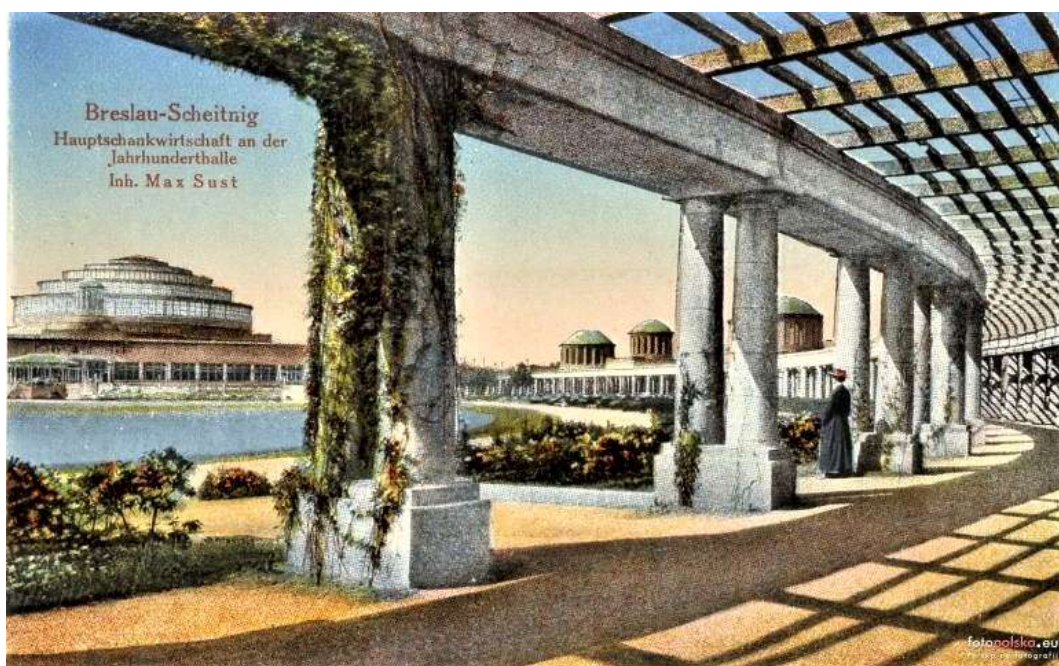
Ta modernistyczna perła architektury stanowi niecodzienny przejaw estetyczny o najwyższych walorach. Przy tym odpowiada na bieżące potrzeby społeczne: aula, audytorium teatralne, przestrzeń wystawiennicza i obiekt sportowy. Jej funkcjonalność współgra z całym Terenem Wystawowym.

Tereny Wystawowe, to wspólne dzieło Maxa Berga i Hansa Poelziga. Po zachodniej stronie Hali Stulecia znajduje się monumentalny plac wzorowany na antycznym forum, dopełnia go kolumnada (wybudowana w 1925 r.) stylowo obsadzona pnącą się roślinnością. Na północ od placu znajduje się Pawilon Wystawy Historyczno-Artystycznej, obecnie znany jako Pawilon Czterech Kopuł, który został zbudowany w latach 1912-1913 według projektu Hansa Poelziga. W północnej części Terenów Wystawowych usytuowano betonową pergolę otaczającą potężny zbiornik wodny. Od Hali Stulecia oddziela ją budynek, w którym mieści się restauracja z otwartym tarasem [14].

Obr. 7 - Staw, pawilon restauracji, Hala Stulecia, źródło <https://whc.unesco.org/en/list/1165/gallery/>

Po zakończeniu Wystawy Stulecia w 1913 roku, usunięto tymczasowe elementy architektoniczne i sezonowe nasadzenia ogrodowe. Część stałych konstrukcji, jak np. dach kolumnady oraz budynek restauracji z otwartym tarasem, uległy zniszczeniu podczas II wojny światowej. Mimo strat do dziś zachowały się najważniejsze obiekty usytuowane na dwóch głównych osiach Terenów Wystawowych: Hala Stulecia, Pawilon Czterech Kopuł, kolumnada wejścia głównego oraz pergola ze stawem. Zachował się także Ogród Japoński i drewniany kościół barokowy [15].

Obr. 8 - Hala Stulecia i Pawilon Czterech kopuł spod Pergoli.
Widoczny też staw oraz budynek restauracji [16]

Kryteria jakie odegrały kluczową rolę przy przyznaniu miejsca na liście UNESCO, to:

Kryterium (1): Hala Stulecia we Wrocławiu jest kreatywnym i nowatorskim przykładem rozwoju technologii budowy dużych konstrukcji żelbetowych. Hala Stulecia zajmuje kluczową pozycję w ewolucji metod wzmacniania stosowanych w architekturze i stanowi jeden z kulminacyjnych punktów w historii wykorzystania metalu do konsolidacji konstrukcji.

Kryterium (2): Hala Stulecia to pionierskie dzieło nowoczesnej inżynierii i architektury, które wykazuje ważną wymianę wpływów na początku XX wieku, stając się kluczowym punktem odniesienia w późniejszym rozwoju konstrukcji żelbetowych.

Kryterium (4): W ramach Terenów Wystawowych Wrocławia Hala Stulecia jest wybitnym przykładem nowoczesnej architektury rekreacyjnej, która służyła różnym celom, od organizacji konferencji i wystaw, aż po koncerty, teatr i operę [17].

Hala Stulecia znajduje się na liście światowego dziedzictwa UNESCO od 2006 roku.

SACRUM NA LIŚCIE UNESCO

Dolny Śląsk może poszczycić się i innymi budowlami, także uplasowanymi na liście UNESCO. Specyfika tychże obiektów jest zgoła odmienna niż miało to miejsce w poprzednim przypadku. Fenomen ich powstania i przetrwania, skorelowany jest z subtelniejszą stroną życia. Duchowa konotacja, nabożny charakter i dziejowa zbieżność a przy tym sposób wykonania, sprawiają że obiekty o których tu mowa, wpisują się w nietuzinkowość tego typu budowli; są potwierdzeniem wieloaspektowości tkanki społecznej, która w swoim cywilizacyjnym postępie czerpała z różnych płaszczyzn. „Pierwiastek religijny był obecny w różnych dziedzinach życia; stanowił nić łączącą drewniany kościół – Stavkirke w Urnes na północy Norwegii z malowanymi kościołami w górach Troodos na Cyprze, w sąsiedztwie Ziemi Świętej. Religia była inspiracją zarówno dla architektów Monasterio, klasztoru hieronimitów w Lizbonie, jak i dla budowniczych katedry w Bagrati w Gruzji” [18].

Kościół Pokoju w Jaworze i Świdnicy to bliźniaczo podobne konstrukcje. Stąd też często są opisywane i ukazywane jednocześnie, gdyż mnogość pokrewieństw jest tu naprawdę duża. Współcześnie znane jako Kościoły Pokoju, zostały wzniesione w połowie XVII wieku, są największymi barokowymi szachulcowymi budowlami sakralnymi w Europie.

Powstały po ustanowieniu pokoju westfalskiego, który zakończył Wojnę Trzydziestoletnią. Warunki traktatu znacząco ograniczyły wolność religijną. W dziedzicznych księstwach śląskich władcą został Święty cesarz rzymski Ferdynand III. Ewangelicy, którzy stanowili większość ludności na tych terenach, znaleźli się w bardzo niekorzystnej sytuacji. Stracili większość swoich świątyń. Dopiero dzięki interwencji szwedzkiej dyplomacji uzyskano pozwolenie na budowę trzech kościołów [19].

Obr. 9, 10- Kościoły Pokoju w Jaworze i Świdnicy, źródło <https://whc.unesco.org/en/list/1054/gallery>

Długotrwałe i kosztowne starania o uzyskanie cesarskiej zgody, zakończyły się dość surowym porozumieniem: kościoły miały znajdować się poza granicami miasta, na obszarze ściśle określonym przez urzędników. Miały być zbudowane z drewna i gliny, nie mogły posiadać wieży, a ich wznoszenie miało zakończyć się w ciągu roku. Architekt i inżynier Albrecht von Säbisch musiał pogodzić te wymagania z oczekiwaniami dużej społeczności ewangelickiej, dla której miały to być jedyne kościoły. Korzystając z tradycyjnych materiałów i technologii, stworzył budowle, które reprezentowały szczytowe rozwiązania w zakresie konstrukcji szkieletowych. Obyci z wielowiekową tradycją szkieletową cieśle, wzniesli świątynie, które mimo nietrwałości użytych materiałów przetrwały setki lat. Kościół św. Ducha w Jaworze, powstał w latach 1654–1655 jako prostokątna trójnawowa bazylika z trójbocznym prezbiterium. Kościół Świętej Trójcy w Świdnicy, wybudowano w latach 1656–1657 jako

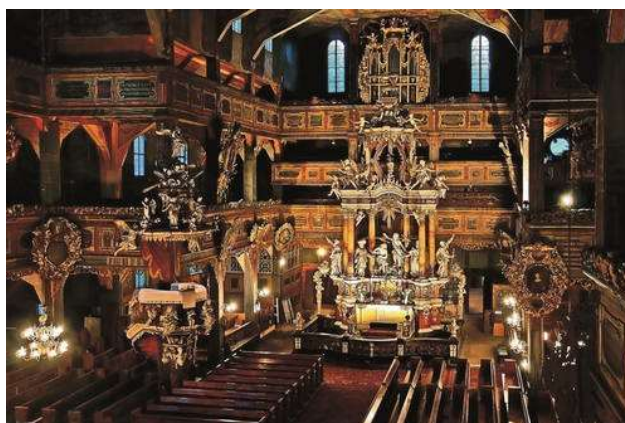

trójnawową bazylikę na planie krzyża greckiego. Trzeci z Kościołów Pokoju dopuszczonych przez pokój westfalski, powstał w Głogowie w 1652 roku, ale spłonął sto lat później [20].

Głogowskiej świątyni od samego początku towarzyszył niefart. „Kościół ten [...] zawalił się w czasie burzy już w sierpniu 1654 r., czyli po niespełna dwóch latach. Odbudowany po roku w swej pierwotnej formie, jednak z drewnianym szkieletem już skrytym pod szalowaniem, spłonął od uderzenia pioruna w 1758 r.” [21].

W obu ocalałych kościołach znajdują się wielopoziomowe galerie, dzięki czemu pojemność każdego z wnętrz została zwiększona do około 7 tysięcy osób. Bogaty wystrój, który rozwijał się w następnych dziesięcioleciach, integruje żywiołowe barokowe formy i wytworne obrazy w spójną całość o wyjątkowym charakterze. Celebrytuje współistnienie sztuki barokowej i teologii luterańskiej oraz odzwierciedla społeczną hierarchię tamtych czasów [22].

Obr. 11 - Kościoły Pokoju w Jaworze i Świdnicy, źródło <https://whc.unesco.org/en/list/1054/gallery>

Kościół Pokoju przetrwał w oryginalnej formie. Tak struktura, jak i komponenty użyte do ich budowy, a także zachowanie pierwotnego przeznaczenia tych ewangelicko-augsburskich kościołów parafialnych, jest zgodne z początkowym zamysłem. Elementy architektoniczne (takie jak: galerie i ławki cechowe oraz rodzinne), przybývający z wiekami wystrój wnętrza i wyposażenie, są zgodne z wyjściowym założeniem architektonicznym i zachowują spójną jedność artystyczną. Prace renowacyjne i konserwatorskie (w tym działania prewencyjne) przeprowadzone w kościołach pozwoliły zachować ich wyjątkową wartość i wierność oryginałowi. Jedynymi nowymi elementami technologicznymi wprowadzonymi w obu budynkach są systemy alarmowe i przeciwpożarowe [23].

Tak jaworski jak i świdnicki Kościół Pokoju, są miejscami w których odbywają się międzynarodowe festiwale muzyki kameralnej. Goszczą w nich wybitni artyści i znani aktywiści. W 2016 świdnicką świątynię odwiedził Jego Świątobliwość XIV Dalajlama. Również przywódcy polityczni chętnie czerpią z uświęconego spichlerza Pokoju. „To tu w 1989 roku Premier Tadeusz Mazowiecki i Kanclerz Federalny Helmut Kohl w drodze do Krzyżowej modlili się o pokój i pojednanie dla Polski i Niemiec, Europy i świata. Wielokrotnie w kościele odbywały się spotkania mające na celu budowanie tolerancji i współpracy pomiędzy narodami” [24].

Dla obu obiektów, najważniejszym wydarzeniem w powojennej historii, było wpisanie na listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego UNESCO, co miało miejsce 13 grudnia 2001 roku. Korelowało to z 350 rocznicą wytyczenia placu pod budowę jaworskiej świątyni [25].

Kryteria jakie odegrały kluczową rolę przy przyznaniu miejsca na liście UNESCO, to:

Kryterium (III): Kościoły Pokoju są znakomitym świadectwem wyjątkowego aktu tolerancji ze strony katolickiego cesarza Habsburgów wobec społeczności protestanckich na Śląsku po wojnie trzydziestoletniej.

Kryterium (IV): W wyniku warunków narzuconych przez Cesarza Kościoły Pokoju wymagały od budowniczych wprowadzania pionierskich rozwiązań konstrukcyjno-architektonicznych o skali i złożoności nieznannej wcześniej i później w architekturze drewnianej. Sukces można ocenić na podstawie ich przetrwania do dnia dzisiejszego.

Kryterium (VI): Kościoły Pokoju są wyjątkowym świadectwem szczególnego uduchowienia politycznego w Europie w XVII wieku [26].

PODSUMOWANIE

Uwzględniając ewolucję społecznego nastawienia obecnych mieszkańców Dolnego Śląska wobec pomniejszych obiektów, będzie właściwym, aby przywołać słowa współczesnego dolnośląskiego pisarza. To głos usprawiedliwienia ale i apel o zwrócenie uwagi na to, co jeszcze jest do uratowania. Głos, pod którym podpisują się chętnie liczni polscy spadkobiercy dolnośląskich skarbów: „Naturalnie należy pamiętać, że to nie my rozpętaliśmy największą z wojen, której społeczne i ekonomiczne skutki są widoczne do dziś. To jednak wytłumaczenie dalece nie wystarczające, a w XXI wieku nawet nie okoliczność łagodząca. Zwłaszcza że radykalnej zmiany nie widać. Wspaniałe dziedzictwo materialne Dolnego Śląska wciąż znika...” [27]. Na szczęście nie wszystko zaprzepaszczone, wiele udało się ocalić. Odzyskiwane są kolejne obiekty. Jest prawdą, że dla wielu rezydencji czy świątyń nie ma już ratunku, lecz wciąż sporo czeka na nadanie im stosownego statusu i poddanie renowacji. Warto zastanowić się nad kryteriami jakie należałoby zaakcentować, co uwypuklić, na co postawić.

Na przykładzie dolnośląskich obiektów z nobilitującej listy UNESCO, widzimy że kryteria przesądzające o nominacji mogą być bardzo zróżnicowane. Wartość sama w sobie jak i decydujące czynniki poboczne często opierają się na nominalnych przesłankach, które ze swojej natury są zmienne. Dolnośląskie obiekty UNESCO, to doskonałe przykłady na to, że w przypadku zabytków; terytorialność, narodowość, przynależność wyznaniowa itd. odgrywają podrzędną rolę. Nadrzędne jest zachowanie w dobrej kondycji (jak najbliższej oryginałowi) danego dzieła. Biorąc za wzór tu opisane obiekty, warto pamiętać o tym, że dziedzictwo kulturowe jest dobrem wspólnym całej cywilizowanej ludzkości, a jako takie powinno być przedmiotem troski nas wszystkich.

Bibliografia:

- [1] Red. ŻYWICKA, Marta: Kościół pokoju w Świdnicy. Świdnica: Pikgroup, 2005. 4. 83-918730-2-1
- [2] UNESCO in brief <https://en.unesco.org/about-us/introducing-unesco> dostęp: 2020-9-6
- [3] Julian Huxley http://web.archive.org/web/20160820234756/http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=3378&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html dostęp: 2020-9-6
- [4], [5] Red. CZESZUNIST-CICHA, Aleksandra: UNESCO. Warszawa: CIP - Bibliotek Narodowa, 2004. 10. 83-213-4301-5
- [6] UNESCO-European Union Partnership <https://en.unesco.org/unescoeuropeanpartnership> dostęp: 2020-9-6
- [7] Interactive Map-Poland https://whc.unesco.org/en/interactive-map/?search=&id_states=pl dostęp: 2020-9-6
- [8] Białowieża Forest <https://whc.unesco.org/en/list/33> dostęp: 2020-9-6
- [9] księgarnia-naszesusdety <https://księgarnia.naszesusdety.pl/niewidzialny-dolny-slask-palacektorych-juz-nie-zobaczysz.html> dostęp: 2020-9-6
- [10] SMOKE, Hannibal: Niewidzialne miasto. Brak: Wydawnictwo internetowe e-bookowo, 2016. 15. 978-83-7859-746-9
- [11] CZERWIŃSKI, Janusz: Wrocław przewodnik. Wrocław: Wydawnictwo kartograficzne EKO-GRAF, 2002. 205-207. 83-86645-60-1
- [12] Red. HARASIMOWICZ, Jan: Encyklopedia Wrocławia. Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie, 2000, 251. 83-7023-749-5
- [13] KULAK, Teresa: Historia Wrocławia. Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskie, 2001. 258. 83-7023-897-1
- [14], [15] Centennial Hall in Wrocław <https://whc.unesco.org/en/list/1165/> dostęp: 2020-9-6
- [16] Red. EMMERLING, Danuta: Wrocław na starej pocztówce 1897-1938. Opole: Wydawnictwo ADAN, brak, 68. 83-908136-1-0
- [17] Centennial Hall in Wrocław <https://whc.unesco.org/en/list/1165/> dostęp: 2020-9-6
- [18] Red. CZESZUNIST-CICHA, Aleksandra: UNESCO. Warszawa: CIP - Bibliotek Narodowa, 2004. 15. 83-213-4301-5
- [19], [20] Churches of Peace in Jawor and Świdnica <https://whc.unesco.org/en/list/1054> dostęp: 2020-9-6
- [21] GRAJEWSKI, Grzegorz: Kościoły Pokoju w Jaworze i Świdnicy. Wrocław: Wydawnictwo MAK, 2005. Xx. 83-89276-18-6
- [22], [23] Churches of Peace in Jawor and Świdnica <https://whc.unesco.org/en/list/1054> dostęp: 2020-9-6
- [24] Red. ŻYWICKA, Marta: Kościół pokoju w Świdnicy. Świdnica: Pikgroup, 2005. 1. 83-918730-2-1].
- [25] Red. KORSAN, Joanna: Kościoły ewangeliczne na Dolnym Śląsku. Wrocław: Wydawnictwo C2, 2012. 52. 978-83-63037-04-8
- [26] Churches of Peace in Jawor and Świdnica <https://whc.unesco.org/en/list/1054> dostęp: 2020-9-6
- [27] SMOKE, Hannibal: Niewidzialny Dolny Śląsk. Pałace, których już nie zobaczysz. Będzin: Wydawnictwo internetowe e-bookowo, 2018. 282. 978-83-7859-970-8

UNESCO heritage sites in Lower Silesia

MA Zygmunt Krasuń Ph.D.(c.)

University of Wrocław, Plac Uniwersytecki 1, 50-137 Wrocław, Poland; zygmun.t.krasun@uwr.edu.pl

Abstract (English)

Lower Silesia is a part of Poland (Europe) rich in architectural heritage. Drawing and anchoring attention to this aspect of the lived reality leads to the discovery of the pearls of human construction, including those on the UNESCO World Heritage List.

Keywords: Jawor, Świdnica, Wrocław, Centennial Hall, Church of Peace

BARDKONTAKT 2020

Výsledky pravidelného monitoringu časti lokality svetového kultúrneho dedičstva „Levoča, Spišský hrad a pamiatky okolia“

Mgr. Mária Švačová Šofranková

Krajský pamiatkový úrad Košice, pracovisko Spišská Nová Ves, so sídlom v Levoči, Námestie Majstra Pavla 41, Levoča,

Výsledky pravidelného monitoringu časti lokality svetového kultúrneho dedičstva „Levoča, Spišský hrad a pamiatky okolia“

Mgr. Mária Švačová Šofranková

Krajský pamiatkový úrad Košice, pracovisko Spišská Nová Ves, so sídlom v Levoči, Námestie Majstra Pavla 41, Levoča, podatelna.ke@pamiatky.gov.sk

Abstrakt

Lokalita Spišský hrad a pamiatky okolia je jedným z privilegovaných území, ktoré sa môžu pýšiť exkluzívnym označením UNESCO už od roku 1993. Výsledky pravidelného monitoringu tejto časti lokality poukazujú aj na to, že je potrebné venovať pozornosť i takým javom na území tejto lokality, akým je umiestňovanie informačných zariadení, ktoré by svojím počtom i miestom osadenia mohli znamenať kumulovanie síce reverzibilného, avšak historickému rázu prostredia neadekvátneho prvku. Taktiež by malo byť v záujme všetkých zainteresovaných subjektov, podieľajúcich sa na správe historických objektov prezentovať ich v dobrom stavebno-technickom, aj estetickom stave, keďže sú cieľom čoraz väčšieho počtu návštevníkov. Jednou z možností, ako finančne zvládnuť ich obnovu je aj možnosť čerpať finančné prostriedky z dotačného systému Ministerstva kultúry – Obnovme si svoj dom.

Kľúčové slová: pravidelný monitoring, prezentácia lokality, reklamné označenia, Obnovme si svoj dom, údržba

1.

Lokalita, ktorej domiňuje zrúcanina Spišského hradu, spolu s ďalšími kultúrnymi pamiatkami v podobe malebného, barokovo - klasicistického kaštieľa v Hodkovciach, či neskororománskeho kostola Ducha Svätého v Žehre ponúka návštevníkom na relatívne malom území množstvo výnimočných svedectiev o kultúrnej tradícii územia, spolu s viditeľnými ukážkami rôznych druhov architektúry. Jedným z prostriedkov na zabezpečenie ochrany, zachovania a prezentácie jedinečnej univerzálnej pamiatkovej hodnoty, pre ktorú bola lokalita zapísaná do Zoznamu svetového dedičstva, je aj Monitoring stavu zachovania lokalít svetového kultúrneho dedičstva, ktorý vykonáva Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, prostredníctvom príslušných Krajských pamiatkových úradov v 2 – ročnom cykle. Cieľom monitoringu je okrem iného aj identifikácia prípadných problémov a potenciálnych ohrození, hľadanie nástrojov na ich predchádzanie a okamžité riešenie tak, aby hodnoty ostali zachované. [1] Jedným zo želaných spôsobov prezentácie prostredia lokality svetového dedičstva ako celku, je územie bez nadmerného výskytu síce bežných, avšak často rušivých prvkov, akými sú novodobé reklamné, či informačné pútače rôznej veľkosti. Kultúrne pamiatky lokality zase môžu prispieť k jej celkovej, adekvátnejšej prezentácii tak, že budú udržiavané v dobrom stavebno-technickom stave. V prípade, že obnova takého historického objektu je finančne príliš náročná, má vlastník kultúrnej pamiatky v súčasnosti možnosť obnovy aj pomocou dotačného programu Ministerstva kultúry – Obnovme si svoj dom.

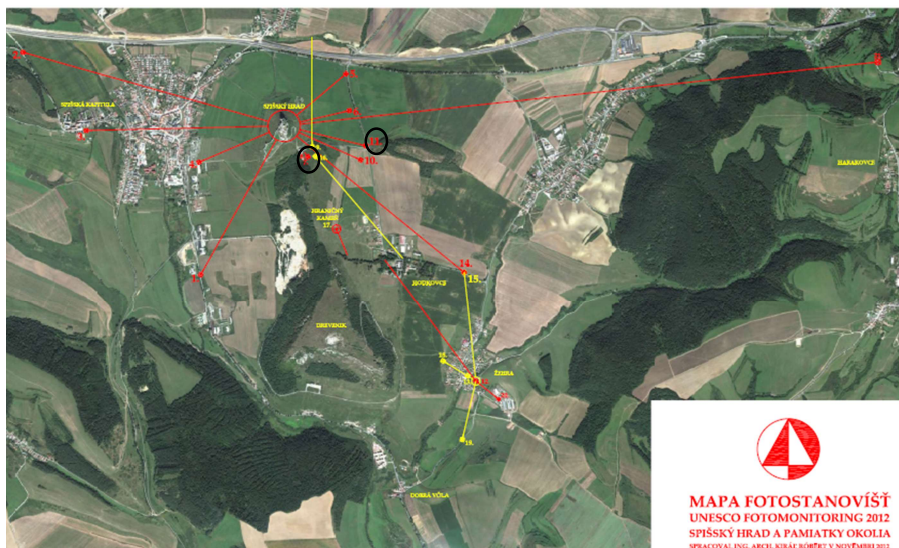
2.

Územie v bezprostrednej blízkosti Spišského hradu je zároveň aj územím jeho ochranného pásma, vyhláseného na základe rozhodnutia Pamiatkového úradu Slovenskej republiky v roku 2008 [2]. Jeho úlohou je zabezpečenie ochrany, zachovania i prezentácie jedinečnej a univerzálnej hodnoty, pre

ktorú bola lokalita zapísaná do Zoznamu svetového dedičstva. Lepšie riadenie jednotlivých lokalít, prostredníctvom orgánov štátnej správy na ochranu pamiatkového fondu zabezpečujú aj Manažment plány lokalít svetového kultúrneho dedičstva, ktoré sú východiskovým dokumentom pre správu lokalít svetového kultúrneho dedičstva. V Aktualizácii management plánu (2015 - 2025), pôvodnej časti zapísanej lokality Spišský hrad a pamiatky okolia (zápis č. 620/bis na listine SD UNESCO: Levoča, Spišský hrad a pamiatky okolia), vypracovanej v r. 2014, je v kapitole III. - **Zhodnotenie súčasného stavu a určenie problémov**, v časti: „Problémy, potreby, ohrozenia“, poukázané tiež na: „Neúnosný nárast reklamných a informačných plôch, ako aj neestetických úprav na celom území lokality (napr. územie Sivej brady, odbočky na Spišský hrad pri Šibenici)“ [3] a v kapitole III F. – Aspekty udržateľného turizmu lokality, v podkapitole III. F1 zase nato, že: „V rámci lokality a v jej ochrannom pásme sa nachádza veľký počet rôznych označení, rôzneho veku, estetickej a obsahovej kvality, čo sa spolu s reklamnými informačnými tabuľami stáva neprehľadným a veľmi prehusteným (ozn. ako reklamný smog).“ [4].

3.

Lokalite Spišský hrad a pamiatky okolia privilegium zápisu do zoznamu Svetového kultúrneho dedičstva prinieslo aj nárast počtu návštevníkov nielen samotného hradu, ale aj iných kultúrnych pamiatok v okolí, s čím súvisí aj snaha lokálnych subjektov propagovať svoje podnikateľské aktivity v turistickom ruchu prostredníctvom reklamných pútačov práve v priestore, ktorý vďaka značke UNESCO láka čoraz viac ľudí. Prostredie v blízkom okolí Spišského hradu by malo byť prezentované bez nadmerného výskytu síce bežných, avšak často rušivých prvkov, ku ktorým patria aj také typy vonkajšej reklamy, akými sú novodobé reklamné, či informačné pútače rôznej veľkosti. Krajský pamiatkový úrad Košice, v rámci už spomínaného pravidelného Monitoringu stavu zachovania lokalít svetového kultúrneho dedičstva pozorne sledoval aj postupné umiestňovanie a nárast počtu reklamných pútačov, ktoré boli súčasťou aj pravidelne fotograficky dokumentovaných diaľkových pohľadov č. 7 a č. 11, realizovaných pre potreby pravidelného monitoringu. (obr. č.1)

Obr. 1: Mapa fotostanovišť diaľkových pohľadov, s orientačným vyznačením pohľadu č. 7 a 11.

Ako vyplýva z predmetnej fotodokumentácie, v priebehu posledného desaťročia popri prístupovej ceste na parkovisko pod Spišským hradom, ako aj v okolí samotného parkoviska ich pribudlo niekoľko. Súhlas na ich realizáciu a osadenie Krajský pamiatkový úrad nedal a neboli odsúhlasené ani príslušným stavebným úradom obce Žehra, hoci podľa stavebného zákona [5], sú takéto reklamné zariadenia

označované ako reklamné stavby. Keďže Krajský pamiatkový úrad Košice, z hľadiska ním sledovaných záujmov, ku ktorým patrí aj ochrana jedinečnosti a výnimočnosti územia, zapísaného do zoznamu svetového kultúrneho dedičstva UNESCO, nemal nijakým spôsobom možnosť vyjadriť sa k realizácii horeuvedených reklamných stavieb, podal podnet na miestene príslušný stavebný úrad obce Žehra, vzhľadom k tomu, že pri všetkých zamýšľaných činnostiach na území ochranného pásma, vykonateľných na základe územnoplánovacích činností, územného konania, stavebného konania alebo ohlásenia, alebo na základe konania o pozemkových úpravách je krajský pamiatkový úrad podľa stavebného zákona tiež dotknutým orgánom [6]. Stavebný úrad obce Žehra, po vykonaní opakovaného štátneho stavebného dohľadu a overovaní potrebných povolení na realizáciu reklamných stavieb nariadil odstránenie všetkých neoprávnene osadených reklamných stavieb v bezprostrednom okolí hradu, čo sa v priebehu roku 2018 aj uskutočnilo (obr. 1). Výsledkom je odstránenie časti „reklamného smogu“ v bezprostrednom okolí hradu a esteticejšia prezentácia tejto časti lokality. Súčasná fotografická dokumentácia monitorovaných diaľkových pohľadov zachytáva toto prostredie už bez rušivých reklamných zariadení.

Obr. 2: Parkovisko pod Spišským hradom a prístupová cesta na parkovisko. Na obrázku hore vľavo monitorovaný pohľad č. 7 s reklamnými zariadeniami v r. 2014, na obrázku hore vpravo monitorovaný pohľad č. 7 - aktuálny stav. Na obrázku dole vľavo monitorovaný pohľad č. 11 s reklamnými zariadeniami v r. 2018, na obrázku dole vpravo monitorovaný pohľad č. 11 - aktuálny stav.

Adekvátne a primerané prezentácie ďalšej kultúrnej pamiatky v lokalite - kostola sv. Ducha v Žehre - je želaním všetkých, ktorí sa na jej správe podieľajú. V interiéri kostola už niekoľko rokov prebieha obnova vzácných, gotických, nástenných malieb, aj vďaka zatiaľ každoročne poskytovanému

finančnému príspevku z dotačného programu Ministerstva kultúry - Obnovme si svoj dom, sekcia 1.2 - obnova kultúrnych pamiatok v lokalitách svetového kultúrneho dedičstva. Samotný kostol, aj jeho areál, ktorého súčasťou je aj kamenný ohradný múr, sa postupne renovuje aj zvonku. Do roku 2015 bol v registri nehnuteľných kultúrnych pamiatok Ústredného zoznamu pamiatkového fondu zapísaný len samotný objekt kostola sv. Ducha v Žehre. Z dôvodu, že ohradný múr s kaplnkou tvorí s kostolom sv. Ducha jeden ucelený areál a je teda súčasťou historicky, architektonicky a výtvarne mimoriadne hodnotnej sakrálnej stavby, tvoriacej výnimočnú súčasť lokality, bola na podnet Krajského pamiatkového úradu rozšírená objektová skladba kostola a v roku 2016 bol do predmetného registra zapísaný aj tento múr ohradný s kaplnkou, ako ďalší objekt nehnuteľnej kultúrnej pamiatky. Keďže omietky ohradného múra boli na viacerých miestach výrazne degradované a opadané a aj drevená šindľová strieška potrebovala taktiež nový ochranný náter, mohol vlastník požiadať o poskytnutie finančného príspevku na obnovu omietok a šindľovej krytiny ohradného múra už z dotačného programu Ministerstva kultúry - Obnovme si svoj dom, sekcia 1.2 - obnova kultúrnych pamiatok v lokalitách svetového kultúrneho dedičstva. V roku 2019, na základe poskytnutého príspevku plánovaná obnova, metodicky vedená Krajským pamiatkovým úradom Košice, aj úspešne prebehla (obr. 2).

Obr.2: Východná časť ohradného múra kostola sv. Ducha v Žehre. Na obrázku vľavo stav pred obnovou, na obrázku vpravo stav po obnove v r. 2019.

Dejiny Hodkoviec sú úzko späté s dejinami Spišského hradu. Poslednými zemepánmi a majiteľmi Hodkoviec boli od roku 1639 až do roku 1945 Csákyovci. Ako dedičstvo po nich tu ostal barokovo - klasicistický kaštieľ, s malebnou záhradou, v štýle francúzskeho parku. Posledná väčšia rekonštrukcia objektu prebehla v devädesiatych rokoch. Objekt, ktorý je vo vlastníctve Košického samosprávneho kraja a v súčasnosti v ňom sídli Domov sociálnych služieb Domovina, tvorí, popri samotnom Spišskom hrade, či kostole Ducha svätého v Žehre jednu z architektonických dominánt lokality. V rámci sociálneho turizmu je časť interiéru kaštiela, spolu s celým areálom prístupná aj verejnosti a turistom. Dlhodobá absencia pravidelnej údržby objektu spôsobila, že v západnej časti objektu, v časti tvoriacej slepú arkádovú chodbu s balustrovou terasou v 2. NP, ktorá je zároveň i vstupom do otvoreného átria zo západnej fasády, je viditeľné výrazné poškodenie vonkajších omietok terasy aj stropu arkádových chodieb, spôsobené pravdepodobne zlým stavebnotechnickým stavom pochádzajúcej časti terasy s balustrádou v 2. NP, resp. poškodeným stavom podlahy terasy (obr.3). Stav kultúrnej pamiatky je tak výrazne degradovaný aj vizuálne a esteticky. Krajský pamiatkový úrad Košice, v súvislosti s pravidelne vykonávaným monitoringom lokality písomne upozornil vlastníka nehnuteľnosti ešte v roku 2017 na nepriaznivý stavebno-technický stav časti tejto kultúrnej pamiatky, avšak problém ostal do dnešného dňa nevyriešený a degradácia omietok pokračuje naďalej. Keďže je aj táto kultúrna pamiatka prístupná verejnosti a tvorí neprehliadnuteľnú súčasť lokality, je určite namieste prezentovať architektúru objektu v čo najlepšom stave a prispieť tak k zlepšeniu celkového pozitívneho obrazu historických skvostov v tejto časti lokality UNESCO.

Obr. 3: Aktuálny stav zdegradovaných omietok vnútornej strany átria v kaštieli v Hodkovciach.

4.

Pozitívny obraz časti lokality „Levoča, Spišský hrad a pamiatky okolia“, ktorá je od roku 1993 zapísaná do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO súvisí nielen s prezentáciou kultúrnych pamiatok na jej území vo vyhovujúcom stavebno-technickom stave, ale aj s vhodnou prezentáciou prostredia lokality, bez kumulácie novodobých reklamných pútačov v bezprostrednej blízkosti hradu. Postupná obnova interiéru aj exteriéru kostola sv. Ducha v Žehre sa uskutočňuje aj vďaka finančnému príspevku z dotačného programu Ministerstva kultúry - Obnovme si svoj dom. Pre adekvátnu prezentáciu architektonických hodnôt kaštieľa v Hodkovciach, ako jednej z dominant lokality, je nevyhnutné vyriešiť problém zatekajúcej vody, dlhodobou degradujúcej časť fasádnych omietok.

Bibliografia

- [1] Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky, Stratégia ochrany pamiatkového fondu na roky 2017 – 2020, 2017, str. 22
- [2] Ing. arch. Pinčíková Ľ., Mgr. Kowalski T., Mgr. Tuhárska A., Dr. Lukáč G., Ing. Semanová E.: Návrh na vyhlásenie ochranného pásma národnej kultúrnej pamiatky Hrad s areálom (Spišský hrad), Pamiatkovej rezervácie Spišská Kapitula, Pamiatkovej zóny Spišské Podhradie, národnej kultúrnej pamiatky Kostol rím.-kat., Žehra a ďalších národných kultúrnych pamiatok, 2007, Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, Bratislava, str. 17
- [3] Ing. arch. Janovská M., Aktualizácia management plánu (2015 - 2025), pôvodnej časti zapísanej lokality Spišský hrad a pamiatky okolia (zápis č. 620/bis na listine SD UNESCO: Levoča, Spišský hrad a pamiatky okolia), 2014, mesto Spišské Podhradie, str. 49
- [4] Tamtiež, str. 126
- [5] zákon č. 50/1976 o územnom plánovaní a stavebnom poriadku, § 43, odsek 2, <https://www.slovlex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1976/50/20160101>
- [6] zákon č. 50/1976 o územnom plánovaní a stavebnom poriadku, § 140a <https://www.slovlex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/1976/50/20160101>

Abstract

World Heritage site - "Levoča, Spiš Castle and the surrounding monuments" is one of the privileged areas which has been inscribed on the UNESCO World Heritage List since 1993. The results of regular monitoring of this part of the site also indicate that it is necessary to pay attention to advertising banners, which by their number and placement could mean the accumulation of reversible but undesirable elements in this environment. It should also be in the interest of all stakeholders involved in the management of the site, including individual owners of historic buildings, to present cultural monuments in good construction-technical and aesthetic condition, as they are currently the target of an increasing number of visitors. One of the ways to finance the necessary restoration is the subsidy program of the Ministry of Culture - Let's Renew Our House.

Key words:

regular monitoring, presentation, advertising banners, subsidy system of the Ministry of Culture – "Let's restore our house", maintenance

---

BARDKONTAKT 2020

Komparatívna štúdia prezentácie radníc vo vybraných lokalitách UNESCO a nové výzvy prezentácie architektonického dedičstva

Dr Ing. arch. Martin Vaščák
MVA ace s.r.o., Ukrajinská 8, 831 02 Bratislava

Komparatívna štúdia prezentácie radníc vo vybraných lokalitách UNESCO a nové výzvy prezentácie architektonického dedičstva

Dr Ing. arch. Martin VAŠČÁK

MVA ace s.r.o., Ukrajinská 8, 831 02 Bratislava, archmva@gmail.com

Abstrakt

Cieľom príspevku je prezentovanie komparatívnej štúdie radníc vo vybraných lokalitách UNESCO v mestách Biecz, Tarnów, Bardejov a Levoča. Keďže radnice patria k najhodnotnejším a najviac reprezentatívnym typologickým druhom miest, bol tento výskum realizovaný práve na nich. Hlavným cieľom výskumu bolo popísať, porovnať a vyhodnotiť spôsoby prezentácie vybraných radníc pomocou stanovených kritérií edukačnej prezentácie a to od interpretácie (čo?), cez rôzne typy transformácií (ako?) až po socializáciu (pre koho?). Na základe výsledkov komparatívnej štúdie sú v závere príspevku formulované aj nové výzvy prezentácie architektonického dedičstva, ktoré zvyšujú atraktivitu a návštevnosť pamiatok.

Kľúčové slová: komparatívna štúdia, edukačná prezentácia, radnica, nové výzvy prezentácie

1. Úvod

Komparatívna štúdia radníc bola realizovaná ako aplikačná časť teoretických východísk edukačnej prezentácie architektonického dedičstva. Edukačná prezentácia zohľadňuje okrem primárnej **pamiatkovej hodnoty** aj spôsob využitia a sprostredkovania informácií návštevníkom. Cieľom štúdie bolo podľa stanovených kritérií popísať, porovnať a kvantitatívne vyhodnotiť edukačnú prezentáciu vybraných radníc.

2. Zdôvodnenie výberu a stanovenie hodnotiacich kritérií komparatívnej štúdie

Radnice patria k najviac reprezentatívnym a k najhodnotnejším stavbám mesta. Preto boli vybrané ako modelový príklad komparatívnej štúdie. Okrem rovnakého typologického druhu boli stanovené aj ostatné kritéria, a to: približne rovnaké obdobie vzniku, teritoriálna príslušnosť, pôvodne kráľovské mestá, lokality zapísané v zozname UNESCO a dostupnosť objektu pre verejnosť. Takto boli vybrané radnice z regiónu Spiš v mestách Levoča a Bardejov a zo susediaceho Malopoľského vojvodstva radnice v mestách Tarnów a Biecz. Z teoretických východísk edukačnej prezentácie bolo stanovených 48 kritérií, ktoré boli skúmané na vybraných radniciach.

Obr. 1 Radnica v Levoči (foto: VAŠČÁK, M.)

Obr. 2 Radnica v Bardejove (foto: VAŠČÁK, M.)

Obr. 3 Radnica v Biecz
(foto: VAŠČÁK, M.)

Obr. 4 Radnica v Tarnówe (foto: VAŠČÁK, M.)

STANOVENÉ KRITÉRIA KOMPARATÍVNEJ ŠTÚDIE

Interpretácia	transformácia			socializácia
	funkčná	konštrukčná	deskriptívna	
1. Urbanisticko-historický výskum	12. bez využitia	22. konzervácia	imaginárne	pasívne
2. Architektonicko-historický výskum	13. konzervácia	23.rekonštrukcia	26. čuch	39. prezentačné panely
3. Umelecko-historický výskum	nová funkcia	24. kópia	27. chuť	40. sprievodca
4. Archeologický výskum	14. základné vybavenie	25. novotvar	28. dotyk	41. príbehy
5. Archívny výskum	15. občerstvenie		29. sluch	42. film
6. Archívno-etnologický výskum	16. infopoint/ predajňa suvenírov		reálne	43. letáky
7. Urbanisticko-etnologický výskum	17. relaxačné zóny		30. označenie	44. web
8. Sociologický výskum	18. komunikácie, chodby		31. popis/text	interaktívne
9. Stavebno-technický výskum	19. administratívne priestory		32. ilustrácie	45. samo-prehliadka
10. Dendrologický výskum	20. edukačná miestnosť		33. foto	46. edukačné balíky
11. Geodetické zameranie	21. muzealizácia		34. mapy	participačné
			35. modely	47. živá história/role-play
			virtuálne	48. experimentálna archeológia
			36. animácie	
			37. simulácie	
			38. hologramy	

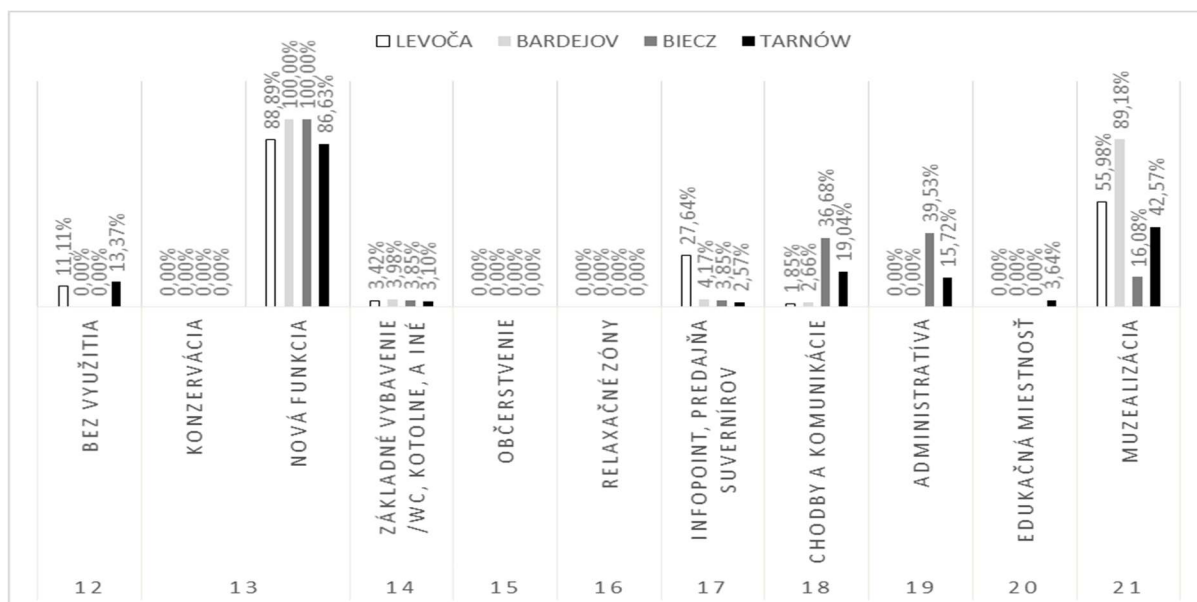
3. Výsledky komparatívnej štúdie

3.1 Interpretácia

Štúdiá poukazuje na pomerne **vysokú úroveň procesu interpretácie (0,64 - 0,73)**, teda východiskového procesu, ktorý v maximálnej možnej miere objektivizuje stav poznania. Dôvodom pomerne dobrého stavu je aj povinnosť vlastníka NKP v zmysle platnej legislatívy zabezpečiť predpísaný rozsah pamiatkového výskumu. Ako absentujúce sú prevažne medziodborové etnologické a sociologické výskumy. V tomto zmysle je dôležitá **interdisciplinárna interpretácia**, teda vyhodnotenie výskumov z medziodborových hľadísk, nie sumarizácia čiastkových výskumov samostatne.

3.2 Funkčná transformácia

Vybrané radnice sú prevažne využívané ako **muzeálne** objekty s minimálnym doplnkovými službami. Chýbajúce sú predovšetkým funkcie **dennej návštevnosti**, ale aj relaxačné zóny, občerstvenie, a iné. Výnimkou je radnica v meste Biecz, ktorá slúži ako sídlo samosprávy. Zároveň v suteréne objektu má časť priestorov vyčlenených pre informačné centrum a vo veži je muzeálna expozícia. Takáto

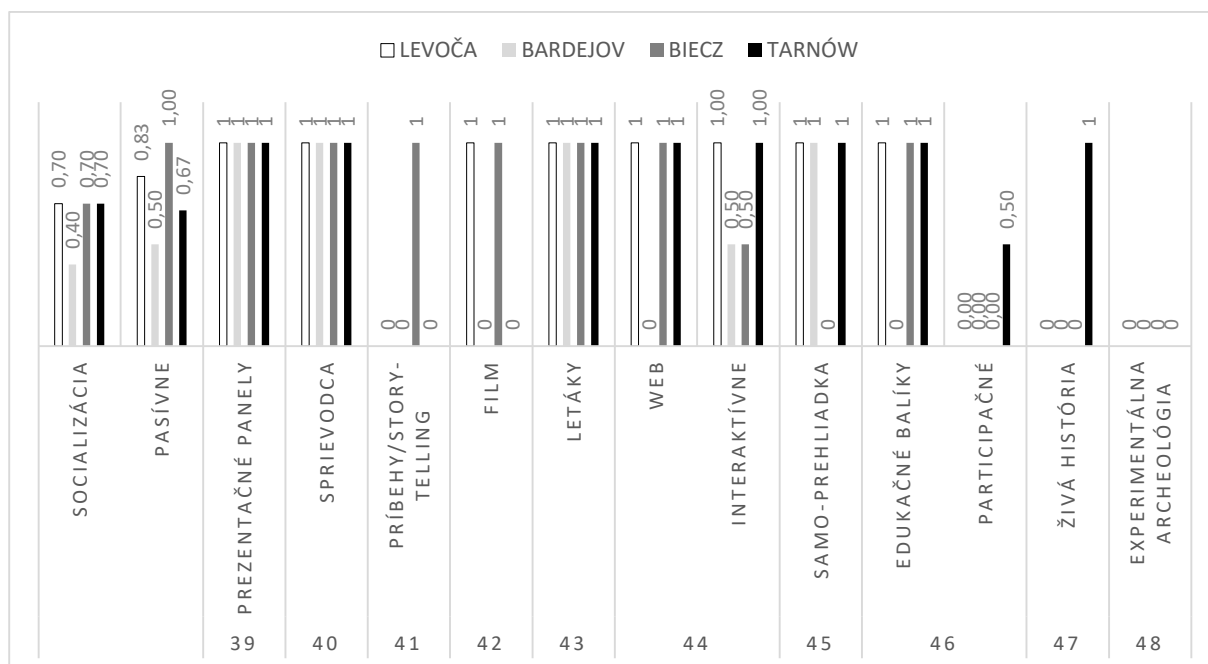
kombinácia rôzneho funkčného využitia sa podieľa na pomerne vysokej návštevnosti so širokým spektrom návštevníkov. Zaujímavosťou bolo samostatné zriadenie **edukačnej miestnosti** na radnici v Tarnówe, ktorá slúži pre rôzne edukačné aktivity múzea.

3.3 Deskriptívna transformácia

Deskriptívna transformácie popisuje spôsob sprostredkovania informácií návštevníkovi. Štúdia preukázala na používanie **klasických spôsobov prezentácie** zameraných najmä na zrak a sluch. Absolútne chýba zapojenie ostatných zmyslov návštevníka (čuch, hmat, chuť). Napriek trendu aplikovania digitálnych nástrojov aj do prezentácie a muzeálnej komunikácie takmer vo všetkých prípadoch chýbajú **virtuálne animácie a simulácie** ako nové nástroje prezentácie architektonického dedičstva.

3.4 Socializácia

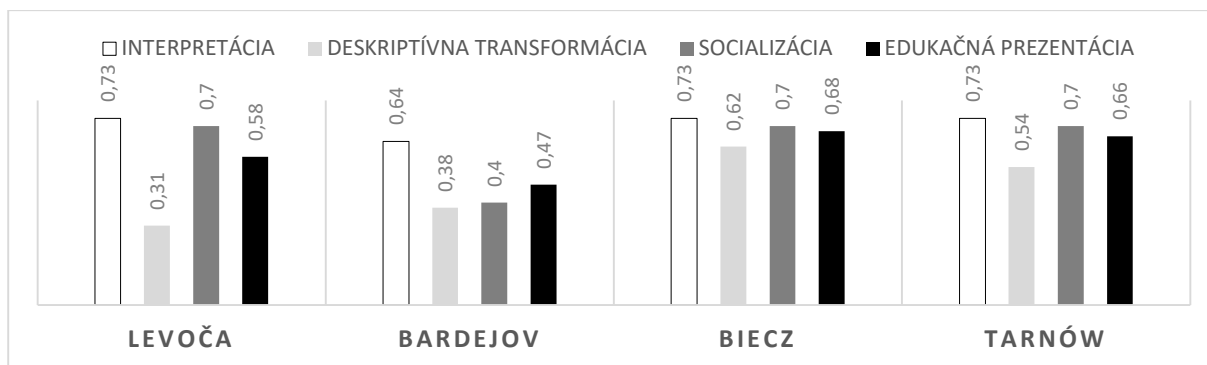

Socializácia je charakterizovaná akým spôsobom prijíma návštevník informácie. Okrem klasických **pasívnych metód** ako napr. sprevádzané prehliadky, letáky, prezentačné panely, ktoré sú najčastejšie používané pri prezentácií, poznáme podľa miery aktivity návštevníka aj **interaktívne** a **participačné metódy**. Štúdia preukázala na absentujúce používanie **participačných metód** so zapojením aktivity návštevníka.

4. Závěry komparatívnej štúdie a nové výzvy prezentácie architektonického dedičstva

Najvyššiu hodnotu edukačnej prezentácie dosiahla radnica v meste Biecz (0,68), ktorá ako jediná je využitá **polyfunkčne**. Kombinuje funkcie občasnej návštevnosti **múzea a infocentra** v suteréne, s atrakciou expozície vo veži s vyhlídkou na mesto. Prevažná časť radnice je využitá ako sídlo samosprávy, teda funkcie s **dennou návštevnosťou**. Naopak najnižšiu hodnotu edukačnej prezentácie dosiahla radnica v Bardejove s hodnotou (0,47), ktorá je využitá ako **múzeum klasického typu** bez žiadnych doplnkových funkcií s prevládajúcimi pasívnymi metódami prezentácie.

Vybrané radnice sú využívané v prevažnej miere pre potreby **múzea** s minimálnymi doplnkovými službami. Vzhľadom na jedinečnosť a reprezentatívnosť typologického druhu radnice je **muzealizácia** legitímnym a vhodným funkčným využitím radníc.

Avšak, múzeum 21. storočia by sa nemalo orientovať len na zbierky a výstavy, ale malo by poskytnúť aj rozširujúce spektrum služieb, ktoré zvyšujú atraktivitu múzea. „Nedosaiahnuteľným ideálom mnohých múzejných zariadení je prevádzka nejakej formy **stravovacieho zariadenia** či **kaviarne**, rozširujúceho návštevnícky komfort. Novým prvkom dopĺňajúcim komplex ponuky služieb sa dnes stávajú aj **oddychové zóny a herne** či **detské kútiky**“. Reálnou súčasťou komerčnej ponuky a zároveň vítaným zdrojom príjmov múzeí sú dnes **prenájmy priestorov a špeciálne podujatia**. Prenájmy môžu byť **dlhodobé i krátkodobé**, pričom ich **diapazón je naozaj široký a môže sa prelínať s programovou ponukou múzea**“ ([1] str. 14). K tejto téme sa vyjadruje aj Marián Bilačič, predseda Slovenskej spoločnosti sprievodcov cestovného ruchu: „Na mnohých našich pamiatkach akoby služby zostali kdesi v 19. storočí. Prevádzkovatelia našich pamiatok si ešte stále popri ochranárskom „pude“ nevyvinuli ten manažérsky.“ [2]

Komparatívna štúdia potvrdila absenciu doplnkových komerčných služieb pri muzeálnom využití vybraných radníc. Prakticky okrem múzejnej predajne suvenírov, základného hygienického vybavenie žiadne iné služby neboli poskytované vo vybraných príkladoch. **Komerčné služby v primeranej miere** sú vhodným doplnením a to aj malých múzeí. Navyše môžu prispieť k dennej návštevnosti pamiatok, ktoré môžu zapojiť aj ostatné zmysly vnímania atmosféry a atraktivity pamiatky.

Štúdia preukázala aj na **minimálne uplatnenie informačných technológií a informačného mediálneho priestoru**. „*Interakcia múzejnej virtuálnej reality v modelovom prostredí sa zameriava na obrazový profil a na stimulovanie viackanálových zmyslov, ako napr. sluchu, čuchu a hmatu, čím vzniká prostredie alternatívne reálnemu svetu.*” ([3], str. 40). Výnimkou je radnica v Biecz, ktorá ponúka návštevníkom **virtuálnu animáciu** vývoja mesta a radnice v suteréne. Pritom priestor virtuálnej reality poskytuje takmer neobmedzené možnosti prezentácie historických súvislostí, vývojových premien objektov za veľmi finančne výhodných podmienok bez výraznej priestorovej náročnosti. Inštalácia je prakticky možná v akomkoľvek historickom objekte.

Participatívne metódy a aktívne zapojenie návštevníka do prezentácie architektonického dedičstva sa preukázali ako ojedinelé aplikované. Účasť návštevníka, ktorý sa môže podieľať priamo ako súčasť tematickej prezentácie alebo nepriamo napr. na hodnotení, blogovaní, pridávaní tzv. tagov ku obsahu prezentácie. Atraktívnym spôsobom prezentácie je aj **živá história**, tzv. **role-play**, ktorá dotvára historickú atmosféru pamiatky a ponúka návštevníkom sprostredkovania informácií formou silného emotívneho zážitku. Najvyšším stupňom aktivity návštevníka, ktoré sú založené na princípoch experimentálnej archeológie je možnosť priameho zapojenia návštevníkov do tradičných remeselných techník, tradičnej výrobných a technologických postupov, ktoré môžu tiež byť zaujímavou časťou prezentácie pamiatok.

Široké spektrum prezentačných nástrojov, virtuálna realita, zapojenie aktívnej účasti návštevníka nám ponúkajú nové výzvy prezentácie architektonického dedičstva. Vhodná kombinácia primárnej muzeálnej funkcie a sekundárnych doplnkových komerčných služieb dennej potreby môžu výraznou mierou prispieť k zvýšeniu atraktivity a návštevnosti pamiatok.

Bibliografia

- [1] ZELINOVÁ, Hana: Špecifiká komunikácie múzeí s verejnosťou. In: Zborník: Mediálna sebareprezentácia a budovanie individuálneho imidžu múzea v 21. storočí. Vyd. SNM, 2014. 146 s. ISBN: 978-80-8060-348-9 s. 11 – 17.
- [2] Naše služby nie sú zlé, len dvesto rokov staré. [cit. 28.8.2020] dostupné online: <https://style.hnonline.sk/vikend/469382-nase-sluzby-nie-su-zle-len-dvesto-rokov-stare>
- [3] ŽUPČÁN, Ladislav; ŽUPČANOVÁ, Martina: Kyberpriestor ako moderná forma komunikácie. In: Zborník: Mediálna sebareprezentácia a budovanie individuálneho imidžu múzea v 21. storočí. Vyd. SNM, 2014. 146 s. ISBN: 978-80-8060-348-9 s. 37 – 42.
- [4] VAŠČÁK, Martin: EDUCATIONAL PRESENTATION OF ARCHITECTURAL HERITAGE. Smart Way of Architectural Heritage Presentation Focused on Educational Impact of In Situ Monument Presentation. Dissertation Thesis. Politechnika Krakowska, 2018. 123s.

Comparative Study of the Presentation of Town Halls in selected UNESCO localities and New Challenges of Architectural Heritage Presentation

Dr Ing. arch. Martin VAŠČÁK

MVA ace s.r.o., Ukrajinská 8, 831 02 Bratislava, archmva@gmail.com

Abstract

The aim of this paper is to present a comparative study of town halls in selected UNESCO localities in the cities of Levoča, Bardejov, Biecz and Tarnów. As the town hall is one of the most valuable and most representative typological types of cities, this research was carried out on them. The main goal of the research was to describe, compare and evaluate the ways of presentation of selected town halls using the established criteria of educational presentation, from interpretation (what?), through various types of transformations (how?) to socialization (for whom?). Based on the results of the comparative study, new challenges of the presentation of architectural heritage are formulated at the end of the article, which increase the attractiveness and attendance of architectural heritage.

Key words: comparative study, educational presentation, town hall, new challenges of presentation

---

BARDKONTAKT 2020

Kultúrne dedičstvo ako súčasť smart city konceptu (nástroj posilnenia povedomia a podpory manažmentu kultúrneho dedičstva)

Ing. Barbora Borotová

Slovenská technická univerzita, Ústav manažmentu Vazovova 5, 812 43, Bratislava

Kultúrne dedičstvo ako súčasť smart city konceptu (nástroj posilnenia povedomia a podpory manažmentu kultúrneho dedičstva)

Ing. Barbora Borotová

Slovenská technická univerzita, Ústav manažmentu Vazovova 5, 812 43, Bratislava,
barbora.borotova@stuba.sk , barboraborot@gmail.com

Abstrakt

Mnohé mestá, ktoré sú stelesnením kultúry histórie sa rozhodli prostredníctvom konceptu smart city vniesť do miest oživenie, zabezpečiť jeho rast a efektívnosť. Koncept má obsahovať riešenia, ktoré zjednodušujú a uľahčujú obyvateľom a návštevníkom miest jeho užívanie a pohyb. Zameriavajú sa predovšetkým na riešenie problémov miest prostredníctvom technológií a inovácií na báze zberu dát v rôznych sférach. Keďže sa smart stratégia stanovuje komplexne pre celé mesto, má zahŕňať -všetky jeho aspekty, a teda aj kultúrne dedičstvo. Táto stratégia má byť tvorená pre každé mesto individuálne na základe jeho daností. Pri návrhu smart stratégie v historických mestách ich identita založená na histórii a kultúre zohráva významnú rolu ako socio-ekonomický faktor. Otázkou teda je, akým spôsobom smart city koncept zahŕňa kultúrne dedičstvo miest, a ako vie podporiť ich prezentáciu a ochranu hodnôt, ich zachovanie či zveľadenie. Príspevok bude ilustrovaný prípadovou štúdiou mesta Nitra, ktoré je mestskou pamiatkovou rezerváciou a zároveň v súčasnosti aplikuje svoju stratégiu smart city. Analýzou stratégie smart prostredníctvom pozorovania konkrétnych situácií v meste v súlade s jeho kultúrnym dedičstvom si overíme, či a ako mesto pri tvorbe smart city stratégie aspekt kultúrneho dedičstva zahrnuje a ako dosiaľ prostredníctvom jednotlivých riešení a aplikácií podporilo povedomie a zachovanie jeho historického rázu, a naopak - ako a či touto stratégiou môže ohroziť alebo potlačiť jeho historickú identitu do úzadia. Príspevok je obohatený aj príklady stratégií zahraničných miest, ktoré sa rozhodli pomocou smart stratégií a smart technológií podporiť kultúrne dedičstvo ako jeden z hlavných nástrojov rozvoja.

Kľúčové slová: smart stratégia, smart city, kultúrne dedičstvo, rozvoj, udržateľnosť

1. Úvod

Za posledné desaťročie sa verejné správy na celom svete pokúšajú zaradiť do funkcie mesta moderné technológie s cieľom prostredníctvom fungujúceho digitálneho prostredia zlepšiť a rozšíriť služby pre svojich občanov a tak znížiť aj administratívne náklady. Tradične organizované mestá sa v súčasnosti snažia držať krok s modernými trendmi informačných technológií, keď integráciou digitálnych služieb sa usilujú o transformáciu na smart mestá.

Kultúrne dedičstvo predstavuje svetový zdroj poznania neoceniteľnej hodnoty a čoraz viac nadobúda na dôležitosť. V kontexte trendov Smart Cities sa objavujú návrhy na nový rámec založený na dimenziách kultúry, uplatňujúci stratégie ciele na rozvoj a udržateľnosť kultúrneho dedičstva. To predstavuje alternatívny pohľad na paradigmu smart city konceptu, ktorý sa primárne zameriava viac na výsledky celkového skvalitnenia podmienok života v meste, než na samostatné technológie.

Aj keď pozorujeme, že literatúra o smart mestách variabilne stanovuje ciele kultúrneho pokroku, rozvoja cestovného ruchu a ochrany kultúrneho dedičstva, výskum vzťahu medzi konceptom smart city a kultúrnym dedičstvom zostáva obmedzený. Neexistuje databáza, ani indikačný prehľad aplikácií smart miest používaných v oblasti podpory kultúrneho dedičstva v rôznych krajinách sveta. Majúc na zreteli túto medzeru v poznaní problému v príspevku sa zameriavame na to, či a ako je možné podporiť historické a kultúrne dedičstvo miest pomocou nástrojov, riešení a aplikácií inteligentného mesta, a to inšpiráciou z realizovaných riešení zo zahraničia.

2. Kultúrne dedičstvo v prostredí smart city – stav poznania

Smart mestá sú mestské sídla, ktoré prostredníctvom strategického využitia nových „schopností“ informačných technológií sa snažia dosiahnuť prosperitu, efektivitu a konkurencieschopnosť na viacerých sociálno-ekonomických úrovniach. Koncept smart city je aktuálnou témou a je neustále transformovaný vplyvom permanentného vývoja technologických a ekonomických trendov. Jednou z charakteristických vlastností smart miest je ústredná úloha technológií ako prostriedku na zhromažďovanie, organizovanie a sprístupňovanie veľkého množstva informácií čoraz väčšiemu počtu ľudí v záujme operatívneho koordinovania sledovaných aspektov. Výsledkom je technologicky založený ekosystém, ktorý prináša zlepšenie funkcií mesta, zvyšuje udržateľnosť a robí mesto „inteligentným“ [1]. Tu je potrebné spomenúť, že mnoho vedcov v oblasti smart konceptu zdôrazňuje, že stratégie smart mesta by sa mali prispôbiť miestnym potrebám a prioritám rozvoja, a to na základe existujúcich aktív mesta a identity miesta [2]. Navyše, miestne hmotné a nehmotné aktíva môžu byť prostredníctvom týchto stratégií zvýraznené a podporované, čo mestám umožňuje ťažiť zo svojej konkurenčnej výhody a stať sa atraktívnejšími pre ľudí, turistov a podniky [3]. V tomto zmysle sa treba v rámci inteligentných miest vyhnúť univerzálnym riešeniam. Mali by sa zvoliť skôr prístupy individuálne, v závislosti od konkrétnej situácie konkrétnej lokality. Preto ak hovoríme o hmotných a nehmotných aktívach, v rámci socio-ekonomickej sféry sem môžeme predovšetkým zaradiť práve kultúrne dedičstvo, ktoré je vo všeobecnom koncepte Smart City zanedbané.

Koncept Smart City sa stále vyvíja a je možné ho považovať za operácie budovania značky zo strany veľkých korporácií, a preto tento koncept OSN nepoužíva [4]. Smart mestá majú tendenciu reprezentovať iba informačný, komunikačný a technologický priemysel bez toho, aby ako hodnoty brali do úvahy aj kultúrne hodnoty a historické profily, ktoré sú pre ich mestá charakteristické. Technológie využívané v Smart Cities však sľubujú efektívnosť a možnosti, ktoré by mestám umožnili, aby boli „inkluzívnejšie, bezpečnejšie, odolnejšie a udržateľnejšie“ [4] tak, ako to vyžaduje agenda OSN – t.j. vrátane kultúrneho dedičstva. Aplikácie Smart City na kultúrne a historické mestské štruktúry sú pozoruhodne nedostatočné. Namiesto toho sa v rámci tohto nového „hnutia“ uplatňuje technologicko-modernistický prístup k tvorbe nových enkláv, čo v kontexte so staršími štruktúrami sídiel viedlo k mnohým problémom, ako je napríklad rozpad miest a neudržateľná závislosť od automobilov [5].

3. Je kultúrne dedičstvo súčasťou Smart City konceptu?

Napriek zreteľnému rozmachu „hnutia“ Smart Cities po celom svete, neexistuje konsenzus o univerzálnej definícii konceptu smart city, rovnako, ako sa odlišujú názory autorov na kľúčové komponenty pre vytvorenie rámca smart city. Napriek tomu, že UNESCO zdôrazňuje ústrednú úlohu, ktorú kultúra zohráva pri obnove mesta (kultúra je jadrom mestského oživenia) mestská štruktúra

starého mesta má silnú príťažlivosť vďaka svojmu architektonickému charakteru a histórii: iba v nemnohých štúdiách má kultúra významné miesto v koncepte Smart City [3,5]. Predefinovanie a dopĺňanie ďalších komponentov do všeobecného konceptu svedčí o tom, svedčí o jeho nedostatkoch a o tom, že nie je možné ho aplikovať na akékoľvek mesto. Hlavnými komponentami všeobecného modelu sú Smart riadenie (Governance), Smart ľudia (People), Smart ekonomika (Economy), smart život / životaschopnosť (Living/Livability), smart prostredie (Environment), smart mobilita (Mobility) doplnené rôznymi autormi o ďalšie ako napríklad: Smart infraštruktúra, vzdelávanie, zdravotná starostlivosť, verejná bezpečnosť, kultúra [Zoznam autorov: 6,7,8,9,10,11,12,13]. Neirotti a spol ako jediní začlenili do smart konceptu kultúru ako samostatný komponent a tým jasne určili jej dôležitosť. Ak je identická práve kultúra a kultúrne dedičstvo s ňou spojené, mala by figurovať ako samostatný komponent alebo by mala byť jasne definovaná ako súčasťou daného komponentu. Mestá sa by sa týmto konceptom mali riadiť a podľa neho tvoriť svoje stratégie(16). V súčasnosti sa však už ukazuje, že smart stratégie vytvárané striktné podľa všeobecných konceptov môžu ohrozovať autenticitu vývoja mesta a potláčať jeho identitu: prejavuje sa to uprednostňovaním technologických postupov a aplikácií do miest na úkor vytvárania riešení, ktoré by riešili skutočné problémy miest. Smart koncept môže obsahovať aj šikovné riešenia, ktoré môžu ale nemusia byť založené na technologickej podpore a aplikáciách.

Napriek tomu, že koncept nemôže byť stanovený jednotne pre ktorékoľvek mesto a musí byť prispôbený individuálne, literatúra používa jeho komponenty, ktoré sa vo väčšine prípadov zhodujú. Smart koncept zahŕňa všeobecné komponenty a je len na tvorcov stratégií ako v rámci nich zahrnú svoje kultúrne bohatstvo. Naopak, práve tým, že autori všeobecných smart konceptov vyčlenili iba určité komponenty, ktoré zahrnuli do konceptu mesta a tým vyvolávajú tendenciu sledovať len tieto, pričom zabúdajú, že koncept smart by mal byť tvorený tak aby sa prispôsobil podmienkam a aktivitám konkrétneho mestského prostredia. Koncept má byť organickým prepojením technologických, ľudských a inštitucionálnych zložiek. Pre smart mestá sú dôležité aj sociálne faktory tak, ako aj smart technológie. V tomto zmysle je potrebný sociálno-technický pohľad na smart mesto. Otázkou teda je, kde a ako v rámci všeobecného konceptu figuruje kultúrne dedičstvo. V tabuľke č.1 je zobrazený všeobecný model konceptu smart city a jeho 6 hlavných komponentov uplatňovaných v EÚ a tiež ich stručná charakteristika. Pozícia kultúrneho dedičstva v tabuľke popisuje, akú pozíciu môže kultúrne dedičstvo v rámci týchto komponentov predstavovať a teda aj to, že môže byť súčasťou každého komponentu všeobecného modelu smart city.

Komponenty všeobecného modelu smart city podľa EÚ	Popis	Pozícia Kultúrneho dedičstva
Prostredie/Environment	-riešenia s využitím obnoviteľných zdrojov energie, redukcia CO2, monitoring využívania zdrojov energie	- ako aktívum - súčasť verejných priestorov
Bývanie/Living	-rôzne aspekty kvality života ako kultúra, tradície, zdravie, bezpečnosť, bývanie, cestovný ruch	- ako predstaviteľ kultúry, kultúrnych zážitkov a užívanie aktív kultúry ako súčasť každodenného života – mestá, časti miest, námestia, ulice budovy, objekty, súčasť verejných priestranstiev
Mobilita/Mobility	-miestna a medzinárodná dostupnosť sú dôležitými aspektmi mobility, ako aj dostupnosť informačných a komunikačných technológií a moderných a udržateľných dopravných systémov.	- ako súčasť trás, prepravy a tokov, staníc

Riadenie/Governance	-zahŕňa politické aspekty účasti (participácie), služby pre občanov, ako aj kvalitu fungovania správy	- ako predmet ochrany, obnovy a manažmentu
Ekonomika/Economy	-zahŕňa faktory ekonomickej konkurencieschopnosti - inovácie, podnikanie, ochranné známky, produktivita a flexibilita trhu práce, integrácia na (medzinárodno/vnútroštátnom trhu	- ako motív / inšpirácia inovácií ekonomiky prostredníctvom jeho užívania ale aj v rôznych odvetviach (napr. cestovný ruch, kreatívny priemysel, umelecká tvorba)
Ľudia/People	- obsahuje nielen úroveň kvalifikácie alebo vzdelania občanov, ale aj kvalitu sociálnych interakcií týkajúcich sa integrácie a verejného života a otvorenosti participovať, zdieľať údaje	- ako súčasť identity obyvateľov, stotožnenie sa a osvojenie si priestorov kultúrneho dedičstva, jeho využívanie pre funkcie každodenného života

Tabuľka 1 Hlavné komponenty konceptu smart city a možná pozícia kultúrneho dedičstva v nich, Zdroj: [3,14]

3.1. Smart riešenia ako nástroj podpory manažmentu kultúrneho dedičstva pomocou smart stratégie a smart technológií - inšpirácie zo zahraničia

Otázkou teda zostáva, ako zaradiť zložku kultúrneho dedičstva do stratégií miest, ktoré disponujú kultúrnym dedičstvom hodným na zachovanie a tým aj zvýšenie jeho povedomia. To, že do technologických inovácií môže byť zapojené aj kultúrne dedičstvo, svedčia zahraničné mestá, ktoré sa rozhodli zvýšiť povedomie o ňom a zefektívniť manažment prostredníctvom využitia smart technológií. V tejto súvislosti je vhodné zamyslieť sa nad tým ako prostredníctvom aplikácií je možné dosahovať zvýšenie vnímania hodnôt kultúrneho dedičstva.

V nasledujúcej časti príspevku sa pozrieme na príklady z miest, ktoré sa rozhodli pracovať s kultúrnym dedičstvom v rámci svojich smart stratégií alebo aj mestá, ktoré zaradili do manažmentu kultúrnych pamiatok aplikácie a tým aj modernizovanie ich užívania a zvýšenie záujmu o pamiatky. Na základe jednotlivých príkladov zo zahraničia môžeme sledovať, že podpora manažmentu a zvyšovanie povedomia kultúrneho dedičstva prebieha prostredníctvom dvoch rôznych prístupov – zaradenie kultúrneho dedičstva ako hlavného komponentu v rámci stratégie a navrhnutím/implementáciou smart aplikácií a riešení. Je potrebné pozorovať aj odvetvia, ktoré sa prostredníctvom takéhoto prístupu podporia (turizmus, ekonomika, zveľadenie prostredia, zvyšovanie hodnôt a povedomia).

3.1.2. Kultúrne dedičstvo ako súčasť smart stratégie

Smart stratégie – zaradenie zložky kultúry/kultúrneho dedičstva ako samostatný komponent v rámci stratégie; definovanie kultúry/kult.dedičstva v rámci jednotlivých komponentov.

Prípadová štúdia	Stratégia	Prínos	Aplikácie a riešenia
Barcelona	Podpora kultúrneho dedičstva sa považuje za súčasť turistického	Cieľom je zachovať a propagovať kultúrne dedičstvo ako prostriedok na	-interaktívne mapy turistických atrakcií - programy kultúrnych podujatí

	rozvoja, kde turizmus figuruje ako samostatný komponent.	zlepšenie turistických produktov mesta, prilákanie väčšieho počtu návštevníkov a ponúknutie bohatého kultúrneho zážitku pre všetkých.	-inteligentné aplikácie pre mobilitu / plánovač ciest s ohľadom na destinácie podmienené objektmi kultúrneho dedičstva
Amsterdam	Kultúrne dedičstvo je súčasťou komponentu kvality života v rámci smart stratégie.	Cieľom je zachovať a propagovať kultúrne dedičstvo ako prostriedok na zlepšenie kvality života a vytváranie živého mestského prostredia, ktoré ľudí vyzýva, aby ich využívali a „vlastnili“.	participatívne urbanistické plánovanie a spoločný dizajn verejných priestorov (vrátane susedských iniciatív) - inovácie zamerané na občanov (hlavne participatívne snímanie pre monitorovanie životného prostredia) - v súčasnosti sa pripravuje „mestský sprievodca“ na určenie a komunikáciu zaujímavých miest

Tabuľka 2 Kultúrne dedičstvo ako súčasť smart stratégie, prípadové štúdie Zdroj: [17,18]

3.1.3. Kultúrne dedičstvo ako súčasť smart aplikácií a riešení

Smart riešenia / Smart aplikácie – samotné aplikácie a riešenia zavedené na podporu konkrétneho odvetvia ako turizmus, ekonomiku, kreatívny priemysel a iné.

Prípadová štúdia	Aplikácia / Riešenie	Prínos	Popis riešenia
Pompeje/ zážitkové trasy/ Smart placemaking	Vytvorenie integrovaných systémov pre správu kultúrnych zdrojov, prostredníctvom zážitkových ciest/chodníkov (experiential paths). Tieto cesty sú určené na identifikáciu existujúceho dedičstva (nielen archeologického) a zároveň na podporu a / alebo stimuláciu rozvoja kreatívneho priemyslu.	Inovatívny prístup k smart stratégiám tvorby nových hodnôt v mestskom prostredí. Mestské prostredie je čoraz častejšie navrhované tak, aby bolo charakteristické. Identifikácia známych a menej známych kultúrnych zdrojov a zdrojov identity týchto miest je základom pre budovanie zážitkových trás schopných vďaka smart technológiám prispieť k jeho udržateľnému zlepšeniu. Cieľom je viesť ľudí, okúsiť vnímavú návštevu, aby zažili menej známe črty pompejskej krajiny.	Nový prístup je zameraný na zlepšenie vedomostí o Pompejoch z iného uhla pohľadu: na povzbudenie dobrého pocitu z tohto miesta prostredníctvom jeho najlepších a aj menej známych zdrojov súčasnej identity, nielen v súvislosti s jeho archeologickým náleziskom, ale najmä s jeho kultúrnym prostredím a miestnymi koreňmi. Sieť verejných priestranstiev s rôznymi identitami predstavuje zážitkovú cestu založenú na propagácii miestnych produktov. Tieto chodníky by mali byť vybavené senzormi a informačnými bodmi, ktoré by mali informovať o histórii a kultúre týchto miest a inovatívnym spôsobom ponárať ľudí do atmosféry miesta.

<p>Sardínia /Smart riešenia na podporu regionálneho kultúrneho dedičstva</p>	<p>Propagáciu regionálneho kultúrneho dedičstva pomocou technológií RAR (relational augmented reality)- aplikácií relačnej rozšírenej reality, je zaujímavá svojimi turistickými ponukami, ktoré sú dnes fragmentované. Projekt rozvoja integrovaného systému pre správu a zveľaďovanie prírodného a kultúrneho dedičstva (2005) (SICPAC) zaviedol elektronickú katalogizáciu zameranú na archeologické dedičstvo, umelecké diela a tovar vo vlastníctve sardínskeho regiónu. Mozaika historicko-kultúrneho tovaru platforma, ktorá sa ujala mapovať sardínske regionálne dedičstvo (v súčasnosti obsahuje asi 15 000 kultúrnych artefaktov a prejavov) a slúži ako základný zdroj poznania pre štúdium kultúrnej krajiny.</p>	<p>Pokročilé virtuálne vybavenie umožňuje „zažívanie“ kultúrneho dedičstva v regióne Sardínia na mieste používateľmi - spotrebiteľmi, pričom je aplikovaná prostredníctvom simulácie počítačových aplikácií relačnej rozšírenej reality.</p>	<p>Napriek mnohým realizovaným projektom boli sardínske turistické ponuky rozdrobené a roztrúsené, chýbalo im prepojenie medzi rôznymi prvkami (napr. kultúrne dedičstvo, jedlo a víno, ubytovanie, kultúrno-rekreačné ponuky). Na riešenie tohto nedostatku bola koncipovaná simulácia virtuálnych ciest, ktorá spája jednotlivé pozoruhodnosti prostredníctvom aj celej škály administratívnych úrovní od regionálnej a provinčnej až po mestskú a susedskú.</p>
---	--	--	--

Tabuľka 3 Kultúrne dedičstvo súčasťou smart technológií a aplikácií Zdroj: [15,16]

3.2. Prípadová štúdia mesto Nitra – zhodnotenie smart stratégie vo vzťahu ku kultúrnemu dedičstvu

Na Slovenska je téma hodnôt kultúrneho dedičstva, či už ide o samotné budovy, ich historický alebo územný kapitál v úzadí a je potrebné o nej hovoriť, nakoľko trendom sa stáva búranie starých historických objektov alebo ich častí kvôli inštalácii nových technológií. Tým však dochádza k degradácii hodnôt a oslabovaniu až zániku územného kapitálu. V takomto stave je preto vhodné začať sa zaoberať otázkou, ako spraviť ten správny konsenzus, a vytvoriť prienik aktuálnych trendov v stratégiách rozvoja sídiel a zachovania kultúrneho dedičstva a medzi súčasným stavom a potenciálnymi aktívami jednotlivých miest.

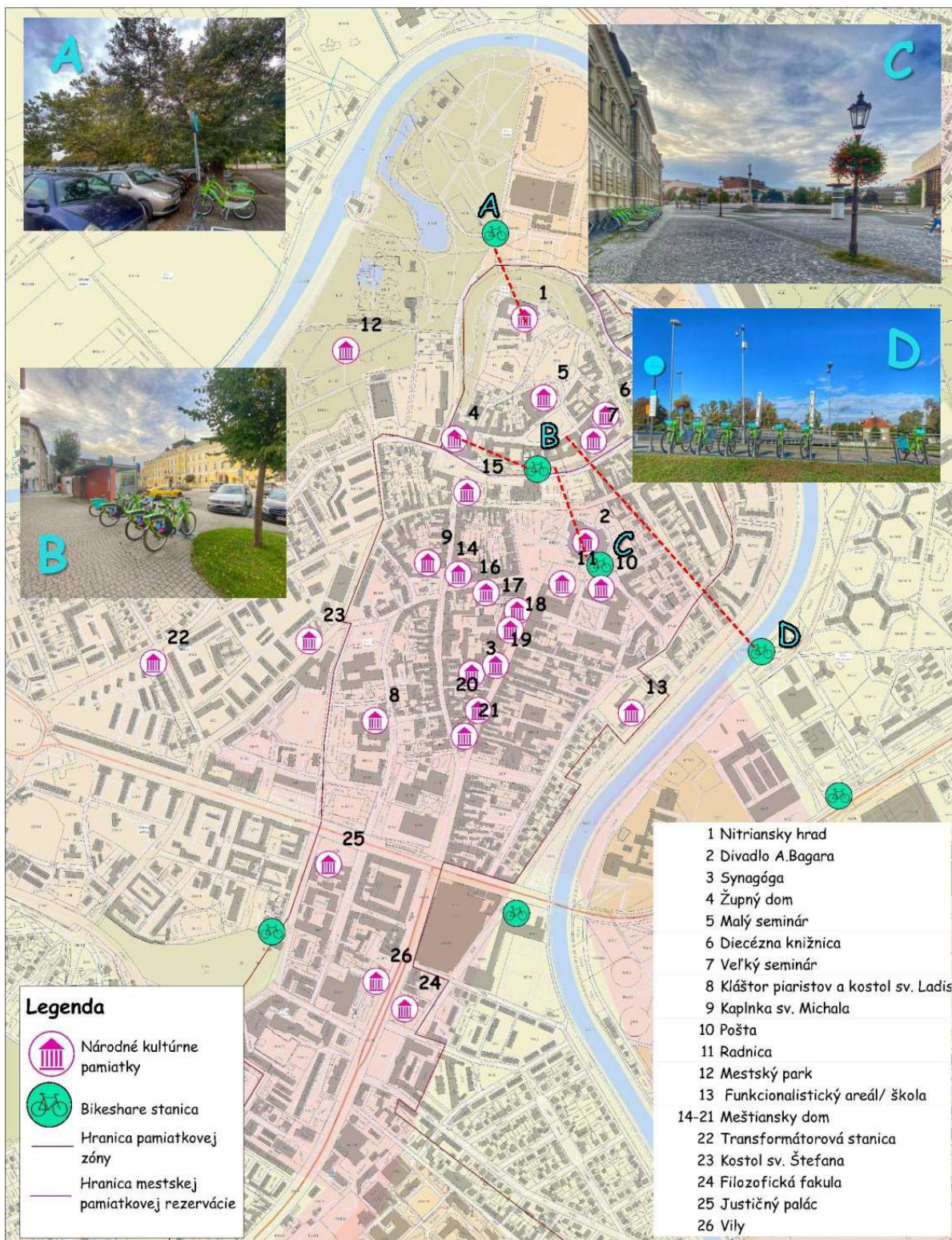
Mesto Nitra zaznamenáva v poslednom období dynamický rast, a preto na podporu jeho koordinácie a skvalitnenia podmienok života pre obyvateľov sa rozhodlo uplatniť smart stratégiu. Okrem toho, že mesto na siedmych pahorkoch sa stáva novým domovom automobilky, črtajú sa na tomto území aj iné projekty, ktoré vedú mesto do jej rozmachu, pričom však ráz kultúrneho dedičstva a jeho historická identita ide do úzadia. Optimálna Smart stratégia by mala byť stanovená komplexne – mala by pokrývať všetky zásadné potreby mesta a jeho obyvateľov. To sa však v prípade mesta Nitra nepodarilo. Nitra zvolila štyri hlavné piliere, na ktoré je smart stratégia orientovaná. Tieto piliere by

mali pokrývať všetky potrebné odvetvia rozvoja mesta, a to mobilitu mesta, celkovú životnú úroveň, inteligentnú energiu a energetický manažment. **Mobilita mesta** sa sústreďuje najmä na verejnú dopravu, cyklodopravu a parkovanie. **Životná úroveň** (bezpečnosť života na verejných priestoroch) je orientovaná na verejné osvetlenie, osvetlenie budov vo vlastníctve mesta, osvetlenie bytových domov a športovísk. **Inteligentná energia** sa zameriava na spracovanie komunálneho odpadu, hospodárenie s vodou a teplom. **Energetický manažment** zahŕňa energetickú efektívnosť a bezpečnosť mesta, elektronizácia služieb, informácií a komunikácie [19,20,22].

Zámerom konceptu smart city je dlhodobý a udržateľný rast a vysoká kvalita života obyvateľov mesta. Nevyhnutnosťou je spojenie sociálneho kapitálu spolu s inteligentnou dopravnou, energetickou a informačno-komunikačnou infraštruktúrou. Napriek tomu, že mesto je známe a charakteristické nielen bohatým kultúrnym dedičstvom ale aj sprievodnými podujatiami s ním spojenými, kultúru a kultúrne dedičstvo do stratégie nezahrnulo, a to ani explicitne ani implicitne. Kultúra je spomenutá v rámci cieľa Životná úroveň, kde mesto stratégiu orientuje na regeneráciu verejných priestranstiev a zvýšenie záujmu obyvateľov o participáciu a komunikáciu prostredníctvom komunikačných nástrojov a tiež technológie spojené s nimi. Pritom je nevyvrátiteľným faktom, že všetky zvolené oblasti verejného i súkromného života obyvateľov Nitry sa s osobitnými potrebami a nárokmi kultúrneho dedičstva a ochrany jeho hodnôt aj nositeľov bezprostredne stretávajú a dotýkajú sa ich: prijaté riešenia vždy majú nejaký (buď pozitívny alebo aj negatívny) dopad na hmotné kultúrne dedičstvo.

Mesto Nitra v rámci svojej stratégie neformulovalo a nezaradilo žiadne ciele orientované na posilnenie identity mesta a jeho obyvateľov, ani na kultúrne dedičstvo. Súčasnou víziou rozvojovej stratégie mesta je „Nitra je moderné a otvorené mesto pre všetkých“, ktorá evokuje súlad so smart stratégiou a uberaním sa moderným smerom rozvoja podporeným technológiami. Na rozdiel od smart stratégie, doterajšia stratégia rozvoja mesta (Program rozvoja mesta Nitra) samotný cieľ („Príroda a kultúra v meste Nitra“) týkajúci sa kultúrneho dedičstva, jeho obnovy a podpory manažmentu uvádza [20]. Vidíme teda, že medzi jednotlivými stratégiami mesta Nitra koherencia abscentuje. „Konceptia rozvoja kultúry mesta Nitra“ definovala svoju víziu ako „moderné centrum európskeho kultúrneho dedičstva, vzdelanosti a umenia“. Hoci stanovená vízia tohto dokumentu prepája modernosť s kultúrou, bola stanovená v roku 2008, pričom jej aktualizácia by mohla byť prepojením medzi súčasnými stratégiami[21]. Stratégia Smart City sa od začiatku orientuje jednotlivé aplikácie, no bez širšieho kontextu alebo prepojenia na iné komponenty smart konceptu. Pri hodnotení súčasného stavu plnenia smart stratégie vidíme, že prebieha len prostredníctvom aplikácií -bikesharing, carsharing, inštalácia LED osvetlenia, IoT systém zberu odpadu[22]. Ak by sme mali zhodnotiť účelovosť aplikácií, a teda zberu dát, tieto zatiaľ predstavujú doplnkové riešenia a inovácie. Aplikácie bikesharing a strategickému rozmiestneniu staníc bicyklov sa podarilo vytvoriť aktivitu, ktorá orientuje a podporuje pohybové toky v rámci historického centra, čo však nebolo cílené. Body umiestnené na okrajových častiach verejných priestorov zamedzujú užší kontakt a vnorenie do verejného priestoru, pričom sú však jeho súčasťou. Na obrázku č.1 je zobrazené umiestnenie staníc. Na fotografických ukážkach je možné pozorovať kontakt s verejným priestorom, kde mapa zobrazuje ich pohľad červenou prerušovanou čiarou. Okrem toho, že stanice splývajú s verejným priestorom, kde sa nachádzajú aj rušivé elementy, ktoré zamedzujú výhľadom, či už na dominantu alebo na iné pamiatky. Napríklad na fotografii „A“ strom zakrýva výhľad na dominantu mesta-hrad.

Obrázok 1 Mapové zobrazenie centrálnej časti mesta Nitra, zobrazujúci rozloženie bikesharingových staníc vo vzťahu a polohe k národným kultúrnym pamiatkam Zdroj: [autorské spracovanie]

V konečnom dôsledku potenciál rozvíjania verejných priestorov prostredníctvom staníc je zatiaľ nevyužitý. Okrem iného by práve tieto verejné priestory mohli tvoriť prienik medzi smart aplikáciou

bikesharingom a kultúrnym dedičstvom, vďaka ktorému by si užívatelia – obyvatelia aj návštevníci mesta vytvorili väzbu. Podľa analýzy konceptu smart v meste Nitra je zrejmé, že pri tvorbe a aplikovaní smart stratégií absentuje koordinácia medzi mestskými aktívami a celkovým súčasným statusom mesta a touto stratégiou, pri čom môže utrieť práve zložka aktív. Na základe krátkoého zhodnotenia rozbiehajúcej sa smart stratégie v meste Nitra môžeme vyvodiť dôsledky, ktoré vznikajú ak ciele smart stratégie sú vzájomne nekoherentné a tým aj zamedzujú ich vzájomnej synergii spolu s existujúcou stratégiou rozvoja mesta. Mesto tak plní svoju smart stratégiu prostredníctvom aplikácií viac-menej formálne a nekomplexne, pričom neumožňuje (miestami až zamedzuje) prepojenie jednotlivých cieľov. Výsledkom je, že potláča svoju kultúrnu identitu na úkor technologického pokroku.

4. Záver

Tak ako prax, ako aj poznatky z literatúry ukazujú, že v oblasti smart konceptu, najmä vo vzťahu ku kultúrnemu dedičstvu sú veľké medzery až totálna absencia. Tým vzniká problém, ktorý poznáme z praxe – že mestá, ktoré sa riadia konceptom, v ktorom sa abstrahuje od otázok zachovania miestnej kultúry a kultúrneho dedičstva, pri tvorbe svojej smart stratégie tieto otázky tiež nevnímajú (obchádzajú?/ ignorujú,) a neriešia. Príkladom tohto stavu je aj mesto Nitra, ktoré napriek statusu mestskej pamiatkovej rezervácie a svojou identitou silne formovanou históriou a špecifickými atribútmi hmotného aj nehmotného kultúrneho dedičstva, v rámci stratégie smart zaradila len 4 sledované komponenty, medzi ktoré však kultúru nezahŕňa a ani v zvolených komponentoch neaplikuje špecifické riešenia podporujúce ochranný režim a zvýšený stupeň pozitívnej prezentácie (vizibilitu) chránených objektov / priestorov kultúrnych pamiatok a kultúrneho dedičstva. Aj v tomto prípade Smart stratégia je orientovaná len na inštaláciu samotných smart technológií bez toho, že by inštalované alebo aj ďalšie smart technológie využila na primerané podporné aktivity pre kultúrne dedičstvo, na posilnenie jeho pôsobenia v kontexte života mesta a jeho prostredníctvom na upevnenie identity mesta a jeho obyvateľov.

Porovnanie prípadových štúdií potvrdzuje, že zachovanie a zvyšovanie povedomia kultúrneho dedičstva môže figurovať v rámci smart stratégií ako pohyblivý komponent odrážajúci rôzne prístupy myslenia a udávajúci rôzne ciele. Prípadové štúdie z, talianskych Pompejí a Sardínie poukazujú nato, že mestá vedomé si hodnoty svojej bohatej kultúry a neopakovateľnej identity si do svojich stratégií zaradujú komponent kultúrneho dedičstva práve na podporu jeho udržateľnosti a upevnenia. Tieto prístupy naznačujú možné odlišné umiestnenie kultúrneho dedičstva v kontexte budovania technologického rozvoja miest a tiež rozdielne úlohy, ktoré kultúrne dedičstvo môže plniť v rámci riadených procesov rozvoja miest. Táto skutočnosť má kontextuálne, riadiace a technické dôsledky týkajúce sa integrácie rozvoja kultúrneho dedičstva v inteligentných mestách, ktoré si v závislosti od konkrétneho prípadu vyžadujú rôzne kroky. Na otázku či je teda kultúrne dedičstvo súčasťou konceptu smart city môžeme odpovedať, že síce nefiguruje ako samostatný komponent vo všeobecnom koncepte, ale môže byť súčasťou takmer každého jedného, kde môže byť podľa potrieb zaradené. Tým, že nefiguruje v rámci všeobecného smart city konceptu evokuje jeho absenciu a nabáda tvorcov stratégií k jeho vynechaniu. Tam, kde kultúra formuje identitu a podieľa na rozvoji, mala by figurovať ako samostatný komponent alebo by mala byť jasne popísaná jej pozícia v rámci komponentov. Veľmi dôležitým, krokom ku tvorbe stratégií je koherencia medzi existujúcimi stratégiami a prijímanou smart stratégiou. Na príklade mesta Nitry sledujeme opak, kedy medzi danými stratégiami vzniká nesúlad. To je však už úloha pre manažment miest a regiónov, aby svoje kultúrne dedičstvo pri tvorbe stratégií

smart neopomenuli, ale naopak, aby ho striktno požadovali zapojiť do siete pripravovaných smart technických a technologických riešení v prospech komplexného rozvoja.

BIBLIOGRAFIA

1. **ANGELIDOU, M.** 2016. Four European smart city strategies. In *Int'l J. Soc. Sci. Stud.*, 2016, roč.4,č.4, s.18-30. ISSN 2324-8033
2. **ANGELIDOU, M.** 2014. *Smart city policies: A spatial approach.*, *Cities*,2014,ISSN 0264-2751 roč.41,č.1, s. 3-11.
3. **GIFFINGER ET AL.**,2007. *Smart cities; Ranking of European medium-sized cities*, Vienna University of Technology, University of Ljubljana and Delft University of Technology. Dostupné na: <http://www.smart-cities.eu/>
4. **UNESCO.** 2016. *Global Report on Culture for Sustainable Urban Development.*,Paríž, s.303,2016, ISBN:978-92-3-100170-3
5. **SIEW, G.; ALLAM, Z.** 2017. *Culture as a driver for sustainable urban development*, UIA Seoul World Architects Congress,2017,Seoul, s.6 O-0091
6. **PETROLO ET AL.** 2015. Towards a smart city based on cloud of things, a survey on the smart city vision and paradigms., *Trans. Emerging Tel. Tech*,2015, roč.28,č.1, ISSN: 1886-4805
7. **NAM, T.; PARDO, T.A.** 2011. *Conceptualizing smart city with dimensions of technology, people, and institutions*, *Proceedings of the 12th Annual International Digital Government Research Conference: Digital Government Innovation in Challenging Times (dg.o '11)*,USA, 2011,
8. **CHOURABI ET AL.** 2012. *Understanding smart cities: An integrative framework*, 45th Hawaii International Conference on System Sciences, Maui, HI, 2012, s. 2289-2297.
9. **WASHBURN, ET AL.** 2010. *Helping CIOs Understand "Smart City" Initiatives*. Forrester Research, 2010, s. 1-17.
10. **DAMERI, R.P.** 2013. *Searching for smart city definition: A comprehensive proposal, international journal of computers & technology*, 2013 ,roč.11,č.5,s. 2544-2551, ISSN 2277-3061
11. **NEIROTTI AT AL.**, 2014 *Current trends in smart city initiatives:Some stylised facts*, *Cities*, 2014, roč.38, č. s. 25–36. ISSN 0264-2751
12. **BALAKRISHNA, C. E.** 2012. *Enabling technologies for smart city services and applications. Next Generation Mobile Applications, Services and Technologies*,2012, Paríž, s. 223-227, ISBN: 978-1-4673-2598-1
13. **MOSANNENZADEH, F.VETTORATO, D.** 2014,*Defining smart city.A conceptual framework based on keyword analysis*. *TeMA - Journal of Land Use, Mobility and Environment*, 2014, s. 683-694, ISSN 1970-9870
14. **GIFFINGER, R., GUDRUN, H.** 2010. *Smart Cities Ranking: An Effective Instrument for the Positioning of Cities*. *Architecture, City, and Environment*, 2010, roč. 4, č. 12, s. 7-25.
15. **SEPE, M.** 2015. *Improving sustainable enhancement of cultural heritage: smart placemaking for experiential paths in pompeii*. *International journal of sustainable development and planning*,2015, roč.10,č.5, s. 713–733. ISSN: 1743-761X
16. **GARAU, CHIARA.** 2014,*Smart paths for advanced management of cultural heritage*. *Regional Studies, Regional Science*,2014, roč.1,č.1., s. 286–293., ISSN:2168-1376

17. **AJUNTAMENT DE BARCELONA.** 2014. *Barcelona urban habitat: The vision, approach, and projects of the City of Barcelona towards smart cities (presentation by L. Olivella), Smart City Summit*
18. **AMSTERDAM SMART CITY OFFICIAL WEBSITE.** [(Online) 2020. <https://amsterdamsmartcity.com/>].
19. **BALLAY, V.** 2018. [účast. interv.] Barbora Borotová. Nitra,
20. **MESTO NITRA.** 2016. Program hospodárskeho rozvoja a sociálneho rozvoja Mesta Nitry, Koncepcia rozvoja mesta, Mesto Nitra, Nitra, 2016,73 s.
21. **BOJDOVÁ, D ET AL.,**2008, Koncepcia rozvoja kultúry mesta Nitry, rozvojová koncepcia, Nitra, 2008,53 s.
22. **NITRA SMART CITY.** (Online) 2020. <https://www.nitrasmart.sk/>

Cultural heritage as part of the smart city concept (a tool of awareness raising and cultural heritage management support)

Ing. Barbora Borotová

Slovak University of Technology, Institute of Management, Vazovova 5, 812 43 Bratislava 1, Slovak Republic
barbora.borotova@stuba.sk ,barboraborot@gmail.com

Abstract

Many cities, which are the embodiment of the culture and history, have decided to bring a revitalization to cities through the concept of smart city, to ensure its growth and efficiency. The concept should include solutions that simplify and make life processes easier for residents and visitors to use and flow. They focus mainly on solving urban problems through technologies and innovations based on data collection in various spheres. As the smart strategy is set comprehensively for the whole city, it must also cover all its aspects and thus also the cultural heritage. This strategy must be created for each city individually based on its circumstances. When it comes to creating a smart strategy, historic cities and their identity based on history and culture play an important role as a socio-economic factor. The question is therefore how the smart city concept includes the cultural heritage of cities, and how it can support their presentation and protection of values, their preservation or enhancement. The paper will be illustrated by a case study of the city of Nitra, which is a city monument reserve and at the same time currently applies its smart city strategy. By analyzing the smart strategy by observing specific situations in the city in accordance with its cultural heritage, we verify whether and how the city included the cultural heritage aspect in creating a smart city strategy and how it has supported awareness and preservation of its historical character through individual solutions and applications, and vice versa - how and whether this strategy can jeopardize or suppress its historical identity from behind. The article is also enriched with examples of strategies of foreign cities, which have decided to use smart strategies and smart technologies to support cultural heritage as one of the main tools of development.

Key words: smart strategy, smart city, cultural heritage, development, sustainability

---

BARDKONTAKT 2020

Hľadanie funkcie pre objekty v historických jadrách

Ing. arch. Martina Jelínková

Fakulta architektúry a dizajnu, STU v Bratislave, Nám. slobody 19, 812 45 Bratislava,

Hľadanie funkcie pre objekty v historických jadrách

Ing. arch. Martina Jelínková

Fakulta architektúry a dizajnu, STU v Bratislave, Nám. slobody 19, 812 45 Bratislava
martina.jelinkova@stuba.sk

Abstrakt

Cieľom príspevku je preukázanie priameho vplyvu voľby funkcie na životaschopnosť historických objektov a mestských pamiatkových rezervácií.

Historické objekty, ktoré storočia dokázali zabezpečovať potreby spoločnosti a vstrebávať všetky zmeny vyplývajúce z meniacich sa sociálnych pomerov, zrazu stoja pred akousi zdanlivou bariérou danou často práve ich mimoriadnymi kultúrnymi hodnotami a ich osud nie je jasný. Preto vsadenie vhodnej funkcie je kľúčovým bodom pri pamiatkovej obnove v úsilí o pokračovanie ich existencie.

V príspevku boli na základe analýzy súčasného zastúpenia funkcií v objektoch v Mestskej pamiatkovej rezervácii Bratislava a jej blízkom okolí identifikované problémy, s ktorými sa borí centrum nielen nášho hlavného mesta: strata funkčnej diverzity, ktorá vedie k segregácii spoločnosti využívajúcej danú lokalitu. V príspevku je uvedená konkrétna architektonická štúdia zameraná na voľbu funkcie pre súbor historických objektov v exponovanej pozícii vstupu do Mestskej pamiatkovej rezervácie Bratislava ako možný príklad riešenia tejto problematiky. Štúdia bola podporená výskumom verejnej mienky k problematike funkcií a atraktivity historického jadra, ktorý preukázal pretrvávajúci záujem obyvateľov o historické jadro Bratislavy a ozrejmil chýbajúce funkcie umožňujúce oddych a realizáciu voľnočasových aktivít pre obyvateľov.

Vykonané analýzy ako aj osobná dlhoročná skúsenosť podporujú potrebu vsadenia vhodnej funkcie do historických objektov. Takej, ktorá bude žiadúca pre dnešnú spoločnosť a bude spĺňať i jej nároky, no zároveň bude podporovať všetky historické hodnoty, či už architektonické alebo urbanistické, hmatateľné alebo nehmateľné.

Kľúčové slová: mestotvorná funkcia, historické jadro, Mestská pamiatková rezervácia Bratislava

1. Úvod

Problematika využiteľnosti historických objektov, ktoré už prestali slúžiť svojej pôvodnej funkcii, je problémom, ktorým sa zaoberali už myslitelia 19. storočia ako odôvodnením, prečo sa máme starať o tieto objekty. Podľa nich by nemalo ísť len o snahu udržať si polyperspektívnosť života. Časť úvah nemeckého filozofa Friedricha Nietzscheho k tejto problematike hovorí: "Históriu určite potrebujeme, ale potrebujeme ju inak, ako ju potrebuje rozmazaný zaháľáč v záhrade poznania. Hoci by aj na naše hrubé a neutešené potreby a nutnosti vzhliadal zvysoka. My ju totiž potrebujeme k životu a k činu, nie k pohodlnému odvráteniu sa od života a činu. Alebo dokonca k skrášleniu sebeckého života a zlého činu. **Iba ak história slúži životu, chceme slúžiť my jej.**" [1]

V dnešnej dobe, kedy je aktuálna téma celkovej udržateľnosti, je nutné hodnotiť pamiatky aj z pohľadu reálnej využiteľnosti. Je potrebné sa zamyslieť, či vytváranie dobre zachovanej muzeálnej architektúry je vhodnou cestou pamiatkovej starostlivosti - čo nám prinesie alebo naopak - aké vplyvy majú na

životnosť a využiteľnosť stavieb konkrétne adaptačné zásahy rôzneho rozsahu v kontexte s voľbou novej funkcie daných objektov.

Voľba vhodnej funkcie je práve jedným z kľúčových momentov pre životaschopnosť pamiatkovo chráneného objektu alebo celého súboru stavieb, zón a pamiatkových rezervácií. Je to spôsob, akým je možné tieto stavby začleniť do bežného života ľudí so zachovaním všetkých pamiatkových hodnôt.

2. Stav poznania

Už v Benátskej charte, v prvom komplexnom medzinárodnom dohovore o pamiatkovej starostlivosti, sa apeluje na vsadenie konkrétnej funkcie do pamiatkovo chránených objektov: **“Ochrana pamiatok je vždy uľahčená, keď sa pamiatky dajú využiť na funkciu užitočnú pre spoločnosť, takéto využívanie je teda žiaduce.”** [2] Z danej citácie je dôležité zamerať sa na slovné spojenie “funkcia užitočná pre spoločnosť” a položiť si otázku: pre akú časť spoločnosti má objekt slúžiť, teda ktorá funkcia je pre danú spoločnosť užitočná? Nehovoriac o potrebe sledovania vplyvu funkcií objektov na urbanistický celok. Dostaneme sa tak k aktuálnym otázkam: komu slúžia historické jadrá v súčasnosti? Prečo sú viac využívané turistami ako domácimi obyvateľmi? Namiesto sú aj otázky - prečo dochádza k úbytkom obytnej funkcie v historických častiach miest, a či je to žiaduce.

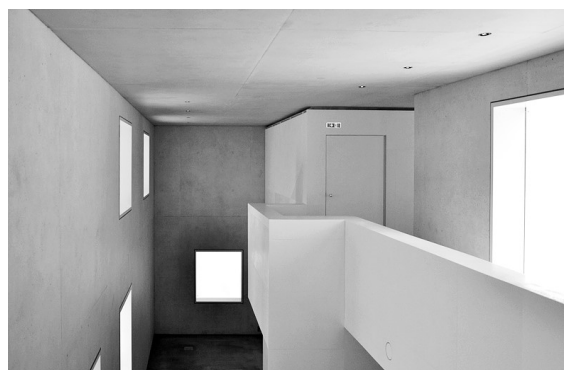
Pri polemike o funkcii objektov je určite nutné zaoberať sa i mierou, akou zasahuje funkcia do substancie objektu, pretože v starostlivosti o kultúrne dedičstvo by mal byť prioritný práve objekt a jeho hodnoty. Známe funkcionalistické heslo “Forms follows function” - forma nasleduje funkciu by v tomto prípade nielenže nemalo platiť, ale malo by byť otočené a v prípade historických stavieb by malo znieť nasledovne: “Funkcia nasleduje formu.” [3] Pri ctení tohto hesla by tak malo dôjsť k zachovaniu všetkých jeho hodnôt a prvkov a zároveň by mohla byť splnená i myšlienka Benátskej charty o vhodnosti funkčného využitia historických objektov a ich začlenenia sa do užívania spoločnosťou.

Tu však prichádzame k ďalšiemu z problémov obnovy objektov. Konkrétne, akým spôsobom sa objekt začlení do užívania spoločnosti, respektíve ako jednotlivé prístupy v obnove ovplyvňujú následnú využiteľnosť objektu. Prax ukazuje, že prísne konzervačné metódy často neprinášajú chcený efekt výrazného oživenia a fungovania daného objektu, a teda zvolená metodika obnovy v konečnom dôsledku nepodporila celkovú udržateľnosť pamiatky. Takýto objekt je využívaný sporadicky a slúži skôr ako artefakt bez iného využitia. Porovnanie jednotlivých prístupov môžeme sledovať na príklade obnovy dvoch funkcionalistických vil - obr. č. 1 a 2 Muellerova vila v Prahe a obr. č. 3 a 4 Vila riaditeľa Bauhausu v Dessau.

Obr. č. 1 a 2: Muellerova vila v Prahe (prof. Ing. arch. Akad. arch. Václav Girs, 1997 -2000), obnova tzv. reštaurátorskou a konzervačnou metódou. Jednotlivé prvky boli dopĺňané ako kópie od výrobcov, ktorí dodávali i pôvodné vybavenie interiéru. Kópie sa museli znovu vytvárať za nákladné prostriedky, pretože ich

výrobca už neponúka. Napriek tomuto nákladnému spôsobu obnovy jedna z kúpeľní nie je funkčná, pretože okrem iného autori nechceli, aby bola do objektu vsadená funkcia, ktorá by obnovený objekt mohla zničiť. [4]

Obr. č. 3 a 4: Vila riaditeľa Bauhaus v Dessau (Bruno Fioretti Marquez, 2014), obnova metódou rekonštrukcie, novotvarom a adaptáciou na novú funkciu. Vila bola znovu vystavaná po bombardovaní. Autori poňali interiér ako novotvar, v ktorom pamätníci dokážu čítať minulú podobu priestoru. Navyše priznali historický fakt, že vila bola zničená a svojím **novým poňatím vniesli do nej aktuálny život.**

[J. M. Marquéz, prednáška Bruno Fioretti Marquez, 4.11.2019, FA STU Bratislava]

3. MPR Bratislava a jej funkčné rozvrstvenie

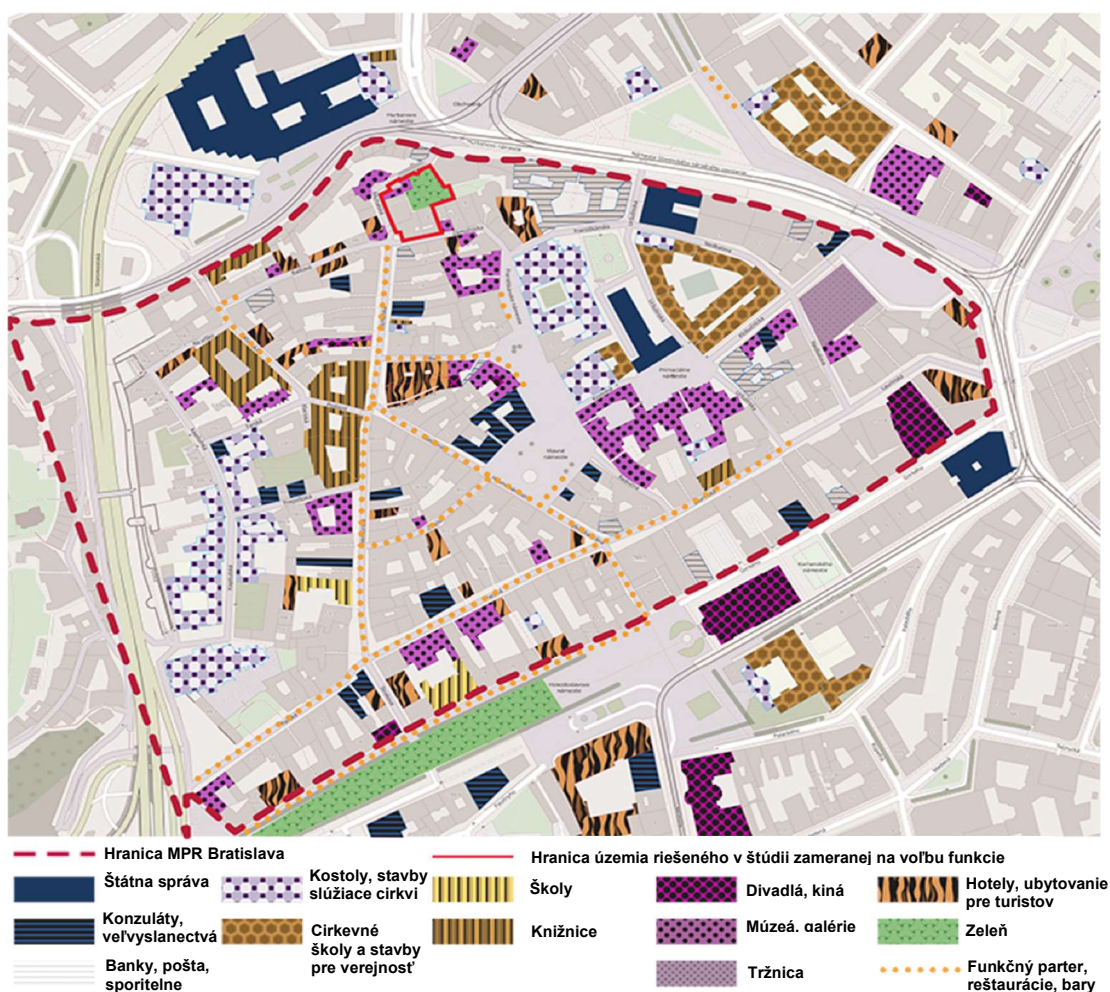
“Malé, ale malebné je historické centrum Bratislavy”, píše sa v Bratislavskom kuriérovi. [5] Neostáva než súhlasiť s týmto výrokom. Historické centrum Bratislavy je v porovnaní s inými centrami hlavných miest skutočne malé a plocha Mestskej pamiatkovej rezervácie ešte menšia. Hlavné mesto ako ikona štátu však musí zabezpečovať reprezentačné a spoločenské funkcie a tie sa spravidla zvyknú umiestňovať do centra mesta. V prípade Bratislavy, rozlohou malé historické jadro (chránené ako MPR) je len časťou centra mesta, avšak časť verejnosťou najviac vnímaná, užívateľsky preferovaná a navštevovaná. V dôsledku toho vzniká problém pretlaku záujmu o obsadenie a využívanie plôch a priestorov tejto lokality. A to nielen v zmysle miesta, ale aj v zmysle špecifického fungovania a s tým súvisiaceho života samotných stavieb či ich okolia.

Keď sa pozrieme, ako to vyzerá so zastúpením štátnych reprezentačných funkcií v MPR Bratislava a jej bezprostrednom okolí, zistíme, že je naozaj bohaté. Hneď na úvod je nutné uviesť, že sme sa vo výskume zaoberali časťou MPR Bratislava vymedzenou Námestím SNP na severe, Hviezdoslavovým námestím na juhu, Štúrovou ulicou na východe, Staromestskou ulicou na západe a jej blízkemu okoliu. Hradný kopec vzhľadom na jeho jednoznačné funkčné využitie a súčasný stav rozsiahlej výstavby v Podhradí, hoci je súčasťou tejto MPR, nebol súčasťou našej analýzy.

Vo vybranej lokalite sa zo **štátnych centrálnych funkcií** nachádzajú dve ministerstvá (Ministerstvo kultúry a Ministerstvo životného prostredia), Magistrát hlavného mesta, Generálna prokuratúra SR, Najvyšší súd SR, Kancelária Národnej rady SR a samozrejme Miestny úrad mestskej časti - Staré Mesto. Široké zastúpenie tu majú zastupiteľské úrady (veľvyslanectvá dvadsiatichôsmich krajín), rôzne inštitúty (Francúzsky inštitút, Bulharský inštitút a Poľský inštitút), banky, poisťovne a je tu i sídlo Hlavnej pošty.

Ďalšou rozsiahlou skupinou sú **kostoly a objekty slúžiace cirkvi** (jedenásť kostolov a tri kaplnky: Katedrála sv. Martina, Kostol Nanebovzatia Panny Márie, Kostol Klarisiek, Kostol Zvestovania Pána, Kostol Najsvätejšieho Spasiteľa, Kostol Loretánskej Panny Márie, Kostol sv. Štefana, Kostol sv. Jána z Mathy, Kalvínsky kostol, Kostol Navštívenia Panny Márie a Kostol sv. Ladislava, Kaplnka Kristovho Tela, Kaplnka sv. Kataríny a Kaplnka sv. Ladislava, kňazský seminár a diecézne centrum mládeže, štyri kláštory, z toho dva funkčné - Kláštor Františkánov a Kláštor Kapucínov a dva slúžiace iným účelom Kláštor Klarisiek, ktorý slúži pre účely Univerzitnej knižnice a Kláštor Milosrdných bratov, kde je zriadená Fakultná nemocnica Milosrdní bratia), **školy a školské zariadenia** (päť vysokých škôl - Vysoká škola výtvarných umení, Vysoká škola múzických umení, Právnická fakulta, Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta a Teologická fakulta, dve gymnáziá - Gymnázium Matky Alexie, Gymnázium sv. Uršule, k nim patriace základné školy a dve materské škôlky) a komplex objektov patriacich pod **Univerzitnú a Mestskú knižnicu**. Akademickým knižniciam patriacim k vyššie vymenovaným vysokým školám nie je nutné zvlášť venovať pozornosť, pretože sú súčasťou týchto objektov.

Obr. 5: Analýza funkcií v časti MPR Bratislava a jej blízkom okolí
(Zdroj: autorka)

Z tohto sumáru zatiaľ troch zmienovaných funkcií a vzhľadom už k spomínanej veľkosti posudzovanej lokality možno usudzovať už celkom významnú obsadenosť z celkového počtu objektov, nehovoriac o

tom, keď sa k tomuto súčtu pridá **vybavenie pre turistov**, to znamená **hotely** a zariadenia pre krátkodobé ubytovanie, **bary či reštaurácie**, ktorými je posiatá väčšia časť parteru.

Všetky z vyššie uvedených funkcií sú zaiste dôležité, no sú zamerané len na určitú skupinu ľudí, a tiež plnenie týchto funkcií má špecifický priebeh zväčša spojený s prácou alebo s dochádzkou do školy či škôlky alebo so zabezpečením potrieb turistov. Bežný obyvateľ a jeho voľnočasové aktivity, vôľa navštíviť a užívať si historické jadro zatiaľ neboli pokryté. Samozrejme za predpokladu, že táto vôľa navštevovať historické jadro mesta ešte vôbec existuje. Faktom dnešnej doby totiž je, že historické centrá miest sa orientujú hlavne na turistov a prestížne umiestnenie kancelárskych priestorov a obyvatelia miest sa takémuto jadrú skôr vyhýbajú. Toto platí nielen pre Bratislavu, ale spomeňme napríklad Prahu a jej centrum. V článku "Města tvoří lidé a služby" sa o historickom jadre Prahy píše dokonca až mierne hanlivo, že "balansuje na hranici kancelárskeho downtownu a turistického skanzenu..." [6] Otázkou teda je, komu majú historické jadrá slúžiť, a ktoré z funkcií sú mestotvorné?

Mestotvornosť však nemôže byť zabezpečená jedinou funkciou, ale ich diverzifikáciou, čo v prípade MPR Bratislava je veľmi diskutabilné, pretože okrem už vymenovaného tu nájdeme len určitý počet galérií a múzeí, štyri divadlá, jedno kino a zopár špecificky ladených obchodných prevádzok (prevažne suveníry a šperky). K tejto skupine by sme ešte mali pripočítať malé plochy verejnej zelene slúžiacej či už k oddychu alebo podujatiam, a tým je vyčerpaný celý zoznam. Architekt Petr Hlaváček, pedagóg Fakulty architektúry ČVUT a bývalý riaditeľ Inštitútu plánovania a rozvoja hlavného mesta Prahy hovorí, že "mesto nemusí byť festivalom zážitkov. Má byť hlavne prirodzené a normálne. Zvláštnosť je vítaná a môže to byť i zvláštnosť investorov." [6]. S touto myšlienkou je možné súhlasiť a za určitej veľmi podstatnej podmienky aplikovať i na historické jadrá. Tou podmienkou je dodržanie priority historického objektu a pamiatkových hodnôt nad funkciou.

Diverzifikácia funkcií v rámci určitej územnej lokality je overeným spôsobom, ako vytvoriť všestrannejší verejný priestor a historické jadrá nemusia byť z tejto skupiny dobre fungujúcich priestorov vyňaté. Naopak, vďaka charakteristickému výrazu môžu byť o krok vpred oproti novovznikajúcim územiám. A hoci je historické jadro Bratislavy malé, jeho nezameniteľný výraz mu nie je možné odoprieť.

Práve jedného z ikonických miest MPR Bratislava, zachovaného historického vstupu do mesta cez barbakán (riešené územie vyznačené na obr. č. 5 a 6), sa týkala i architektonická štúdia na vyhľadanie optimálnej funkcie pre komplex troch historických objektov nachádzajúcich sa v tesnej blízkosti bývalej vodnej priekopy, v súčasnosti slúžiacej ako letná čítareň a dominanty Starého Mesta, Michalskej veže, s ktorou objekty súvisia nielen urbanisticky, ale i funkčne. [8] V rámci štúdie bol urobený i výskum verejnej mienky s cieľom zistiť záujem a vzťah širokej verejnosti k historickému jadrú hlavného mesta. Veľmi dôležitým výsledkom tohto prieskumu bolo zistenie, že Bratislavčania majú jednoznačne záujem navštevovať centrum mesta a jeho historické jadro. Predmetom skúmania bolo tiež preverenie spokojnosti so súčasnými funkciami lokality, respektíve otázka na to, čo im chýba. Odpovede podporili výsledky predchádzajúcej funkčnej analýzy, pretože poukázali na chýbajúce voľné plochy pre relax a verejnú zeleň. Určitá časť respondentov vyjadrila názor s nedostatočnou ponukou kultúrnych a iných zábavných funkcií.

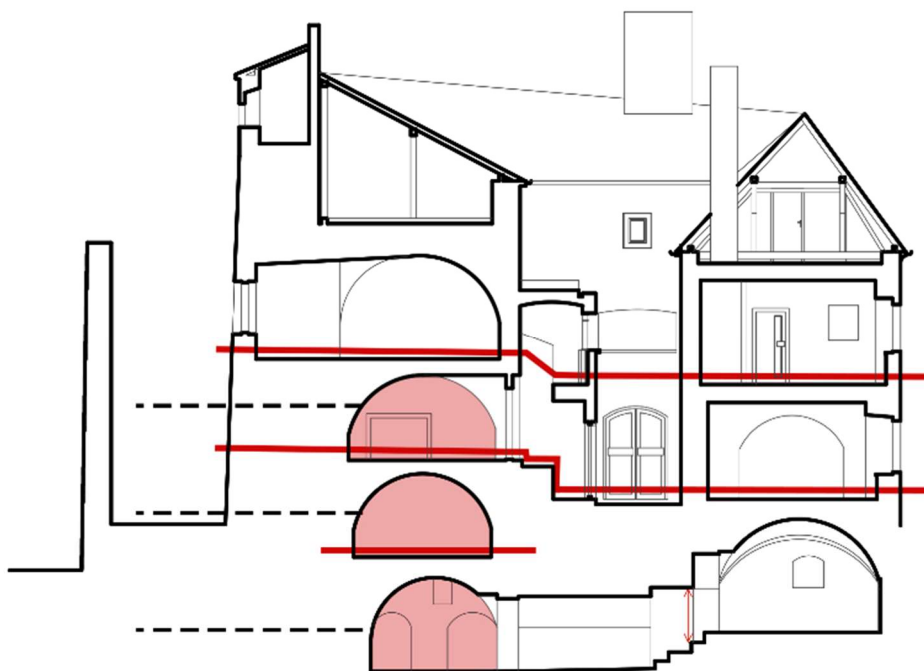
Po vyhodnotení všetkých analýz boli do komplexu objektov navrhnuté funkcie tak, aby splnili nielen nároky dnešnej spoločnosti a samozrejme investora, ale predovšetkým aby sa objekty prezentovali ako "živé" múzeum architektúry a svedok plynulosti jednotlivých historických etáp, ktorými si prešli. Priestor si tu našli variabilné prenajímateľné plochy či už na súkromné, obchodné, špecifické firemné ale aj verejné kultúrno-spoločenské a edukačné zážitkové účely. Kvalitatívne posilnené boli vybrané funkcie pre turistov, čím sa podporila dostupnosť na Michalskú vežu, v ktorej je zriadené Múzeum zbraní a ikonicky významná urbanistická pozícia sa posilnila vytvorením „bodu stretávania“. Ďalším dôležitým bodom návrhu bolo bezbariérové sprístupnenie záhrady v bývalej hradobnej priekope -

letnej čítárne - s doplnením jej chýbajúceho zázemia do vnútra príľahlých objektov, ktorá tým pádom môže rozšíriť svoj diapazón podujatí a otvorí sa i širšej skupine verejnosti, napríklad rodinám s deťmi.

Návrh jednotlivých funkcií bol založený na možnosti obmien, ktoré majú zabezpečiť opakovanú návštevnosť. Taktiež podporuje už zmienené heslo "Funkcia nasleduje formu". Inak tomu ani nemohlo byť, keďže jeden z objektov mal celé jedno krídlo s niekoľkými miestnosťami so zachovanými gotickými klenbami a inými hodnotnými prvkami otočené do hradného múru a je teda takmer celé bez denného osvetlenia.

Obr. č. 6: Komplex troch stavieb riešený v overovacej architektonickej štúdii zameranej na voľbu funkcie - súčasný stav. Areál sa nachádza v tesnej blízkosti vstupu do mesta so zachovaným barbakánom, vodnou priekopou a Michalskou vežou, ako významným dokumentom stredovekého obranného systému mesta. Všetky tri objekty sú dlhodobo nevyužívané, trpia zanedbanou údržbou a zlým vplyvom poveternostných podmienok, ktoré priviedli tento komplex do kritického stavebno-technického stavu. V najmladšom z trojice objektov sa nachádza stále fungujúce Farmaceutické múzeum s autentickým interiérom z prvej polovice 19. storočia. [7] Voľba nových funkcií rešpektovala všetky umelecko-historické hodnoty areálu, aktivizovala pozitíva komplexu, akými sú urbanistická pozícia, možnosť funkčného previazania so záhradou a sprístupnenie doposiaľ nevyužívaného hradobného múru verejnosti. Navrhnuté funkcie sa opierali o výskum funkčného rozvrstvenia MPR Bratislava a výskum verejnej mienky. (Zdroj: autorka)

Obr. č. 7: Rez najstarším objektom z riešeného areálu. Severný múr objektu je totožný s mestským hradobným múrom, ktorý je zachovaný spolu s parkánovým múrom v celej jeho výške. Vďaka tomu sú všetky miestnosti v severnom krídle s výnimkou jednej bez denného osvetlenia. Ďalším limitujúcim bodom vo výbere funkcií bola bariérovosť a rozdielnosť niveliet medzi jednotlivými krídlami objektu, ktoré sa navrhnutým riešením prepojili. [8] (Zdroj: autorka)

Obr. č. 8: Komplex troch stavieb riešený v architektonickej štúdiu zameranej na voľbu funkcie - navrhovaný stav. V návrhu sa počítalo s prepojením dvoch objektov spoločným vertikálnym jadrom navrhnutým reverzibilným spôsobom. Vertikálne jadro zabezpečuje nielen bezbariérový prístup do samotných stavieb, ale aj do záhrady, ktorá bola v návrhu revitalizovaná a aj vďaka vytvoreniu plnohodnotného zázemia v interiéri komplexu došlo k rozšíreniu ponúkaných funkcií pre verejnosť a previazaniu s celým areálom. [8] (Zdroj: autorka)

4. Záver

Uvedený príklad, ktorý je postavený na snahe zabezpečiť diverzitu funkcií pre širšiu spoločnosť v lokalite a vzhľadom k veľkosti komplexu i v rámci neho samotného s prioritou kladenou na historicky hodnotné prvky hmatateľné i nehmatateľné, je jednou z možností, akým by sa mohlo pristupovať k voľbe funkcií v rámci pamiatkovej obnovy historických objektov.

S oporou výrokov filozofov 19. storočia polemizujúcich o zmysle zachovávaní stavieb, ktoré stratili svoje využitie a s dôrazom na udržateľnosť akejkoľvek architektúry je možné vyjadriť názor, že historická architektúra naplnená primeranou funkciou slúžiacou súčasnej spoločnosti skutočne obohacuje škálu nielen pasívne vnímateľného vizuálu danej lokality, ale poskytuje podmienky aj na nové užívateľské zážitky, a preto je žiadúce ju zachovať a starať sa o ňu.

Bibliografia

- [1] MATOUŠEK, A. (Autor príspevku, historik a teoretik umenia). (11.11.2016). Pracovné stretnutie k teoretickým aspektom pamiatkovej starostlivosti, FA ČVUT Praha [príspevok 4]. *Filosofia a pamiatková péče*. Videozáznam získaný z <http://www.pamatky-facvut.cz/download/tapp.php>
- [2] BENÁTSKA CHARTA [dátový súbor]. Získané z https://www.pamatky.sk/content/data/File/ICOMOS/3_BENATKY_charta_1964.pdf
- [3] KRÁĽOVÁ, E. Určujúce podmienky voľby optimálneho zásahu pri obnove pamiatok. In: Patschová, M. (ed.): *Metodológia obnovy architektonického dedičstva*. Zborník z vedeckého seminára 4. - 5. 5.2000 v Banskej Štiavnici. Slovenská technická univerzita v Bratislave, 2000. ISBN 80-227-1446-1. S. 23 - 25
- [4] GEBRIAN, A. (Autor rozhovoru s prof. Ing. arch. Akad. arch. Václavom Girsom, pamiatkovým architektom, pedagógom Fakulty architektúry ČVUT, členom ICOMOS a Vedeckej rady NPÚ a i.). (1.8.2017). Bourání s Václavem Girsou, Český rozhlas. Rekonstrukce Müllerovy vily nastartovala zájem o památky 20. století. Podcast získaný z <https://wave.rozhlas.cz/bourani-s-vaclavem-girsou-rekonstrukce-mullerovy-vily-nastartovala-zajem-o-5960987>
- [5] BRATISLAVSKÝ KURIÉR. (8.7.2019). Aj takto dnes vyzerá historické jadro Bratislavy. Nezaslúži si väčšiu pozornosť?. Získané z <https://www.bakurier.sk/urbanizmus-a-vystavba/clanok-aj-takto-dnes-vyzera-historicke-jadro-bratislavy-nezasluzi-si-vacsiu-pozornost-fotoreportaz>
- [6] TESAŘ, J. (Autor rozhovoru s doc. Ing. arch. Petrom Hlaváčkom, pedagógom Fakulty architektúry ČVUT a bývalým riaditeľom Inštitútu plánovania a rozvoja hlavného mesta Prahy). (9.2.2019). Města tvoří lidé a služby. Získané z <https://www.asb-portal.cz/architektura/urbanismus/mesta-tvori-lide-a-sluzby>
- [7] SLOVENSKÝ ÚSTAV PAMIAJKOVEJ STAROSTLIVOSTI A OCHRANY PRÍRODY BA-HRAD. 1972. Podrobný umelecko-historický a architektonický výskum Bratislava - blok. č. 3 - 1. časť. Bratislava. 1972.
- [8] JELÍNKOVÁ, M. Areál Červený rak. Architektonická štúdia adaptácie bloku historických budov na novú funkciu. Diplomová práca. Fakulta architektúry Slovenská technická univerzita v Bratislave, 2019/2020. Ev. č.: FA-5467-18913.
- Obr. č. 1 a 2 - Muellerova vila, Praha. Získané 28. mája 2020, z <https://wave.rozhlas.cz/bourani-s-vaclavem-girsou-rekonstrukce-mullerovy-vily-nastartovala-zajem-o-5960987#&gid=1&pid=1>
- Obr. č. 3 - Vila riaditeľa Bauhaus, Dessau. Získané 28. mája 2020, z <https://bfm.berlin/neu-meisterhaeuser-bauhaus-dessau-2014/#>

Obr. č. 4 - Vila riaditeľa Bauhaus, Dessau. Získané 28. mája 2020, z <https://www.blindbild.com/dessau-meisterhauser-juni-2014/>

Obr. č. 5 - Analýza funkcií v časti MPR Bratislava a jej blízkom okolí, autorka článku.

Obr. č. 6 - Komplex troch stavieb riešený v architektonickej štúdii zameranej na voľbu funkcie - súčasný stav, autorka článku.

Obr. č. 7: Rez najstarším objektom z riešeného areálu, autorka článku.

Obr. č. 8: Komplex troch stavieb riešený v architektonickej štúdii zameranej na voľbu funkcie - navrhovaný stav, autorka článku.

Finding functions for objects in historical cores

Ing. arch. Martina JELÍNKOVÁ

Faculty of Architecture and Design, STU v Bratislave, Nám. slobody 19, 812 45 Bratislava,
martina.jelinkova@stuba.sk

Abstract

The aim of the report is to demonstrate the direct impact of the choice of function on the viability of historic buildings and urban conservation areas.

Historical buildings, which for centuries have managed to meet the needs of society and absorb all the changes resulting from changing social conditions, suddenly face a kind of apparent barrier often given by their extraordinary cultural values, and their fate is not clear. Therefore, the insertion of a suitable function is a key point in the restoration of monuments in the effort to continue their existence.

Based on the analysis of the current representation of functions in buildings in the Bratislava City Monument Reservation and its immediate surroundings, the report identified problems with which the center of not only our capital is struggling: layers of functional diversity leading to segregation of society using the locality. The report presents a specific architectural study focused on the choice of functions for a set of historic buildings in the exposed position of the entrance to the Bratislava City Monument Reservation as a possible example of solving this issue. The study was also supported by a research of public opinion on the issue of functions and attractiveness of the historic core, which demonstrated the continuing interest of residents in the historic core of Bratislava and clarified the missing functions to relax and carry out leisure activities for residents.

Performed analyzes as well as our long-term experience support the need to insert a suitable function into historical objects. One that will be desirable for today's society and will meet its demands, but will also support all historical values, whether architectural or urban, tangible or intangible.

Key words: city-forming function, historical core, Bratislava City Monument Res

BARDKONTAKT 2020

Potenciál zaniknutých historických urbanistických štruktúr v kontexte rozvoja regiónu

Ing. arch. Veronika Aschenbrierová

Ústav manažmentu STU Bratislava, Vazovova 5 Bratislava

Potenciál zaniknutých historických urbanistických štruktúr v kontexte rozvoja regiónu

Ing. arch. Veronika Aschenbrierová

Ústav manažmentu STU Bratislava, Vazovova 5 Bratislava, veronika.aschen@gmail.com

Abstrakt

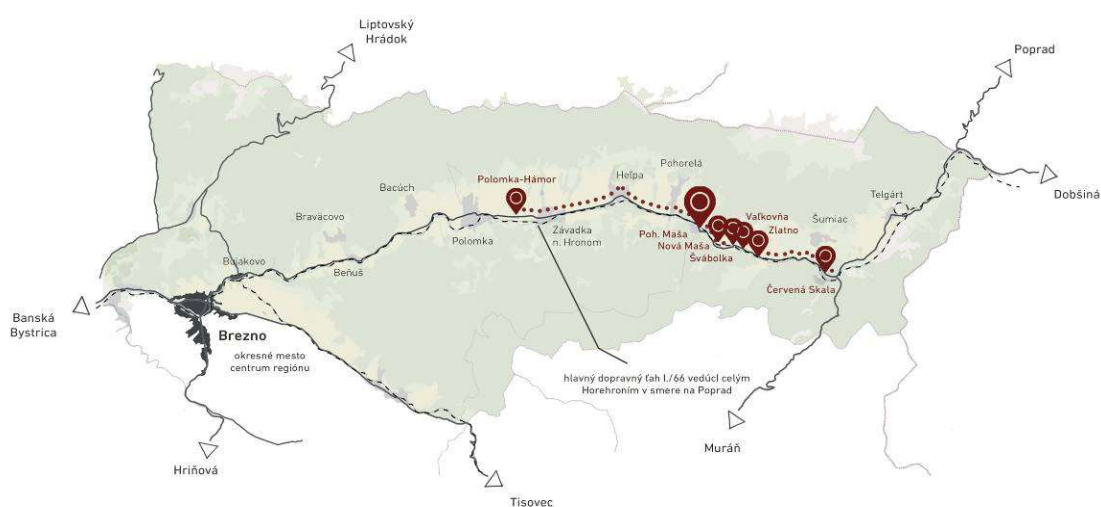
Príspevok sa zaoberá Coburgovským železiarskym komplexom 19. storočia na Horehroní, ktorého výroba začiatkom 20. storočia zanikla a v súčasnosti zažíva úpadok. Na základe spracovania témy priemyselného dedičstva je snaha napomôcť k zvýšeniu lokálnej identity regiónu, zvýšiť povedomie domácich obyvateľov o význame a jeho hodnotách, a tým znížiť trend demografického poklesu a zvýšenie atraktivity regiónu. Príspevok sa zameriava na otázky konzervácie dochovaného priemyselného dedičstva, jeho revitalizácie vo vzťahu na prostredie s charakteristickým krajinným reliéfom a prírodou, čo môže zvýšiť záujem spoločnosti a predovšetkým kvalitu života v danom regióne. Vhodne zvolenou navrhovanou funkciou a pozorným prístupom k obnove a prezentovaniu niekoľkých historických objektov a lokalít tohto priemyselného dedičstva, sa v súčasnosti prehliadaná oblasť v regióne pozdĺž hlavného dopravného ťahu môže stať zaujímavým kultúrno-spoločenským miestom posilňujúcim identitu regiónu.

Kľúčové slová: priemyselné dedičstvo – železiarstvo - regionálny rozvoj - Coburgovci

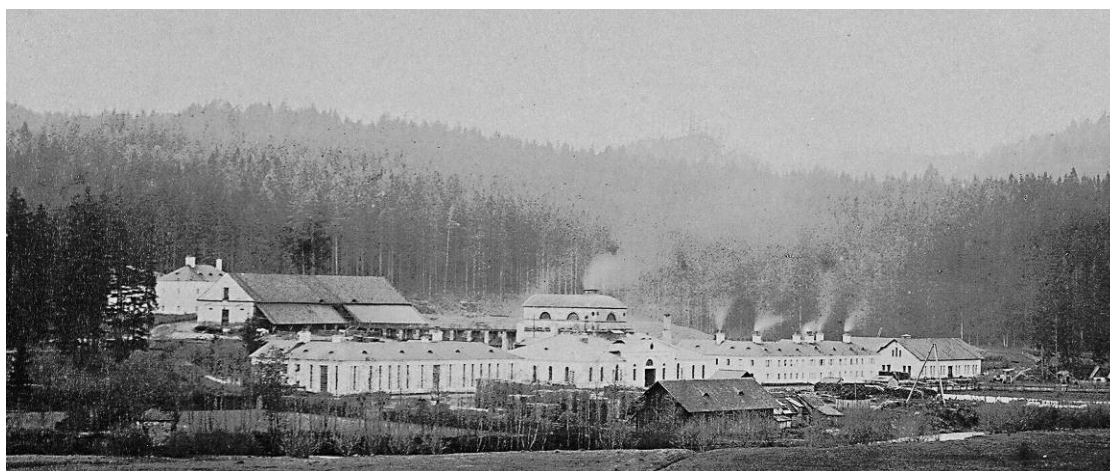
1. Úvod

Región Horehronie ukrýva okrem bohatého kultúrneho dedičstva – ľudových tradícií a folklóru aj prehliadané priemyselné dedičstvo. Na Horehroní vyrástli v priebehu 19. storočia dva železiarske komplexy, kde oba tvorili významnú súčasť produkcie železa v Rakúsko-Uhorsku. Boli to Hrončiansky (v obci Hronec) a Pohorelský (v obci Pohorelá) železiarsky komplex. Dalo by sa však povedať, že ten Pohorelský železiarsky komplex stojí v súčasnosti v akomsi tieni Hrončianskeho komplexu, napriek tomu, že patril ku štyrom najvýznamnejším producentom železa na území Slovenska v Uhorsku. Železiarska história Horehronia je spojená s rodom Koháryvcov a neskôr Coburgovcov, ktorých výrobné podniky priniesli územiu veľký výrobný, stavebný a urbanizačný rozmach. Pohorelský (Coburgovský) železiarsky komplex pozostáva zo siedmich hámorníckych osád pozdĺž horného toku rieky Hron. Geografické podmienky údolia umožnili ideálne využiť potenciál vodného toku rieky a dostatku dreva z rozsiahlych lesov. Komplex tvoria osady Červená Skala, Zlatno, Vaľkovňa, Švábolka, Nová Maša (Ferdinandova huta), Pohorelská Maša (Augustova huta) a Polomka-Hámor (Lujza huta) na

úseku dlhom približne 20 kilometrov. Tie sa postupne zakladali s vývojom technológie spracovávaného železa a so stúpajúcimi požiadavkami na produkciu. V jednotlivých osadách boli v prevádzke hámre, valcovne plechov a tyčového železa, kľincovňa či ďalšie objekty hámorníckej kolónie nadväzujúce na výrobné objekty. V Švábolke vznikla prvá najmodernejšia valcovňa plechu v Uhorsku. V Novej Maši koncom 19. storočia prebiehala aj výroba ocele v Siemens-Martinovej peci a železiarne boli niekoľkokrát oceňované na priemyselných výstavách. Ochrana a obnova priemyselného dedičstva je v súčasnosti často diskutovaná téma, pričom sa na Slovensku nachádza množstvo lokalít železiarskej výroby 19. storočia, ktorých zachované architektonické dedičstvo je veľmi bohaté, ale ohrozené mnohými faktormi súčasnej spoločnosti. Nepochybne to platí aj o Pohorelskom železiarskom komplexe.

Obr. 5: Analýza širších vzťahov a situácia komplexu v regióne. Zdroj: autorka

Obr. 6: Historický obraz areálu Ferdinandovej huty v Novej Maši. Zdroj: HMB Brezno

Obr. 7, 4, 5: Súčasný stav zachovaných objektov komplexu: Nová Maša – ruina Ferdinandovej huty, Zlatno – horný hámor, Nová Maša – dom s bytmi háorníkov. Zdroj: autorka

2. Súčasný stav komplexu

Výrobné prevádzky Pohorelského podniku počas hospodárskej krízy v 20. rokoch 20. storočia prestali s prevádzkou a výrobné objekty boli postupne asanované. Napriek radikálnym búracím zásahom sa z tohto priemyselného dedičstva dodnes zachovali hodnotné pôvodné výrobné objekty. Vyznačujú sa typickým architektonickým tvaroslovím, ktoré je zreteľne odlišné od prevažnej časti horehronských obcí. Stále sú rozoznateľné kolónie – obytné domy robotníkov, sklady, vážnica, drevené zvoničky, časti výrobných objektov a vodných náhonov, aj pamiatky na sekundárne aktivity lejárrov (napr., mreže a náhrobné kríže na cintorínoch, zvonce, liatinový pavilón v Pohorelskej Maši a iné). V súčasnosti toto architektonické dedičstvo degraduje bez využitia alebo trpí v dôsledku nevhodných prístavieb a prestavieb.

3. Súčasný stav poznania

V regióne prevláda všeobecne slabé povedomie o železiarskej histórii už u samotných lokálnych obyvateľov. Pre mladšiu generáciu obyvateľov je to celkom neznáme. Tak, ako sú neznáme a prehliadané objekty pozdĺž celej trasy, ktoré sa značne líšia od obcí, kde prevládala drevená zrubová architektúra poľnohospodárskych usadlostí, ktorých pôvod je odlišného etnologického charakteru. V téme histórie tunajšieho železiarstva sa orientujú len miestni nadšenci, aj to skôr zo spoločensko-historického pohľadu, prípadne po technologickej stránke spracovania železa. Architektonicko-historické poznanie absentuje, nakoľko samotné výrobné objekty boli po zrušení prevádzky v prevažnej miere kompletne asanované pravdepodobne okolo roku 1928. Pri výskume témy Pohorelského komplexu absentujú archívne podklady aj technické informácie o jednotlivých objektoch a staviteľoch. Avšak počet dochovaných nevýrobných objektov spadajúcich do skupiny

priemyselných pamiatok je stále vysoký a obsahuje značný výpovedný potenciál ozrejmujúci zaniknuté deje a fakty železiarskej histórie. K necitlivej transformácii a strate pôvodného architektonického tvaroslovia na objektoch došlo postupne vývojom počas viac ako 80 rokov.

Slabé povedomie o dobovo významnej histórii železiarstva na Horehroní má korene v jej slabom až nedostatočnom výskume, dokumentovaní a propagácii. V odbornej literatúre o histórii hutníctva na Slovensku sú všetky tieto lokality spomínané ([1], [2]), no ich hodnoty sa udávajú buď z hľadiska histórie alebo len z hľadiska technológie, z ktorej sa dodnes už nič nezachovalo. Úplne absentuje výskum architektonických prejavov tejto histórie. Dosiaľ jedinou publikáciou, ktorá mapuje aj architektonické dedičstvo železiarskej výroby na Slovensku, je relatívne „čerstvá“ monografia E. Bellákovvej [3] z roku 2018. Aj jej zásluhou sa začínajú aktivizovať lokálne komunity regiónu v záujme zachovania tunajšieho priemyselného dedičstva.

Ďalším „handicapom“ Horehronia a jeho kultúrneho dedičstva je nedostatočná evidencia pamiatok, ktorá od 70. rokov 20. storočia nebola vôbec spracovaná. V posledných rokoch objekty (aj NKP) stratili na svojich originálnych hodnotách a prvkoch aj kvôli nedostatočnému záujmu zo strany KPÚ. V súčasnosti sú z celého železiarskeho komplexu legislatívne chránené štyri objekty zapísané do zoznamu NKP. Pritom sa stále vyskytujú nezrovnalosti v evidencii ohľadne správnosti parcelných čísel a samotných objektov, na ktoré upozornila aj Belláková pri výskume. Na základe zmapovaných dochovaných architektonicko-historických hodnôt má potenciál byť chránených ďaleko viac objektov. Z hľadiska urbanisticko-kompozičných hodnôt vyniká osada Nová Maša, ktorá bola podrobnejšie spracovaná v diplomovej práci na Fakulte architektúry STU [4]. Tak ako pre všetky objekty a ešte dochované priestory, či areály dokumentujúce činnosť tunajšieho železiarskeho komplexu neznalosť o ich historickom význame a pôvode znamená veľké ohrozenie, na druhej strane izolovanosť a slabý ekonomický rozvoj regiónu umožnili, že sa neasanované objekty dochovali v pomerne autentickej forme. Silný urbanizačný a ekonomický rozvoj by zrejme priniesol omnoho väčšie straty na pôvodných architektonicko-historických hodnotách pozdĺž celej trasy. Preto v súčasnosti, keď silnie úsilie a aktivizujú sa procesy na rozvoj celého regiónu Horehronia, bolo by nanajvýš užitočné týchto súborov priemyselného dedičstva zahrnúť do revitalizačných programov rozvoja regiónu aj prostredníctvom nástrojov a procesov územného plánovania.

silné stránky	slabé stránky	príležitosti	ohrozenia
Dopravná napojenosť cesta I./66	Občianska vybavenosť	Rozvoj cest. Ruchu v regióne	Strata dochovaných objektov a architektúry
Nadväznosť jednotlivých obcí	Neatraktivnosť obce	Zvýšenie povedomia o žel. histórii	Strata autenticity nevhodným prístupom
Historický význam	Neznalosť hist. významu	Posilnenie identity Horehronia	Slabá osвета o hist. význame
Autentický stav	Chýbajúce hist. dáta	Atraktivnosť regiónu pre podnikateľské subjekty	Nedostatočná legislatívna ochrana
Majetkové pomery	Žiadne výskumy lokalít	Vzájomná spolupráca dedín	
Bližkosť národných parkov Muránska planina, Nízke Tatry, Slovenský raj	Nevhodné stavebné úpravy a dostavby	Nadväznosť na cyklotrasy a chodníky	
Kráľova Hoľa Najvyšší cyklobod v strednej Európe	Zanedbaná starostlivosť	Tematické podujatia	
	Nevyužívaná Železničná doprava		

Obr. 6: SWOT analýza. Zdroj: autorka

4. Aký potenciál majú pozostatky komplexu pri rozvoji územia?

Popri aktivitách miestnych nadšencov a spolkov prezentujúcich tému železiarskej histórie Horehronia i spomínanej publikácie E. Bellákovéj, záujem o ochranu tohto priemyselného dedičstva podporila tiež diplomová práca revitalizácie Ferdinandovej huty v Novej Maši vypracovaná v roku 2019 na Fakulte architektúry STU. Záujem vzbudila nielen u samotných vlastníkov objektov, ale podnietila a vyvolala spoluprácu miestnych samospráv s oblastnou organizáciou cestovného ruchu Horehronie a s rozvojovou agentúrou Banskobystrického samosprávneho kraja. V roku 2019 Oblastná organizácia cestovného ruchu REGIÓN HOREHRONIE v spolupráci s Horehronským múzeom a za finančnej podpory Banskobystrického samosprávneho kraja iniciovala vypracovanie komplexnej štúdie Coburgovskej železnej cesty (autori: Kupec architekti, Brezno,). Vízie perspektív, ktoré priniesol tento projekt [5], zaujali viaceré subjekty na čele s krajskou organizáciou cestovného ruchu Banskobystrický kraj Turizmus, obcou Pohorelá, DSS Pohorelská Maša či Múzeom vo Svätom Antone. Štúdia podáva prehľad o súčasnom stave dochovaného architektonického dedičstva v jednotlivých lokalitách, identifikuje konkrétne zachované objekty výrobného aj nevýrobného charakteru, pozostatky po výrobných objektoch a nadväznosti na existujúcu dopravnú a turistickú sieť. Podrobnejšie sa

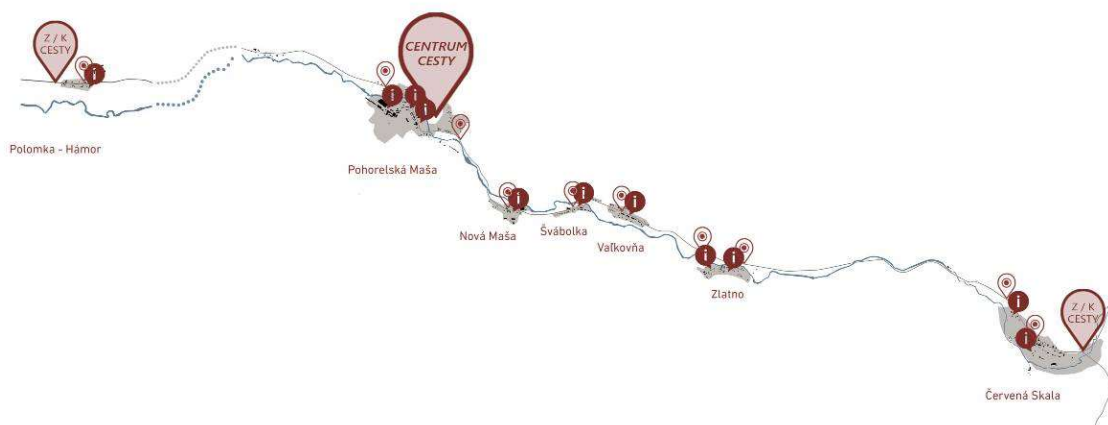
zameriava na Pohorelskú Mašu – ako centrum trasy, ktorá aj v minulosti zohrávala centrálnu riadiacu a reprezentačnú funkciu komplexu. Práca v troch častiach rieši:

- Zmapovanie lokalít celého komplexu
- Návrh revitalizácie parku v Pohorelskej Maši
- Koncept využitia Coburgovskej kúrie v Pohorelskej Maši

Konečnému spracovaniu predchádzal opätovný terénny prieskum nadväzujúci na poznatky získané pri terénnom prieskume počas spracovávaní diplomovej práce. Išlo predovšetkým o spoznanie aktuálneho stavu jednotlivých objektov v lokalitách identifikovaných na základe skúmania historických katastrálnych máp, fotografovanie a v niektorých prípadoch aj zameranie. Kompletné poznatky boli premietnuté do analýzy a popísané.

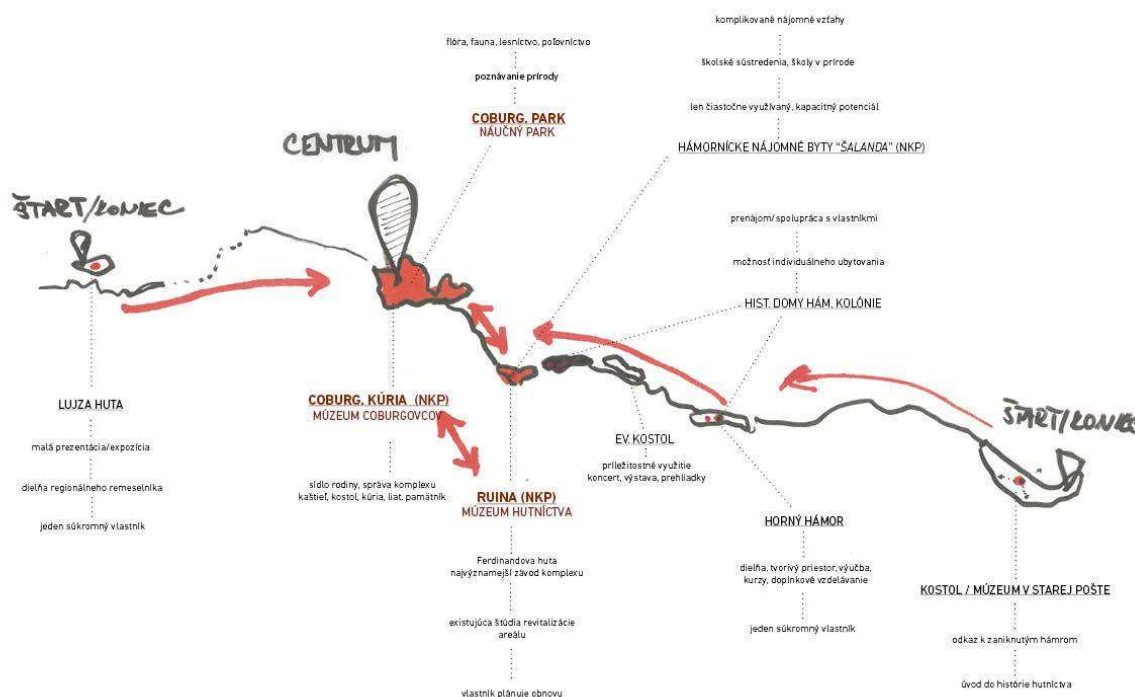
Štúdiá navrhuje označenie trasy prícestnými informačnými tabuľami pre návštevníkov regiónu pozdĺž hlavného dopravného ťahu a identifikuje konkrétne miesta na osadenie tabúľ s podrobnými informáciami o histórii objektu príp. existencii zaniknutého objektu. Komplexne sa uvažuje s prepojením centra – Pohorelskej Maše – s ostatnými lokalitami na trase po funkčnej a komunikačnej stránke s nadväznosťou na rozvoj turizmu v dvoch susediacich národných parkoch. Jednotlivé miesta a objekty svojimi navrhovanými funkciami odkazujú na históriu (náučný park, múzeum Coburgovcov, múzeum hutníctva), ale aj ponúkajú priestor pre absentujúce funkcie občianskej vybavenosti (ubytovanie, gastronómia). Vytvárajú tiež priestory na vzdelávacie a kultúrne činnosti (tvorivé dielne, vysunuté pracovisko škôl, remeselné dielne). Tým by sa vytvorili nové pracovné príležitosti nielen pre lokálnych obyvateľov, ale do regiónu by mohli prilákať verejnosť aj zo širšieho okolia.

Štúdiá vytvára základný podklad pre postupné etapovité zapojenie do rozvoja Horehronia v rámci cestovného ruchu, prípadné prepojenie s okolitými regiónmi Spiš a Gemer, s lokalitami podnikateľských aktivít Coburgovcov.

Obr. 7: Schéma označenia jednotlivých lokalít návesníkmi a infopanelmi. Zdroj: autorka, Pavol Kupec

Obr. 8: Ekonomický model využiteľnosti. Zdroj: autorka, Pavol Kupec

4. Záver

Zvýšením povedomia verejnosti a samospráv o histórii, hodnotách a potenciáloch možného ekonomického využitia sa môžu zmazať časté predsudky spoločnosti voči pozostatkom priemyselnej architektúry. Tým sa umožní zapojiť ju do rozvojových programov spoločnosti a dopomôcť k rozvoju regiónu. Štúdia Coburgovskej železnej cesty je príklad, keď sa záujmom samosprávy, odborných inštitúcií, oblastných kancelárií cestovného ruchu a ich vzájomnou spoluprácou identifikuje potenciál kultúrneho dedičstva v danej lokalite a vytvorí sa vízia pre nasledujúci rozvoj regiónu. História a architektúra Pohorelského železiarskeho komplexu vie prispieť regiónu k novej kultúrno-spoločenskej identite. Jeho postupná prezentácia a revitalizácia má predpoklady prispieť ku konkurencieschopnosti regiónu a podporiť jeho sociálny a ekonomický rozvoj.

Bibliografia

- [1] HOLEC, Roman: Coburgovci a Slovensko. Bratislava: Kalligram, 2010. s. 463 ISBN 978-80-8101-55-3
- [2] ŠARUDYOVÁ, Mária: Topografia železiarní na Slovensku v 19. storočí. Košice: Východoslovenské vyd. Pre STM, 1989. s. 228 ISBN 85174-33-2
- [3] BELLÁKOVÁ, Eva: Architektúra historických železiarní na Slovensku 1815-1948. Bratislava: EUROSTAV, 2018. ISBN 978-80-89228-55-3. S. 228
- [4] ASCHENBRIEROVÁ Veronika: Nová Maša, Ferdinandova huta, urbanisticko-architektonická štúdia revitalizácie bývalého hutníckeho areálu. Diplomová práca, vedúca: Kráľová, Eva. Fakulta architektúry STU, Bratislava 2019.
- [5] KUPEC ARCHITEKTI: Komplexná štúdia - Coburgovská železná cesta Horehroním. Brezno, 2019
- [6] Dostupné z: <https://www.horehronie.sk/coburgovska-zelezna-cesta-skryty-potencial-horehronia>

The potential of extinct historic urban structures in the context of the development of the region

Ing. arch. Veronika Aschenbrierová

Ústav manažmentu STU Bratislava, Vazovova 5 Bratislava, veronika.aschen@gmail.com

Abstract

The paper deals with the Coburg Ironworks complex of the 19th century in Horehronie region, the production of which ceased at the beginning of the 20th century and is currently in decline. Based on the elaboration of the topic of the industrial heritage, the effort is to increase the local identity of the region, increase the awareness among local people about the importance and its values, and thus reduce the trend of demographic decline and increase the attractiveness of the region. The work focuses on the conservation of the preserved industrial heritage, its revitalization in relation to the environment with a characteristic landscape relief and nature, which can increase the interest of society and especially the quality of the life in the region. Appropriately chosen proposed function and attentive approach to the restoration and presentation of the several historical objects and localities of this industrial heritage, the currently overlooked area in the region along the main road can become an interesting cultural and social place strengthening the region's identity.

Key words: industry heritage – iron – regional development - Co

---

BARDKONTAKT 2020

Historická zeleň ako potenciál pre udržateľné sídla

Ing. Ing. Anna Dobrucká, PhD.

Ateliér Dobrucká s.r.o., Dolnohorská 102, 949 01 Nitra

Historická zeleň ako potenciál pre udržateľné sídla

Ing. Ing. Anna Dobrucká, PhD.

Ateliér Dobrucká s.r.o., Dolnohorská 102, 949 01 Nitra, adobrucka@gmail.com

Abstrakt

Mapovanie plôch zelene v NRSK pre Adaptačnú stratégiu NRSK odhalilo zvyšky historických parkov a záhrad, ktoré sa z pamäte krajiny i občanov postupne vytrácajú. Tieto plochy predstavujú dnes nevyužitý potenciál ako z hľadiska klimaticko-adaptačného, tak kultúrno-historického. Vo veľkej miere ide o plochy mimoriadne zaujímavé jednak pre rozvoj územia, jednak pre uchovanie jeho identity (génia loci, kultúrnej hodnoty min. na lokálnej úrovni) a tiež pre udržateľné bývanie. Avšak pri plánovaní sídiel sa na zeleň (hoci jedinečný prvok sídelnej štruktúry) často nazerá ako na "rezervnú plochu". Dôvodom sú nedostatočné prieskumy a nedostatočné poznanie tohto potenciálu. Uplatnením "Agendy 2030 pre udržateľný rozvoj" je šanca, že tieto plochy budú rehabilitované a stanú sa chránenými, využívanými, revitalizovanými a akceptovanými prvkami sídelnej štruktúry. Okrem historickým parkov a záhrad sa v krajine nachádzajú i historické krajinné štruktúry, resp. stopy komponovanej krajiny hodné povšimnutia a ochrany. Príspevok prinesie informáciu o parkoch v NRSK, o vybraných HKŠ v NRSK a predstaví príklad možného využitia jedného zo zanikajúcich parkov, ktorý predstavuje prínos v rozvoji obce.

Kľúčové slová: historické parky, klimatické zmeny, plánovanie, potenciál v rozvoji

1. Úvod

Klimatické zmeny naberajú na význame každým dňom. Značná časť odbornej verejnosti sa venuje adaptačným opatreniam, ktoré by mohli negatívne vplyvy klimatických zmien eliminovať. Významnú úlohu zohráva zadržanie vody v území a zeleň, ktorá vďaka fotosyntéze predstavuje významný prvok v adaptácii na klimatické zmeny. Nastala situácia, ktorú si najmä krajinní architekti dlhodobo želali, kedy sa zeleň stala predmetom záujmu verejnosti. Zeleň dnes riešia obce, mimovládne organizácie, regionálne i lokálne authority v dotačných schémach na národnej i európskej úrovni apod. Občas ich iniciatívy pripomínajú "Akcie Z" z minulého spoločenského zriadenia, kedy výsadby prebiehali často živelné, na dobrovoľnej báze, bez plánov, projektov, nekonceptne, neodborne, bez väzby na architektúru, urbanizmus, historické hodnoty územia, bez dostatku finančných prostriedkov a navyše aj s použitím nekvalitného materiálu. V súčasnosti sme svedkami veľmi podobných praktík, keď zeleň je riešená v duchu "ľudovej tvorivosti" bez ohľadu na vlastnícke vzťahy, historický kontext, prevádzkové vzťahy, kompozičné väzby, vhodnosť drevín do daných podmienok, avšak za masívnej podpory lokálnych lídrov. Určite nikto nechce spochybníť potrebu výsadby zelene, potrebu skvalitnenia sídelného prostredia. Avšak treba si uvedomiť, že zeleň je súčasťou urbánneho systému ako celku so všetkými jeho mestotvornými funkciami a plní nutné i očakávané funkcie v sídle, ktoré

nesúvisia len s biodiverzitou, ekologickou stabilitou, ale i s kultúrnymi prejavmi, s dizajnom, s historickým kontextom, s géniom loci daného mesta/miesta apod.. Kvalita života v sídle sa neodvíja len od množstva plôch zelene, ale tiež od kvality iných zložiek životného prostredia (ovzdušie, voda, hluk apod.), od kvality sociálnej infraštruktúry, dopravnej infraštruktúry, kultúrnej úrovne, od sociálnych podmienok, od medziľudských vzťahov, väzieb na minulosť, súčasnosť i budúcnosť. Tvorba plôch zelene je teda systematická činnosť, pri ktorej sa zeleň zodpovedne a dlhodobo **plánuje** s ohľadom na celý rad aspektov (kvalita životného prostredia, kvalita bývania, klimatické zmeny, ochrana prírody, krajiny i pôdy, funkcie územia, kvalita dizajnu najmä verejných priestranstiev, historický kontext apod.), **projektuje** špecialistami - krajinnými architektmi, **realizuje** odbornými a špecializovanými firmami, **udržiava** sa ďalšími špecialistami, ktorí využívajú špecifické biotechnické a arboristické postupy, obnovuje sa v súlade so spoločenskými cieľmi, potrebami a s ohľadom na udržateľnosť života nasledujúcich generácií. Historické parky, záhrady, aleje a iné plochy zelene, ktoré sú prejavom ľudskej tvorivosti a zručnosti sú dnes často na okraji záujmu chaotických a nátlakových aktivít podporujúcich rýchle výsadby bez koncepcie, bez dôsledných analýz územia a bez poznania súvislostí a nevyužitého potenciálu v danom území. Tento príspevok chce poukázať na príklade Nitrianskeho samosprávneho kraja, ako sa dá upozorniť na jestvujúci potenciál v podobe historických parkov a tento využiť pre život a jeho kvalitu.

2. Stav poznania.

20. storočie prináša nové filozofické prístupy k tvorbe miest i krajiny, ktoré sa premietajú do rôznych európskych smerníc, medzinárodných dokumentov, Chárt i Dohovorov a v konečnom dôsledku i do národnej legislatívy a technických noriem. Ako príklad môžeme uviesť napr. - Athénsku chartu z roku 1933 pojednávajúcu o funkčnom meste, - Torremolinskú chartu (Európska charta regionálneho a priestorového plánovania, 1983) podpísanú Európskymi ministrami zodpovednými za územné plánovanie, - Washingtonskú chartu na záchranu historických miest, ktorá bola prijatá na VII. medzinárodnom zhromaždení ICOMOC v roku 1987 apod. V roku 2007 bola prijatá Sofijská deklarácia, o ktorej sa hovorí málo. Avšak práve táto deklarácia riešila tému "Zeľň ako kľúč k rozvoju miest". Účastníci konferencie sa obracajú k autoritám miest, k vládám jednotlivých krajín a tiež k Európskej komisii, zdôrazňujúc význam krajiny a zelene v urbánnom prostredí z hľadiska ekostabilizujúceho, environmentálneho, ale tiež z hľadiska kultúrno-spoločenského. Sofijská deklarácia vyzýva *autority miest*: vyvinúť, prijať, zverejniť a monitorovať komplexnú stratégiu rozvoja zelene v meste a začleniť túto stratégiu ako kľúčový element do plánovania priestoru a rozvoja mesta, ďalej zahrnúť implementovať "zelenú stratégiu" prostredníctvom samostatných útvarov; povzbudzovať verejnosť, aby sa starala o prostredie; vyvinúť lokálne štandardy kvality, kvantity a dostupnosti plôch, aby mohli rôzne skupiny profitovať zo zelene; zabezpečiť finančnú a personálnu podporu pre útvary zodpovedné za rozvoj a manažovanie zelene, podporiť plánovanie, tvorbu a údržbu v súlade s lokálnymi potrebami a podmienkami (klímou, prírodou, sociálnou sférou, ekonomikou); spolupracovať so susediacimi mestami a regiónmi na systéme zelene; vytvoriť a rozvíjať príslušné siete s inými mestami európskymi na výmenu skúseností a formulovanie spoločnej politiky; investovať do skúseností a profitovať zo vzdelávania a skúseností. Po 30. rokoch od Summitu v Riu v roku 1992 sa oživuje koncept udržateľnosti v **Agende 2030 pre udržateľný rozvoj**, prijatej OSN v roku 2015. Je to súbor 17-tich priorít pre zabezpečenie udržateľného rozvoja planéty. Cieľom č. 11 sú udržateľné mestá (v skratke to znamená "premeniť mestá na inkluzívne, bezpečné, odolné a trvalo udržateľné sídla), cieľom č. 13 je ochrana klímy (v skratke to znamená urýchlené prijatie opatrení, ktoré zabránia/obmedzia klimatické zmeny a ich negatívne dôsledky). Súčasťou Koncepcie mestského rozvoja do roku 2030 je "udržateľný urbanizmus", čo znamená začlenenie zelenej infraštruktúry, ochrany prírody i šetrenie zdrojov do procesu plánovania. Udržateľné mestá stoja na troch "pilíeroch procesnosti": "plánovací proces"

(vrátane zelene), "ochranársky proces (udržanie zelene)" a "rozhodovací proces" (prijatie opatrení na podporu zelene). Plánovaním sa stanovuje využitie potenciálu územia so striedmym zhodnocovaním prírodného kapitálu. Ochránársky proces zase určuje limity územia. Vďaka pamiatkovej ochrane sa pre nasledujúce generácie udržiava prírodné i kultúrne dedičstvo vytvorené našimi predkami, vďaka ochrane prírody a krajiny sa chránia najcennejšie časti prírody, udržiava sa pôvodný genofond, krajinný ráz i kvalita ŽP. Problémom je, že pre tvorbu či aktualizáciu územných plánov sa spracovávajú MUSESy (Miestne územné systémy ekologickej stability) či KEPy (Krajinnno-ekologické plány), ktoré preferujú ekologické aspekty, a kultúrne prvky v týchto dokumentoch absentujú. Avšak GZ (Generely zelene) alebo iné dokumenty (overovacie krajinnno-urbanistické štúdie) na zistenie kvality a potenciálu urbánnej zelene nie sú zvyčajne spracované. GZ sa venujú všetkým kategóriám zelene, pričom stanovujú aj ich kultúrno-historickú hodnotu a potenciálny význam. GZ navyše stanovuje i cieľovú hodnotu územia, čiže prináša návrhy na ochranu i dobudovanie zelenej infraštruktúry napr. i vo forme regulatívov. GZ sa zaoberá i hitorickou zeleňou.

Pre zmysluplný rozvoj územia je potrebné okrem iného spracovať územnoplánovacie podklady, v ktorých je zmapovaná, zhodnotená a navrhnutá zelená infraštruktúra s dôrazom na historické plochy zelene, pretože tie často nie sú v územných plánoch docenené, najmä ak tieto plochy nie sú chránené. Pamiatkovo nechránené plochy (aspoň na lokálnej úrovni) sú často pokladané za "rezervné plochy" pre rozvoj sídla (tlak developerov na výstavbu v "zeleni"), alebo sú prebudované na "obecné parky", kedy ich zmena nie je konzultovaná s odborníkmi a ich kultúrno-historická hodnota sa stráca. Práve historické parky sú však nesmierne dôležité objekty, a to ako z hľadiska identity sídla (kontext na historické udalosti, na historické objekty apod.), tak i z hľadiska adaptačných opatrení na klimatické zmeny (čím starší a väčší strom, tým sú jeho vplyvy v boji s klimatickými zmenami účinnejšie, napr. tienenie, ochladzovanie, podpora biodiverzity apod.). Pre rozbor územia využívame vlastný metodický postup, pretože so zánikom URBIONu v roku 2014 zanikla i metodologická a koordinačná organizácia (na rozdiel od ČR, kde Inštitút plánovania a rozvoja je i v súčasnosti funkčný). Takýto špecifický územnoplánovací podklad sme riešili napr. pre Nitriansky samosprávny kraj, pre mestá Trnava, Košice, Kolárovo, ai.) Tieto dokumenty v daných mestách samosprávy dokázali využiť v prospech kvality zelene, ŽP i kvality života.

Závažné témy urbánneho prostredia, akou je zelená infraštruktúra, je potrebné riešiť v troch úrovniach - z hľadiska prírodného systému (biodiverzita, biotopy a ekosystémy), z hľadiska urbánneho systému (urbánne prostredie sídiel - to je predmetom tohto diela) a z hľadiska spoločnosti (vzťah ľudí k zeleni i ku prírodnému i kultúrnemu dedičstvu). Nitriansky samosprávny kraj mal záujem poznať adaptačný potenciál na klimatické zmeny, ktorý by bolo možné využiť v plánovacom procese a pri tvorbe územného plánu VUC, pričom dôraz bol kladený na parky, pretože parky (plochy zelene s výmerou nad 0,5 ha parkovo upravené) sú jadrom zelenej infraštruktúry a historické parky tvoria prirodzene najväčšiu hmotu zelene, keďže sú v nich staré, vzrastlé stromy. Keďže parky plnia priority mestotvornú a rekreačnú funkciu pre obyvateľov mesta, pokladáme ich za jadrá systému zelene (nie za biocentrá), pretože park je miestom koncentrácie ľudí hľadajúcich oddych, rekreáciu ale i spoločnosť v "upravenej" zeleni.

3. Jadro príspevku.

V rámci diela sme riešili celý Nitriansky kraj. V NRSK sa nachádza 7 okresov, 354 obcí, 451 katastrálnych území a v roku 2017 to bolo 680 779 obyvateľov. Rozloha riešeného územia je 634 373 ha, z toho zastavané územie má výmeru spolu 43 587 ha, to je 6,9% administratívneho územia NSK. Hustota obyvateľov je 15,6 obyvateľov na 1 ha.

V rámci metodiky mali byť realizované 2 etapy hodnotenia parkov. Prvá etapa bola zrealizovaná v roku 2018, tá sa sústredila na pasport parkov (vrátane mapového priemetu) a zber dát o parkoch s definovaním ich základných charakteristík (lokalizácia, výmera, obdobie vzniku, prístupnosť, vybavenosť, funkcia parku, spôsob ochrany a formu vlastníctva). Každá plocha zelene bola posúdená podľa historických máp z I., II., a III. vojenského mapovania, prípadne z máp pôvodného katastrálneho operátu a týmto spôsobom bol zisťovaný historický kontext plochy. Sledovalo sa tým obdobie založenia daného parku, čiže hodnotenie je viazané na obdobie vzniku, v ktorých sa daná plocha zelene začala formovať. Čím je park starší, tým sme pokladali jeho kultúrno-historickú hodnotu za väčšiu, čo sme pokladali za dôvod na ochranu pred zástavbou.

Výsledky získané v rámci diela:

Parkové plochy v súčasnosti spolu zaberajú výmeru 1117,41 ha. Postupne v jednotlivých obdobiach vývoja obcí dochádzalo k nárastu parkových plôch, od 2. vojenského mapovania po súčasnosť takmer desaťnásobne. Do súčasných plôch sú započítané všetky plochy zelene s výmerou nad 0,5 ha, čiže nie len historické parky. Treba konštatovať, že parky neboli stabilným prvom v sídelnej štruktúre a dochádzalo podľa potreby k ich budovaniu, či odstraňovaniu. Súčasný stav v rámci NSK dokumentuje nasledujúca tabuľka:

Lokalita	počet	%
všetky sledované plochy zelene nad 0,5 ha	563	100
<i>z toho historické parky</i>	248	44%
<i>Z toho ale parky zaniknuté</i>	27	11% z parkov
<i>Historické parky - aktuálny stav</i>	221	39%
<i>ostatné plochy zelene</i>	315	56 %

Tab.1: tabuľka dokumentuje všetky zistené plochy zelene s potenciálom byť parkom a definuje zistené historické parky súčasné i zaniknuté.

Obce s parkom	počet	v %
obce spolu	354	100
obce bez parkov	216	61 %
obce s parkom		39 %

Tab.2: až 61% obcí nemá park. Parkom rozumieme komponované plochy s výmerou nad 0,5 ha. Mnohé obce "bez parku" majú drobné parkovo upravené plochy, tie však nenapĺňajú definíciu parku.

Funkčné využitie parkov	Počet	%
parky spolu	221	100
<i>Z toho arborétum</i>	2	1
<i>botanická záhrada</i>	1	0
<i>lesopark</i>	3	1
<i>centrálny park</i>	26	12
<i>historický park</i>	108	49
<i>kultúrny park</i>	2	1
<i>mestský park</i>	19	9
<i>obecný park</i>	28	13
<i>detský park</i>	3	1
<i>pamätný park</i>	11	5
<i>park pri kostole</i>	2	1
<i>park pri MŠ</i>	3	1
<i>park na námestí</i>	6	3
<i>prírodný park s vodným prvkom</i>	2	1
<i>športový park</i>	1	0
<i>historická záhrada</i>	4	2
spolu:	221	100
<i>z toho verejné parky</i>	114	52
<i>súkromné</i>	33	15

Tab.3: tabuľka dokumentuje ufnčné využitie historických parkov (221).

Historické parky - sem sme zaradili parkové plochy, ktoré majú historický kontext, nachádzajú sa v nich historické objekty (kaštieľ, kúria - s rôznou funkciou.), prípadne historické stromy a u mnohých sú ešte badateľné stopy slohu, v ktorom boli vytvorené (napr. vo väzbe na kaštieľ). Len časť z týchto parkov je pamiatkovo chránená. Práve tieto plochy tvoria istý potenciál pri obnove prírodného a kultúrneho dedičstva.

Z hľadiska adaptačných opatrení majú význam najmä väčšie parky. Parky pod 2 ha nemajú z hľadiska adaptačného vplyvu na klimatické zmeny praktický význam (je to skôr lokálny význam v istých momentoch, nie však na zlepšenie mikroklimy sídla), čiže ich vplyv na lokálnu mikroklimu je zanedbateľný. Až parky nad 2 ha majú pre udržanie kvality životného prostredia istý adaptačný vplyv.

Parkové plochy podľa výmery	Počet	V %
Parky spolu:	221	100
Parky 0,5-2 ha	119	54
Parky nad 2 ha	102	46

Tab.4: tabuľka uvádza rozdelenie parkov podľa výmery (veľkosti). Väčšie parky majú väčší význam.

Význam parkov v sídelnej štruktúre	výmera parku	počet	%
lokálne	0,5-2 ha	119	54
obvodové/obecné	2-5 ha	57	26
mestského významu	5-10 ha	27	12
regionálneho významu	10-20 ha	12	5
nad regionálneho významu	nad 20 ja	6	3
Spolu:		221	100

Tab.5: tabuľka uvádza typy parkov z hľadiska ich významu v sídelnej štruktúre. hovoríme stále len o historických parkoch v celkovom počte 221 v NRSK.

Ochrana parkov z hľadiska Zákona o ochrane prírody a krajiny svedčí o prítomnosti historických stromov (Hájna Nová Ves, apod.), čo zvyšuje adaptačnú hodnotu parku. Ochrana parku z hľadiska Zákona o pamiatkovej starostlivosti svedčí o kultúrnom a historickom význame parku. Tu však nie je možné robiť zásahy do parku bez spolupráce s Pamiatkovým úradom. Preto i adaptačné opatrenia v týchto parkoch je potrebné konzultovať a hlavne zásahy v parkoch robiť historicky pravdivo a v súlade so Zámerom pamiatkovej ochrany. Chránené historické parky predstávajú i prírodné a kultúrne dedičstvo a majú tak väčší význam pre rozvoj obcí a ich ochrana a udržanie sú dôležitým momentom.

Spôsob ochrany parkov a chránených areálov	Počet	%
Všetky parky spolu:	221	100
Ochrana podľa Zákona o OPaK	31	14
Ochrana podľa Zákona o PS	61	28
Dvojitá ochrana (OPaK a PS)	19	9
Nechránené	129	58

Tab.6: tabuľka dokumentuje ochranu súčasných parkov na území NSK.

Až 58% parkov nepodlieha žiadnej ochrane. Je tu vážne riziko, že tieto parky budú rýchlo zastavané či prebudované bez možnosti využitia ich potenciálu v rozvoji obcí či v adaptačnej stratégii obcí. Je potrebné upriamiť pozornosť na parky nechránené, pretože s tými môže obec nakladať prioritne a prakticky svojvoľne (najmä ak sú parcely vo vlastníctve obce), podľa vlastného uváženia. Východiskom by bolo, ak by tieto parky boli podrobne zhodnotené a popísané a navrhnutá ich ochrana aspoň na lokálnej úrovni. Pri obnove, adaptácii, rekonštrukcii či revitalizácii je žiaduca spolupráca s autorizovanými krajinnými architektmi. Vzhľadom na klimatické zmeny by mali byť všetky parky s výmerou nad 2 ha chránené min. na lokálnej úrovni a dobudované (spolu 126 parkov).

Autori diela ďalej definovali najvýznamnejšie parky v kraji (na základe priradenia indexu vážnosti - za veľkosť nad 2 ha, za dobu založenia, za kvalitu porastov, za vybavenosť). Poradie na prvých miestach bolo nasledovné: 1- Vieska nad Žitavou, 2- Tesárske Mlyňany, 3- Palárikovo, 4- Čičov, 5- Hájna Nová Ves. Autori zároveň v diele predložili i návrhy na ochranu, využitie v adaptačnej stratégii i návrh opatrení na udržanie kultúrnych hodnôt parkov. V rámci diela boli riešené dva parky: Hájna Nová Ves (súkromný park) a Dolný Pial (obecný park). Pre obidva parky boli spracované štúdie. Obidva parky sú mimoriadne zaujímavé. Hájna Nová Ves preto, že v parku je renesančný kaštieľ, park bol zrejme intenzívne prepojený s krajinou a tiež je zaujímavá jeho lokalizácia. Park v Dolnom Piali je síce značne deštruovaný, avšak má potenciál stať sa "spádovým" rekreačným centrom (čiže môže poskytnúť rekreáciu i obyvateľom okolitých obcí). Tento projekt by mal pokračovať 2. etapou, aby sa parky postupne popisali a navrhli sa zásady ich obnovy.

Obr.1: Návrh riešenia - vizualizácie parku a kaštieľa v hájnej Novej Vsi (vizualizácie: ing. Dominik Černík)

Obr.2: Návrh riešenia zážitkového obecného parku v Dolnom Piali (vizualizácie: ing. Dominik Černík)

4. Záver

Predstavené dielo je v súčasnosti využívané ako územnoplánovací podklad pri riešení UPD-VUC. Vysoký podiel historických parkov v NRSK (58%) nepodliehajú ochrane prostredníctvom legislatívy či vďaka VZN na úrovni obce. Historické parky, ktoré nie sú chránené, sú ohrozené investormi, ale aj neodbornými zásahmi rôznymi aktérmi. Týmto príspevkom sme chceli poukázať na fakt, že kraje by potrebovali takúto analýzu parkov aj s definovaním ich kvality a s návrhom na využitie. Štúdiu je možné využiť ako v rozvoji územia, tak i v adaptačnej stratégii kraja a obcí, ďalej pri tvorbe územného plánu a tiež pri tvorbe stratégie na ochranu prírodného a kultúrneho dedičstva. NRSK je v tomto prístupe príkladom i pre ďalšie VUC.

Bibliografia

[1] Ateliér Dobrucká s.r.o.: "Strategické dokumenty v oblasti životného prostredia - parky ako adaptačný potenciál na klimatické zmeny". Krajinárska štúdia - územnoplánovací podklad pre NRSK, 2018.

Historic greenery as a potential for sustainable settlements

Ing. Anna Dobrucká, PhD.

Ateliér Dobrucká s.r.o., Dolnohorská 102, 949 01 Nitra, adobrucka@gmail.com

When mapping green areas for the Adaptation strategy of Nitra self-governing region, we discovered residual historical areas of parks and gardens. Even though they tend to fade away from memory of the country and its inhabitants, they represent significant potential through in terms of adaptation on climate changes as well as in reflecting history and culture. The areas can be used for urban development, strengthened identity (genius loci and cultural value at local level), and sustainable living. In urban structures, unfortunately, greenery is too often perceived as "reserved areas" for the future building development. The reason is hidden mainly in not-knowing the potential of its alternative use. When applying "Agenda 2030 for sustainable development", green areas might become the protected, revitalised, used, accepted, and value adding aspects of urban structures. They may be composed of historic parks and gardens as well as of less known historic landscape structures, the mementos of composed landscape, history, and culture that are worth remembering. This text provides information about the selected parks and historic landscape structures in Nitra self-governing region. It shows an example of how one vanishing park could be revitalised to bring higher value for municipal development.

Key words: historic parks, climate changes, planning, potential of development

BARDKONTAKT 2020

Aktéři ochrany památek - příklad současné praxe

Ing. arch. Blažena Hubáčková, PhD.

Ing. arch. Petr Hubáček, PhD.

VUT v Brně, Fakulta stavební, Veverří 95, 602 00 Brno, Česká republika

Aktéři ochrany památek - příklad současné praxe

Ing. arch. Blažena HUBÁČKOVÁ, PhD.

Ing. arch. Petr HUBÁČEK, PhD.

VUT v Brně, Fakulta stavební, Veveří 95, 602 00 Brno, Česká republika,
e-mail: hubackova.blazena@fce.vutbr.cz, hubacekparch@seznam.cz

Abstrakt

Příspěvek reflektuje současnou praxi v nazírání na ochranu památky meziválečné moderní architektury Brna – konkrétně na příkladu, kdy developer získal na lukrativním místě menší část autorského dvojdomu architekta Bohuslava Fuchse. Větší část dvojdomu je evidovanou kulturní památkou „Fuchsova vila“, menší část památkovou ochranu nemá. A právě tuto menší část dvojdomu v památkovém prostředí Fuchsovy vily nový vlastník hodlá zcela změnit a necitlivě přestavět na bytový dům.

Článek uvádí nekonzistentní postoj aktérů - odborné složky, výkonného orgánu památkové péče a dotčených orgánů státní správy. Dotýká se rovněž vztahu státní správy a samosprávy v procesu povolování staveb v územích s kulturně historickými hodnotami.

Klíčová slova : architekt Bohuslav Fuchs, památka, kulturní dědictví minulosti, památková ochrana, veřejný zájem.

1. Úvod

Československý funkcionalismus je spolu s uměním doby Karla IV. a českým barokem obecně považován za nejvýraznější období umělecké konjunktury ve středoevropském kontextu. V raném období mladého československého státu mezi dvěma světovými válkami se dostala umělecká tvorba a zejména stavební kultura, posouvající hmotné - vystavěné životní prostředí do popředí evropského dění a vývoje.

Architekt Bohuslav Fuchs je jednou z nejvýznamnějších architektonických osobností československé funkcionalistické moderny. Jeho dílu je právem prokazováno náležité uznání a od 60. let 20. století získala řada jeho realizací status kulturní památky. Bohuslav Fuchs spolu s dalšími prvorepublikovými architekty na poli architektury a urbanismu výrazně napomohl formovat tvář města Brna a to takovým způsobem, že se v odborných kruzích hovoří o fenomenu „brněnského funkcionalismu“, v jehož zásadách nacházejí architekti inspiraci dodnes.

2. Osobnost architekta Bohuslava Fuchse

Bohuslav Fuchs se narodil 24. března 1895 ve Všechovicích u Přerova. V Brně 1923–1929 působil jako architekt Stavebního úřadu města Brna, od roku 1929 měl vlastní projekční ateliér v nově postavené vlastní vile na Hvězdárenské ulici 2 v Brně – Žabovřeskách. V letech 1947–1958 byl profesorem stavby měst a plánování na Benešově technice (VUT) v Brně, v letech 1948–1949 zastával funkci děkana

odboru architektury a pozemního stavitelství, v obdobích 1951–1952 a 1955–1958 byl děkanem fakulty architektury a pozemního stavitelství VUT v Brně.

Bohuslav Fuchs zastával během svého života řadu funkcí v mezinárodních sdruženích v oblasti architektury a umění: byl stálým delegátem na Mezinárodních kongresech moderní architektury (CIAM), členem Mezinárodního výboru pro řešení problémů současné architektury (CIRPAC), čestným předsedou Mezinárodní federace pro bydlení, stavbu měst a prostorové plánování (IFHTP) v Haagu a členem Královského institutu britských architektů (RIBA).

Fuchs se angažoval i v řadě domácích spolků. Působil ve Skupině výtvarných umělců, Spolku výtvarných umělců Mánes a také v redakcích několika časopisů – v architektonické sekci *Levé fronty* a v Bloku výtvarných umělců země Moravskoslezské. Fuchsova tvorba i jeho činnost na poli teoretickém byla již za jeho života několikrát oceněna. Roku 1940 byl Bohuslav Fuchs zvolen řádným členem Akademie věd. Roku 1966 mu byl udělen titul zasloužilého umělce za celoživotní činnost v oboru architektury a v oblasti teorie a pedagogické práce, a o dva roky později se stal národním umělcem. V roce 1969 získal ve Vídni prestižní mezinárodní Cenu Gottfrieda von Herdera. [1]

Jako jediný z československých architektů je citován v bibli stavitelství - v knize *Bauentwurfslehre* od Neuferta a o Bohuslavu Fuchsovi Jan Sapák [2] řekl, že to je tak význačný architekt, že se do dnešních dnů o něm učí na rakouských a německých vysokých školách. Bohuslav Fuchs, architekt výjimečné invence a proslulosti, přesahující středoevropský prostor, žil a tvořil v závěru svého života v Brně - Žabovřeskách v části svého autorského dvojdomu s adresou Tůmova 1.

Zemřel 18. září 1972. Čestný náhrobek (skup. 25 e, hrob č. 53) na Ústředním hřbitově v Brně je dílem jeho syna Ing. arch. Kamila Fuchse, posmrtný odlitek umělcovy ruky provedl sochař Jiří Marek.

2.1 Dvojům – dvojvila v Brně - Žabovřeskách

Bohuslav Fuchs vyprojektoval a realizoval vlastní vilu s ateliérem na ulici Hvězdárenská 2 a to na koncové parcele ve styku ulic Hvězdárenská a Tůmova. V roce 1928 se do ní nastěhoval a mimo jiné začal pracovat na projektu rodinného domu pro Emilii Wallischovou ve formě přístavby své vlastní vily. Oproti uspořádání vlastní vily, které je ovlivněno „loosovským raumplanem“ s elegantní corbusierovskou formou, přístavba s adresou Tůmova 1 zachovává poměrně konzervativní prostorové uspořádání s jasně oddělenými podlažími.

Fuchs v ní ale opakoval signifikantní prvek, použitý poprvé u své vlastní vily – totiž kruhové vřetenové schodiště, které zakomponoval do uzavřeného půdorysu své vily. U přístavby Tůmova 1 naopak nechal vyniknout oblý rizalit vřetenového schodiště jako výrazný vertikální prvek, vybíhající ze západního vstupního průčelí.

Zde je na místě připomenout, že střízlivější a hmotově menší část dvojvily (Tůmova 1) od počátku začala užívat rodina Fuchsovy manželky Drahomíry Střelcové. Později došlo z praktických důvodů k provoznímu propojení obou částí dvojvily v úrovni 1. podzemí a úrovni galerie vlastní vily a to v době, kdy Fuchs potřeboval rozšířit plochu pro vlastní projektovou činnost. Z tohoto pohledu je Fuchsovův autorský dvojům **nedělitelný celek**, užívaný architektem a jeho rodinou téměř 43 let – od roku 1928 do smrti autora v září 1972. Dvojům je těsně spjat s životním příběhem a tvorbou významné osobnosti československé architektury s neobyčejným tvůrčím rozmachem, jakou Bohuslav Fuchs bezesporu byl.

Pokud dosud platný památkový zákon (zákon č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči) stanoví v paragrafu 2, že „*památkou jsou nemovitě věci (ev. i soubory), které jsou dokladem historického vývoje společnosti, ... projevem tvůrčích schopností člověka, ... mají hodnotu historickou a uměleckou*

s přímým vztahem k významným osobnostem...“, pak je celý autorský dvojdom Bohuslava Fuchse v Brně – Žabovřeskách vážným kandidátem na zápis do seznamu nemovitých kulturních památek České republiky, zejména, když další odstavec paragrafu 2 památkového zákona stanoví, že „...*Za kulturní památku lze prohlásit soubor věcí nebo staveb, i když některé z nich nevykazují znaky kulturní památky...“*. [3]

Skutečnost je totiž taková, že status kulturní památky má pouze větší část dvojdomu, známá jako „Fuchsova vila“ z let 1927 – 1928, uvedená v Brněnském architektonickém manuálu pod kódem C 216, rejst. č. ÚSKP 31398/7-121, kat. č. 1000142910, chráněná od 3. 5. 1958. Menší část, vyprojektovaná původně pro Emilii Wallischovou (1928 – 1929) paradoxně nemovitou kulturní památkou není.

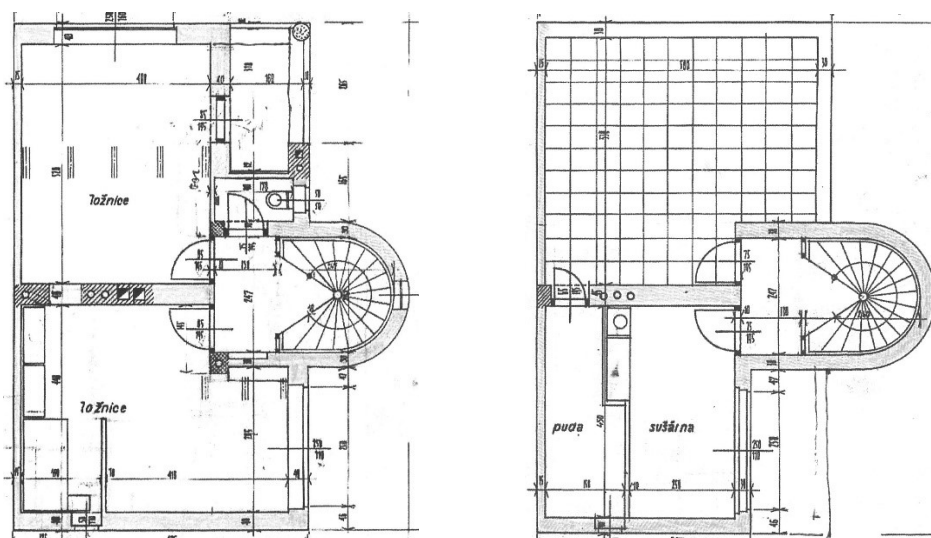
Obr. 1: Fuchsova dvojvila na nároží ulic Hvězdárenská a Tůmova v Brně – Žabovřeskách, pohled od severu. Vlevo památkově chráněná větší část - vlastní vila Bohuslava Fuchse Hvězdárenská 2, vpravo původně vila pro Emilii Wallischovou, Tůmova 1. Menší část dvojvily absurdně není kulturní památkou.

Obr. 2 : Pohled od západu na vstupní průčelí z ulice Tůmova s výrazným oblým rizalitem vřetenového schodiště.

2.2 Osud autorského díla Bohuslava Fuchse - RD Tůmova 1 v Brně

Menší část dvojdomu s adresou Tůmova 1 byla potomky rodiny Střelcových užívána do zhruba poloviny druhé dekády 20. století. Dům je dochován v poměrně autentické podobě s reverzibilními zásahy a pozdějšími změnami v exteriéru i interiéru, když některé z nich byly provedeny již za autorova života. Noví vlastníci přišli s podnikatelským záměrem přestavby tohoto původně rodinného domu na dům bytový se čtyřmi byty.

Spojené územní a stavební řízení probíhá od prosince 2018, v roce 2020 vydal prvoinstanční stavební úřad Městské části Brno – Žabovřesky po ukončeném spojeném územním a stavebním řízení rozhodnutí, kterým souhlasí se záměrem „rekonstrukce“, což je v tomto případě ve skutečnosti totální přestavba Fuchsova autorského díla, navazujícího na evidovanou nemovitou kulturní památku ČR.

Obr. 3 : Menší část Fuchsovy dvojvily (původně vila pro Emilii Wallischovou).
Půdorys typického podlaží a střešní podlaží s terasou.

3. Aktéři v procesu ochrany kulturního dědictví

Na našem konkrétním příkladu tzv. „Rekonstrukce bytového domu Tůmova 1, Brno“, což je po pravdě a ve skutečnosti totální přestavba rodinného domu (autor architekt Bohuslav Fuchs) na dům bytový, můžeme stručně ilustrovat přístup jednotlivých participantů povolovacího procesu ve správním řízení.

Prvoinstanční stavební úřad: Přijal stavebníkem předloženou kontroverzní dokumentaci na přestavbu části Fuchsovy dvojvily a zahájil společné územní a stavební řízení (dokumentace po formální stránce odpovídala příslušné vyhlášce včetně dokladové části), posléze nařídil jednání na místě. Účastníci řízení podali námítky, včetně samosprávy v zastoupení advokátní kanceláře. Přesto stavební úřad v roce 2020 vydal rozhodnutí, ve kterém schválil záměr stavebníka (de facto developera). Dokladována jsou „závazná stanoviska“ dotčených orgánů státní správy.

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Brně jako odborná instituce státní památkové péče, podala návrh na Ministerstvo kultury k prohlášení menší části Fuchsovy dvojvily s adresou Tůmova 1 za kulturní památku. Návrh byl patřičně fundovaně zdůvodněn a doplněn obrazovými přílohami.

Odbor památkové péče Magistrátu města Brna (OPP MMB) je výkonným orgánem státní památkové péče s kompetencí vydávat závazná stanoviska. OPP MMB záměr stavebníka schválil a ve vyjádření na dotaz MK ČR památkovou ochranu objektu nedoporučil. Ve zdůvodnění názoru OPP MMB, který má usměrnovat péči o kulturní památky, zajišťované městem Brnem, najdeme i taková vyjádření, jako jsou například (cit.:) „*...stavba buď památkou je, nebo není*“ (konec citátu), anebo (cit.:) „*...OPP není oprávněn si při vydávání závazného stanoviska učinit předběžný názor o tom, zda budova má či nemá kulturně historické hodnoty, které by bylo vhodné zachovat. Budova buď památkou je, nebo není*“ (konec citátu).

Z toho lze dovodit, že OPP MMB vydává závazné stanovisko k věci jen na základě nahlédnutí do Ústředního seznamu kulturních památek, aniž se zajímá podrobněji o to, jestli objekt, který v seznamu není uveden, má či nemá nějaké specifické znaky, vlastnosti či dokonce kulturně historické hodnoty. Pak by ovšem při takovém zúženém a zjednodušujícím pohledu na posuzovaný

předmět zájmu památkové péče mohla konstruovat závazná stanoviska i osoba bez příslušné odborné kvalifikace.

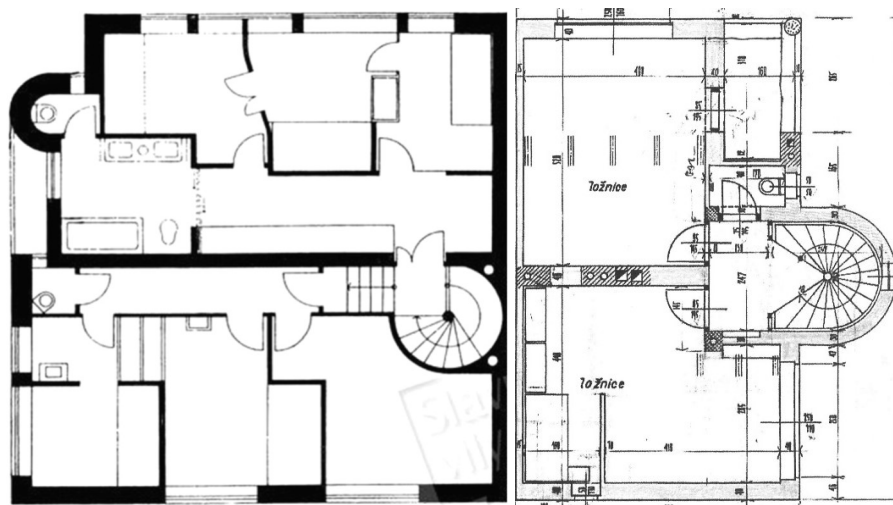
Odbor kultury a památkové péče Jihomoravského kraje posoudil přestavbu části Fuchsovy dvojvily rovněž jako přípustnou, na dotaz MK ČR památkovou ochranu nedoporučil.

Obr. 4: Fuchsova vila, zahradní průčelí **Obr. 5:** Ing. arch. Bohuslav Fuchs **Obr. 6:** Památník Bohuslava Fuchse

Památník [obr.6] v podobě stély s nápisem „**Bohuslavu Fuchsovi (1895 – 1972), hlavnímu tvůrci moderní brněnské architektury město Brno, 1995**“ stojí na nároží ulic Lipová a Neumannova. V září roku 2016 město Brno „pokřtilo“ jednu z dvaceti nových tramvají 13T jménem „BOHUSLAV FUCHS“. Forma takového způsobu uctění památky slavného architekta, který se velkou měrou zasadil o proměnu Brna v město s duchem meziválečné avantgardy, je jednou z možností. Město Brno by však mělo napřít veškeré úsilí, aby na vybraných územích a lokalitách, které to naléhavě potřebují, byl vyhlášen režim „památkové zóny“. To by mohlo napomoci městu ochránit zbývající cenné stavby s kulturně historickou hodnotou.

V tomto ohledu je na tom Brno ze všech větších měst v ČR nejhůře. Jinak se může stát, že Brno o své signifikantní prvorepublikové stavby, spoluutvářející image města a které jsou cílem zájmu veřejnosti, odborníků i turistů, rychle a nevratně přijde. Povolení totální přestavby menší části Fuchsovy dvojvily na bytový dům v památkovém prostředí zapsané kulturní památky „Fuchsova vila“ Hvězdárenská 2 je varujícím příkladem nezájmu orgánů státní správy o zachování dokladu stavební kultury meziválečného rozvoje Brna. Důsledkem toho je jak ohrožení zapsané kulturní památky, tak i dehonestace odkazu a díla architekta evropské proslulosti.

Obr. 7: Půdorys 2.NP dvojvily – autor architekt Bohuslava Fuchs. Kulturní památka „Fuchsova vila“ (Hvězdárenská 2, 1928) zaujímá 60% půdorysu a objemu, 40% zaujímá původně vila pro Emilii Wallischovou (Tůmova 1, 1929), užívaná rodiči manželky architekta Drahomíry Štřelcové. Obě části tvoří organický jednotný celek, který dominuje v nárožní poloze styku ulic Hvězdárenská a Tůmova. Je umístěn v pohledové ose příjezdní místní komunikace do svébytného obytného souboru s charakterem zahradního města z prvorepublikového období rozvoje města Brna. Souborem vede naučná poznávací stezka „Brněnského architektonického manuálu“ (BAM) a zájemci o moderní výstavbu z 30. let 20. století zde mohou poznat realizace i dalších architektů a stavitelů z období brněnského funkcionalismu. Jsou to kromě Bohuslava Fuchse i Josef Kranz, Jaroslav Grunt, Václav Dvořák, Alois Kuba a Vilém Kuba. Jejich stavby jsou svědky úrovně architektury a stavební kultury mezi dvěma světovými válkami, prezentované „Výstavou soudobé kultury v Brně 1928“.

Na obrázku 7 je vlevo památkově chráněná větší část dvojvily s charakterem rodinného bydlení, vpravo menší část, která **památkou není a má být současnými vlastníky totálně přestavěna na bytový dům** se čtyřmi byty. Střední nosná zeď má být vybourána a nahrazena dvěma řadami pilířů s průvlaky ve vzdálenosti šířky dnešního vřetenového schodiště, které má být rovněž zrušeno. Nové schodiště by mělo být zřízeno po vybourání stropu v pravé dolní části půdorysu. Má být snížena úroveň vstupního podlaží, zastavěny terasy, k obloukovému rizalitu připojeny balkony a na velké části dnešní zahrady by měla parkovat čtyři auta. Záměr ohrožuje větší část dvojdomu - zapsanou kulturní památku „Fuchsova vila“, zejména hloubením nových snížených základových konstrukcí menší části dvojdomu u styku s památkově chráněnou vilou.

4. Závěr

Uvedený konkrétní příklad ze soudobé praxe je snad ojedinělý a rozhodně by neměl patřit k modelovým příkladům přístupu orgánů státní správy ke kulturnímu dědictví minulosti. Tím, že prvoinstanční stavební úřad v roce 2020 povolil totální přestavbu menší části Fuchsovy dvojvily ve smyslu privátního podnikatelského záměru, **utrpěl značnou újmu veřejný zájem** na zachování integrity Fuchsova autorského díla.

Případem se budou zabývat odvolací orgány a Národní památkový ústav – územní odborné pracoviště v Brně podává znovu návrh k Ministerstvu kultury ČR na zahájení řízení o zapsání celé Fuchsovy dvojvily do seznamu nemovitých kulturních památek....

Bibliografie

- [1] Brněnský architektonický manuál (BAM), Dům umění města Brna, Brno, 23. 8. 2018, 368 s., ISBN 978-80-7009-1
- [2] SAPÁK, Jan: architekt, teoretik architektury, publicista, vysokoškolský učitel / reportáž Český rozhlas
- [3] Zákon č. 20/1987 Sb ze dne 30. března 1987 o státní památkové péči, včetně pozdějších změn

Partakers of monuments preservation

Ing. arch. Blažena Hubáčková, PhD.

Ing. arch. Petr Hubáček, PhD.

Brno University of Technology, Faculty of Civil Engineering, Veveří 95, 602 00 Brno, Czech Republic,
e-mail: hubackova.b@fce.vutbr.cz, hubacekparch@seznam.cz

Abstract

This paper focus on problems with structural memories preservation, especially from the period between two world wars in Brno city. So named „Brno Functionalism“ became even technical term. The article presents concrete example /double-house/ designed from eminent architect Bohuslav Fuchs (1895 – 1972) in Brno – Žabovřesky quarter. The bigger part of this „double-house“ is registered cultural memory. But to surprise the smaller part is not a monument and so should be totally rebuild and be converted to residential house with four flats, according the developer’s purpose. The paper point to inconsistent praxis of national management authorities, self-government and other players on the field of memorial protection. Against the public interest on integrity preservation of architect’s Fuchs work, unfortunately total rebuilding of family house to residential house by the local building office was permitted.

Key words : monument, cultural heritage of the past, monument preservation, public interest, architect Bohuslav Fuchs

---

BARDKONTAKT 2020

Územný plán ako jeden z nástrojov implementácie stratégie manažmentu historických zastavaných území

Ing. arch. Zuzana Ladzianska, PhD. , Ing. Vladimír Ondrejčka, PhD.

Oddelenie priestorového plánovania, Ústav manažmentu STU, Vazovova 5, 812 43 Bratislava

Územný plán ako jeden z nástrojov implementácie stratégie manažmentu historických zastavaných území

Ing. arch. Zuzana Ladzianska, PhD. , Ing. Vladimír Ondrejčka, PhD.

Oddelenie priestorového plánovania, Ústav manažmentu STU, Vazovova 5, 812 43 Bratislava,
e-mail: zuzana.ladzianska@stuba.sk , vladimir.ondrejicka@stuba.sk

Abstrakt

Historické zastavané územia (HBA) predstavujú integrálnu súčasť našich miest a mnohé z nich čelia význam spojených s ich ochranou resp. transformáciou. Tradičný prístup ku definovaniu HBA pokrýva najmä územia staršie štruktúry, avšak nemenej dôležitými územiaми s pohľadu denného života obyvateľov sú územia relatívne mladých štruktúr (panelové sídliská), ktoré sú však spájané s nemenej dôležitými výzvami. Projekt Bhenefit sa zaoberal vhodnými prístupmi ku manažmentu území HBA tak aby boli schopné reagovať na širokú škálu problémov a negatívnych trendov v územiach HBA. Na príklade modelového územia mesta Poprad bol demonštrovaný prístup, ktorý poukázal, že aj relatívne mladé štruktúry je možné chápať ako HBA a že definovaný prístup ku manažmentu historických HBA je vhodný aj pre tieto relatívne mladé štruktúry. Na príklade mesta Poprad je poukázané na aplikovanie HBA v praxi, pričom aj územný plán, ako súčasť priestorového plánovania, priamo premieta implementáciu ochrany pamiatkových území.

Kľúčové slová: integrovaný manažment, manažment historických zastavaných území, priestorové plánovanie, územný plán

1. Úvod

Mestský rozvoj by sa mal chápať ako súbor interdisciplinárnych, viacúrovňových a vzájomne prepojených procesov spojených s potrebami a očakávaniami širokej škály zainteresovaných strán, ktoré prebiehajú v nepredvídateľnom prostredí pozostávajúcom z viacerých prvkov súvisiacich so komplexnými systémami. Všetky zásahy a opatrenia vedúce k riadeniu týchto zložitých systémov je potrebné vykonať aj prostredníctvom komplexných a integrujúcich stratégií. Efektívne nástroje a opatrenia sú rozhodujúcimi prvkami úspešnej implementácie všetkých druhov stratégií nezávisle od subjektu alebo prostredia, kde sa stratégia implementuje. Bez týchto nástrojov definovaných a implementovaných prostredníctvom stratégie je potenciál dosiahnuť definované inovácie a kvality silne obmedzený.

Ak vnímame historickú zastavanú oblasť (Historical Built Area HBA) nielen ako usporiadanie historických budov, ale skôr ako sociálno-ekosystém ohraničený historickým zastavaným územím, potom môžeme prijať predpoklad, že HBA by sa mali riadiť aj prostredníctvom integrovaných stratégií

vrátane širokého súboru efektívne nástroje s potenciálom sprostredkovať potreby a očakávania rôznych zainteresovaných strán spojených s touto oblasťou (vlastníci, osoby s rozhodovacími právomocami, obyvatelia, používatelia, turista, mimovládny sektor atď.). Ale potom, kde by sme mohli nájsť tento druh nástrojov a opatrení?

Územné plánovanie predstavuje širokú škálu plánovacích činností, ktoré sa líšia rozsahom zložitosti, priestorovými väzbami, metódami, nástrojmi a nástrojmi, ale aj plánovacími doktrínami viazanými nielen na sociálny systém. Riadenie mestského rozvoja v HBA, ktoré často prebiehajú pod vysokou úrovňou zložitosti a neistoty, musia byť podporené odborne pripravenými plánovacími dokumentmi poskytujúcimi rámec pre implementáciu potrebných nástrojov. Dôležitou súčasťou týchto nástrojov sú nástroje územného plánovania ako dlhodobé nástroje regulácie územného rozvoja.

Cieľom príspevku je preskúmať dostupné nástroje územného plánovania a ich použitie v udržateľnom strategickom riadení HBA s demonštráciou ich aplikácie v Poprade. Podľa tohto návrhu sa príspevok skladá z nasledujúcich častí. V prvej časti budú podrobnejšie definované HBA, potom sa pozrieme na územné plánovanie ako na zavedenie systému riadenia územného rozvoja vrátane jeho 3 hlavných pilierov a príslušných nástrojov a v neposlednom rade na ich realizáciu prostredníctvom pozemkov - bude predstavený územný plán mesta Poprad (Slovensko).

2. Dôležitosť historického zastavaného územia HBA (Historic Built Area) ako objektu

HBA je výsledkom dlhodobého procesu evolúcie a procesu trvalých viacnásobných interakcií (medzi ľuďmi navzájom, medzi ľuďmi a prírodou a vytváraním životného prostredia) a každodenných zmien prírodných podmienok [1]. Môže sa definovať ako historické zastavané prostredie, ktoré je obmedzené na časť mestskej oblasti alebo je rozšírené na neprirodzenú navrhnutú krajinu (formovanú zložitými ľudskými silami pôsobiacimi na prírodné prostredie), ktorá sa skladá z nespočetných jedinečných zložiek [2]. HBA sú súčasťou národného kultúrneho dedičstva a vyžadujú holistické porozumenie [3]. Zachovanie HBA musí zodpovedať súčasným potrebám meniaceho sa sveta a hlavnou nevyhnutnosťou sa stala udržateľnosť z hľadiska environmentálnych, ekonomických a sociálnych otázok.

V rámci projektu BhENEFIT bolo jedným z cieľov navrhnuť spoločnú stratégiu pre integrovaný systém riadenia HBA v regióne CE [3] a následne sa táto stratégia prispôbila špecifikám pilotných oblastí, jedným z nich bol pilotný projekt. oblasť Popradu (severné Slovensko) - HBA Spišskej Soboty. Ďalším krokom v tomto procese bolo vytvorenie akčného plánu zodpovedajúceho praktické otázky (napríklad kto? Kedy? Ako? Atď.). Kľúčové aspekty navrhovanej stratégie zahŕňajú:

- hodnotenie funkčnej kompatibility medzi očakávaným použitím a historickou hodnotou;
- optimalizácia výkonu budovy z hľadiska zvýšenia jej energetickej účinnosti a štruktúrneho správania;
- dlhodobá udržateľnosť akcie s minimalizáciou núdzových opatrení prostredníctvom komplexnej monitorovacej stratégie zameranej na plánovanú záchranu kultúrneho dedičstva.

3. Uplatňovanie princípov HBA na území mesta Poprad

Špecifikom príkladu mesta Poprad v projekte Bhenefit bolo, že územie HBA nebolo definované len historické jadro Spišskej Soboty ale i územia vybraných panelových sídlisk. Tento prístup sa čiastočne

vymyká zaužívaným prístupom ku definovaniu HBA, kde tieto sú chápané v dlhšom historickom kontexte. Avšak aj panelová výstavba, ktorá sa postupne formovala od 70 rokov až do čias nie tak dávnych predstavu „historickú“ štruktúru, ktorá nesie prvky špecifickosti a jedinečnosti, ktoré sú typické pre tradičné oblasti HBA. A práve pri procesoch manažmentu týchto „novodobých“ historických štruktúr sú nástroje územného plánovania vhodné vzhľadom na absenciu významne limitujúceho faktoru ochrany historického dedičstva.

V prípade Popradu bola stratégia zameraná najmä na:

- ochranu a regeneráciu HBA fyzických štruktúr vrátane budov, ako aj infraštruktúry a mestských verejných priestorov podľa zásad zabezpečujúcich udržateľnosť hodnôt kultúrneho a prírodného dedičstva;
- funkčnú reštrukturalizáciu a konkurenciu HBA s cieľom splniť potreby zainteresovaných strán a vniesť do HBA a mesta nový život vrátane pozitívnych sociálnych dopadov;
- dostupnosť a syntax HBA podporujúce priestorové a sociálne začlenenie oblasti v meste a regióne ako predpoklad živosti a atraktivity pre občanov a návštevníkov a
- udržateľná kapitalizácia územného kapitálu HBA.

Všetky tieto oblasti sú vzájomne prepojené a princípy ich riešenia sú založené na integrovanom, multidisciplinárnom a participatívnom prístupe.

Panelová výstavba sídlisk bola nepochybniteľným faktorom, ktorý ovplyvnil urbanizáciu našich miest a viedol ku nárastu počtu obyvateľov žijúcich v mestách. Vysoká koncentrácia žijúceho obyvateľstva na relatívne malej ploche a viaceré typické výzvy, ktorým čelia panelové sídliská v súčasnosti (energetická efektívnosť, zdieľanie spoločných priestorov, adaptácia na zmenu klímy, nedostatočné dopravné riešenia a pod.) predstavujú východiská, ktoré predurčujú integrovaný, komplexný a participatívny koncept stratégií ich manažmentu ako vhodný a adekvátny v kombinácii s využitých nástrojov územného plánovania pre priemet do územia.

4. Priestorové plánovanie na Slovensku

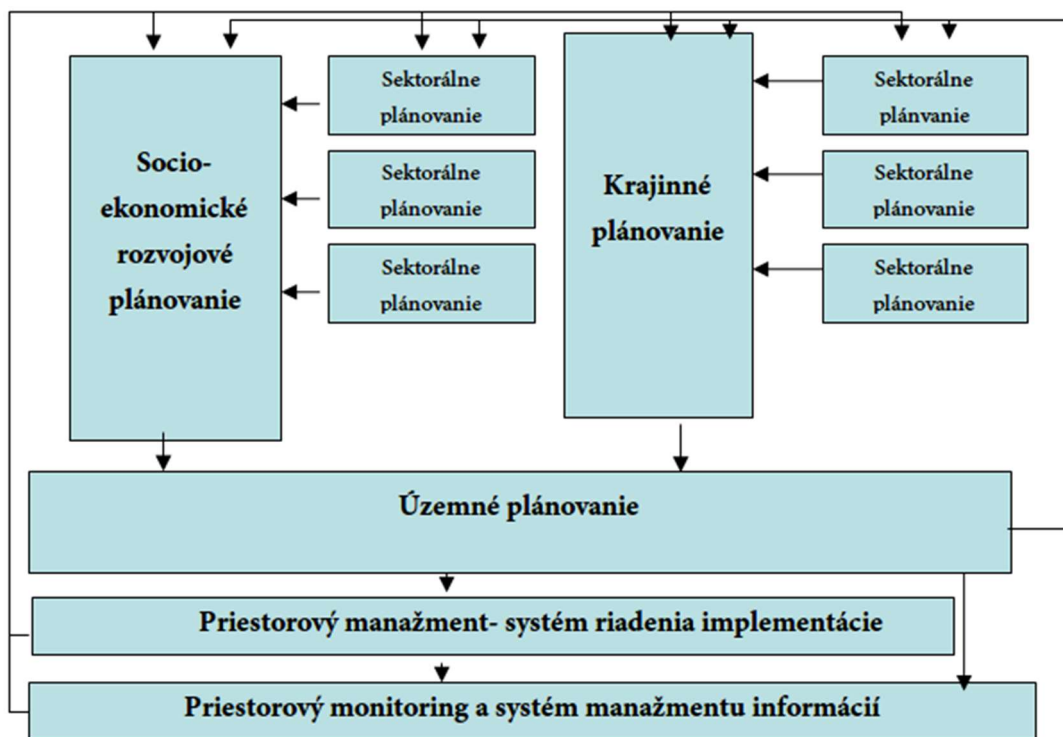
Priestorové a územné plánovanie na národnej úrovni má na Slovensku dlhoročnú tradíciu. Prvé pokusy o koordináciu rozvoja zastavaného územia na tejto úrovni boli viditeľné v 60. rokoch, potom bol vypracovaný Urbanizačný projekt SSR, ktorý bol v roku 1976 ratifikovaný vládou. Tento projekt bol pravidelne päťročne aktualizovaný; prvá aktualizácia bola v roku 1983, druhá v roku 1988 [4]. Bezprostredne po roku 1989 došlo k celkovej zmene v systéme územného plánovania na Slovensku. Začalo sa hodnotenie plánovacích systémov v kontexte procesov trhového hospodárstva [5], [6], [7]. Systém územného plánovania, jeho legislatíva a nástroje v Československu a po roku 1993 na dnes už samostatnom Slovensku hodnotili zahraniční experti vysoko, okrem inštitucionálneho usporiadania a nízkej efektívnosti spôsobenej centralizovaným riadením [8]. Súčasná základňa územného plánovania na Slovensku je budovaná ako systém nástrojov územného plánovania a systému rozvojových koncepcií, ktoré vytvárajú základňu pre územné plánovanie [5], [6], [7].

Dnes v územnom plánovaní stále platí bývalý legislatívny základ - zákon o územnom plánovaní a stavebnom poriadku č. 50/1976 s poslednou novelou platnou od apríla 2020 [6]. To ukazuje na pomerne progresívny a veľmi racionálny základ tohto zákona, v ktorom je územné plánovanie

definované ako základný integrujúci nástroj ochrany a tvorby životného prostredia človeka. Veľmi dôležité zmeny prijaté zákonom č. 515/2003 majú procesný charakter v rámci plánovania a rozhodovania a v kontexte ich uplatňovania. Tieto zmeny možno označiť ako prechod od centralizovaného k decentralizovanému kontrolnému systému implementáciou územných celkov zriadených 1. januára 2004.

Decentralizácia a modernizácia verejnej správy na Slovensku, nastolenie druhého stupňa riadenia a presun viac ako 300 kompetencií zo štátnej správy na obce a kraje posilňujú nielen postavenie volených zástupcov v štáte na úkor zástupcovia výkonnej moci, ale vytvára nové a lepšie podmienky pre účasť verejného a súkromného (podnikateľského, občianskeho) sektoru na rozvoji. Uvedené zmeny zásadným spôsobom ovplyvňujú nové mestské riadenie v Slovenskej republike a zvyšujú zodpovednosť orgánov miestnej a regionálnej samosprávy za rozvoj obcí, krajov a tým aj celej Slovenskej republiky. Zmena základných podmienok spolu so zvýšenou zodpovednosťou miestnych samospráv prináša aj požiadavky na zmeny v komunikácii medzi verejným a súkromným sektorom.

Obr.1: Systém priestorového plánovania a manažmentu na Slovensku [9]:

Systém komplexného riadenia územného rozvoja na Slovensku (vid' Obr.1) pozostávajúci z 3 hlavných pilierov [9]:

1. Územne relevantné plánovacie činnosti
  - a. Integračné plánovacie činnosti, ktoré predstavuje
    - plánovanie krajiny,
    - socioekonomické strategické plánovanie rozvoja,
    - územné plánovanie.
  - b. Sektorové plánovacie činnosti, ako je plánovanie dopravy, plánovanie infraštruktúry.
2. Systém priestorového monitorovania a riadenia informácií.
3. Priestorový manažment - systém kontroly implementácie.

Súčasnú štádiu postupu strategického plánovania rozvoja je charakterizované hľadáním optimálnych nástrojov, metód a systémových vzťahov, vertikálnych / hierarchických alebo horizontálnych, s inými plánovacími činnosťami a predovšetkým s územným plánovaním. Základnými dokumentmi medziodvetvového strategického plánovania rozvoja sú Národná stratégia regionálneho rozvoja vrátane Strategických sektorových plánov, regionálne operačné programy (ROP) a programy sociálneho rozvoja a ekonomického rozvoja samosprávnych okresov a obcí. Národná stratégia definuje ako prvoradú úlohu regionálnej politiky Slovenskej republiky: postupné vyrovnávanie medzi regiónmi, sociálno-ekonomickú súdržnosť a zvyšovanie životnej úrovne obyvateľstva.

Podľa zákona Národnej rady SR č. 221/1996 Z. z. o územnom a správnom členení SR s účinnosťou od 24. júla 1996 sa správnymi jednotkami SR stali kraje rozdelené do okresov. Dnes v územnom plánovaní stále platí bývalý legislatívny základ - zákon o územnom plánovaní a stavebnom poriadku č. 50/1976 Zb. z. a jeho posledná novela platná od apríla 2020. Zmeny možno označiť ako posun od centralizovaného (štátna správa) na decentralizovaný (samosprávny) kontrolný systém implementáciou územných celkov zriadených k 1. januáru 2004. Celé územie SR, tvorené nižšími úrovňami, predstavuje úroveň NUTS 1. NUTS 2 tvoria 4 agregácie krajov, tzv. skupiny regiónov. Úroveň NUTS 3 pozostáva z 8 regiónov, LAU 1 (bývalá NUTS 4) je zastúpená 79 okresmi a úroveň LAU 2 (bývalá NUTS 5) predstavuje 2927 obcí. Administratívne funkcie okresov boli zrušené, ale zostali územnými jednotkami a jednotkami na štatistické účely.

Hlavnými nástrojmi územného plánovania v Slovenskej republike sú územné plány (Obr. 2) a Koncepcia územného rozvoja Slovenska 2011 (KURS 2011). Je dôležité zdôrazniť, že územné plánovanie v súlade so slovenskou legislatívou je predovšetkým nástrojom miestnej samosprávy. Takzvané záväzné nariadenia funkčnej a priestorovej organizácie územia sú záväzné z vyššieho územného plánu pre nižšie stupne [6], [7], tzv. „top-down“ princíp („zhora nadol“). Hlavné nástroje strategického plánovania sú prehľadne uvedené v Obr. 2. Národný rozvojový plán je nástrojom na národnej úrovni a slúži na aplikáciu regionálnej politiky SR vrátane všetkých úrovní strategického rozvoja. Cieľom strategických dokumentov je umožniť získavanie finančných zdrojov z európskych štrukturálnych fondov [10], [11].

Územno-plánovacie dokumenty	NUTS	Strategické dokumenty	Úroveň
KURS 2011 – Koncepcia územného rozvoja Slovenska	NUTS 1	Národný rozvojový plán	Národná
	NUTS 2	Regionálne a Sektorové operačné programy	Regionálna
Územné plány VÚC	NUTS 3	Program rozvoja regiónu	
	LAU 1 (NUTS 4)	(Program rozvoja mikroregiónu)	Lokálna
Územné plány obcí	LAU (NUTS 5)	Program rozvoja obce	
Regulačné plány zón	Zóna		

Obr.2: Klasifikácia plánovacích dokumentov (upravené a preložené podľa [12])

Vláda Slovenskej republiky uznesením vlády č. 287/1995 o „Programu predkladania regionálnych územných plánov Slovenska“ ustanovila zabezpečenie regionálnych plánov územného rozvoja pre veľké územné celky pokrývajúce celú republiku [5], [6]. Novela zákona o právnom plánovaní, platná od septembra 1979, ustanovila národné plánovanie ako dokumentáciu územného plánovania s primeranou právnou relevanciou - Konceptia územného rozvoja Slovenska 2011 (KURS). KURS je nástrojom územného plánovania a je neoddeliteľnou súčasťou plánovacieho systému Slovenskej republiky. Jeho hlavnou funkciou je stanovenie zásad a predpisov pre rozvoj sídelného systému na Slovensku a špecifikácia skutočných opatrení na jeho implementáciu do praxe [6]. Flexibilita dokumentu vytvára priestor pre ďalší výskum a konzultácie s možnosťou ďalšej podrobnej špecifikácie a integrácie záväzných a odporúčaných prvkov. KURS je dlhodobý strategický dokument [4] a slúži ako syntetizátor všetkých výstupov doteraz uskutočňovaných monitorovacích a znalostných systémov. Aj ďalšie národné, regionálne a miestne koncepcné materiály podporujú územnoplánovacie dokumentáciu, ktorej realizácia má územné dôsledky. Hlavné nástroje prezentujú nasledujúce strednodobé dokumenty, ktoré sú stručne popísané v prácach Klamára [10] a Copláka [11], vrátane štyroch úrovní strategického rozvoja.

Národný rozvojový plán je nástrojom na národnej úrovni (NUTS 1) a slúži na aplikáciu regionálnej politiky SR. Cieľom je umožniť poskytovanie finančných zdrojov zo štrukturálnych fondov EÚ. Regionálny operačný program (ROP) pozostáva z rozvojových stratégií na regionálnej úrovni (NUTS 2). S regionálnym operačným programom je vyhotovený iba jeden dokument, ktorý sa skladá zo 7 regiónov (okrem Bratislavského), takzvaného Sektorového operačného programu (SOP). Plán rozvoja regiónu a Program rozvoja obce sú dokumenty, ktoré obsahujú hlavné trajektórie rozvoja, ciele a predpoklady budúceho rozvoja. Oba plány musia byť vypracované v súlade s vyššie uvedenými plánmi.

4.1 Krajinné plánovanie

Krajinné plánovanie na Slovensku nevytvára inštitucionálne jednotný systém. Chápe sa ako systém integračných a zároveň špecifických plánovacích činností integrovaných do rôznych častí systému plánovania a riadenia územného rozvoja. Krajinné plánovanie na Slovensku vychádza z dlhoročnej tradície krajinno-ekologického a humánno-ekologického hodnotenia krajiny; orientované na ekologickú optimalizáciu využívania krajiny na základe koordinácie súčasných a navrhovaných aktivít s významom pre krajinu sledujúcich ciele trvalo udržateľného rozvoja a zabezpečovania ekologickej stability krajiny, efektívneho využívania prírodných zdrojov, ochrany kultúrneho a prírodného dedičstva vrátane krajinného rázu. Územné plánovanie sa v tejto súvislosti javí ako nástroj priestorovej a časopriestorovej integrácie na najvyššej úrovni, pretože musí integrovať všetky rôzne záujmy v priestore a čase predstavované rôznymi zainteresovanými stranami, rôznymi sektormi činností, rôznymi mzdami a priority, rôzne priestorové efekty, rôzna dĺžka atď. V územnom plánovaní sa vytvára platforma pre efektívny prenos záujmu o trvalo udržateľný rozvoj krajiny z odbornej sféry do riadenia rozvoja spoločnosti, z dokumentov profesionálneho plánovania do politických rozhodnutí a z čiastočné politické rozhodnutia smerom ku komplexnej územnej správe. V tejto polohe možno územné plánovanie ako súčasť systému územného plánovania chápať ako rozhodujúci nástroj na implementáciu krajinnej konvencie v Európe.

4.2 Územné plánovanie

Územné plánovanie v Slovenskej republike je sústavnou a systematickou činnosťou vďaka zachovaniu jej racionálnej, ale v období socializmu čiastočne politicky deformovanej hmoty pokrývajúcej problematiku plánovania komplexného priestorového rozvoja na zonálnej, miestnej, regionálnej a národnej úrovni. Podobne ako v iných vyspelých krajinách, aj v Slovenskej republike je územné plánovanie realizované v jednote princípov subsidiarity a územnej suverenity základných územnoplánovacích celkov.

Územné plánovanie systematicky a komplexne rieši priestorové usporiadanie a funkčné využitie krajiny, stanovuje jej princípy, navrhuje sa vecná a chronologická koordinácia činností, ktoré ovplyvňujú životné prostredie, ekologickú stabilitu, kultúrno-historické hodnoty krajiny, územný rozvoj a krajinu v súlade so zásadami trvalo udržateľného rozvoja. Územné plánovanie vytvára podmienky pre trvalý súlad všetkých činností v území s osobitným zreteľom na starostlivosť o životné prostredie, dosiahnutie ekologickej rovnováhy a zabezpečenie trvalo udržateľného rozvoja, žiaduceho využívania prírodných zdrojov a ochrany prírodných, civilizačných a kultúrnych hodnôt.

Ciele komunity sa premietajú do cieľov plánovacej dokumentácie. Tým by sa mali zabezpečiť nielen priestorové podmienky trvalo udržateľného rozvoja, prístupu k sociálnej a technickej infraštruktúre, kvality životného prostredia na všetkých častiach územia, ale tiež sa garantuje priorita sociálnych cieľov s ohľadom na ciele všetkých jednotlivých subjektov.

5. Špecifiká územného plánovania na Slovensku

Územný plán, tak ako je aj popísaný v Stavebnom zákone 50/1976 v znení zmien a doplnkov s účinnosťou od 20.4.2020 je dokument, ktorý vzniká v dôsledku spoločenskej dohody o využívaní pôdy. Predstavuje súhrn predpisov - podmienok, za ktorých je možné územie využívať. Nerieši koncepciu územného rozvoja, ale prenáša ju do pravidiel a predpisov. Územný plán je jediným koordinačným dokumentom, ktorý zohľadňuje všetky vstupy do územia a navzájom koordinuje činnosti a javy tak, aby nedošlo k vzájomnému vylúčeniu polohy a zaručeniu prístupu a využitia pozemku z hľadiska vybavenia dopravnými a technickými prostriedkami, či infraštruktúrou.

Výstupy z územného plánu sú:

- Určenie využitia územia: zásady a predpisy, kde je možné umiestniť budovy na určené miesto (na pozemky)
- Priestorová regulácia: zásady a predpisy týkajúce sa umiestnenia, priestorovej konfigurácie alebo architektonického vzhľadu budov
- Verejnoprospešné stavby: identifikácia opatrení na dopravnej a technickej infraštruktúre, na ktoré sa vzťahuje vyvlastňovací inštitút, ako to vyžaduje zákon.

5.1 Prepojenie strategických a nadradených územno-plánovacích dokumentov

Územné plány odrážajú nadradené strategické dokumenty a tie konkrétne ciele dlhodobých stratégií, ktoré majú priestorové vyjadrenie, t.j. tie, ktorých realizácia je predmetom určitých stavebných zásahov do územia. Všetky nadradené dokumenty a miestne strategické dokumenty s dlhodobými cieľmi musia byť súčasťou územného plánu. Je to plán s dlhodobou stratégiou. Na splnenie týchto cieľov slúži operatívna časť strategických dokumentov, ktorá je z časového hľadiska krátkodobá.

Územný plán obce musí obsahovať záväzné výstupy z územného plánu regiónu, jeho záväznej časti. Tieto výstupy je vhodné výslovne uviesť v územnom pláne. Musia však priestorovo súvisieť s posudzovanou oblasťou a následne sa vyskytnúť v navrhovaných predpisoch.

5.2 Majetkové vzťahy a verejnoprospešné stavby

Územný plán nerieši vlastnícke vzťahy v území, je však potrebné pri ustanovovaní predpisov zohľadniť tieto skutočnosti. Inštitút verejnoprospešných stavieb môže určiť, pre ktorú stavbu na území možno pozemky vyvlastniť alebo čiastočne obmedziť ich využitie. Územný plán je jediným dokumentom, ktorý stanovuje, aké sú verejnoprospešné budovy v danom území.

5.3 Fázy územného plánu

Celý proces obstarávania a vypracovania a následného schválenia územného plánu prechádza niekoľkými etapami, z ktorých každá má svoju vlastnú úlohu a cieľ, ktorý treba splniť.

a. Vyhodnotenie stavu územia. Podľa súčasne platného stavebného zákona, zákona č. 50/1976 Zb. z., je prvou etapou vypracovanie Prieskumov a analýz, z ktorých je potrebné urobiť výstup za účelom vyhodnotenia súčasnej situácie, vzťahu k strategickým dokumentom, definície potenciálne zastavateľných území a problémov v území a následne definuje odporúčania, aby boli splnené strategické ciele a bola zachovaná stabilita ďalšieho rozvoja.

Podľa pripravovaných právnych predpisov a vzhľadom na implementáciu smernice INSPIRE [13] je pravdepodobné, že sa zavedená štruktúra prieskumu zmení, ale hodnotenie, ako je uvedené v predchádzajúcom odseku, je navyše hlavným cieľom tejto fázy.

b. Koncept riešenia. Táto etapa zo súčasnej legislatívy nevyplýva. V tejto etape sú navrhnuté koncepcie riešenia územia vyplývajúce z odporúčaní a sú navrhnuté alternatívy riešenia problémov. Koncept má charakter štúdie a je zameraný na celkové riešenie územia alebo na riešenie čiastkových problémov územia.

c. Zadanie. Základným cieľom Zadania je vymedziť tie odporúčania z hodnotenia územia a koncepcie riešenia, ktoré sú pre vypracovanie územného plánu záväzné, alebo tie, ktoré sú odporúčané. Tieto odporúčania sú potom požiadavkami.

d. Koncept. Konceptia predstavuje etapu, v ktorej sa porovnávajú a vyhodnocujú návrhy regulácie na danom území. V tejto etape je potrebné zdôrazniť zásahy a opatrenia navrhnuté v území, resp. ktoré umožnia nové nariadenie v územnom pláne. V koncepte musia byť uvedené požiadavky vyplývajúce zo zadania.

e. Návrh = vlastný územný plán. Územný plán je súbor zásad a predpisov, ktoré určujú, ako sa dá pôda využiť.

5.4 Štruktúra územného plánu

Každá etapa územného plánu obsahuje textovú a grafickú časť. Tvoria súvislý dokument, dve neoddeliteľné časti. Územný plán sa okrem toho skladá z právne záväznej časti (už navrhnete v koncepcii / návrhu) a sprievodnej správy (odôvodnenie, usmerňujúca časť). Obe obsahujú textovú a grafickú časť. Textovú časť tvoria text, tabuľky, pomocné obrázky. Toto nie je vizuálna súčasť dokumentácie. Sprievodná správa slúži skôr na odôvodnenie a popisuje, prečo sa takéto riešenia a spojenia vyberajú. Záväzná časť sa týka presných formulácií. Musia byť stručné a jasné. Grafická časť predstavuje súhrn dátových vrstiev s priestorovými údajmi a súvisiacimi atribútmi, vizuálna časť hlavného plánu vo vzťahu k údajom v textovej časti. Výstupom z grafickej časti sú výkresy, ktoré ukazujú určité javy a ich určité vlastnosti na vyjadrenie informácií, ktoré od výkresu požadujeme. Kresba predstavuje mapovú kompozíciu vrstiev so symbolikou súvisiacou s daným javom.

6. Zásady pamiatkovej ochrany v územnom pláne mesta Poprad

V územnom pláne mesta Poprad (Úplné znenie k 30.4.2019 v znení zmeny a doplnku 2018) ako hlavnom pláne rozvoja mesta sa vytvoril súbor ochranných regulačných opatrení, ktorých cieľom je zachovať hodnoty stabilizovaných štruktúr. Nie popretím ich ďalšieho vývoja, ale definovaním pravidiel ich obnovy. Tieto pravidlá slúžia na ochranu určitých hodnôt, ktoré už boli identifikované. Ochranný predpis bol definovaný aj v oblasti pamiatkovej starostlivosti.

Pamiatková rezervácia môže byť objektová a plošná. Objektová konzervácia stále prebieha a nebola zatiaľ zahrnutá do nariadenia hlavného plánu. Princípy ochrany a obnovy, ktoré boli zahrnuté do hlavného plánu, sú založené na plochách. Existujú dva typy ochranných regulačných opatrení, prvá skupina je založená na právnom akte - ochrana kultúrneho dedičstva a nemožno ich zmeniť podľa plánu. Sú definované v dokumente Zásady obnovy kultúrneho dedičstva. Druhá skupina je definovaná v hlavnom pláne. Existujúce historické jadrové oblasti s vymedzenými regulačnými oblasťami sú súčasťou mestského kontextu a jeho regulácie. Zachovanie urbanizmu bolo definované ako výškové limity a reklamné zóny s vymedzenými typmi reklamných budov. Cieľom bolo definovať panorámu mesta, významné body a ekonomicky prosperujúci obraz mesta. Mestský dizajn intravilánu trpí väčšinou nekoordinovaným rozvojom reklamných zariadení, ktoré znižujú estetickú hodnotu vnútorných mestských priestorov.

7. Záver

Účelom tohto príspevku bolo poskytnúť prehľad predbežných výsledkov projektu BhENEFIT aplikovaných v rámci špecifik pilotného územia Poprad a slovenského systému územného plánovania. Stratégia HBA bola opísaná ako nástroj pre integrovaný systém riadenia v regióne CE. Navrhované uplatnenie tejto integračnej stratégie bolo pre mesto Poprad zhrnuté. Samotné priestorové plánovanie bolo opísané ako komplexný mechanizmus so širokou škálou metód, nástrojov a nástrojov. Jedným z cieľov bolo podrobnejšie preskúmať územné plánovanie s cieľom predstaviť zložitú systém, v ktorom riadenie následných úloh hrá dôležitú úlohu pre budúci úspech prijatého územného plánu. Silná stránka územného plánu spočíva v jeho povinnej časti, ktorá je v záujmovom území právne záväzná. To bolo predstavené v komplexnom zozname prijatých ochranných predpisov v územnom pláne mesta Poprad.

V rámci projektu BhENEFIT je monitorovanie vnímané ako jeden z hlavných mechanizmov úspešného fungovania a implementácie stratégie riadenia HBA. Budúcou výzvou je dosiahnuť nadmerné zapojenie zainteresovaných strán, vrátane odborníkov, ako aj verejnosti, s cieľom dosiahnuť vyššiu efektivitu monitorovania. Je nevyhnutné mať integráciu monitorovania vo všetkých fázach akéhokoľvek typu projektu alebo stratégie.

Hlavným cieľom do budúcnosti, pokiaľ ide o územný plán Popradu, je sledovať vplyv regulačného opatrenia v širšom rozsahu územného plánovania. Je nevyhnutné porovnať ho s najnovším vedeckým výskumom v oblasti územného plánovania a konfrontovať ho s verejnými a politickými prioritami. Prekážka takejto konfrontácie môže byť nebezpečná, ak sa na ňu pozrieme z hľadiska dlhodobého rozvoja, a to kvôli obvykle krátkodobým cieľom a prioritám zainteresovaných strán.

PodĎakovanie

Príspevok vznikol v rámci projektu BhENEFIT - BUILT hERITAGE, ENERGY AND ENVIRONMENTAL FRIENDLY INTEGRATED TOOLS for the sustainable management of Historic Built Areas podporeného v rámci programu Interreg Central Europe.

Bibliografia

- [1] PRIEZVISKO, Meno: Názov publikácie. Miesto : Vydavateľ, rok. s. 300 ISBN xxx-xx-xxxx-xxx-x
- [1] FREGNI, M. C. et.al.: Handbook of main components of HBA sustainable performance. Deliverable DT211 of the project Bhenefit. Modena : Politecnica Ingegneria e Architettura, 2017.
- [2] ONDREJICKA, V., FINKA, M., SPACIR, M., HUSAR, M., & BALOGA, M. (2019). Integrated GIS Monitoring Systems for Sustainable Spatial Management in Historical Built Areas. In IOP Conference Series: Materials Science and Engineering (Vol. 471, No. 9, p. 092059). IOP Publishing.
- [3] BhENEFIT (forthcoming) Output 1.2.1: Strategy for sustainable Management of HBA in CE Region and guidelines for local implementation.
- [4] KALINOVÁ, Ž.: Koncepcia územného rozvoja Slovenska 2001. In: Urbanismus a územní rozvoj. Vol. VI., No. 2, 2003.
- [5] FINKA, M. et al.: Planungsgriffe in Europa. Deutsch-Slowakisch-Tschechisches Handbuch der Raumplanungsgriffe. Bratislava a ARL Hannover : ROAD Bratislava, 1997.
- [6] FINKA, M.: An Overview about the Spatial Planning System in Slovakia. In: Spatial Development and Planning in European Integration. Bratislava : SPECTRA FA STU, ROAD Bratislava, 2000.
- [7] FINKA, M.: Planungsgriffe in Europa. Österreichisch-Slowakisch-Tschechisches Handbuch der Raumplanungsgriffe. Hannover : ARL Hannover, 2000.
- [8] PAŠKOVÁ, M.: Land-Use Planning at Local Level. In: Current Legislation and Standards of Spatial Planning in Social Transformation and European Integration. Bratislava : SPECTRA FA STU, ROAD Bratislava, 2000.
- [9] FINKA, M. et al.: Plánovací systém priestorového rozvoja a plánovacia kultúra v slovenskej republike. In: Joachim Schoeffel, Ľubomír Jamečný and Silvia Ondrejčková (eds.): Participatívne plánovanie na úrovni samospráv. Bratislava : SPECTRA Centre of Excellence, 2014.
- [10] KLAMÁR, R.: Regionálny rozvoj a jeho plánovanie. Dostupné na (júl 2008): http://naturescience.fhfv.unipo.sk/geografia/trendy/regionalny_rozvoj.htm
- [11] COPLÁK, J.: Problémy a potenciály vyplývajúce z procesu implementácie strategického plánovania v podmienkach slovenských obcí. In: Trajektórie územného rozvoja. Bratislava : SPECTRA FA STU, ROAD Bratislava, 2006.
- [12] LADZIANSKA, Z.: Reflection of the Demographic Change in the Spatial Planning of Slovakia. 3rd Central European Conference in Regional Science, Young Scientists Articles. Košice : 2009. s. 1152 – 1159.
- [13] Directive 2007/2/EC of the European Parliament and of the Council of 14 March 2007 establishing an “Infrastructure for Spatial Information in the European Community (INSPIRE)”.

Land-use plan as one of the tools for implementing the management strategy of historic built-up areas

Ing. arch. Zuzana Ladzianska, PhD. and Ing. Vladimír Ondrejčka, PhD.

Department of Spatial Planning, Institute of Management, Slovak University of Technology, Vazovova 5, 812 43 Bratislava, e-mail: zuzana.ladzianska@stuba.sk , vladimir.ondrejicka@stuba.sk

Abstract (Calibri 11 pt bold)

Historic built-up area (HBA) is an integral part of our cities and many of them face the importance associated with their protection or transformations. The traditional approach to defining HBA mainly covers the area of older structures, although it is not important from the point of view of the daily life of the inhabitants that the areas are relatively young structured, which are associated with an equally important challenge. The Bhenefit project addresses appropriate approaches to HBA management so that they are effective in responding to a wide range of issues and negative trends in the HBA. On the example of the model area of the city of Poprad, an approach was demonstrated that even a relatively young structure can be understood as an HBA and that a defined approach to the management of historical HBAs is also suitable for these relatively young structures. The example of the city of Poprad points to the application of HBA in practice, while the land-use plan, as part of spatial planning, directly reflects the implementation of the protection of monuments through their regulation.

Key words: integrated management, management of historical built - up areas, spatial planning, spatial plan

BARDKONTAKT 2020

Potreba aplikácie univerzálneho navrhovania v historickom prostredí z pohľadu Dohovoru OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím

Ing. arch. Beata Polomová, PhD.

Ing. arch. Klára Macháčová, PhD.

Ing. arch. Tibor Varga, PhD.

Fakulta architektúry a dizajnu STU, Nám. Slobody 19, 812 45 Bratislava

Potreba aplikácie univerzálneho navrhovania v historickom prostredí z pohľadu Dohovoru OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím

Ing. arch. Beata Polomová, PhD.

Ing. arch. Klára Macháčová, PhD.

Ing. arch. Tibor Varga, PhD.

Fakulta architektúry a dizajnu STU, Nám. Slobody 19, 812 45 Bratislava

beata.polomova@stuba.sk

Abstrakt

Pamiatková starostlivosť sa dnes okrem ochrany a obnovy pamiatkového fondu dotýka aj aktuálnych univerzálnych výziev. V súvislosti so sociálnou udržateľnosťou je relatívne novou témou na Slovensku aplikácia univerzálneho navrhovania, ktorá sa nevyhnutne týka aj sprístupňovania historických objektov a projektov ich pamiatkovej obnovy. Slovenská republika sa zaviazala ratifikáciou implementovať do svojej legislatívy medzinárodný „Dohovor OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím“ už v roku 2010. Článok 9 Dohovoru špecifikuje nároky *prístupnosti* týchto osôb nielen k fyzickému prostrediu a doprave, ale aj k informáciám, komunikačným technológiám a k ďalším prostriedkom a službám. Implementácia však neprebíha dostatočne. V súčasnosti na FAD STU začalo prebiehať riešenie samostatného národného projektu, ktoré v 1. etape analyzuje stav uplatňovania Dohovoru v zahraničí ako aj možnosti jeho zakomponovania do našich predpisov a do praxe. Jednou zo skúmaných oblastí je aplikácia na historických, respektíve pamiatkovo chránených objektoch. Príspevok prináša základné informácie o vecných náležitostiach univerzálneho navrhovania. Prezentujeme uchopenie problematiky pri pamiatkach v zahraničí, najmä v Taliansku.

Kľúčové slová: obnova pamiatok, univerzálne navrhovanie, Dohovor

1. Úvod a súčasný stav v SR

Projektová aj praktická činnosť v pamiatkovej obnove je vo svojej povahe viacprofesijná činnosť. Aj keď ide ťažiskovo o metodické problémy obnovy pamiatok, ktoré ju v dejinách nakláňali viac k umeleckému alebo k analytickému smeru, dnes dostáva veľkú váhu aj pochopenie záchrany a obnovy objektu ako stavebného diela. Architektonický návrh, ako nositeľ hlavného zámeru, je podporovaný viacerými technickými disciplínami, ktoré sa prejavujú v profesijných súčiastiach návrhu. Inak povedané, interdisciplinárna spolupráca pomáha návrhy obnovy riešiť zodpovedne. V tomto zmysle je popri vlastnom návrhu koordinačná zložka práce časovo náročnejšia smerom od architektonickej štúdie ku realizácii.

Na druhej strane, trendy environmentálnej udržateľnosti, kam patrí aj udržateľnosť kultúrno-historického prostredia, žiadajú od architektonickej štúdie overiť viaceré varianty metodického

prístupu. Objemové, priestorové, dispozičné, materiálové, konštrukčné, estetické, kapacitné... tie, ktoré vyžaduje ochrana a hlavne prezentácia konkrétnych pamiatkových hodnôt v nadväznosti na nové využitie objektu, alebo jeho modernizáciu. V článku objasňujeme jeden z ďalších nevyhnutných momentov návrhu v predprojektovom aj projektovom stupni, ktorý dnes determinuje výsledné architektonické riešenie, často krát spojené so stavebnými úpravami a úpravami interiéru. Ide o uplatňovanie princípu *univerzálneho navrhovania*, ktoré je výsledkom postoja spoločnosti voči ľudskej diverzite, vrátane osôb so zdravotným postihnutím, ktorí potrebujú viac podpory. Otvorenosť tohto postoja sa týka aj obnovy pamiatok, pričom nároky vyplývajú z medzinárodnej zmluvy OSN „Dohovor o právach osôb so zdravotným postihnutím“ podpísanej v r. 2006 v New Yorku. Pre SR republiku nadobudol dohovor platnosť 25. júna 2010 v podobe Zb.z. 317/2010 ako Oznámenie MZV. [1].

Od podpisu prešlo na Slovensku práve 10 rokov a prax ukazuje, že v porovnaní s inými európskymi štátmi, vrátane najbližších susedov, nemáme vhodne implementované tieto princípy. Je potrebné určité bilancovanie naplňovania dohovoru a hľadania cesty k aplikácií, tak v slovenskej legislatíve, ako aj v architektonickom navrhovaní obnovy a uplatnení v praxi. V súčasnosti na FAD STU prebieha pod vedením doc. Rollovej riešenie národného projektu ESF: Podpora univerzálneho navrhovania (2020-2023), ktoré v 1. etape analyzuje stav legislatívy a praxe na Slovensku a v zahraničí, ako aj možnosti aplikovania pozitívnych príkladov zo zahraničnej praxe do našich predpisov. Jedna zo skúmaných skupín budov sú historické, respektíve pamiatkovo chránené objekty.

V oblasti univerzálneho navrhovania sa u nás spracovalo už viacero výskumov, spracovaných je viacero informačných publikácií, či už všeobecných alebo pre rôznych adresátov, ale aj špeciálne zameraných. Napríklad pre detské múzeá [02]. Oblasť väzby na pamiatky treba rozpracovať.

Dva ciele: nároky ochrany a obnovy pamiatok, u nás legislatívne ukotvené v Zb.z. 49/2002 a násl. v Zákone o ochrane pamiatkového fondu a nároky uvedeného Dohovoru, je potrebné skĺbiť v reálnych situáciách. Cieľ /výsledok sa nedosahuje jednoducho. Ako ukazujú príklady zo zahraničia, kde sa venujú uplatňovaniu už dekádu, ide o proces. Proces v čase a vecných nárokoch. Nie všetky požiadavky univerzálneho navrhovania sa dali aplikovať plne a naraz na objekte či v areáli. Akoby bola potrebná zmena klímy a správania sa spoločnosti, tak u zastupujúcich organizácií týchto osôb, u samospráv, na úradoch, u majiteľov, projektantov, manažmentu cestovného ruchu... a pod. Viaceré štáty majú už pripravené piamo pre oblasť kultúrneho dedičstva a Dohovoru rôzne príručky pre postupy, príklady, alebo priamo zakomponovanie v svojej legislatíve.

Treba však v úvode potvrdiť, že prax uplatňovania Dohovoru a princípov univerzálneho navrhovania nejde proti strate pamiatkových hodnôt.

2. Základný rámec Dohovoru o právach osôb so zdravotným postihnutím

Národná rada Slovenskej republiky s dohovorom vyslovila súhlas uznesením č. 2048 z 9. 3. 2010 a rozhodla, že ide o medzinárodnú zmluvu, ktorá má podľa čl.7 ods.5 Ústavy SR prednosť pred slovenskými zákonmi. V preambule sa opiera v článku a) o zásady proklamované v Charte Organizácie Spojených národov, ktoré *uznávajú prirodzenú dôstojnosť, hodnotu, rovnaké a neodňateľné práva všetkých príslušníkov ľudskej rodiny, ako základ slobody, spravodlivosti a mieru vo svete*. Ďalej v článku e) uznáva, že *zdravotné postihnutie je pojem, ktorý sa vyvíja, a že zdravotné postihnutie je výsledkom vzájomného pôsobenia medzi osobami so zhoršeným zdravím a medzi bariérami v postojoch a v prostredí, ktoré im bránia plne a účinne sa zúčastňovať na živote spoločnosti na rovnakom základe s ostatnými*.

Pre oblasť projektovej prípravy a realizačnej praxe je dôležité upozorniť, že týmto sa aj mení obsah pojmov a požiadaviek. Pojem *univezálného navrhovania* (Universal Design, Design for All) je širší ako pojem bezbariérové navrhovanie (Barrier Free Design). Zahŕňa užívateľa nielen s telesným postihnutím, ale aj osoby so sluchovým alebo zrakovým postihnutím, prípadne mentálnym postihnutím, ako aj ďalšie skupiny ako sú starí ľudia, deti, osoby s kočíkom a podobne. Článok 1 Dohovoru uvádza: *Osoby so zdravotným postihnutím zahŕňajú osoby s dlhodobými telesnými, mentálnymi, intelektuálnymi alebo zmyslovými postihnutiami, ktoré v súčinnosti s rôznymi prekážkami môžu brániť ich plnému a účinnému zapojeniu do života spoločnosti na rovnakom základe s ostatnými.*

Dôležitý je Článok 9 Prístupnosť (Accessibility), z neho vyberáme:

„Bod 1: S cieľom umožniť osobám so zdravotným postihnutím, aby mohli žiť nezávislým spôsobom života a plne sa podieľať na všetkých aspektoch života, zmluvné strany prijímú príslušné opatrenia, ktoré zabezpečia osobám so zdravotným postihnutím na rovnakom základe s ostatnými prístup k fyzickému prostrediu, k doprave, k informáciám a komunikácii vrátane informačných a komunikačných technológií a systémov, ako aj k ďalším prostriedkom a službám dostupným alebo poskytovaným verejnosti, a to tak v mestských, ako aj vo vidieckych oblastiach. Tieto opatrenia, ktoré budú zahŕňať identifikáciu a odstraňovanie prekážok a bariér brániacich prístupnosti, budú sa vzťahovať okrem iného na...písm a) budovy, ...b) informačné, komunikačné a iné služby“.

Taktiež Článok 30 Účasť na kultúrnom živote, rekreácii, záujmových aktivitách a športe: *Bod 1:...aby osoby so zdravotným postihnutím ...písm. c) mali prístup k miestam určeným na kultúrne predstavenia alebo služby, ako sú divadlá, múzeá, kiná, knižnice a služby cestovného ruchu a v najväčšej možnej miere mali prístup k historickým pamiatkam a k významným miestam národného kultúrneho dedičstva.*

3. Príklady riešení a prístupov

3.1 Slovensko

Medzi prvými uplatňovanými bývajú riešené nároky na bezbariérovosť, ktoré priamo dopadajú na architektonické riešenie a postupne sa rozširujú na požadované širšie ciele Dohovoru. U nás je priama skúsenosť s realizáciami pamiatkových obnôv a týchto nárokov najmä pri tých objektoch, ktoré sú financované z európskych fondov. [03] Bezbariérový prístup je tu sledovaný ako *ex ante podmienka* (kondicionalita). Ak nie je táto podmienka naplnená, projekt je vylúčený z financovania. Sú však aj prípady, kedy sa tejto spoločenskej požiadavke nevenuje dostatočná pozornosť.

Pamiatkový zákon hovorí v §27, ods. 1: *Základná ochrana kultúrnej pamiatky je súhrn činností a opatrení vykonávaných na predchádzanie ohrozeniu, poškodeniu, zničeniu alebo odcudzeniu kultúrnej pamiatky, na trvalé udržiavanie dobrého stavu vrátane prostredia kultúrnej pamiatky a na taký spôsob využívania a prezentácie, ktorý zodpovedá jej pamiatkovej hodnote a technickému stavu.* A v §28 hovorí o *súlade užívania s pamiatkovou hodnotou*. [04] Čiže v súlade s uvedenými paragrafmi je potrebné hľadať východiská na konkrétnej lokalite skúmaním možností a metód, ako prostredie upraviť s ohľadom na tieto skupiny osôb v komplexnej šírke – pre všetkých /for all. Iste, *prístupnosť* sa neinterpretuje len ako fyzická, ale zahŕňa aj súčasné komunikačné technológie, ktorých potenciál je dostatočne široký, musia byť však vyhovujúco použité pre svoj účel. Je to výzva pre viacero profesií. Ukážkou tu môže byť príklad akcií z ČR: Hrad bez bariér, napríklad Švihov [05].

Obr. 1: Vľavo – Zdvihnutá nová podlaha v dverách historického kostola. Ide o nekoordinované riešenie preferujúce jednoduchosť technickej realizácie voči pamiatkovému aj bezbariérovému hľadisku. Foto B. Polomová, Vpravo – Príklad dodatočnej vhodnej úpravy pre bezbariérový vstup. Foto K. Macháčová.

Obr. 2: Ukážka primeraného pamiatkového aj estetického riešenia v interiéroch mestského paláca v Bratislave. Zdroj foto: B. Polomová.

3.2 Rakúsko, zámocký areál Schloss Hof, Niederösterreich

Ukážkou nedávnej komplexnej rekonštrukcie a pamiatkovej obnovy historického objektu so svojím areálom je barokový zámok Schloss Hof, geograficky blízky k Západnému Slovensku. Vysoko navštevovaná pamiatka na rozhraní troch štátov je dobrým príkladom pre analýzu a sledovanie stavebných úprav a organizačných postupov týkajúcich sa požiadaviek univerzálneho navrhovania. Súčasné prevádzkové delenie historicky veľkého areálu na zámok, statok a záhradu vytvára navzájom prepojené, ale i individuálne fungujúce funkčné celky. Výškovo gradujúci terén barokových záhrad (s pôvodne fortifikačnou úlohou navýšeného terénu asi 30m) od tzv. moravských polí až do najvyššie položenej úrovne, kde stojí zámok s príslušnou terasou a okolitými hospodárskymi objektami, bol základným predmetom prvotného riešenia bezbariérovosti. Snahou bolo, a keďže proces *sprístupňovania* stále pokračuje, aj je, fyzicky sprístupniť všetkým návštevníkom čo najväčšiu plochu areálu. To dokazujú terénne úpravy s citlivými sklonmi, aj keď nie vždy s normatívnymi hodnotami sklonov pre pohyb osoby na vozíku, čo je spôsobené aj danosťou morfológie terénu. Výnimku tvorí

záhrada terasovitého charakteru, kde v kontexte pamiatkovej obnovy proces sprístupňovania stále pokračuje, nakoľko tri hlavné veľké úrovne stále nie sú bezbariérovou prístupné.

Zámok je príkladom postupného uplatňovania *univerzálnej prístupnosti*, v rozsahu vyše 15 rokov. Jedným z prvých najväčších stavebných zásahov bola realizácia výťahu v objekte zámku už na začiatku rekonštrukcie (zámery 2002, stavebné realizácie začali 2004). Tento zásah vo vnútri dispozície cez tri nadzemné podlažia objektu, s prienikom cez klenbu nad prízemím dokazuje ochotu zainteresovaných úradov hľadať vo verejnom záujme kompromisy. Materiálové a konštrukčné a lokalizačné riešenie výťahu ako novotvaru zvyrazňuje význam analytického prístupu v pamiatkovej obnove.

Pri obnove Schloss Hofu nie je z hľadiska podpory univerzálneho navrhovania zaujímavý len výsledok, ale aj samotný proces: projektovanie, koordinácia, legislatívne schvaľovania dotknutými orgánmi verejnej správy a napokon výkon samotnej realizácie. Je potrebné spomenúť, že na základe intenzívneho záujmu rôznych združení sa administratíva práve teraz zaoberá štúdiami a projektami úprav pre zámok i ďalšie objekty a záhrady, ktoré by priniesli úpravu priestorov pre širší okruh osôb so zdravotným postihnutím. Ide o jednoduché úpravy až po stavebné zásahy do konštrukcií či už v interiéri alebo exteriéri. Manažment má vysoké nároky na výsledok z hľadiska funkčného, estetického ale aj pamiatkového, preto sa návrhy budú predkladať variantne voči prvým technickým nápadom.

Obr.3) Teleso výťahu na prízemí zámku, prestup cez klenbu do 2NP **b)** Teleso výťahu na 2NP. Realizácia z prvej fázy obnovy. Poloha bola určená logicky pri nástupnom schodišti do celej miestnosti, čím sa dosiahlo potrebné veľkorysé predpolie a zostalo celistvé vnímanie priestoru. Foto T.Varga, 08/2020.

3.3 Taliansko, prístupy a príklad Kolosea

Inšpiratívnym príkladom prípravy legislatívneho rámca pre implementovanie univerzálneho navrhovania a sprístupňovania historického dedičstva pre všetkých je prístup Talianska. Taliansko má na jednej strane obrovský pamiatkový fond a na druhej strane veľký spoločenský tlak na jeho čo najširšiu prezentáciu – či už z hľadiska ekonomického, ale aj sociologického. Taliansko patrí medzi krajiny s najrýchlejšie starnúcou populáciou, čo prirodzene znamená rýchlo sa zvyšujúce množstvo ľudí s rôznymi obmedzeniami. Počiatky tvorby legislatívneho rámca pre prístupnosť verejných budov siaha do začiatku sedemdesiatych rokov.

Čo sa týka oblasti starostlivosti o pamiatky, ministerstvo kultúry zriadilo v dobe podpisu Dohovoru OSN o právach osôb so zdravotným postihnutím špeciálnu komisiu zloženú z pracovníkov ministerstva

kultúry, zástupcov univerzít, expertov a zástupcov priemyselných združení. Na základe ich expertízy bola vypracovaná a 28.3.2008 zverejnená vyhláška Ministerstva kultúry talianskej republiky "Usmernenia na prekonanie architektonických bariér na miestach kultúrneho záujmu".[06] Táto vyhláška pomenúva jednotlivé druhy kultúrneho dedičstva (historické parky, záhrady a archeologické parky; mestské priestory; monumentálne budovy a komplexy; sakrálne stavby; výstavné priestory, múzeá, archívy a knižnice) a stanovuje pre jednotlivé kategórie odporúčania na prekonávanie architektonických bariér. Pritom je dodržaný prístup, že architekt má možnosť - pri dodržiavaní niekoľkých normatívnych parametrov týkajúcich sa konkrétnych rozmerových aspektov – použiť kreatívne a alternatívne riešenia, ak dosiahne podobné alebo lepšie výsledky, ako sú tie predpísané. Základné pravidlá odstraňovania architektonických bariér je možné dobre vidieť na príklade monumentálneho komplexu rímskeho Kolosea, ktoré je súčasťou 77 hektárového archeologického komplexu. Ten navštívi ročne viac než 6 miliónov ľudí a prístupnosť je preto jednou z kľúčových záležitostí. Hlavnými problémami takýchto komplexov bývajú najmä nutnosť prekonania výškových rozdielov, nutnosť prekonania veľkých vzdialeností a s tým spojená únava a hygienické potreby návštevníkov, a potreba komunikačného systému, ktorý uľahčuje orientáciu návštevníkov a primerane popisuje a vysvetľuje predmety expozície.

V Koloseu a príľahlom archeologickom parku sú vchody riešené inkluzívne aj pre ľudí so zdravotným obmedzením. V samotnej budove Flaviánskeho amfiteátra boli inštalované dva celopresklené výťahy na sprístupnenie prvého a druhého podlažia. Bola pre ne nájdená poloha, v ktorej prišlo k najmenším zásahom do konštrukcie. Je zaujímavé pripomenúť, že výťah nie je pre Koloseum novým architektonickým prvkom – drevené výťahy na ľudský pohon boli v dobe jeho prevádzky využívané na prepravu účinkujúcich do arény.

Na pomoc pri prekonaní väčších vzdialeností je možné si pri vstupe požičať vozík. Pre špeciálne prípady majú elektrický golfový vozík na presun návštevníkov s obmedzenou pohyblivosťou. Takéto golfové vozíky uľahčujú aj pohyb bezpečnostných pracovníkov pri vykonávaní denných kontrol a pri riešení núdzových situácií. Kvôli možnosti oddýchnuť si je v areáli inštalovaných vyše 70 lavičiek a picie fontánky. K dispozícii sú samozrejme toalety, a to aj bezbariérové, ako aj s prebaľovacími pultami pre deti. Aby sa obmedzilo riziko vážnych zdravotných problémov pre ľudí s kardiovaskulárnymi problémami, je areál vybavený 11 defibrilačnými prístrojmi.

Aby sa v archeologickom parku a tiež v amfiteátri dobre orientovali všetci návštevníci, je tu nainštalovaných 11 taktilných (dotykových) panelov v talianskom, anglickom jazyku a v Braillovom písme. Pre nevidiacich – ale nielen im - slúži taktilná expozícia replík plastík z areálu Kolosea.

Tu si treba si uvedomiť všeobecný fakt, že „*taktilné prvky sú atraktívne pre všetkých návštevníkov a majú nenahraditeľný význam pre ľudí so zrakovým postihnutím. Dotýkanie sa predmetov rôznych tvarov a materiálov vytvára rozmanité reakcie.*“[07].

Pravidelne sa organizujú aj aktivity zamerané na nepočujúcich návštevníkov.

Ako novinku zaujímavú pre všetky vekové kategórie zaviedli v Koloseu možnosť virtuálnej prehliadky pomocou headsetu na virtuálnu realitu, ktorá vezme návštevníkov na exkurziu nielen v priestore, ale aj v čase. [08], [09].

Obr.4: Koloseum a archeologický park - pamiatka prístupná pre všetkých.

Zdroj foto: disabili.com, claireinsicily.com

Obr.5: Výťahy v Koloseu – nový pre návštevníkov a historická replika pôvodného v rámci expozície.

Zdroj foto: progettoinclusivo.it, archeologiavocidalpassato.com

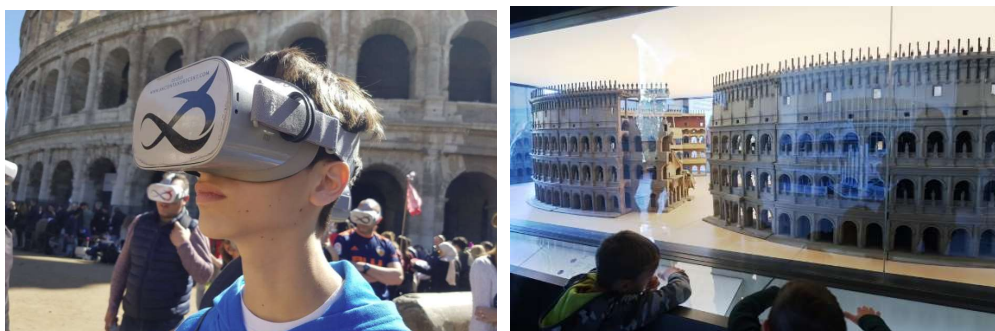
Obr. 6: Informačný systém – informácie sú po taliansky, anglicky a v Braillovom písme, tiež taktilné informácie o forme stavieb. Zdroj foto: denardismonaco.it

Obr. 7: a) Dotýkať sa je povolené – taktálna expozícia. b) Rehabilitačné cvičenia v areáli.

Zdroj foto: archeokids.it

Obr. 8: Využitie virtuálnej reality a fyzických modelov. foto: getyourguide.com, claireinsicily.com

4. Záver

Sme v situácii, kedy sa treba univerzálnemu navrhovaniu a jeho nárokom hlbšie a systematickejšie venovať aj v oblasti využívania našich pamiatkových objektov. Ako sme uviedli v úvode, tieto riešenia sú súčasťou architektonických návrhov s podporou profesií. Sporadické hľadanie riešení však nemusí vždy ísť správnou cestou. Na druhej strane, rozpor v záujmoch ochrany pamiatok a univerzálnej prístupnosti, ako ukazuje zahraničie, je len prvotný vnem čakajúci na nenásilné a trpezlivé rozuzlenie.

Akademická pôda, úrady, ministerstvá, samosprávy, projektanti, užívatelia, potrebujú vzájomnú kvalifikovanú informovanosť, návody, princípy a limity, aby sa jednak predišlo škodám, možno aj zbytočným konfliktom a strateným šanciam. Chceme vyzvať týmto príspevkom k spolupráci a diskusii zainteresované zložky, najmä pamiatkové úrady, ktorých skúsenosť s aplikáciou univerzálneho navrhovania, či už pozitívna alebo negatívna, môže poslúžiť k odbornému zovšeobecneniu.

Príspevok je zverejnený v rámci národného projektu: Podpora univerzálneho navrhovania č. NFP312040APA3, realizovaného z podpory Európskeho sociálneho fondu v rámci Operačného programu Ľudské zdroje.

Bibliografia

- [01] Dohovor o právach osôb so zdravotným postihnutím. Zb.z. 317/2010, [cit. 2020-08-03]. URL: <<https://www.employment.gov.sk/files/slovensky/uvod/legislativa/socialna-pomoc-podpora/dohovor-osn-pravach-osob-so-zdravotnym-postihnutim-opcny-protokol-sk-aj.pdf>>.
- [02] FILOVÁ, N. - ROLLOVÁ, L.: Human centered design of a children's museum. In : SWS Journal of Social Sciences and Art. Vol. 1, Iss. 2 (2019), s. 69. ISSN 2664-0104.
- [03] Nariadenie európskeho parlamentu a rady (eú) č. 1303/2013, Hlava I, Kapitola II, článok 55, bod 3, písm. I. URL: <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/SK/TXT/HTML/?uri=CELEX:32013R1303&from=ES>>
- [04] Zákon o ochrane pamiatkového fondu , 49/2002 Zb.z., [cit. 2020-08-03]. URL: <https://www.pamiatky.sk/Content/Data/File/sluz_predpis/zakon-49-2002.pdf> .
- [05] Hrad Švihov bez bariér. URL: <<https://www.hradsvihov.cz/cs/cs/informace-pro-navstevniky/prohlidkove-okruhy/9380-hrad-bez-barier> alebo komentované prohlídky <<https://www.npu.cz/cs/npu-a-pamatkova-pece/npu-jako-institute/akce/36601-komentovane-ukazky-z-prohlidky-svihov-bez-barier>>
- [06] Ministero per i Beni e le Attività Culturali: Linee Guida per i superamento delle barriere architettoniche nei luoghi di interesse culturale. Rím : Gangemi Editore, 2009. s. 206. ISBN 978-88-492-1794-0. Preklad: K. Macháčová.
- [07] ČEREŠŇOVÁ, Z. - FILOVÁ, N.: Univerzálne navrhovanie a multisenzorickosť v múzeách a galériách. In Múzeá a galérie bez bariér: Zborník príspevkov z konferencie. Dubnica nad Váhom, Slovensko : Dubnické múzeum, 2019, S. 26. ISBN 978-80-8200-055-2.
- [08] FERRANTI, Mirko: Visitare Roma in carrozzina: il report di viaggio con info su accessibilità, trasporti, alberghi e musei. 2019. [cit. 2020-08-28]. Preklad: K. Macháčová . URL: <<https://www.disabili.com/viaggi/articoli-viaggi-a-tempo-libero>>
- [09] Parco archeologico del Colosseo: Il Parco per tutti. 2020. [cit. 2020-08-28]. <URL: <https://parcocolosseo.it/visita/il-parco-per-tutti>>. Preklad: K. Macháčová.

The need of application of universal design in historic environment from the view of Convention on the Rights of Persons with Disabilities

Ing. arch. Beata Polomová, PhD.

Ing. arch. Klára Macháčová, PhD.

Ing. arch. Tibor Varga, PhD.

Fakulta architektúry a dizajnu STU, Nám. Slobody 19, 812 45 Bratislava
beata.polomova@stuba.sk

Abstract

Besides the preservation and restoration, historical monument care is today closely related to the challenges of the universal design. In the context of social sustainability, the application of universal design is a relatively new topic in Slovakia, which is also connected to the making historical objects and projects of its restoration accessible to everyone. Slovak republic undertook to implement in its legislative the international "Convention on the Rights of Persons with Disabilities" in 2010 by the ratification. Clause 9 of the convention specifies the rights to the accessibility of these persons not only to the physical environment and transportation, but also to the information, communication technologies and other means and services. However, the implementation is still not sufficient. FAD STU recently started to solve a separate national project, which in the 1st stage analyse the state of the convention implementation abroad and its implementation to our regulations and professional practice. The contribution presents the basic information about prerequisites of universal design. The authors present the issues of the historical monuments abroad, especially in Italy.

Key words: monument restoration, universal design, convention

English translation: Ing. arch. Roman Hajtmanek, PhD.

BARDKONTAKT 2020

Zámer konverzie, nového využitia historického industriálneho areálu Tiberghien- Merina v Trenčíne

akad. arch. Ing. Igor Mrva

architekt, Trenčín

Ing. arch. Július Bruna

architekt, Trenčín

doc. Ing. arch. Janka Betáková, PhD.

Vysoká škola Dubnický technologický inštitút, Dubnica nad Váhom

Zámer konverzie, nového využitia historického industriálneho areálu Tiberghien- Merina v Trenčíne

akad. arch. Ing. Igor Mrva

architekt, Trenčín, e-mail igor.mrva@gmail.com

Ing. arch. Július Bruna

architekt, Trenčín, email juliusbruna@gmail.com

doc. Ing. arch. Janka Betáková, PhD.

Vysoká škola Dubnický technologický inštitút, Dubnica nad Váhom, email betakova@dti.sk

Abstrakt

Industriálne dedičstvo patrí k nezanedbateľným hodnotám, ktoré zohrávajú významnú rolu v udržateľnom rozvoji územia. Efektívne využitie potenciálu industriálneho dedičstva je jedným z faktorov sociálnoekonomickkej regenerácie a udržateľného rozvoja územia. V podmienkach Slovenska záujem a starostlivosť oň nie sú primerané hodnotám ktoré obsahuje, čo spôsobuje jeho veľkú zraniteľnosť až zánik. K jeho strate najčastejšie dochádza z dôvodu nedostatku znalostí o ňom, v dôsledku meniacich sa sociálnoekonomických trendov, jeho veľkosti a náročnosti potrebných zásahov. Podiel na tom má aj nevyhnutná administrácia spojená s otázkami jeho ochrany a obnovy. Príspevok sa zaoberá možnosťou konverzie a nového využitia historického industriálneho areálu Tiberghien - Merina v Trenčíne: pripomína okolnosti jeho vzniku a rozvoja, obsiahnuté hodnoty, naznačuje možnosti jeho konverzného využitia ako protiklad k investorskému zámeru vybudovať komerčné zariadenie na „vyčistenej“ ploche po zbúraní historického industriálneho komplexu.

Kľúčové slová Industriálne dedičstvo, kultúrne dedičstvo, udržateľný rozvoj územia, konverzia, územný rozvoj

1. Úvod

Konverzie predstavujú udržateľne vhodný nástroj plánovania a realizácie politiky miest, regiónov, štátu z hľadiska sociálno-ekonomického, ekologického a kultúrno-civilizačného rozvoja. V súčasnosti je v spoločnosti zreteľný nárast atraktivity industriálneho dedičstva ako neopakovateľného atribútu posilňovania strácajúcej sa historickej identity sídiel, vyvolanej postupujúcou globalizáciou, nárastom potrieb, ktoré vyplývajú z nárokov na trávenie voľného času a udržateľnosti rozvoja pri nedostatku verejných financií, akceptovaním recyklácie ako princípu, zhodnocovaním nielen hmôt, energií, ale aj historických významov (napr. prostredníctvom turizmu) [1].

2. Stav poznania

Zaradenie industriálneho dedičstva do komplexu kultúrneho dedičstva je neustále aktuálny, prebiehajúci proces nezodpovedaných otázok a hľadání odpovedí. Bartošová a Haberlandová [2]

uvádzajú, že nedostatočná teoretická a kunsthistorická reflexia industriálu sa premieta predovšetkým do roviny každodennej praxe pamiatkovej ochrany. V tomto kontexte Husák [3] upozorňuje, že procesy konverzie historických industriálnych stavieb si vyžadujú nové prístupy k architektonickým formám a hodnotám, ktoré priniesol viac ako 250-ročný vývoj industriálnej spoločnosti. V tejto súvislosti výstižne uvádza, že hodnotové postoje, redukované na vlastníctvo pozemkov, zďaleka nezahŕňajú syntetický obsah vyhodnotenia štruktúry zachovaných kultúrnych (pamiatkových) hodnôt [1]. Preto výsledkom odborných analýz, porovnávaní a odborných oponentúr, by malo byť rozpoznanie reprezentantov mnohodoménového duchovného a intelektuálneho odkazu obsiahnutého v konkrétnom industriálnom dedičstve, minimálne v intenciách, ako ich formulovala medzinárodná Charta industriálneho dedičstva. K významným hodnotám patrí ich autenticita a zachovaná atmosféra industriálneho diela.

Predkladaný príspevok približuje zložitú problematiku ochrany a zachovania industriálneho dedičstva v meste Trenčín.

3. Industriálny areál Tiberghien - Merina v Trenčíne

Koniec 19. storočia je aj v Trenčíne spojený s industrializáciou. Významnú rolu v tomto období zohralo vybudovanie železnice. Prinieslo rozvojové impulzy, ktoré sa prejavili i územno-priestorovom rozvoji samotného mesta Trenčín. Násyp novovybudovanej železničnej trate vytvoril hrádzu, ktorá bránila rozlietaniu Váhu. Vznikol územný potenciál pre nový rozvoj územia.

Na prelome rokov 1906 a 1907 francúzski investori (Karol, Pavol, Ján a Jozef Tiberghienovci) postavili v Trenčíne na ohybe terajšej Štefánikovej ulice svoju textilnú továreň Tiberghien Fils. Významnú úlohu v rozhodovaní umiestnenia prevádzky zohralo bezproblémové napojenie na železničnú trať, potenciál využiteľnej pracovnej sily z okolia a kvalitné vodné zdroje [4]. Po druhej svetovej vojne bola továreň znárodnená, no pokračovala v pôvodnej produkcii pod názvom Merina.

3.1. Historicko-stavebný vývoj areálu bývalej Meriny

Pre vznik a rozvoj samotnej továrne je charakteristické kontinuálne sledovanie medzinárodného architektonického pokroku: v prvej etape ho udávali francúzske fabriky, neskôr baťovský funkcionalizmus.

Prvá etapa výstavby 1906 – 1918

Pred začatím výstavby samotnej továrne bol na pozemku postavený provizórny drevený barak, do ktorého umiestnili anglické tkáčske stavy. Prvé stavebné plány na výstavbu novej fabriky boli pravdepodobne dovezené Tiberghienovcami zo zahraničia, tak ako bolo v danej dobe zvykom. Z architektonického tvaroslovia stavebných objektov je čitateľná podobnosť s ostatnými továrňami spoločnosti Tiberghien vo svete z obdobia jej vzniku. Architekti prvej fázy výstavby továrne nie sú známi. Na výstavbe sa podieľali miestni stavební podnikatelia Ján Dieter a Edmund Bleuer [5]. Prvé výrobné objekty boli prízemné s liatinovými stĺpmi a pílými strechami.

Obr. č. 1 - Továreň v roku 1910. Zdroj: web

Pohon zabezpečoval parný stroj. Vodu pre výrobu brali zo studne vykopanej na továrenskom pozemku. Okrem toho bola postavená aj stará bytová kolónia a do továrne bola zriadená železničná vlečka. Otvorenie a posvätenie továrne za účasti Paula Tiberghiena a jeho rodiny sa uskutočnilo dňa 11.7.1907 [5].

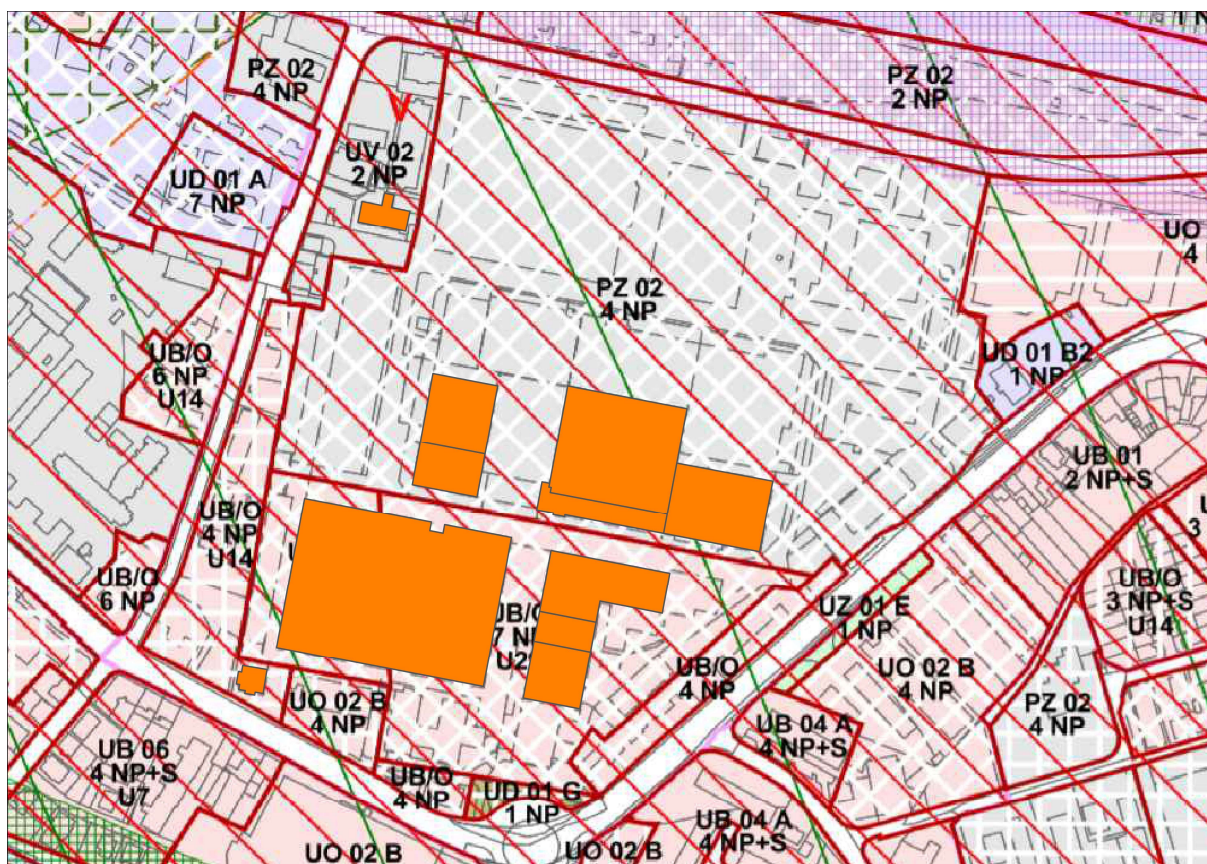
Novú, poschodovú pradiareň postavili v roku 1910 neďaleko od prvotnej budovy.

Po postavení etážovej pradiarne sa začalo s výstavbou na mieste dnešnej teplárne. Postavila sa prízemná budova vľavo od poschodovej pradiarne, ktorá nejaký čas slúžila aj ako sklad materiálu. Poslednou dokončenou bola budova predpradiarne, dnes začlenená do objektu česárne.

Počas prvej svetovej vojny továreň nevyrábala pre nedostatok surovín, jej existencia však bola pre mesto zásadná: dodávala elektrickú energiu pre Trenčín a okolie. Vojsko zriadilo v nevyužívaných kancelárskych priestoroch nemocnicu, v skárni bola umiestnená dôstojnícka škola [5].

Druhá etapa výstavby 1918 - 1939

Podľa [5] parný v roku 1921 pre továreň už výkonovo nestačil, preto postavili novú turbogenerátorovňu (strojovňu), do ktorej umiestnili parnú turbínu. „Tiberghienka“ mala ambíciu zásobovať elektrickou energiou mesto aj okolité obce, preto sa rozhodlo o vybudovaní ďalšej turbogenerátorovne. Stavebné povolenie na stavbu novej turbínovej haly bolo podané v roku 1930. Zauhľovacia veža sa prvý raz objavuje na fotografii z polovice 40. rokov 20. stor.

Obr. č. 2 Pamiatkovo zaujímavé objekty v areále Meriny. Zdroj: autor

Rozširovala a znásobovala sa aj vlastná textilná výroba: V roku 1922 sa začalo s výstavbu železobetónového skladišťa pre technologické účely. Nasledovala výstavba krúžkovej pradiarne (výrobná hala B - 1923) ďalšie štvorcové skladište na vlnu (tiež 1923). Ďalší stavebný rozvoj prišiel po kríze - predpradiareň bola rozšírená v roku 1932, v 1935. bola postavená pradiareň mykanej priadze. V roku 1938 bola vybudovaná malá práčovňa na pranie potnej vlny tuzemského pôvodu, pre mykanú a česanú pradiareň. Komplexnosť technologicko-výrobného cyklu si vyžadoval veľké množstvo vody. Používala sa podzemná (tzv. spodná) voda z alúvia Váhu. Tiberghien pre potreby továrne vybudoval 3 zdroje a úpravňu vody, ako aj unikátne podzemné zásobníky v 3 častiach areálu pospájané sieťou kolektorov.

Častou aktivít továrne boli aj investície do sociálnej sféry zamestnancov. V rokoch 1922-1923 továreň postavila štyri 2-izbové byty a dvanásť 1-izbových. V roku 1928 bola skolaudovaná vila pre vedúceho elektrárne, Ing. Armanda Justa. Asi v roku 1937 postavili konzum – neskôr zmenený na dievčenský internát.

Tretia etapa výstavby 1939 – 1989

Napriek vojnovému stavu továreň profitovala z vojrovej výroby: dodávala látky a deky pre armádu a ďalej produkovala aj elektrickú energiu pre okolie. V dôsledku toho od začiatku 40.rokov sa areál ďalej rozratal: pribudla nová tkáčovňa, vyšívareň a úpravňa.

Továreň Tiberghien bola znárodnená dekrétom z 15.4.1946. Jej výrobný areál bol prevedený do národného podniku Merina, vlnárske závody Trenčín (vznikol 4.9.1949), pričom bolo zachované pôvodné výrobné zameranie továrne.

Továreň sa v nových podmienkach ďalej rozvíjala a rozrastala. V roku 1948 bol postavený veľký sklad surovín neskôr garáže, hasičská zbrojnica, prebudovala sa hlavná vrátnica. Nová etážová prístavba pradiarne bola dokončená roku 1950 [5], [6]. Roku 1955 bola do prevádzky uvedená modernizovaná farbiareň. Dokončenie rozšírenia výroby česancov bolo plánované na rok 1959. Nová vodáreň bola postavená na začiatku 60. rokov 20. stor. V rokoch 1969-1971 prebiehala rekonštrukcia tkáčovne. Pôvodný objekt s píllovými strechami z roku 1907 bol nahradený novostavbou. V uličnej časti bola postavená trojpodlažná správna budova s hygienickým zázemím, zadný trakt tkáčovne mal halovú konštrukciu s oceľovým nosným systémom. V roku 1974 prebiehala výstavba novej teplárne so železobetónovým komínom a mazutovým hospodárstvom s viacerými veľkými nádržami na východnej strane areálu pri Štefánikovej ulici [7]. Postavená bola aj nová administratívna budova na mieste úradníckych domov, zmodernizovaná vrátnica, vo výstavbe komerčná skáreň [8].

V rokoch 1945-1957 bolo postavených 82 bytových jednotiek, slobodáreň, závodná jedáleň, kultúrny dom pre 700 ľudí, štadión a kúpalisko, zdravotné stredisko [5].

Od 1.4.1992 sa stala Merina akciovou spoločnosťou. Spoločenské zmeny po r. 1989 mali za následok, že výroba v Merine sa zastavila na jar roku 2009 [7].

Po skončení výroby v r. 2009 sú zreteľné dva procesy prebiehajúce v areáli:

- postupný parciálny predaj a prenájom objektov fragmentujúci funkčnosť a celistvosť pôvodného areálu, predaj celých technologických liniek do zahraničia, likvidácia ostatných zariadení okrem strojového vybavenia prízemnej haly bývalej pradiarne, kde pokračuje výroba technických textílií aj dnes,
- pokusy o transformáciu historického areálu pre potreby kultúry, nových spoločenských a komunitných žánrov a tiež vážny pokus samosprávy o vznik kreatívneho centra. V areáli sa usadili mladí umelci a vznikol tam aj architektonický ateliér a výstavná sieň.

Tieto procesy sú však náhodné, nekoordinované, parciálne - t.j. bez koncepcnej vízie v kontexte rozvoja mesta.

3.2. Pamiatkové hodnoty areálu

Areál továrne Tiberghien/Merina Trenčín predstavuje v rámci Slovenska výnimočný industriálny fenomén, ktorý fungoval viac ako 100 rokov. Podľa Hapáka [9] sa „Tiberghienka“ v roku 1911 stala najväčšou súkenkou v Uhorsku. Od postavenia sa továreň orientovala aj na výrobu elektrickej energie, a to nielen pre vlastné potreby ale aj pre potreby blízkeho regiónu. V 30. rokoch 20. stor. sa stala najväčším dodávateľom energie v regióne a zásobovala energiou mesto Trenčín i okolie. Zaslúžila sa o elektrifikáciu Trenčianskeho kraja. „Elektráreň Tiberghien bola svojho času jednou z najväčších súkromných elektrární na Slovensku“ [4]. Textilná továreň Tiberghien a aj jej nástupkyňa Merina boli zárukou vyššej zamestnanosti a motívom následného urbanistického rozvoja mesta Trenčín. Napriek nepretržitej výrobe, prestavbám i zániku niektorých objektov sa v areáli dodnes zachovali pamiatkovo hodnotné objekty.

Vybrané objekty, ktoré predstavujú najstarší zachovaný stavebný fond areálu Tiberghien/Merina, sa stali predmetom vyhlásenia za národné kultúrne pamiatky (ďalej NKP). Tzv. stará pradiareň a tepláreň s rozvodňou ako súbor objektov predstavujú najzachovalejšie a najautentickejšie stavby, pochádzajúce z prvých dvoch etáp výstavby továrne, t. j. budované v období do začiatku 2. svetovej vojny. V súčasnom stave zachovania svojou čitateľnou pôvodnou architektonickou formou predstavujú po architektonickej, historickej a technickej stránke najhodnotnejšie objekty areálu. Dokumentujú nielen najstarší stavebný fond areálu úspešnej textilnej továrne a podmienky vývoja textilného priemyslu vrátane medzinárodných väzieb, ale aj podmienky rozvoja elektrifikácie a predvojnovy industrializácie. Pamiatkové hodnoty týchto objektov sa prejavujú nielen v ich vonkajšom výzore, ale sú obsiahnuté aj v ich dispozícii na existujúcom pôdoryse, v ich zachovanej murovanej a železobetónovej konštrukcii, v dochovaných architektonických, remeselných a

technologických prvkoch, ako aj vo všetkých súvisiacich technických / technologických prvkoch a konštrukciách nad zemou aj pod zemou. Tento súbor objektov je fyzickým nositeľom súboru pamiatkových hodnôt, ktoré prierezovo spája dominujúca dokumentárna historická hodnota, komplementárne podporená:

- spoločenskou hodnotou významu areálu pre život a rozvoj mesta,
- urbanistickou hodnotou skladby objektov a kompozície nimi vytvorených areálových priestorov,
- architektonickou hodnotou kompozície jednotlivých objektov, ich tvaroslovia, remeselného, materiálového a farebného riešenia a celkového vizuálneho pôsobenia,
- a technickou hodnotou zachovaných technických prvkov, materiálového a funkčného konštrukčného riešenia.

3.3. Participácia odbornej verejnosti

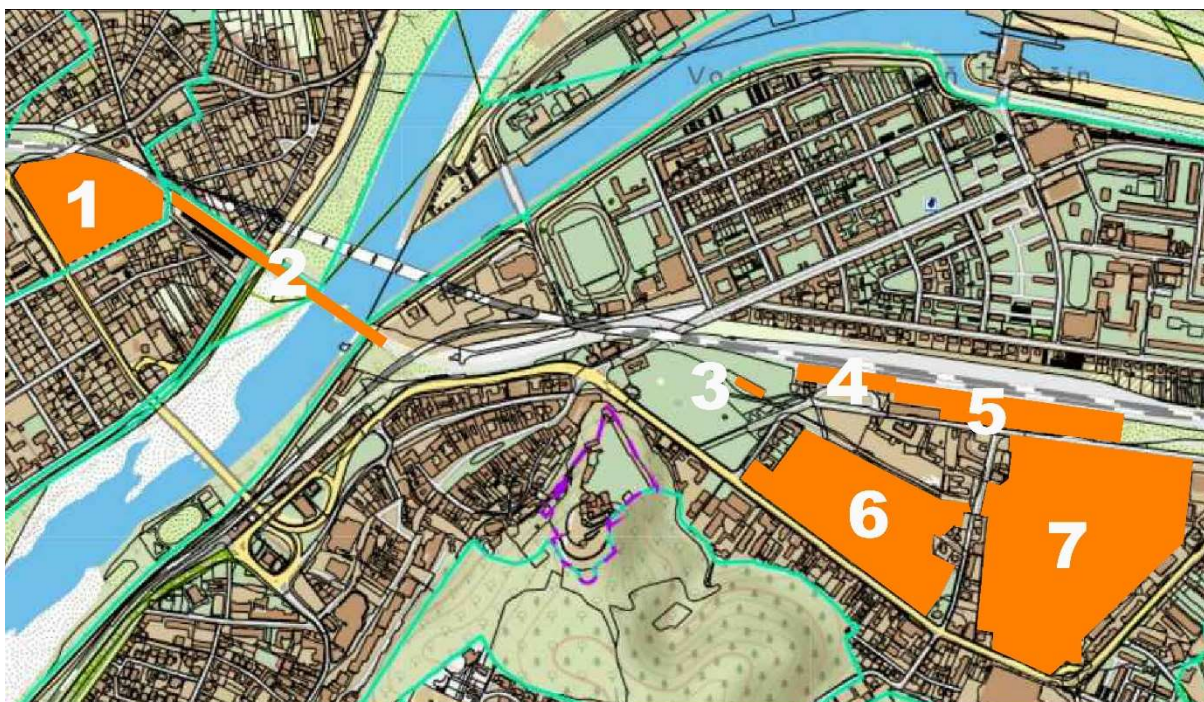
Po roku 2018 začala spolupráca mesta a ateliéru Fejo-Hanáček FA STU v Bratislave. Výsledkom sú 4 záverečné práce, ktoré poukázali na jednoznačné perspektívne kvality areálu Merina pre ďalší rozvoj mesta. Najlepší projekt vypracoval Eduard Krištof, ktorý získal aj cenu Cheddar 2020.

Problematický zlom nastal, keď v roku 2019 mesto, na žiadosť záujemcu o novú investíciu, odsúhlasilo začatie procesov búracieho, územného a stavebného konania bez existencie územného plánu zóny. Investora povzbudilo aj stanovisko Krajského pamiatkového úradu v Trenčíne, ktorý nevidel prekážky v jeho zámere asanácie areálu. Zverejnený zámer v búracom povolení bol iniciačným impulzom na rýchle konanie odbornej i laickej verejnosti. V úsilí o zachovanie areálu Meriny sa neformálne spojila verejnosť, tvoriví umelci okolo Meriny s architektmi voľného združenia pôsobiaceho v meste a regióne. Vo februári 2020 podali podnet na vyhlásenie 11 objektov za NKP, tento bol prijatý a v júni 2020 začalo správne konanie v zmysle podania. Následne sa činnosť sústredila na osvetu verejnosti k pozitívnemu vnímaniu industriálneho dedičstva v meste, ako i k predstavovaniu tohto areálu ako potenciálne nového subcentra Trenčína: ako verejného priestoru s vlastnou identitou prostredia (známou obyvateľom), ktorý musí spĺňať všetky kritériá budúceho moderného udržateľného mesta identifikované prostredníctvom a cez optiku územného plánu, plánu zóny, ako aj podmienok bezpečnej mobility.

3.4. Prípadová štúdia konverzie a využitia historického industriálneho areálu Tiberghien-Merina

Využitie zväčša chátrajúcich priestorov opustených výrobných hál, skladových areálov, či inak uvoľnených priestorov nachádzajúcich sa v zastavanom území miest je čoraz naliehavjšou otázkou. To najjednoduchšie „riešenie“ - ich likvidácia, nenapraviteľne ničí pamäť miest. A mesto, ktoré príde o svoju historickú pamäť, je nadobro ochudobnené. Pred otázkou, čo s ním, stojí aj areál bývalej Meriny v Trenčíne.

Areál bývalej Meriny v Trenčíne je súčasťou „pásu“ priestorov, ktoré „čakajú“ na svoju prestavbu. Sú to priestory výrobných areálov, zväčša už nevyužívaných skladových areálov, priestory železnice a priestory uvoľnené po prekládke železničnej trate - starý železničný most cez rieku Váh. Zaradený je sem aj areál, dnes už len z časti využívaný, areál kasární na ul. Gen. M. R. Štefánika.

Obr. č. 3. Pás priestorov industriálnych areálov a zariadení čakajúcich na svoju prestavbu: 1 - areál OLD HEROLD, 2 - priestory zrušenej železničnej trate a železničného mosta, 3 - „stará“ budova železničnej stanice, 4 - „nová“ železničná stanica, 5 - železničný skladový areál, 6 - areál kasární armády SR, 7 - areál MERINA.

Zdroj: autor

V súčasnosti je silný záujem developéra o využitie časti priestorov areálu Meriny (č. 7 na Obr. č. 3) na novú výstavbu nákupného centra, ktorého dominantným objektom má byť Kaufland.

A práve osadenie prízemnej typizovanej budov s množstvom parkovísk do priestoru, ktorý sa má stať súčasťou mestskej triedy, je sporné. Navyše: novo navrhovaná zástavba likviduje väčšinu objektov pamiatkového záujmu v areáli Meriny.

Otázkou nie je len či Kaufland áno, alebo nie. Otázok je viac:

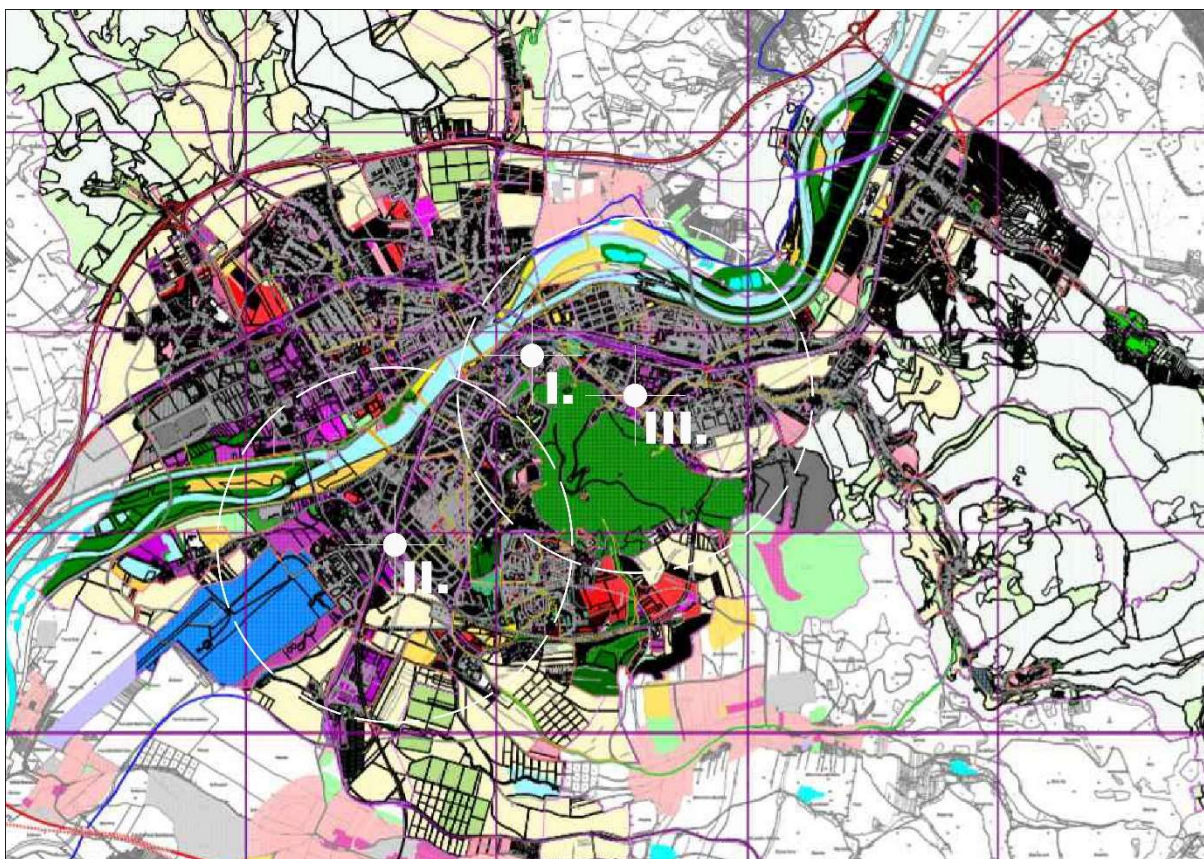
- Patrí Kaufland do tejto časti mesta?
- Ak áno, tak ako ho navrhnuť s ohľadom na vybraný priestor?
- Ako pri návrhu pracovať s pamiatkovo zaujímavými objektmi ktoré sa tu nachádzajú?
- Ako dnes známy návrh developéra rešpektuje požiadavky Územného plánu mesta Trenčín?

Patrí Kaufland do tejto časti mesta?

V Trenčíne je v súčasnosti len jeden Kaufland. Nachádza sa pod najväčším trenčianskym sídliskom Juh pri križovatke výpadovky z Trenčína smerom na Bánovce nad Bebravou a predĺženia diaľničného privádzča, pokračujúceho na sídlisko Juh. (II. na Obr. č. 4)

Jestvujúci Kaufland je vzhľadom na problematický prejazd centrom mesta (I. na Obr. č. 4) v dopravných špičkách dosť ťažko dostupný pre ľudí bývajúcich vo východnej časti mesta. (Sihotň, Pod Sokolicami, Pred poľom, Kubra, Kubrica a Opatová) Z tohto dôvodu je návrh nového Kauflandu vo východnej časti mesta logický. (III. na Obr. 4.)

Otázkou je, komu a ako bude navrhovaný Kaufland slúžiť? Kto a predovšetkým ako, bude doňho chodiť nakupovať?

Obr. č. 4 Kaufland v kontextoch mesta Trenčín: I. - centrum mesta, Mierové námestie, II. - jestvujúci Kaufland, III. - navrhovaný Kaufland v areáli Meriny. Zdroj: autor

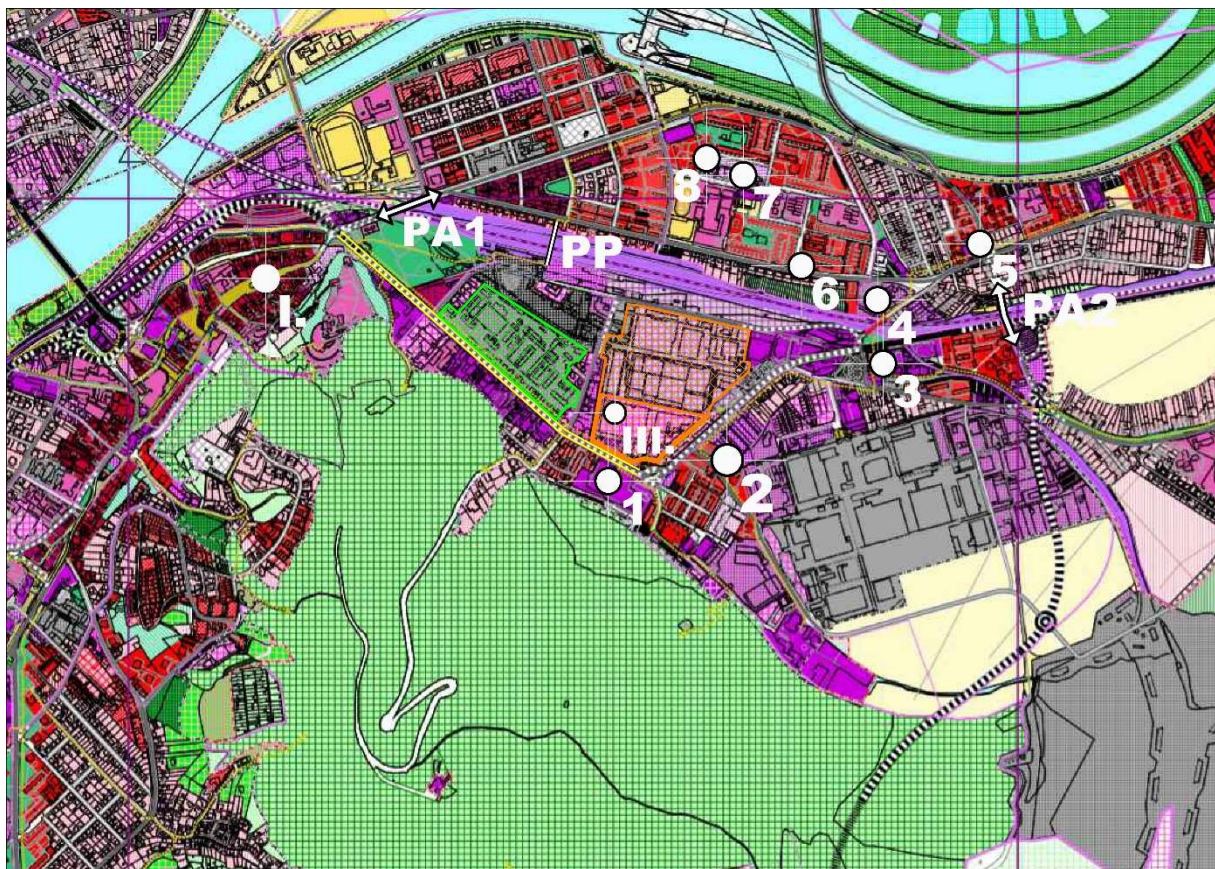
Vybrané územie pre výstavbu nového Kauflandu má niekoľko špecifik:

- vybraná časť mesta je komunikačne odrezaná železnicou od najväčšieho sídliska Sihot' nachádzajúceho sa vo východnej časti mesta, a preto denno-denné nákupy obyvateľov Sihote v navrhovanom Kauflande sú dosť otázne;
- v okolí navrhovaného Kauflandu je minimálny počet obyvateľov, teda minimálny počet potenciálnych nakupujúcich. Je tu vlastne len malá lokalita obytných domov Pod Sokolicami;
- pre obyvateľov bývajúcich v bezprostrednom okolí navrhovaného Kauflandu je tu dostatočná obchodná vybavenosť. Cez ulicu, naproti navrhovanému Kauflandu je Obchodné centrum MAX (1 na Obr. č. 5) a priamo v lokalite Pod Sokolicami je COOP Jednota. (2 na Obr. č. 5) Ďalšou dostupnou obchodnou vybavenosťou je Billa. (3 na Obr. č. 5)

Ako vidno na Obr. č. 5 je v okolí navrhovaného Kauflandu dostatočné množstvo predajní potravín. Okrem vyznačených predajní potravín je tu aj viacero špecializovaných predajní.

Ak má byť navrhovaný Kaufland rentabilný, nemôže sa spoliehať len na nakupujúcich z bezprostredného okolia a aj vzhľadom na typ a zameranie tohto obchodu bude, spolu s ostatnými navrhovanými obchodmi, slúžiť ako nákupné centrum pre široké okolie. Teda pre nakupujúcich prichádzajúcich do obchodu osobnými autami.

Skutočnosť, že navrhovaný Kaufland počíta predovšetkým s kupujúcimi prichádzajúcimi osobnými autami, vidno aj z množstva navrhovaných parkovísk. Žiaľ, všetky sú navrhnuté na teréne. (Obr. č. 6) Návrh zástavby, ktorý je k dispozícii, sa vôbec nezaobera riešením dopravy v širšom okolí. Navrhuje len úpravu kruhovej križovatky pred PC MAX. To je však vzhľadom na nedoriešenú problematiku dopravy v širšom okolí tohto záujmového územia problémom.

Obr. č. 5 Obchodná vybavenosť (potraviny) v okolí navrhovaného Kauflandu. I.: centrum mesta, Mierové nám.
 III.: navrhovaný Kaufland v areáli Meriny
 1: OC Max, 2: Coop Jednota, 3: Billa, 4: Lidl, 5 až 8: rôzne predajne potravín. Zdroj:autor

Zhrnutie:

Kaufland vo východnej časti mesta má svoje opodstatnenie, len vzhľadom na jeho charakter treba zvážiť, či práve v priestore Meriny a ak áno, tak aký a ako.

Ak áno, tak ako ho navrhnúť vzhľadom na vybraný priestor?

Ak má byť Kaufland v priestore Meriny tak treba myslieť na dve veci:

- dopravné riešenie
- jeho urbanistické a architektonické začlenenie do budúcej mestskej triedy (bulváru)

Na výkrese Obr. č. 6 je návrh osadenia Kauflandu do areálu Meriny. Developér navrhuje vybrať všetky jestvujúce objekty v záujmovom území a v prvej etape sem osadiť prízemný typizovaný objekt (1 na Obr. č. 6) a k nemu množstvo parkovísk. K počtu parkovísk treba pripočítať ich obrátkovosť a zistíme, že dopravné zaťaženie tohto územia sa výrazne zvýši. Čo je problém, ktorý treba riešiť.

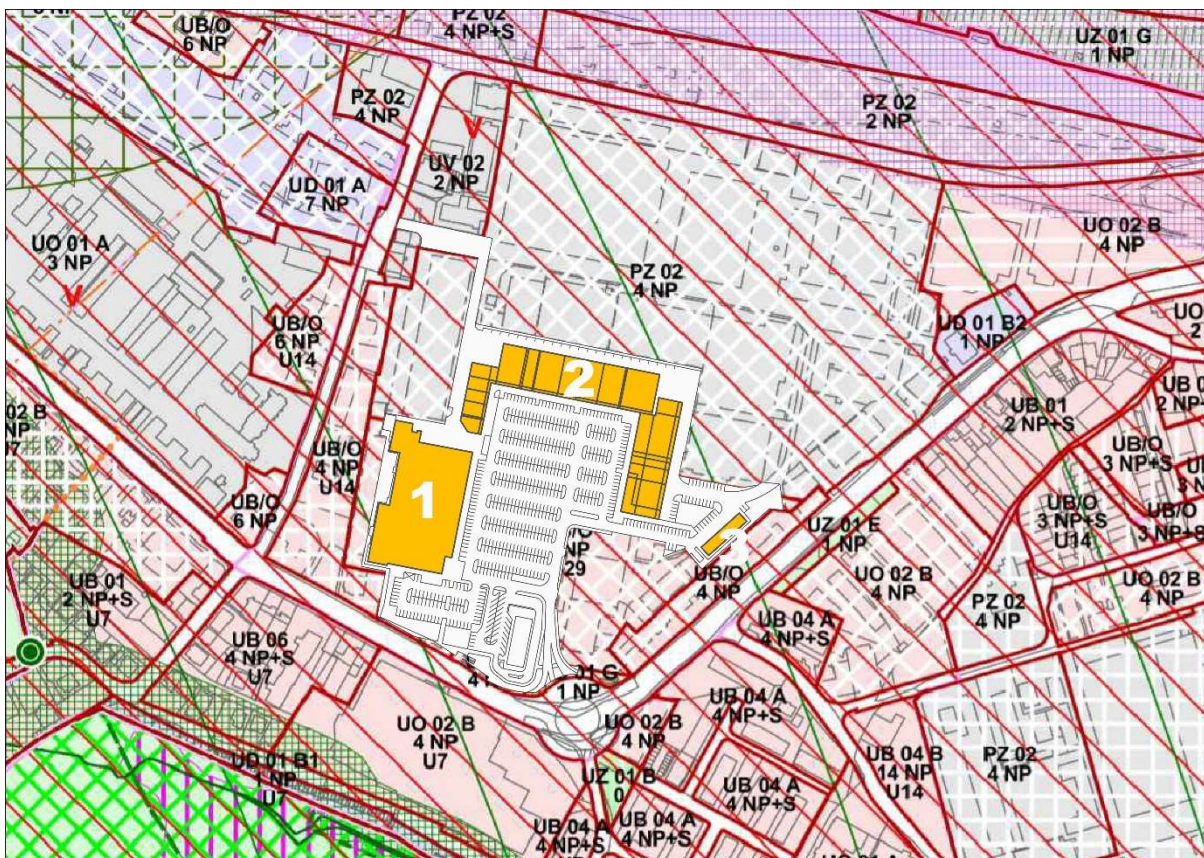
Druhou otázkou je, ako takto osadený objekt prispeje k prebudovaniu Štefánikovej ulice na mestskú triedu (bulvár) tak, ako s tým počíta platný Územný plán.

Ulica Gen.M.R. Štefánika ma byť v zmysle Územného plánu prebudovaná na mestskú triedu (bulvár) so všetkým, čo k bulváru patrí.

Uličné fronty obklopujúce bulvár by mali byť, čo najviac urbanizované a mali by ponúkať čo najpestrejšiu paletu dôvodov pre peší pohyb. Obchody, služby, kultúru a zábavu, ponúkané v

architektonicky zaujímavých objektoch a priestoroch. Akákoľvek monotónnosť by mala byť neprijateľná.

Priestory nachádzajúce sa v priamom kontakte s bulvárom patria v každom meste k tým najcennejším a preto by tu mala byť snaha o och čo najintenzívnejšie využitie. To ale ponúkané riešenie neponúka. Práve naopak. Prízemný typizovaný objekt obklopený parkoviskami je v priamom rozpore so snahou o prebudovanie Štefánikovej ulice na mestskú triedu.

Obr. č. 6 Návrh Kauflandu a ďalších obchodov v areáli Meriny. 1: navrhovaný Kaufland
2: „retail park“ - navrhovaná obchodná vybavenosť (druhá etapa výstavby) 3: predajňa nábytku.
Zdroj: autor

Zhrnutie:

- Ak sa má v tomto priestore uvažovať s Kauflandom, tak treba v prvom rade doriešiť dopravu v širšom území.
- Navrhnuť Kaufland tak, aby sa výrazne znížil (minimalizoval) počet áut parkujúcich na teréne.
- Samotný objekt Kauflandu navrhnuť tak, aby v plnej miere rešpektoval snahu o prebudovanie Štefánikovej ulice na mestskú triedu (bulvár).

Ako pri návrhu pracovať s pamiatkovo zaujímavými objektmi, ktoré sa tu nachádzajú?

V areáli Meriny sa nachádza niekoľko pamiatkovo zaujímavých objektov. Tieto objekty sú farebne (oranžová) vyznačené na Obr. č. 7. Ako sa s týmito objektmi vysporiada developer v predložennom návrhu, je vidno na Obr. č. 8.

Ako vidno na výkrese Obr. č. 8 developér sa pamiatkovými objektmi vôbec nezaobera. Nezaujímajú ho.

Aj keď toto dedičstvo ponúka možnosť vytvoriť zaujímavé priestory využiteľné aj pre obchodné zariadenie, akým je Kaufland.

Obr. č. 7 Pamiatkovo zaujímavé objekty v Merine. Obr. č. 8 Kaufland a pamiatkovo zaujímavé objekty.
Zdroj: autor

Zhrnutie:

- Pri návrhu nového Kauflandu treba rešpektovať a využiť jestvujúce, pamiatkovo zaujímavé objekty. Ich využiteľnosť overili trenčianski architekti, a tak výhovorka, že sa to nedá - neobstojí.
- Druhou možnosťou je presunúť Kaufland v rámci východnej časti mesta do inej lokality, kde by svojou formou prízemnej typizovanej stavby nenarúšal koncepciu územného plánu. Jednou z možností je aj voľný priestor Pred poľom.

Ako dnes známy návrh developéra rešpektuje požiadavky Územného plánu mesta Trenčín?

Na Obr. č. 9 sú vyznačené jednotlivé regulatívy, ktorými sa musí riadiť výstavba v tomto území. Výstavba v meste sa riadi Územným plánom. Územný plán je základným dokumentom rozvoja mesta. Skladá sa z dvoch častí:

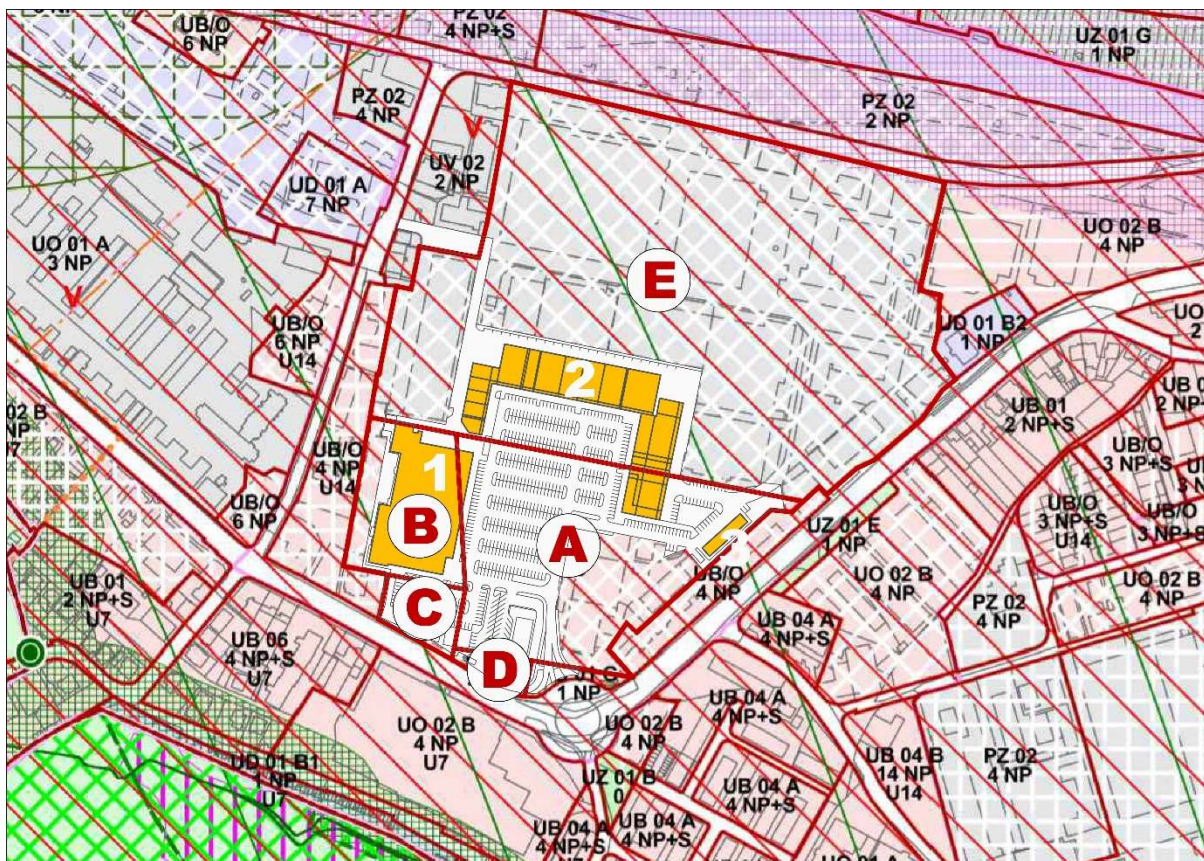
- záväznej časti
- smernej časti

Ako už sám názov hovorí, záväzná časť je jednoducho záväzná a treba ju v plnom rozsahu rešpektovať. Územie mesta je pre potreby územného plánovania rozdelené na urbanistické obvody a tie na ešte menšie celky, pre ktoré sú v záväznej časti Územnom pláne stanovené územno-plánovacie regulatívy. A práve tieto regulatívy podrobnejšie určujú, čo sa v tom-ktorom území môže a čo nie. Aká je maximálna povolená výška zástavby, koľko z územia môže byť maximálne zastavané, aký musí byť minimálny podiel zelene a tak ďalej. Tieto regulatívy je nutné rešpektovať a riadiť sa nimi.

Územný plán je pre rozvoj mesta zákonom a ako ku každému zákonu treba k nemu aj tak pristupovať. Územný plán možno len:

- rešpektovať
- alebo ak je už prekonaný, tak ho možno zákonným procesným spôsobom zmeniť

Nič iné.

Obr. č. 9 (Ne)Súlud navrhovaného riešenia nového Kauflandu s Územným plánom mesta Trenčín.

A: UB/O, 7 NP, U29 – polyfunkčná zóna bývania a občianskeho vybavenia, max. miera zastavania – 55-65%, min. podiel zelene – 35-25%. B: UB/O, 4 NP, U29 – polyfunkčná zóna bývania a občianskeho vybavenia max. miera zastavania – 55-65%, min. podiel zelene – 35-25%. C: UO, 02 B – nešpecifikované komerčné vybavenie, max. miera zastavania – 75%, min. podiel zelene – 15%. D: UB/O, 4 NP – polyfunkčná zóna bývania a občianskeho vybavenia, max. miera zastavania – 55-65%, min. podiel zelene – 35-25%. E: PZ, 02 – polyfunkčná zóna – výrobo – obslužné funkcie. Zdroj: autor

Zhrnutie:

- Spracovaný návrh osadenia objektu Kauflandu do priestorov areálu Meriny nerešpektuje požiadavky záväznej časti územného plánu mesta Trenčín.
- Ak má Kaufland ostať v areáli Meriny, je potrebné v súlade s Územným plánom:
  - prepracovať architektonický návrh Kauflandu a jeho osadenie do územia tak, aby rešpektoval požiadavky územného plánu, predovšetkým:
  - rešpektovať skutočnosť, že lokalita je určená pre polyfunkčnú zónu bývania a občianskej vybavenosti a primárne v nej majú byť polyfunkčné domy s nerušiacim občianskym vybavením v parteri, resp. v ďalších nadzemných podlažiach a s bývaním v ďalších nadzemných podlažiach (regulatív UB/O);

- rešpektovať maximálnu mieru zastavanosti v jednotlivých celkoch, (55 – 56%, UB/O);
  - dodržať minimálny podiel zelene v jednotlivých celkoch, (35 – 26%, UB/O);
  - spracovať v súlade so špeciálnym regulatívom U29 urbanistickú štúdiu, hlukovú štúdiu a posúdiť koncentráciu prachových častíc v ovzduší;
  - Rešpektovať skutočnosť, že Štefánikova ulica má byť prebudovaná na mestskú triedu.
- Ďalšou možnosťou je presunúť Kaufland do inej lokality v rámci východnej časti mesta.

4. Záver

V súvislosti s postupne miznúcimi svedkami industriálnej éry spoločenského vývoja industriálne kultúrne dedičstvo nadobúda novú príťažlivosť pri jeho využití v spojení s rozvojom konkrétnych spoločenských potrieb, voľnočasových aktivít a služieb. Vzhľadom na uvedené skutočnosti sme dospeli k záveru, že sa plne stotožňujeme s tvrdením, ktoré uvádza Husák [3], že v súčasnej situácii je nevyhnutné uvedomiť si reálnu skutočnosť, že jediným spôsobom ochrany významných historických industriálnych diel, ich jedinečných hodnôt je ochrana podľa pamiatkového zákona vyhlásením za národnú kultúrnu pamiatku. Identifikácia, interpretácia a odborné vyargumentovanie kultúrnych (pamiatkových) hodnôt a klasifikácia industriálneho dedičstva (jeho industriálnej architektúry a technických objektov) je zložitý multiprofesionálny proces, neľahký aj pre odborné profesionálne zložky pamiatkovej starostlivosti. Novosť a náročnosť konverzie industriálnych pamiatok súvisí s celkovou evidenciou historických industriálnych diel, ich dokumentáciou a štúdiom. Až na základe týchto podkladov ich možno kvalifikovane selektovať a klasifikovať. Preto považujeme za správne a vítame, že objekty areálu bývalej Meriny v Trenčíne boli vyhlásené na NKP.

Predstavená prípadová štúdia návrhu nákupného strediska Kaufland v priestoroch areálu Meriny v Trenčíne ukazuje na nepripravenosť investora a ďalších zúčastnených aktérov vnímať kultúrne a civilizačné hodnoty bývalých priemyselných stavieb na ich zapojenie do rozvojových plánov / záujmov či už investora alebo aj mestských štruktúr.

Správne usmernená, pripravovaná valorizácia a realizovaná konverzia industriálnej architektúry, nie je nikde ľahkým procesom. Ale ako ukazuje množstvo rôznych úspešných zahraničných príkladov, v ktorých sa dajú dnes sledovať dejiny konverzií, popri forme muzealizácie objektu, je to jediný vhodný spôsob, ako zabrániť zničeniu identifikovaných kultúrnych hodnôt. Od terénneho a archívneho výskumu, cez proces prípravy, až po obnovu či konverziu industriálnej pamiatky je individuálny prístup nevyhnutný. Výsledok však býva pre používateľov veľmi príťažlivý.[3].

Bibliografia

- [1] HUSÁK, Vladimír: *Industriálne dedičstvo*, In: Zborník z konferencie usporiadanej v rámci Dní európskeho kultúrneho dedičstva, Bratislava, 2010 ISBN 978-80-970630-2-3
- [2] BARTOŠOVÁ, Nina, HABERLANDOVÁ, Katarína : *Hodnoty industriálneho dedičstva a ich skúmanie: prípad Bratislava*, In: Muzeológia a kultúrne dedičstvo, Bratislava, Filozofická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave, 2017, ISSN 1339-2204 - print version-ISSN 2453-9759 - online version EV 5516/17
- [3] HUSÁK, Vladimír: *Obnova priemyselných pamiatok je veľký otáznik*, In: Územné plány, 2009, <http://www.uzemneplany.sk/clanok/obnova-priemyselných-pamiatok-otaznik>
- [4] BRABENEC, V. Elektrifikácia Trenčína. In: *Trenčan Trenčanom o Trenčíne*. 2018. online <http://www.trencan.6f.sk/Brabenec/0136-Elektrifikacia.pdf>
- [5] LAMAČKA, Ján, (ed.): *50. jubileum trenčianskej Meriny*. Trenčín, Merina, 1957, 83 s.
- [6] SAPÁK, František. *Kronika podniku MERINA vlnárske závody n.p. Trenčín*. Trenčín 1960.
- [7] BRABENEC, V. Priemysel v Trenčíne. In: *Trenčan Trenčanom o Trenčíne*. 2011.
- [8] MARČEK, Peter. *75 rokov vlnárskej výroby Merina Trenčín*. Osveta, Trenčín, 1982.
- [9] HAPÁK, P. Štruktúra a vývoj jednotlivých priemyselných odvetví a stavebníctva. In: *Dejiny Slovenska IV. (od konca 19. storočia do roku 1918)*. Bratislava, VEDA 1986, s. 65-127.

Intention of the new use conversion of the historic Tiberghien-Merina industrial area in Trenčín

akad. arch. Ing. Igor Mrva

architekt, Trenčín, e-mail: igor.mrva@gmail.com

Ing. arch. Július Bruna

architekt, Trenčín, email: juliusbruna@gmail.com

doc. Ing. arch. Janka Betáková, PhD.

Vysoká škola Dubnický technologický inštitút, Dubnica nad Váhom, email: betakova@dti.sk

Abstract

Industrial heritage is one of the important values that play an important role in the sustainable development of the territory. Effective use of the potential of industrial heritage is one of the factors of socio-economic regeneration and sustainable development of the territory. In the conditions of Slovakia, the interest and care of it are not adequate to the values it contains, which causes its great vulnerability to extinction. Its loss most often occurs due to lack of knowledge about it, due to changing socio-economic trends, its size and the complexity of the necessary interventions. The necessary administration associated with the issues of its protection and restoration also contributes to this. The paper deals with the possibility of conversion and new use of the historic industrial area Tiberghien - Merina in Trenčín: recalls the circumstances of its origin and development, contained values, suggests the possibility of its conversion use as opposed to the investor's intention to build a commercial facility on a "cleaned" area after demolition of the historic industrial complex. .

Keywords:

Industrial heritage, cultural heritage, sustainable territorial development, conversion, territorial development

---

BARDKONTAKT 2020

Prístavné a nábrežné plochy ako svetové dedičstvo UNESCO, zánik alebo možnosť rozvoja

Ing. arch. Ing. Martin Dubiny

Fakulta architektúry a dizajnu STU, Námestie slobody 19, 812 45 Bratislava

Prístavné a nábrežné plochy ako svetové dedičstvo UNESCO, zánik alebo možnosť rozvoja

Ing. arch. Ing. Martin Dubiny

Fakulta architektúry a dizajnu STU, Námestie slobody 19, 812 45 Bratislava
martin.dubiny@stuba.sk

Abstrakt

V posledných rokoch čoraz viac otváraná téma industriálnych objektov a areálov priniesla so sebou okrem témy ich transformácie a ochrany aj otázky ďalšieho rozvoja. Ak sú tieto objekty a územia v priamom kontakte s vodnou plochou/nábrežím, vyvstáva otázka – Ako využiť tento potenciál v prospech užívania príslušných verejných priestorov? Dôležitou témou sa nestáva len pamiatková ochrana, ale aj ich využitie a zapojenie do pulzujúceho života mesta.

Už dlhší čas ostáva otázka, či pamiatková ochrana pôsobí ako prekážka alebo katalyzátor rozvoja? Na príkladoch vybraných lokalít zaradených do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO príspevok predstaví rozmanitosť prístupu k ochrane prístavných, nábrežných alebo prírodných plôch, ktoré sú v úzkom kontakte s vodou.

Kľúčové slová: prístav, rozvoj, pamiatková ochrana, svetové dedičstvo UNESCO

1. Úvod

Problematika industriálnych stavieb sa v posledných rokoch dostáva do popredia ochrany ale aj rozvoja našich sídiel. Už aj na tieto stavby z čias „industrializácie“ sa začíname pozeráť inými očami. Kým v zahraničí táto téma rezonuje už od 2. pol. 20. storočia, u nás (po dobrom štarte v 80. rokoch minulého storočia a následnom útlme) sa viac otvára až v ostatných 20 rokoch. Prispel k tomu najmä alibistický prístup štátu a majiteľov industriálnych stavieb a areálov, ktoré boli (a často ešte stále sú) považované za čiernu stopu na mape miest. Bývalé a opustené industriálne stavby, ich význam a hodnoty naberajú na sile v ostatných rokoch, kedy najmä západné Slovensko prišlo rýchlo, nekompromisne a nenávratne o veľkú časť z týchto stavieb. [1]

Medzi industriálne stavby zaraďujeme aj prístavnú infraštruktúru. Jej zastúpenie u nás nie je tak časté, ako iné objekty, či areály iných priemyselných odvetví, no napriek tomu jej význam nezaostáva. V kontexte medzinárodného projektu Interreg DANUrB¹⁹ v rokoch 2017 - 2019 prebiehal výskum rozličných aspektov možného rozvoja regiónov príslušných k toku rieky Dunaj. Na projekt nadväzuje komparatívny výskum realizovaný v rámci doktorandského štúdia na Fakulte architektúry a dizajnu STU v Bratislave - ako výskum stavebného fondu prístavných infraštruktúr na Dunaji. U nás sa týka troch hlavných slovenských prístavov: Bratislava, Komárno a Štúrovo. Ani jedna z týchto lokalít nie je zapísaná v zozname svetového dedičstva UNESCO. Niektoré objekty a územia sú však zapísané v zozname národných kultúrnych pamiatok Slovenska. Niektoré by tam mohli ešte pribudnúť. No, možno aj nie. Kľúčovou otázkou sa stáva - či štatút významnej pamiatky, akou je svetového

¹⁹ Interreg DANUrB (2017 – 2019) – DANube Urban Brand – regionálna sieť budovaná prostredníctvom cestovného ruchu a vzdelávania na posilnenie „dunajskej“ kultúrnej identity a solidarity. Cieľom kultúrnej siete je posilniť regionálnu kultúrnu identitu Dunaja a vytvoriť spoločnú značku podporou nadnárodných kultúrnych väzieb medzi osadami pozdĺž Dunaja a skúmaním nevyužitých alebo skrytých zdrojov kultúrneho a sociálneho kapitálu pre lepší ekonomický a kultúrny návrat. [2]

dedičstvo UNESCO alebo Národná kultúrna pamiatka (NKP), je prekážkou alebo naopak či je katalyzátorom rozvoja dotknutých miest?

2. Vybrané lokality

V kontexte spomenutého projektu sa lokality prístavnej infraštruktúry skúmali pozdĺž riečnych tokov Dunaj, Rýn a Labe. Zahraničné lokality sa nachádzajú prevažne na rieke Dunaj. Rieky Rýn a Labe boli doplnené do výskumu z dôvodu existujúcich aj plánovaných vodných ciest krížujúcich európske krajiny, a to vodný koridor Mohan – Rýn – Dunaj a Dunaj – Odra – Labe. V skrátenej tabuľke (tab. 1) je vybraná časť z 30 skúmaných lokalít, ktoré počas terénneho výskumu boli zmapované. Uvedené lokality sú zo slovenského a zahraničného prostredia a sú zoradené od západu na východ s popisom základných údajov súvisiacich so svetovým dedičstvom UNESCO. V komplexnom portfóliu skúmaných lokalít sa nachádzajú aj lokality prímorských miest akými sú Constanta, Lisabon, Malmö a iné, v ktorých prístavná infraštruktúra má iné charakteristiky (nároky) z dôvodu námornej lodnej dopravy.

Všetky lokality boli vybrané na základe kritéria priameho kontaktu s riekou, nábrevím a pobrežím.

Tab. 1 Skrátená tabuľka vybraných domácich a zahraničných lokalít v súvislosti so svetovým dedičstvom UNESCO (zdroj: autor)

MESTO/REGIÓŇ	ŠTRASBURG	HAMBURG	REGENSBURG	BRATISLAVA	KOMÁRNO	ŠTÚROVO	BUDAPEŠŤ	DOBRUJA
KRAJINA	FRANCÚZSKO	NEMECKO	NEMECKO	SLOVENSKO	SLOVENSKO	SLOVENSKO	MAĎARSKO	RUMUNSKO
RIEKA	RÝN	LABE	DUNAJ	DUNAJ	DUNAJ	DUNAJ	DUNAJ	DUNAJ
VODNÁ CESTA*	MOHAN - RÝN - DUNAJ	DUNAJ - ODRA - LABE	MOHAN - RÝN - DUNAJ DUNAJ - ODRA - LABE	MOHAN - RÝN - DUNAJ DUNAJ - ODRA - LABE	MOHAN - RÝN - DUNAJ DUNAJ - ODRA - LABE	MOHAN - RÝN - DUNAJ DUNAJ - ODRA - LABE	MOHAN - RÝN - DUNAJ DUNAJ - ODRA - LABE	MOHAN - RÝN - DUNAJ DUNAJ - ODRA - LABE
NÁZOV ZÁPISU	Staré a nové mesto	Speicherstadt a časť Kontorhaus s Chilehaus	Staré mesto Regensburg a mesto Stadthof	-	Systém opevnení na súťoku riek Dunaja a Váhu v Komárne - Komárome	-	Břežy Dunaja, štvrť Budínskeho hradu a Adrássyova trieda	Delta Dunaja
ZÁPIS UNESCO	1988	2015	2006	-	-	-	1987	1991
ROZŠÍRENIE ZÁPISU	2017	-	-	-	-	-	2002	-
PREDBEŽNÝ NÁVRH	-	-	-	-	2002 a 2007	-	-	-
OCHRANA	183 ha	26,08 ha	182,8 ha	-	-	-	473,3 ha	312, 440 ha
NÁRAZNÍKOVÁ ZÓNA	708 ha	56,17 ha	775,6 ha	-	-	-	493,8 ha	-
REG.	495bis	1467	1155	-	1733, 1498	-	400bis	588

* existujúca/navrhovaná

Poznámka: Tabuľka zachytáva časť vybraných lokalít zo Slovenska a v zahraničí z výskumu, ktorý sa venuje prístavnej infraštruktúre. V tabuľke sú vyselektované údaje vzťahujúce sa k problematike svetového dedičstva UNESCO. Pre porovnanie sú modrou sú vyznačené zahraničné lokality a červenou slovenská lokalita.

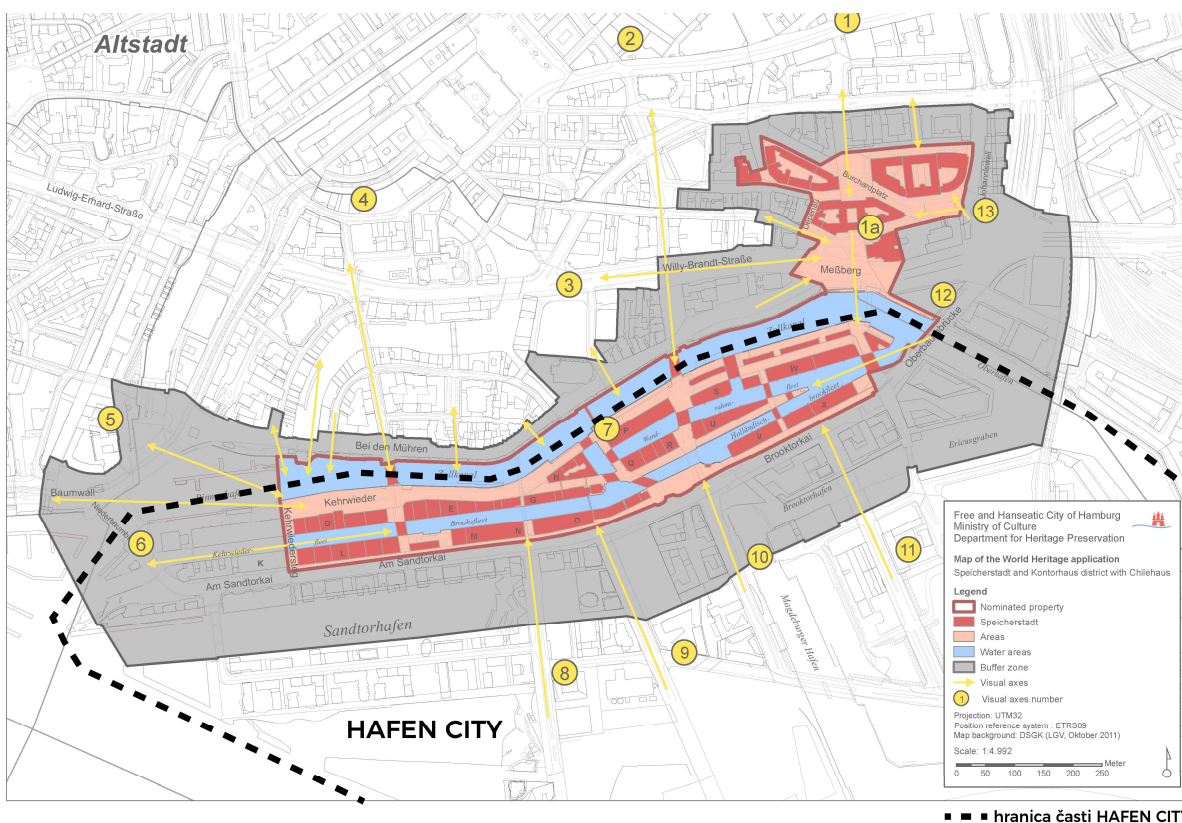
2.1 Hamburg/Nemecko

Časť Speicherstadt s príľahlou časťou Kontorhaus boli zapísané v roku 2015 do zoznamu svetového dedičstva UNESCO. Obe časti patria k husto zastavaným oblastiam v centre prístavného mesta Hamburg na severozápade Nemecka. Územný komplex Speicherstadt sa svojím územím a objektami stal súčasťou novej mestskej časti Hafen City, ktorá postupne premieňa prístavné plochy na novú mestskú štruktúru už od roku 2008 (obr. 1). Najväčší súvislý historický súbor prístavných skladov na svete, ktorý vznikol na úzkych ostrovoch delty rieky Labe v rozpätí rokov 1885 až 1927 bol zapísaný v roku 1991 medzi historické pamiatky. Po druhej svetovej vojne prešiel úpravou. Súbor 15 skladov

susedí na severovýchodnej strane s modernistickou časťou Chilehaus, štvrť Kontorhaus. Ide o kancelárske objekty postavené v 20. až 40. rokoch 20. storočia.

Objekty prístavných skladov boli plynulo integrované do novej mestskej štruktúry časti Hafen City a zápis do zoznamu svetového dedičstva UNESCO im pridal ešte na atraktivite. Patria totiž k jedným z lákadiel novej štvrte mesta. V tomto území je možné nahliadnuť do histórie prechádzajúc sa ponad kanály alebo plaviac sa na malých člnoch priamo v spleti kanálov. Na malom území je možné si vychutnať urbanisticko-architektonické detaily v rozpätí takmer 150 rokov, od minulosti až do súčasnosti (obr. 2). V tomto území v roku 2013 vstúpil do platnosti plán riadenia zameraný na zabezpečenie ochrany územia výnimočnej univerzálnej hodnoty (outstanding universal value - kvalitatívneho kritéria podmieňujúceho zápis do Zoznamu UNESCO), autenticity a integrity dotknutých nehnuteľností a ochranu jeho nárazníkovej zóny. Úlohou plánu je zachovanie historického výrazu objektov, panorámy mesta Hamburgu tak, aby sa zabezpečilo zachovanie jedinečného svedectva o kultúrnom a historickom vývoji Hamburgu, ktorý hral kľúčovú úlohu pri budovaní jeho identity.

Obr.1: Územie Speicherstadt sa nachádza priamo v časti Hafen city (zdroj: City of Hamburg/úprava: autor)

Obr. 2: Nová mestská časť Hafen City v Hamburgu s dvoma tvármi. Vľavo nová výstavba na bývalých prístavných plochách, v pozadí filharmónia postavená na bývalom prístavnom sklade. Vpravo časť Speicherstadt, ktorá sa vyznačuje starými skladmi. Historické sklady robia pomyselnú hranicu medzi starým mestom a novou mestskou štruktúrou. Vľavo je na fotografii zachytená i úprava nábrežnej hrany pred starými skladmi. (zdroj: autor/2017)

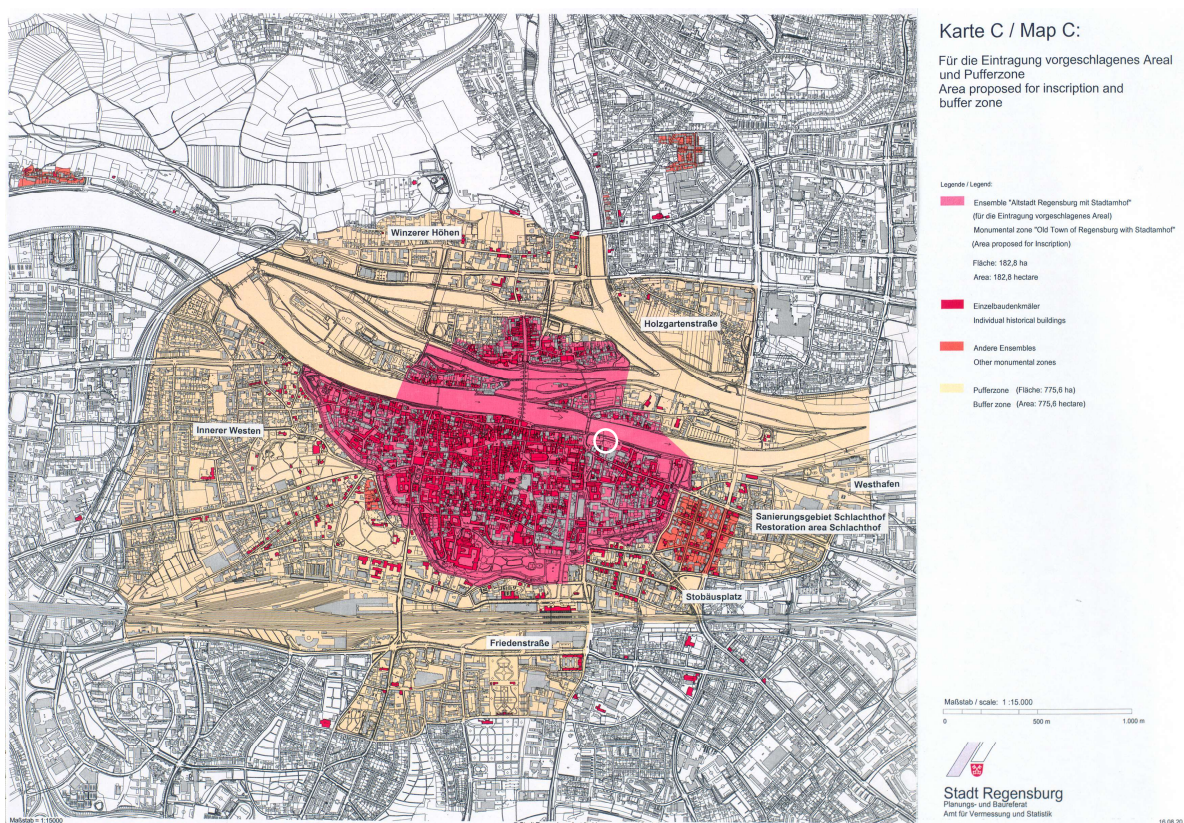
2.2 Regensburg/Nemecko

Stredoveké mesto nachádzajúce sa na rieke Dunaj v nemeckej časti Bavorsko bolo zapísane do zoznamu svetového dedičstva UNESCO v roku 2006. Mesto bolo už od 9. storočia centrom obchodu, ktorým si udržoval vplyv v regióne. V historickej časti mesta Regensburg sú dochované pozostatky starorímskej, románskej a gotickej architektúry. Architektúra z 11. a 13. storočia si v meste zachovala svoj výraz²⁰ dodnes. Na nábreží rieky bola vyhlásená architektonická súťaž na budovu – Múzeum Bavorskej histórie²¹, ktorá by mala upútať súdobou architektúrou a zároveň by nemala narušiť autenticitu najstaršieho bavorského mesta (obr. 3). Vybrané miesto sa nachádza takmer v srdci starého mesta, na mieste bývalého Dunajského trhu²².

²⁰ Výraz architektúry z 11. a 13. storočia - vysoké objekty, úzke a tmavé uličky

²¹ Budova/Múzeum Bavorskej histórie - Haus der Bayerischen Geschichte

²² Dunajský trh - Donaumarkt

Obr. 3: Mapa mesta Regensburg – historické mesto v dotyku s riekou Dunaj s vyznačeným objektom budovy múzea. V okolí sa nachádza nárazníková zóna s vyznačenými solitérnymi historickými objektami.

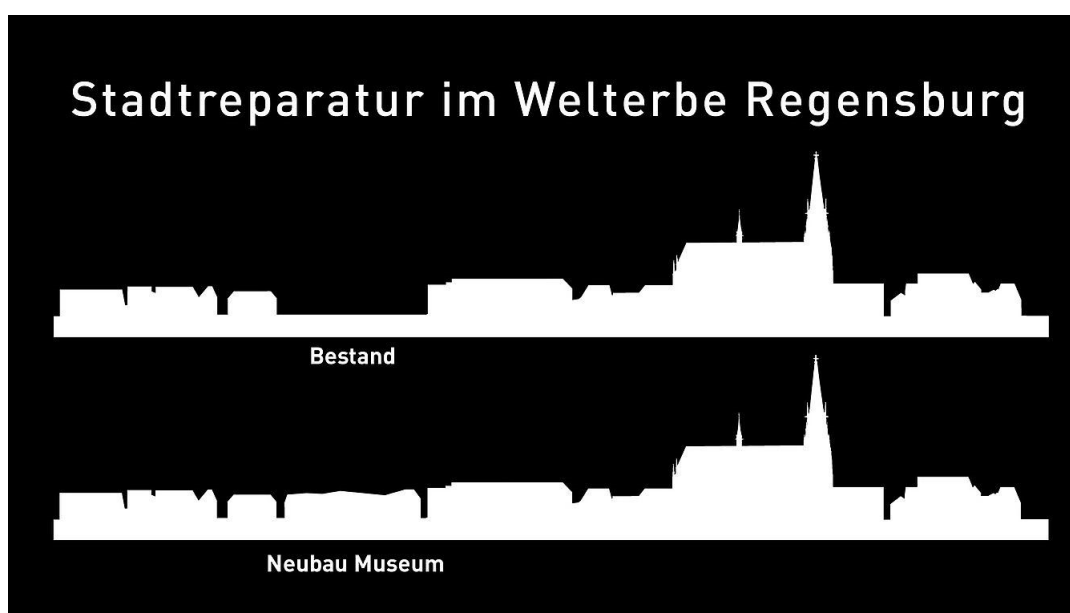
(zdroj: whc.unesco.org/úprava: autor)

Víťazom architektonickej súťaže sa stal návrh budovy (obr. 4) od architektonického štúdia Wörner Traxler Richter (WTR architekten), ktorého hlavný koncept bol postavený na použití predovšetkým objemu objektu a tiež jeho materialita tak, aby objekt svojim výzorom zapadol do prostredia. V koncepte bola zakomponovaná aj „Österreicher Stadel“ ako symbol európskej tradície obchodu. Celková výška objektu a strešná krajina interpretuje výšky objektov na nábřeží rieky Dunaj. Objekt múzea spolu s verejným priestorom nábřežia sa po dokončení a otvorení v júni 2019 stal integrálnou súčasťou nábřežia.

Obr. 4: Pohľad na budovu Múzea Bavorskej histórie, v pozadí katedrála Sv. Petra. (zdroj: wörner traxler richter)

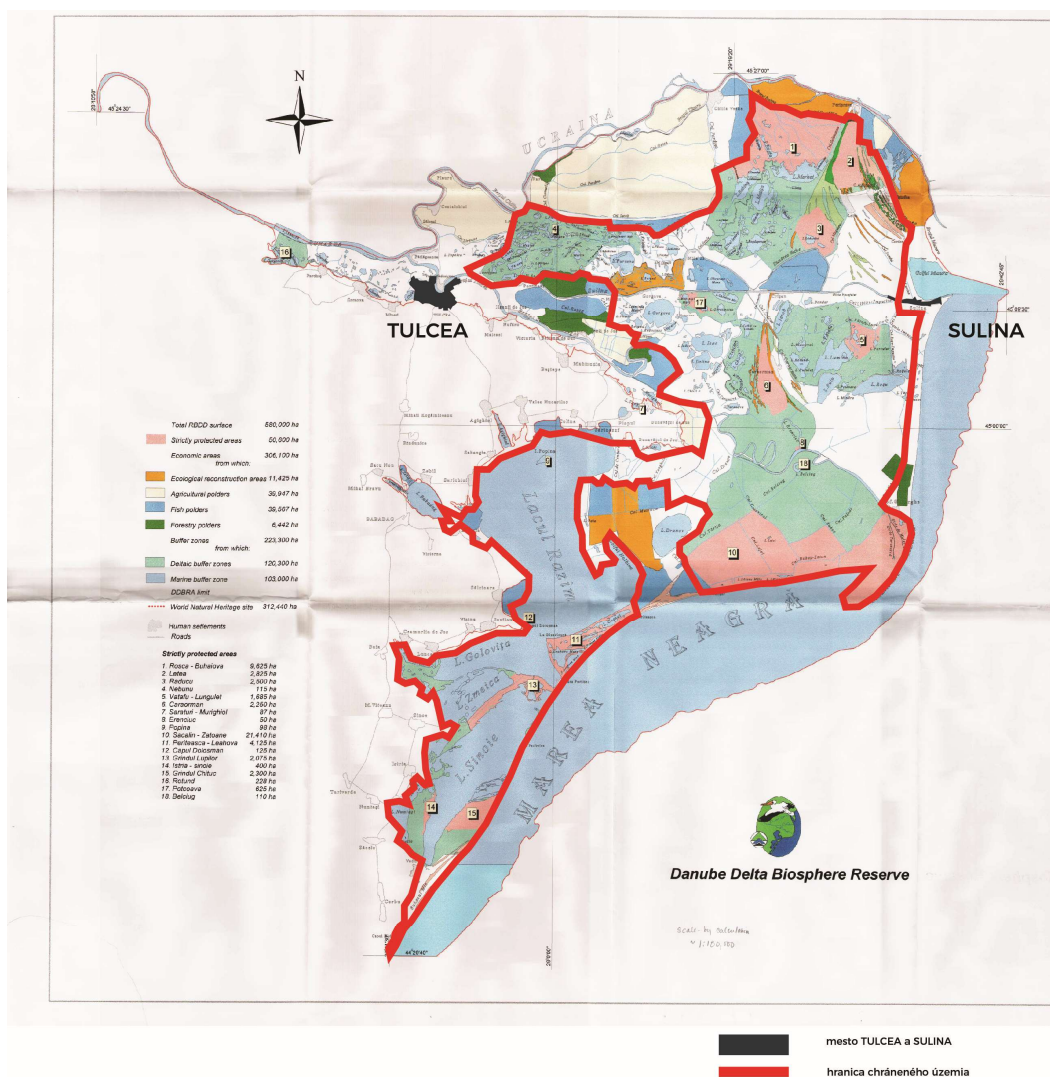

Obr. 5: Panoráma mesta Regensburg pred a po osadení objektu Múzea Bavorskej histórie.

(zdroj: wörner traxler richter)

2.3 Regi3n Dobruja/Rumunsko

Od roku 1991 medzi svetové prírodné dedičstvo UNESCO patrí i Delta Dunaja v regióne Dobruja v Rumunsku. Svojou rozlohou 312 440 ha patrí k rozsiahlym a najzachovalejším z európskych delty (obr. 6). Rieka Dunaj v tomto území ústi do Čierneho mora.

Obr. 6: Chránené územie – Delta Dunaja v Rumunsku. (zdroj: Danube Delta Biosphere Reserve/úprava: autor)

Každý návštevník prichádzajúci do delty Dunaja prechádza vstupnou bránou, ktorá sa nachádza v meste Tulcea. Zápis medzi svetové dedičstvo zvýšil príliv turistov, čím sa zvýšil počet ubytovacích kapacít a vyvinul sa tlak na poskytované služby v regióne. Z mesta Tulcea vyrážajú priamo do delty Dunaja alebo do jeho mnohých ramien výletné lode a člny plné turistov (obr. 7). Krajina je v tomto území „nedotknutá“ a závislá od hladiny rieky Dunaj, ktorá kulminuje podľa ročných období. Jedinou prekážkou v rozvoji tohto územia môžu byť záplavy spôsobené vysokým stavom hladiny vody a taktiež veľkým prílivom turistov. Zážitky z tohto územia však nie sú pre každého: Väčšinou toto územie navštívia dobrodružní turisti alebo výskumné tímy za účelom skúmania flóry a fauny rieky Dunaja a jej delty. Dôvodom je rozmanitosť územia poskytujúca domov pre viac ako 300 druhov vtákov a takmer 50 druhov sladkovodných rýb (obr. 8). Delta Dunaja patrí medzi územia s vysokou ochranou biotopov s minimálnym zásahom ľudskej činnosti.

Obr. 7: Mesto Tulcea v Rumunsku – nábrežie mesta lícuje osobný prístav výletných a rybárskych lodí. Na nábreží sa nachádzajú prevažne veľké hotelové objekty. Návštevník tu nájde aj administratívnu budovu Biosférickej rezervácie Delta Dunaja. (zdroj: autor/2019)

Obr. 8: Delta Dunaja v Rumunsku – pri meste Letea. (zdroj: autor/2019)

2.4 Komárno/Slovensko

Skúmanie zahraničných lokalít prináša viacdimeznionálny pohľad na problematiku vzťahu a postoja k opusteným prístavným objektom, plochám, nábrežiam s ohľadom na zachovanie hodnôt minulosti

a s výhľadom doplnenia o nový nádych prítomnosti a budúcnosti. Slovensko má v zozname svetového dedičstva UNESCO zapísaných 5 kultúrnych a 2 prírodné lokality svetového dedičstva. Ani jeden náš zápis však nie je vo väzbe so skúmanou problematikou prístavných infraštruktúr. Najbližšie k zápisu malo mesto Komárno v roku 2002 a 2007, kedy samostatne alebo v spolupráci s maďarskou stranou bol podaný návrh na zápis do zoznamu svetového dedičstva UNESCO pod názvom – Systém opevnení na sútoku riek Dunaja a Váhu v Komárne – Komárome (obr. 8). V navrhovanom chránenom území sa nachádzajú tiež areály bývalých a súčasných lodeníc, aj prístavný kanál a prístavné móla komárňanského prístavu. Ich doterajšia zástavba, napriek prevádzkovo výrazne odlišnej funkcii, neoslabuje vnímanie historického „génia loci“ ani pocitovú atmosféru pevnostného systému podmieneného prítomnosťou a silou vodného živlu na sútoku Dunaja a Váhu.

Obr. 8: Súmeste Komárno – Komárom. Systém opevnení na sútoku riek Dunaja a Váhu v Komárne – Komárome vyznačený čiernou farbou (zachované pevnosti a bastiónové opevnenie), svetlomodrou obrysovou líniou (zaniknuté časti opevnenia). Situácia doplnená o prístavné plochy spolu s areálom Starej Lodenice na ostrove a Novej Lodenice na severozápadnej strane slepého ramena Dunaja – plochy vyznačené bielou farbou. Na rieke Váh červenou farbou označený malý osobný prístav. (Poznámka: prislúchajúce nábrežné a prístavné plochy s lodenicami vyznačené len na slovenskej strane v meste Komárno.) [3]

V súčasnosti je nominácia Komárno-Komárom zaradená na čakacej listine a zatiaľ ostáva otázne, či sa zápis podarí. Zápis do zoznamu svetového dedičstva UNESCO by priniesol mestu svetovú prestíž a zrejme by bol katalyzátorom ďalšieho rozvoja mesta v oblasti cestovného ruchu. Fortifikačný systém obklopuje celé mesto a v niektorých pozíciách doňho preniká. V prípade úspešného zápisu by sa otvorila otázka: do akej miery by ochrana zasahovala do rozvoja mesta?

V súčasnosti sa na základe nového územného plánu uvažuje o presunutí prístavu nižšie po prúde rieky Dunaj, čo by umožnilo využiť nábrežie pre spoločenské aktivity mesta, prípadne umožnenie výstavby na nábreží. V tomto prípade podaný návrh na zápis do zoznamu svetového dedičstva UNESCO nebráni v transformácii nábrežného územia. V prípade transformácie a revitalizácie bývalých prístavných štruktúr však treba mať na pamäti zachovanie panorámy mesta, zachovanie identity miesta s využitím dochovaných stavieb. Ak by prišlo k nevhodnej regenerácii nábrežia (napr. zástavbou prevyšujúcou dochovanú stavebnú štruktúru mesta) (obr. 9), môže sa stať, že by tým bol ohrozený samotný zápis do zoznamu UNESCO. Zároveň, ak by bol fortifikačný systém zapísaný do zoznamu skôr, ako by sa pristúpilo k transformácii nábrežia, treba dbať na to, aby neskoršou transformáciou neboli ohrozené základné hodnoty pamiatky – identita a autenticita miesta, aby neprišlo k vyškrtnutiu zo zoznamu, ako sa to v niektorých prípadoch už stalo. Práve z dôvodu nevhodnej výstavby v území so štatútom svetového dedičstva UNESCO.

Obr. 8: Prístavné plochy na nábreží rieky Dunaj. V prednej línii je vidieť železničnú vlečku prístavu spolu so žeriavmi. V pozadí (nad železničnými vagónmi) skrytá za zeleňou komárňanská pevnosť usilujúca o zápis do zoznamu svetového dedičstva UNESCO. (zdroj: autor/2018)

3. Záver

Podmieňujúcim faktorom kvalitnej regeneračnej/revitalizačnej obnovy sídla nemusí byť zápis do zoznamu národných kultúrnych pamiatok na národnej úrovni, resp. do zoznamu svetového kultúrneho a prírodného dedičstva UNESCO. Ak však k zápisu dôjde, samotný zápis nie je a nemal by byť prekážkou v ďalšom využití a rozvoji objektu alebo územia. Práve naopak, môže sa stať štartovacím bodom pre zhodnotenie potenciálu, ktoré poskytuje historický objekt alebo územie označované aj ako „génus loci“. Integrita a autenticita okrem ďalších hodnôt patria medzi základné kritériá, ktoré pri transformácii alebo regenerácii destabilizovaných priemyselných areálov je dobré rešpektovať a zachovať. Sídlo i dotykové územia tak získajú jedinečnú kvalitu neopakovateľnej histórie, ktorá sa ukazuje byť významným konkurenčným benefitom lokality - atrakciou pre návštevníkov a perspektívou pre investorov.

Na predstavených príkladoch z vybraných lokalít s prístavnou infraštruktúrou je možné inšpirovať sa, čerpať skúsenosti, študovať a vyhodnotiť rôzne prístupy v regenerácii nábrežných a prístavných plôch, a to aj prístupy charakteru pamiatkovej obnovy. Nie je pravidlom, že historické územie alebo objekt musí byť chránený zo zákona, aby sme k nemu pristupovali s úctou a aby sme z neho vyťažili hodnoty „rodinného striebra“.

Pomocným nástrojom pri tom by malo byť periodické vyhodnocovanie princípov a metodiky ochrany a obnovy pamiatok v niekoľkoročných cykloch: to môže prispieť k zachovaniu integrity ochrany a kontinuálnemu procesu rešpektujúcej obnovy historických objektov a historických sídiel s ohľadom na nové funkčné, estetické a technické požiadavky [4].

Bibliografia

[1] DUBINY, Martin. Revitalizácia prístavných areálov : inšpiratívne riešenia z Európy. In Projekt. Roč. 59, č. 1 (2017), s. 40-45. ISSN 1335-2180.

[2] Pozri <http://www.interreg-danube.eu/approved-projects/danurb>, Maďarsko, 2017-2019.

[3] DUBINY, Martin – GREGOR, Pavel – KALAŠOVÁ (KIAC), Kristína: Bratislava: Mapovanie a valorizácia kultúrneho dedičstva miest na Dunaji: Príklad súmestia Komárno a Komárom. In. ALFA. - Bratislava (Slovensko) : Slovenská technická univerzita v Bratislave. Fakulta architektúry. Roč. 23, č. 2 (2018), s. 32-41. ISSN 1135-2679.

[4] RODWELL, Dennis (2015): Liverpool: Heritage and Development – Bridging the Gap? In. Industrial Heritage Sites in Transformation: Clash of Discourses (editors Heike Oevermann and Harald A. Mieg). New York and London: Routledge, pp. 29–46. ISBN 978–0-415–74528–4

The Harbour and waterfront areas as a UNESCO World Heritage Site, extinction or possibility of development

Ing. arch. Ing. Martin Dubiny

Faculty of Architecture and Design STU, Námestie slobody 19, 812 45 Bratislava
martin.dubiny@stuba.sk

Abstract

In recent years, the even more open topic of industrial buildings and areas has brought with it, in addition to the topics of their transformation and protection, also issues of further development. If these buildings and areas are in direct contact with the water part, the waterfront asks the question - How to use this potential for the benefit of the use of adjacent public spaces? An important topic is not only the protection of monuments, but also their use and involvement in the vibrant life of the city.

For a long time now, the question remains whether monument protection acts as an obstacle or a catalyst for development? Using the examples of selected sites included in the UNESCO World Heritage List, the contribution will present the diversity of approaches to the protection of harbour, waterfront or natural areas that are in close contact with water.

Key words: harbour, development, monument protection, world heritage UNESCO

BARDKONTAKT 2020

K otázke architektonických a rozvojových intervencií v lokalitách svetového kultúrneho dedičstva

doc. Ing. Eva Kráľová, CSc.

Fakulta architektúry a dizajnu STU, Námestie slobody 19, 812 45 Bratislava;

K otázke architektonických a rozvojových intervencií v lokalitách svetového kultúrneho dedičstva

doc. Ing. Eva Kráľová, CSc.

Fakulta architektúry a dizajnu STU, Námestie slobody 19, 812 45 Bratislava; eva.kralova@stuba.sk

Abstrakt

V Dohovore o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva z roku 1972 sú ako najväčšie ohrozenie kultúrneho dedičstva ľudstva identifikované meniace sa (= rozvíjajúce sa, pozn. aut.) sociálne a ekonomické podmienky vo svete. Architektúra je bezprostrednou súčasťou rozvojových procesov: svojou prítomnosťou a pôsobením mení nielen hmotné prostredie ale aj životné spôsoby ľudí.

Predložený článok je príspevkom k hľadaniu odpovedí na otázky: Aké sú prejavy a aké dopady aktuálnych architektonických intervencií v dochovanom prostredí? Ako architektúra a rozvoj sprevádzaný novými architektonickými intervenciami pôsobia v prostredí najprísnejšej ochrany diel svetového dedičstva?

Odpovede na tieto otázky hľadá porovnaním nových intervenčných zásahov realizovaných v prostredí vybraných lokalít s pamiatkami UNESCO v Európe.

Kľúčové slová:

Svetové dedičstvo, nová architektúra v dochovanom prostredí, rozvoj sídiel, hospodársky a sociálny rozvoj komunít

1. Úvod

Architektúra je oddávna úzko zviazaná s napredovaním ľudskej civilizácie - s rozvojom komunít, ktoré sprevádza vznik nových, alebo účelových stavebných/architektonických diel: ich úlohou je zmnoženie aj skvalitnenie podmienok na bezpečný a (relatívne) komfortný život danej komunity tak, aby bol možný jej kvalitatívny aj kvantitatívny rozvoj. Nové stavby vznikajú nie vždy vtedy, keď sa ukáže potreba vytvorenia / skvalitnenia / rozšírenia podmienok pre nejakú funkciu, ale až vtedy, keď daná komunita má dostatok disponibilných zdrojov na realizáciu výstavby. Architektúra sa tak stáva:

- na jednej strane iniciačným podnetom s predpokladom ďalšieho rozvoja komunity,
- na druhej strane reprezentačným znakom (atribútom) vysokej úrovne rozvoja komunity.

Odrazu je teda aj prostriedkom aj produktom rozvoja spoločnosti. Pritom ešte rámcuje až formuje životné prostredie sídla: v ňom sa popri štandardných každodenných, realizujú tiež perspektívne rozvojové hospodárske aj sociálne aktivity dotknutej komunity.

Toto viacpólové pôsobenie architektúry v procesoch rozvoja spoločnosti spôsobuje, že ľudia si architektúru svojej lokality sledujú, stotožňujú sa s ňou (aj keď nie sú jej vlastníkami), majú záujem na jej dobrom stave. Architektúra sa tak stáva identifikátorom nielen hmotnej štruktúry a obrazu sídla, ale symbolom - súčasťou identity aj jeho obyvateľov. Preto investičné vstupy do dochovaného prostredia a nimi vyvolané nové architektonické realizácie sú verejnou pozorne sledované a citlivo vnímané - najmä ak dochádza k úbytku / zániku (odstráneniu) pôvodnej štruktúry, a to aj v prípade odstránenia len časti.

Osobitne výrazne sa to prejavuje pri architektonických a rozvojových intervenciách vstupujúcich do staršieho existujúceho súboru (sídla). Najmä takého, ktoré je obľúbené, uznávané, ktoré svojou silnou (a spravidla neopakovateľnou) identitou obsahujúcou jedinečné - len pre toto prostredie typické - autentické pamiatky, podporuje kvalitu života svojich obyvateľov a zároveň je príťažlivým motívom pre návštevníkov. A tiež pre investorov. Dobré meno „osvedčených“ súborov / sídiel je pre investorov príležitosťou s vysokou pravdepodobnosťou úspešného zhodnotenia vynaloženej investície. Preto, keď sa už príležitosť naskytla, usilujú sa investíciu rozšíriť, komplementárne podporiť ďalšími vyvolanými investíciami - so zdôvodnením, že do prostredia prinášajú „nový - rozvojový podnet“. Často taký, ktorého realizácia si vyžiada záber aj čohosi z pôvodného prostredia. Niečoho, čo síce neprináša priame finančné efekty, ale čo tvorí a obohacuje kvalitu prostredia, jeho génia loci.

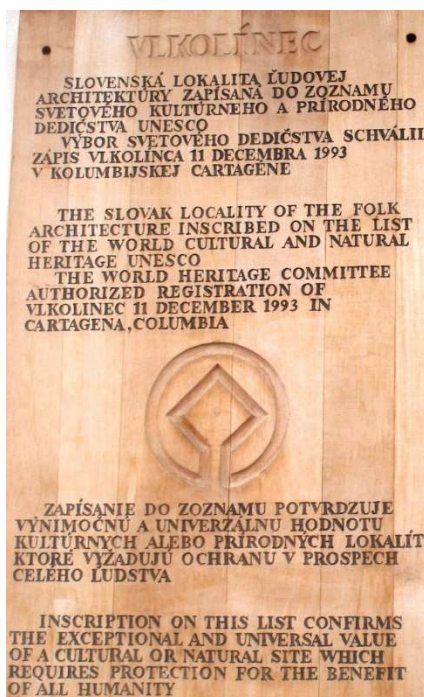
2. Dohovor o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva

Keď v roku 1972 generálna konferencia UNESCO prijala Dohovor o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva [1] (ďalej len SKPD), konštatovala, že „kultúrnemu dedičstvu a prírodnému dedičstvu v stále väčšej miere hrozí zničenie nielen v dôsledku tradičných príčin rozkladu, ale aj na základe meniacich sa sociálnych a ekonomických podmienok, ktoré situáciu vyhrocujú ešte hrozivejšími javmi poškodenia alebo zničenia“. Pritom „časti kultúrneho alebo prírodného dedičstva, majú výnimočný význam a z toho dôvodu ich treba zachovať ako súčasť svetového dedičstva ľudstva ako celku.“ [1, úvod].

Zároveň mala na zreteli, že „zničenie ktorejkoľvek položky kultúrneho alebo prírodného dedičstva predstavuje nenahraditeľné ochudobnenie dedičstva všetkých národov sveta“ [1, úvod].

Cieľom preto bolo vytvoriť podmienky na zachovanie a ochranu tých súčastí kultúrneho dedičstva ľudstva, ktoré dokumentujú zásadný pokrok ľudskej civilizácie v rozličných oblastiach života, alebo jedinečné (často už zanikajúce) lokálne riešenia podmienok života a potrieb človeka.

Takmer 50 rokov, ktoré uplynuli od prijatia Dohovoru, potvrdilo jeho nadčasovú aktuálnosť. Zároveň sa ukázalo, že Dohovor si získal veľkú medzinárodnú vážnosť a celosvetovo uznávanú prestíž. Veľký prínos Dohovoru spočíva v zrovnoprávnení pamätihodností vytvorených aj menšinovými skupinami obyvateľstva, ktoré vznikli mimo hlavných kultúrnych a civilizačných centier sveta. Vďaka nemu sa v uplynulom období podarilo ochrániť, primerane prezentovať a verejnosti sprístupniť mnohé dovtedy neznáme alebo už takmer zabudnuté objekty a areály pamiatok prakticky po celom svete (vrátane Slovenska).

Obr. 1. Informačná tabuľa o zverejňujúca zápis do Zoznamu SKPD malej dedinky zo severného Slovenska. Zdroj: web

Úspešná procedúra zápisu pamiatok do Zoznamu SKPD sa stala motívom zvýšenej príťažlivosti pre mnohých poznania chtivých návštevníkov z ostatných krajín sveta. To podnietilo nárast návštevnosti zapísaných lokalít, následne aj rozvoj cestovných a ďalších obslužných služieb pre návštevníkov. Zapísané lokality sa tak stali príležitosťou pre nové investičné (aj architektonické) vstupy do ich prostredia. Prudký nárast návštevnosti a expanzia investícií v súvislosti s rozvojom služieb vo viacerých lokalitách UNESCO však čoskoro vyvolali otázky o primeranosti rozsahu, obsahu, formy a najmä kvality architektonických realizácií do zachovanej štruktúry a prostredia chráneného dedičstva v rámci takejto lokálnej konjunktúry.

3. Stav poznania

Nová architektonická tvorba v dochovanom historickom prostredí - zvlášť, keď ide o prostredie s režimom ochrany pamiatok alebo prírodného prostredia - je častou témou rozporuplných diskusií, teórií i postojov odborných i záujmových kruhov už niekoľko storočí [2]. Keď preklenieme obdobie formovania sa novodobej pamiatkovej starostlivosti sprevádzanej vznikom vedeckých teórií pre túto oblasť, kvalitatívne nové trendy v prístupoch k pamiatkam a ich chránenému prostrediu sa sformovali po druhej svetovej vojne v súvislosti s povojnovou rekonštrukciou krajín a následnou hospodárskou konjunktúrou.

Pre celé obdobie od skončenia vojny je príznačná intenzívna medzinárodná spolupráca ohľadom zachovania a využívania pamiatok, ktoré sprevádza explózia prijímania medzinárodných dokumentov, upravujúcich, resp. usmerňujúcich praktickú činnosť na poli ochrany a využívania pamiatok. Po iníciačnej Aténskej charte (1931) zásadný význam si dosiaľ udržiava charta Ochrana obnova pamiatok a pamiatkových sídiel (Benátky, 1964), tzv. Benátska charta [3]. Nasleduje celý rad odporúčaní (chárt), rezolúcií a iných dokumentov konceptuálneho charakteru, ktoré formulujú zásady prístupu k rozličným typologickým druhom a parciálnym súčasťam kultúrneho dedičstva, ako aj zásady nakladania s ním (vrátane architektonickej tvorby). Jedným z nich je aj Dohovor o ochrane svetového

kultúrneho a prírodného dedičstva. Na tomto mieste je vhodné zdôrazniť, že spomínané medzinárodné dokumenty sú výsledkom medzinárodnej spolupráce na poli ochrany pamiatok, v ktorých sú zhutnené overené vedecké poznatky so skúsenosťami medzinárodného spoločenstva získanými pri realizácii ochrany pamiatok. Spravidla sú zamerané monotematicky – na špecifický aspekt, ktorý sa v rôznych krajinách sveta ukazuje ako problém a ktorý je – spravidla nezávisle – riešený v rôznych krajinách. Skúsenosti získané následným porovnaním dosiahnutých výsledkov potom bývajú základom pre formuláciu medzinárodného odporúčania.

Obsahové zameranie odporúčaní (chárt) býva buď technického / technologického charakteru alebo metodologicko-procesného charakteru. Neprinášajú konkrétne alebo záväzné technické alebo organizačné riešenia, ale vyjadrujú odporúčaný konceptuálny prístup k riešeniu. Napriek právnej nezáväznosti sú odbornou verejnosťou uznávané a ich rešpektovanie patrí k „dobrým mravom“ účastníkov a realizátorov procesov ochrany a obnovy pamiatok. Okrem čisto konzervačného prístupu, charty pamiatkam priznávajú tiež aktívnu úlohu v živote súčasnej spoločnosti, rozvoj podnikateľských aktivít nevynímajúc (pravdaže – v súlade s hodnotami pamiatky) [4].

Prijaté medzinárodné dohovory, charty a odporúčania, sú nielen výsledkom kolektívneho celosvetového poznania, sú tiež vyjadrením záujmu celej svetovej komunity na zachovaní kultúrneho dedičstva ako nenahraditeľných nosičov informácií a zdrojov poznania o vývoji ľudskej civilizácie. Tým sa napĺňa jedno zo základných ľudských práv – právo na prístup k poznaniu a k informáciám. Preto ochranu kultúrneho dedičstva má vo svojom portfóliu aktivít aj Organizácia spojených národov a jej súčasť pre vzdelávanie, vedu a kultúru UNESCO. Obe tieto a mnohé ďalšie inštitúcie / organizácie zamerané na parciálne súčasti kultúrneho dedičstva (napr. na historické záhrady, priemyselné dedičstvo, archeologické náleziská, ľudovú architektúru a rôzne iné) venujú veľkú pozornosť šíreniu a propagácii týchto dokumentov, podporujú publikačné, vzdelávacie aj realizačné aktivity ohľadom kultúrneho dedičstva.

Napriek rozsiahlej teoretickej i metodologickej produkcii, v praxi ochrany a využívania architektonického dedičstva sa stále stretávame s rozpornými až kontroverznými názormi, postojmi, metodickým usmerňovaním, a tiež aj s diskutabilnými realizáciami. Príčinou býva nejednotnosť výkladu konceptuálnych formulácií medzinárodných dokumentov a ich odporúčaní najmä vo vzťahu projektant (autor návrhu) – metodik zásahu.

Aj keď podmienka autenticity – ako neobíditeľné kritérium hodnoty pamiatok – na prvý pohľad môže byť vnímaná ako smerovanie k opakovanému uplatňovaniu historických (t.j. už prežitých) prejavov a praktík, v skutočnosti je namieste pripomenúť, že medzinárodný Výbor svetového kultúrneho dedičstva „už v minulosti zdôraznil, že rekonštrukcia (ako metóda ochrany – pozn. aut.) môže byť akceptovateľná iba ak sa vykonáva na základe kompletnej a detailnej dokumentácie originálov a v žiadnom prípade nie na základe dohadov“ [5, čl. 24 písm. b) (i)]. V procesoch praktickej realizácie ochrany a obnovy kultúrneho dedičstva stále diskutabilný je rozsah a charakter potrebných doplnkov tam, kde dielo, ako nositeľ informácie, sa nezachovalo v kompletnej pôvodnej forme. Ide o rozhodnutie

- či zachované torzo historického objektu / areálu dostavovať alebo nie ?
- ak áno – tak v akom tvarovom a materiálovom poňatí ? – opakovaním histórie kópiou alebo zvolíť nový interpretačný atribút prostredníctvom novotvaru?

Od prelomu milénia a najmä po doznení svetovej finančnej krízy z rokov 2008-10, sa k týmto otázkam pridružujú ďalšie okruhy, predovšetkým z oblasti rozvojových aktivít:

- **Je ochrana pamiatok stimul alebo prekážka rozvoja dotknutých lokalít?**
- **Zachovanie pamiatok uskutočniť konzerváciou alebo transformáciou ?**
- **Aký je vzťah udržateľnosti a ochrany pamiatok?**

Nástojčivosť týchto otázok vyrastala z množiacich sa prípadov nešetrných až agresívnych rozvojových projektov vstupujúcich do prostredia chráneného svetového dedičstva. V roku 2005 na základe požiadavky medzinárodného Výboru svetového dedičstva sa vo Viedni konala medzinárodná konferencia na tému novej výstavby v lokalitách s pamiatkami svetového dedičstva, z ktorej vzišiel konceptuálny dokument **Viedenské memorandum „Svetové dedičstvo a súčasná architektúra - spravovanie historickej mestskej krajiny“** [6]. Ešte v tom istom roku bolo rozhodnutím Výboru svetového dedičstva Memorandum prijaté a členským štátom dohody odporúčané na realizáciu.

Viedenské memorandum (2005)

Memorandum sa zameriava na dopad súčasného rozvoja (developmentu) na celkovú mestskú krajinu pamiatkového významu. V úvodnej časti precizuje pojem „*historická mestská krajina*“, ktorý prekonáva tradičné termíny „*historické jadrá*“, „*súbory*“ alebo „*okolie*“, často používané v chartách a v zákonoch na ochranu dedičstva [6, bod 11.]. V časti C. Princípy a ciele zdôrazňuje: „*Živé historické mestá, najmä mestá svetového dedičstva, si vyžadujú politiku plánovania a riadenia miest, ktorá berie ochranu ako jeden z kľúčových bodov ochrany. V tomto procese nesmie byť ohrozená autenticita a integrita historického mesta, ktoré sú determinované rôznymi faktormi.*“ [6, bod 14.] V ďalších bodoch upozorňuje na potrebu spojitosti - vzájomnej akceptácie - pri zvyšovaní kvality života a efektívnosti produkcie bez toho, „*aby boli dotknuté existujúce hodnoty odvodené od charakteru a významu historickej mestskej štruktúry a formy*“. To znamená nielen zlepšenie podmienok podľa technických noriem, ale aj „*rehabilitáciu a súčasný vývoj historického prostredia na základe dôkladnej inventúry a vyhodnotenia jeho hodnôt a tiež doplnenie kvalitných kultúrnych prejavov.*“ [6, bod 17.] V tomto kontexte nabáda: ... „*súčasná architektúra a ochrana historickej mestskej krajiny by sa mali vyhnúť všetkým formám pseudohistorického dizajnu, pretože predstavujú popretie historického hľadiska. ... Jeden historický pohľad by nemal nahrádzať iné, pretože história musí zostať čitateľná, ... hlavným cieľom je kontinuita kultúry prostredníctvom kvalitných zásahov.*“ [6, bod 21.] Preto „*Osobitná pozornosť by sa mala venovať zabezpečeniu toho, aby rozvoj súčasnej architektúry v mestách svetového dedičstva dopĺňal hodnoty historickej mestskej krajiny a aby rešpektoval stanovené medziach, aby nedošlo k narušeniu historickej povahy mesta.*“ [6, bod 26.] „*Historické budovy, otvorené priestory a súčasná architektúra významne prispievajú k hodnote mesta tým, že označujú charakter mesta. ... Historická a súčasná architektúra predstavujú prínos pre miestne komunity, ktorý by mal slúžiť na vzdelávacie účely, na voľný čas, cestovný ruch a na zabezpečenie trhovej hodnoty nehnuteľností.*“ [6, bod 31.] Pritom treba dbať, aby „*ekonomické aspekty rozvoja miest boli naviazané na ciele dlhodobej ochrany dedičstva.*“ [6, bod 30.] Memorandum zreteľne vyjadrilo potrebu vzájomného rešpektu, významovej aj hmotovo-priestorovej rovnováhy medzi hodnotami historických štruktúr miest a rozvojovými ambíciami vrátane nových architektonických intervencií do dochovaného prostredia.

Medzinárodná spolupráca

Na situáciu operatívne reagovali viaceré medzinárodné odborné organizácie nielen z oblasti ochrany pamiatok ale aj z iných tematických oblastí, ktoré sa v svojich aktivitách stretávajú s kultúrnym dedičstvom a podmienkami jeho ochrany. Vysokú aktivitu prejavil ICOMOS (Medzinárodný výbor pre pamiatky a sídla), pod gesciou ktorého sa konala séria medzinárodných konferencií v rôznych krajinách (aj mimo Európy) o rozličných aspektoch usmerňovania rozvoja v kontexte ochrany kultúrneho dedičstva. Z európskych to boli napr.:

- Hodnoty a kritériá v ochrane pamiatok, Florencia 2. -4. 3. 2007 [7],
- Ochrana a zachovanie. Interakcia medzi teóriou a praxou. Viedeň 23. -27. 4. 2008 [8],
- Podoby dedičstva. Meniace sa vnímanie, trvalá zodpovednosť, Florencia 6. - 8. 3. 2009 [9]
- Zákruty ochrany - návrat k ochrane? Praha / Český Krumlov 5. - 10. 5. 2010 [10]

- Posuny vzorov v ochrane pamiatok? Tolerancia pre zmeny, limity zmien. Florencia 3. - 6. 3. 2011 [10]
- Dedičstvo ako usmerňovač rozvoja. ICOMOS Paríž, 2011 [11]
- Ako hodnotiť stavebné dedičstvo? Predpoklady, metodológie, príklady systémov hodnotenia dedičstva. Florencia 5. -8. 3. 2015, [12]

Aj z tohto prehľadu sa ukazuje, že v období do finančnej krízy v rokoch 2008 - 2010 sa pozornosť venovala viac riešeniu otázok teórie a metodológie v meniacom sa svete a hľadaniu adekvátneho postavenia pamiatok v ňom. Po kríze - pravdepodobne v súvislosti s oživením hospodárstva v jednotlivých krajinách - sa pálčivou stala otázka koherencie ochrany dedičstva a rozvojových ambícií nových investorov.

V druhej dekáde tohto storočia za inšpiratívne v tomto smere možno považovať angažovanosť verejných a poradných inštitúcií na ochranu pamiatok v Spojenom kráľovstve (Anglicko, Škótsko), najmä aktivity English Heritage alebo Historic Scotland s radom svojich príručiek a praktických odporúčaní, šírením dobrých skúseností a prezentáciou inšpiratívnych príkladov [13], [14]. Vo vydávaných publikáciách a článkoch je možné získať praktické návody na prípravu korektného zásahu na historických stavbách, a to vrátane otázok kontextu novej architektúry s historickým prostredím, tiež aj podmienky a postupy na dosiahnutie udržateľnosti a energetickej efektívnosti historických stavieb [15], [16], [17].

Stav na Slovensku

V procesoch ochrany pamiatok na Slovensku sa znalosť a rešpektovanie medzinárodných dokumentov ohľadom ochrany a užívania pamiatok oficiálne deklaruje [18], no žiaľ, v reálnej praxi sa ich postuláty neuplatňujú - ani z pozície orgánov pamiatkovej služby, ani z pozície rozhodovacích orgánov štátnej správy, ani samosprávy, ba ani prostredníctvom tvorivých architektov. Tento stav je pravdepodobne vychádza z faktu, že zákon o ochrane pamiatkového fondu hneď vo svojom úvode uvádza, že „zákon upravuje podmienky ochrany pamiatok, ... na základe medzinárodných zmlúv, ktorými je Slovenská republika viazaná“ [19]. To sa však týka len medzinárodných Dohovorov (konvencií), ku ktorým sa Slovenská republika prihlási ich ratifikáciou v Slovenskej národnej rade [20], nevzťahuje sa to však na charty, odporúčania, rezolúcie. Rovnako aj momentálne platná Stratégia ochrany pamiatkového fondu na roky 2017-2022 [21] sa ako na východisko odvoláva len na medzinárodné „dokumenty, ktorými sa Slovensko zaviazalo plniť záväzky a realizovať opatrenia na záchranu kultúrneho dedičstva“.

Legislatívno-formálne je to v poriadku, avšak v praxi to vyvoláva nezaujem o poznanie chárt, následne konanie nerešpektujúce až ignorujúce osvedčené poznanie a odmietanie cenných medzinárodných skúseností.

4. Príklady architektonických realizácií v prostredí svetového dedičstva

V nasledujúcom prehľade sú predstavené vybrané lokality s pamiatkami svetového dedičstva s architektonickými intervenciami do ich chráneného prostredia z troch krajín Európy - Talianska, Chorvátska a Poľska. Prehľad je výsledkom prieskumu vychádzajúceho z osobného záujmu – overiť si, ako v inom prostredí príslušníci iných kultúr a iných tradícií sa vyrovnávajú s vážnymi požiadavkami i záväzkami vyplývajúcimi z faktu zápisu do dnes už prestížneho Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva. V prehľade sú uvedené príklady tak zo známych destinácií, ako aj z menších a menej známych lokalít.

Na zaujatie kritického postoja k jednotlivým zásahom je dôležité poznať kritériá, na základe ktorých daná lokalita bola zapísaná do Zoznamu a kvôli akej mimoriadnej hodnote celosvetového významu (outstanding universal value). Tieto údaje sú zverejnené pri každom jednom zápise do Zoznamu svetového kultúrneho dedičstva prístupnom na internete [22].

4.1. Florencia (Taliansko)

Významné centrum európskej kultúry, do Zoznamu UNESCO zapísané v roku 1982 na pamäť hnutia a zrodu kultúry renesancie, ako aj umeleckých, literárnych, architektonických a iných diel kultúry, ktoré formovali nielen život v meste a v blízkom prostredí, ale ktoré zásadne ovplyvnili rozvoj kultúry v celej Európe a následne prakticky na celom svete.

V pol. 50. rokov minulého storočia (teda dávno pred prijatím Dohovoru o ochrane svetového kultúrneho dedičstva) samospráva mesta rozhodla, že Florencia si bude nadovšetko chrániť svoje kultúrne a architektonické dedičstvo, aby mohlo celému ľudstvu slúžiť ako neporušený zdroj poznania a inšpirácie. Vtedy boli stanovené aj veľmi prísne pravidlá a regulácia pre stavebnú činnosť v meste a najmä pre novú výstavbu: Nesmela sa zmeniť panoráma mesta, ani profilácia jeho strešnej krajiny (t. j. žiadne nadstavby), nesmeli sa zastávať voľné plochy námestí, ale ani záhrady jednotlivých palácov, či domov. Tieto zásady platia prakticky dodnes.

Obr. 2. Chránená panoráma Florencie s identifikujúcimi budovami mesta

Po zápise mesta do Zoznamu SKPD vedenie mesta dostalo za úlohu princípy ochrany pamiatok podľa Dohovoru zaradiť do plánu manažmentu mesta. Aktuálne platný plán manažmentu bol mestskou radou prijatý v roku 2016. V časti Regulácia ekonomických aktivít sú uvedené limity pre komerčné aktivity nekompatibilné s hodnotami svetového dedičstva. Chránia sa tradičné obchody a remeselné dielne, ktoré umožňujú konkrétne vnímanie kontinuity s minulosťou potvrdzujúc tak historický imidž kreatívneho mesta. Napriek tomu, mesto je miestom aktívneho života ...t.j. aj miestom pre rozvojové aktivity prenášaním kultúry tvorivých ideí, procesov a zvykov do každodenného života a do sveta. [23]

Okrem permanentnej údržby sa realizujú adaptačné prestavby (v rozsahu limitovanom uvedenými obmedzeniami) budov/areálov v súvislosti so zmenou funkcie. Pri týchto zásahoch platí podmienka, že zásah sa „nesmie dotknúť“ konštrukcií alebo častí stavby, ktoré sú nositeľmi identifikovaných kultúrnych hodnôt (t. j. nesmú sa meniť, nahrádzať, ani inak poškodzovať a už vôbec nie odstrániť). Formálna stránka realizovaných zásahov sa nestanovuje – ponecháva sa na kreativite autora. Napriek takýmto reštrikciám pri prechádzke po florentských uliciach je možné sa stretnúť s mnohými realizáciami kvalitnej súdobej architektonickej, dizajnerskej a interiérovej produkcie.

Obr. 3., 4., 5. Aktuálne dizajnové riešenia v historických priestoroch Florencie.

Architektonicky aj sociálne inšpiratívnou realizáciou je konverzia areálu pôvodne kláštora Panny Márie Snežnej, ktorý sa neskôr pretransformoval a rozšíril na väznicu nazývanú Le Murate a tejto funkcii slúžil až do konca 80. rokov minulého storočia.

Obr. 6. Nádvorie bývalej väznice Le Murate v historickom jadre Florencie pamiatkovou transformáciou zmenené na živé bezpečné obytné prost

Obr. 7., 8. Všetky autentické prvky a časti historických konštrukcií autori projektu zachovali a povýšili ich na výtvarný detail.

Projekt, iniciovaný architektom Renzo Pianom a redigovaný Magistrátom mesta Florencia, bol mestskou radou schválený 14. 9. 1998. Princípom bola všestranná dostupnosť – nielen technická, ale aj sociálna a kultúrna. Nové využitie areálu je komponované spôsobom vertikálnej stratifikácie rozličných verejných funkcií: v parteri – verejné inštitúcie, verejnou užívané komerčné a remeselnícke služby, sociálne priestory, vo vyšších podlažiach – úrady a obytné priestory. Prínosom významným pre celú štvrť bolo otvorenie viacerých priečných aj pozdĺžnych priechodov komplexom, ktoré umožňujú prepojenie príľahlých komunikačne živých ulíc, ktoré v minulosti kvôli režimu väznice neboli možné.

Architektonický „restyling“ jednotlivých častí komplexu zachováva stopy a atmosféru starých čias: malé zamrežované okná pôvodných dimenzií vo vysokých masívnych múroch z neomietaného muriva potvrdzujú atmosféru stáročnej histórie aj kláštora aj väzenia. Dopĺňa ich reverzibilne uplatnený moderný dizajn nových prvkov technickej vybavenosti a mobiliáru, čo v areáli sprítomňuje súčasnosť: humanizujú drsnosť starých štruktúr, prinášajú dnešnú estetiku a komfort.

S odstupom iba pár rokov od dokončenia možno konštatovať, že projekt bol úspešný: tento „odvždy uzavretý a desaťročia nevyužívaný ostrov“ sa otvoril mestu. Ex Murate sa stali jedným zo symbolov kultúrneho života súčasnej Florencie.

4.2. Vinci (Taliansko)

Aj keď malé mestečko založené Etruskami ešte v prvom miléniu nášho letopočtu v kopcoch Motalbano (nazývaných aj Leonardove kopce), ktoré je rodiskom Leonarda da Vinci, nie je v Zozname UNESCO, do prehľadu je zaradené kvôli architektonickým zásahom urobeným na jeho počesť. Pripomienku na tohto všestranne tvorivého génia renesancie dlho plnila minimalistická expozícia v jeho rodnom dome v olivovom háji nad mestom.

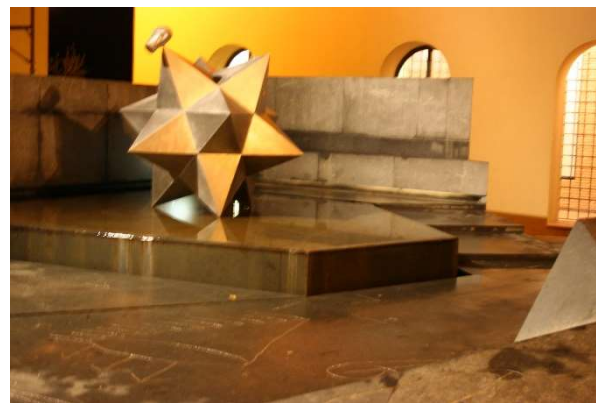
Obr. 9. Leonardo da Vinci sa narodil v prostom vidieckom dome v olivovom háji nad mestom Vinci. V ňom je dnes minimalistická expozícia pripomínajúca život génia.

Začiatkom nášho milénia, v súvislosti s rastúcim počtom záujemcov o život a dielo tohto génia, v podhradí miestneho hrádka zriadili ideové múzeum na jeho dielo. V priestoroch historických pivníc vyhlbených do tufového skalného ostrohu, na hrote ktorého bolo mesto založené, sú inštalované

modely strojov a rozličných technických zariadení, ktoré majster vymýšľal buď na uľahčenie ťažkej práce, alebo na zvýšenie ich bezpečnosti.

Obr. 10., 11., 12. Ideové múzeum Leonardo da Vinci, vstup a interiéry múzea.

Obr. 13.,14. Vinci, architektonicky rekvalifikované komunikácie pri múzeu archeológie a histórie tak, aby aj v exteriérových priestoroch návštevník zažíval atmosféru prekvapivej tvorivosti a hravosti.

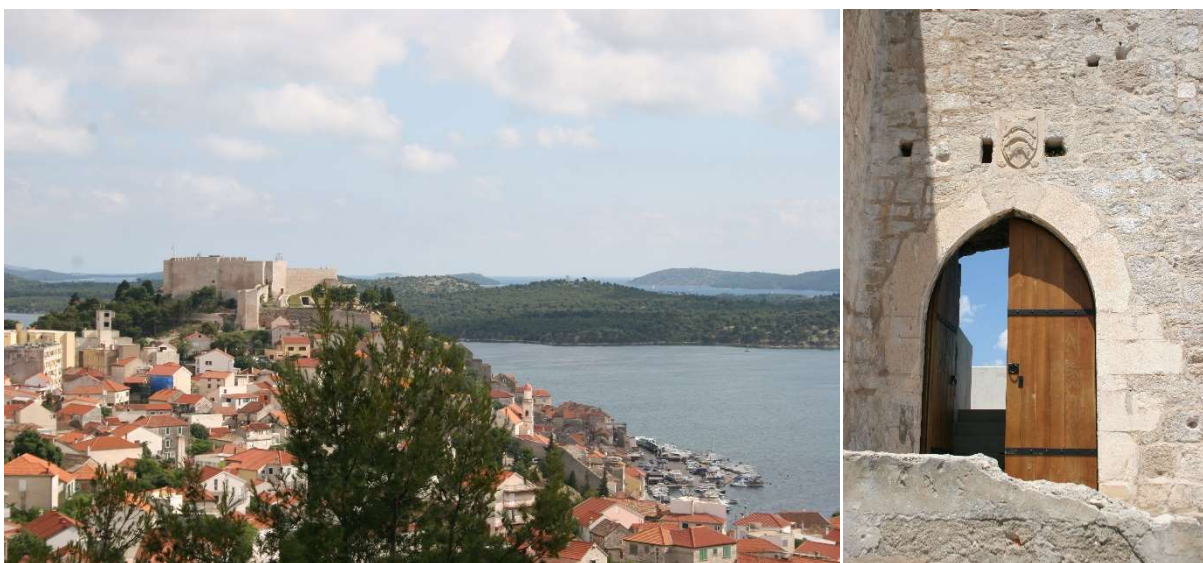
Šibenik (Chorvátsko)

Šibenik je údajne najmalebnejším mestom na východnom pobreží Jadranu. Stiesnený priestor pod strmou skalnou stenou, ktorej vždy dominovala pevnosť sv. Michala, podmienil amfiteatrálnu kompozíciu zástavby: z úbočia pod pevnosťou strmé uličky a zaklenuté priechody vedú k nábrežiu. Tam sa nachádza dobre zachované historické jadro, ktorému architektonickú pečať vtláčil Juraj Dalmatíneć, jeden z najvýznamnejších európskych staviteľov renesancie. Centrom mesta je unikátna katedrála sv. Jakuba (zapísaná na Zozname UNESCO), okolo ktorej sú zachované zvyšky mestského opevnenia, bývalý kniežací palác a bývalá radnica [25].

Obr. 15. Šibenik bol založený na mieste výhodnej obranno-strategickej polohy, ktorú potvrdzujú tri pevnosti v kopcach nad mestom.

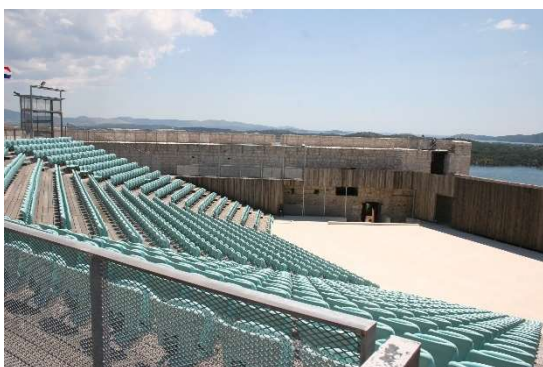
Pevnosti, ktoré v minulosti boli oporou a pýchou mesta, postupom času stratili funkciu, začali sa rozpadáť až ohrozovať okolie. Po zápise katedrály do zoznamu UNESCO, vedenie mesta prijalo projekt Revitalizácia pevností Šibeniku s cieľom posilniť hospodársky rozvoj mesta a regiónu ponukou kultúrneho turizmu. Všetky pevnosti sa postupne majú transformovať na priestory s rozličnými funkciami kultúry.

Obr. 16., 17. Pevnosť svätého Michala leží nad samým centrom mesta. Stabilizácia a konzervácia jej mohutných múrov umožnila requalifikovať jej vnútorné aj vonkajšie priestory pre nové funkcie. Dnes sú tam vyhliadka, múzeum, výstavné a spoločenské priestory, amfiteáter.

Obr. 18. V suterénnej polohe vznikli výstavné a spoločenské priestory, ktorých súčasťou je expozícia archeologických nálezov.

Obr. 19., 20. Na vrchnom nádvorí je reverzibilný (demontovateľný) amfiteáter s vyhlídkovým chodníkom po obvode múrov, pod hľadiskom amfiteátra príjemne tienená kaviareň.

Druhá pevnosť je nazývaná Barone na počesť baróna Martina von Degenfeld, ktorý v rokoch 1646-7 viedol obranu mesta proti osmanským útokom a aj práce na výstavbe pevnosti. Po strate obrannej funkcie sa rozpadala a Šibeničanom slúžila ako výletné miesto a vyhládka. Obnovená pevnosť (dokončená v 2016) zachováva funkciu vyhládky, avšak obohatenú o edukačné možnosti, hravosť aj občerstvenie s toaletami. Autori renovačnej intervencie rešpektovali historickú stopu pevnosti – jej obvodové steny a hmoty bývalých bastiónov, aj dve rozličné nivelety vnútorného nádvorja, no nezachované prvky a výbavu (napr. delové strieľne) nedomyšľali. Ich funkčnosť vyjadrili invenčným dizajnom štylizovaných exponátov a skompletizovali využitím nedokončenej stavby z konca minulého tisícročia (na kaviareň, suveníry, vstup do virtuálneho múzea, toalety). Konzerváciu zachovaných častí a doplnenie koruny obvodových stien realizovali metódou bossy, pričom účinný architektonický minimalizmus v tvaroch aj materiáloch znásobuje elegantnú, no silnú atmosféru autenticity miesta: zvolený dizajn naprieč rozličnými funkciami nádvorja (virtuálne múzeum, terasa kaviarne, amfiteáter

pre 100 ľudí, detské preliezačky) synergicky podporuje sprítomnenie nehmotného dedičstva - kľúčovej historickej udalosti areálu. Maximalizáciu edukačnej interpretácie o mieste i význame stavby podporuje technológia virtuálnej reality: po 370 rokoch na ôsmich zastaveniach „náučného chodníka“ prostredníctvom „čarovných“ okuliarov (alebo smartfónu, či tabletu) súčasným jazykom, obrazom i zvukmi oživuje zabudnutý príbeh o obrane mesta.

Obe realizované intervencie rešpektujú a zachovávajú všetky autentické historické nálezy, avšak, medzičasom degradovaným historickým komplexom prinášajú novú funkciu, zachovávajú neopakovateľnú atmosféru autenticity, obohacujú ich kvalitným dizajnom, čím im zabezpečujú rovnocenné partnerstvo s výnimočnými historickými pamiatkami mesta.

4.3. Krakov, Poľsko

Historické jadro Krakova je zapísané ako mimoriadny príklad sídelnej mestskej štruktúry formovanej priebežne počas mnohých storočí komunitami rôznych etník a kultúr, pričom sú zachované stopy ich pôsobenia. Chránená je urbanistická štruktúra vrátane autentických architektonických prejavov jednotlivých domov.

Ambície súčasnej architektúry je možné realizovať len v rámci prísnych limit tak, aby sa nenarušil pôvodný funkčný aj vizuálny charakter mesta. Nové realizácie sú preto prevažne doplnkového, resp. modernizačného charakteru, pričom tvaroslovím a materiálom jednoznačne priznávajú dobu svojej realizácie.

Novostavba Výstavného a informačného pavilónu Wyspianski 2000 [26] je výnimočná svojou ojedinelou príležitosťou: na stiesnenej parcele v mimoriadne exponovanej pozícii na pôvodnej komunikačnej spojnici mesta s hradom Wawel a bývalou židovskou mestskou časťou Kazimierz v blízkosti kostola sv. Anny bolo treba sceliť zástavbu z rozličných historických období, s výrazne odlišným tvaroslovím. Táto realizácia, napriek svojej architektonickej odlišnosti sa veľmi dobre zaradila do kontextu mesta – čím invenčne využila obmedzujúce podmienky regulácie i pamiatkovej ochrany sídla na Zozname UNESCO.

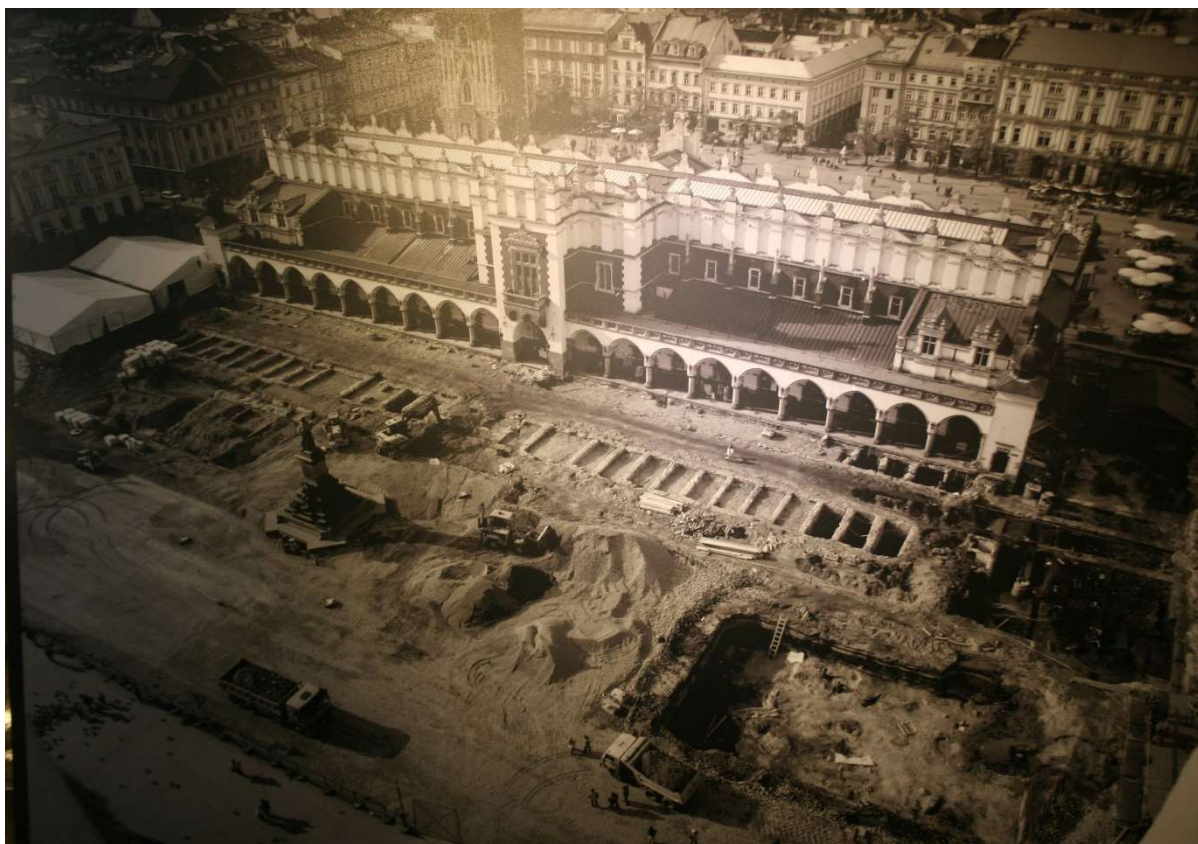

Obr. 20. Realizácia Mestského informačného strediska v Krakove je príkladom invenčného využitia obmedzených možností a sľubných príležitostí: neprehliadnuteľne, no elegantne sa radí do tvarovo bohatého prostredia jednej z najživších trás mesta.

Obr. 21., 22. V exteriéri homogenizuje rôznorodé prostredie, v interiéri ponúka bohatosť vnemov.

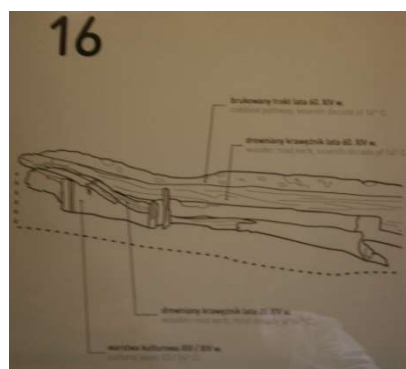
Múzeum v podzemí hlavného námestia (Rynek Główny) je ďalšou realizáciou, ktorá nápadito využíva obmedzenia novej výstavby v centre mesta. Archeologický výskum plochy hlavného námestia odkryl vzácne a dobre zachované ostatky osídlenia, ktoré priniesli nové poznatky, resp. potvrdili hypotézy o predošlých urbanizačných etapách. Ich komplexnosť a autentické technické riešenia by nebolo možné premiestniť a exponovať na inom mieste, preto celá plocha náleziska sa následne transformovala na podzemné múzeum histórie osídlenia mesta a regiónu [27].

Obr. 23. Archeologické nálezy osídlenia v predpolí Radnice na hlavnom námestí v Krakove na fotodokumentácii počas výskumných prác. Zdroj: foto autorky z expozičného panelu v múzeu

Obr. 24., 25. Prehliadková trasa využíva koridory pôvodných ulíc, pričom in situ predstavuje autentické historické konštrukcie.

Obr. 26., 27., 28. Expozícia múzea uplatňuje prezentáciu autentických konštrukčných a nálezových situácií s edukačnou interpretáciou prostredníctvom rozličných, názorne vysvetľujúcich prostriedkov.

Múzeum využíva širokú škálu moderných prezentačných, expozičných a edukačných prostriedkov a technológií uplatnených vždy na zachovanie autenticity a podporu integrity dochovaných nálezov. Netradičné sprístupnenie a prezentácia realizovaného archeologického výskumu potvrdzuje výnimočnú svetovú hodnotu, ktorá bola motívom zápisu do Zoznamu UNESCO - že Krakov je výnimočná sídelná mestská štruktúra formovaná priebežne počas mnohých storočí komunitami rôznych etníc a kultúr, pričom sú zachované stopy ich pôsobenia. Realizáciou múzea v autentickom

priestore archeologického náleziska sa posilňuje potenciál mesta ako informačného zdroja v prospech rozvoja kultúry a kultúrneho priemyslu - čo je predpokladom pozitívneho vplyvu aj na hospodársky rozvoj mesta.

5. Záver

Všetky príklady z predstavených lokalít spĺňajú požiadavky / odporúčania Viedenského memoranda - do chráneného historického prostredia prinášajú:

- nový príspevok do architektonickej stratigrafie lokality a obohacujú sortiment súčasnej tvorivej produkcie v oblasti dizajnu,
- nové príspevky podnecujúce rozvoj kultúry a poznania, ktoré majú aj potenciál posilnenia hospodárskeho rozvoja (najmä v oblasti cestovného ruchu, edukačných a kreatívnych aktivít),
- sú realizované s rešpektom a ohľaduplnosťou k dochovaným hmotným aj nehmotným hodnotám chráneného historického prostredia, podporujú a posilňujú ich identitu a neopakovateľnú atmosféru.

Status pamiatky vrátane príslušnosti k svetovému dedičstvu **nie je a priori brzdou rozvoja** dotknutej lokality. Pre rozvoj lokality je dôležité rozhodnúť - aký charakter rozvoja (kvantitatívny alebo kvalitatívny, extenzívny alebo intenzívny) sa zvolí, ako a či sa dokážu zúročiť tie kvality / atribúty kultúrneho dedičstva, pre ktoré bolo vyzdvižené do „kategórie vyšších hodnôt“.

Je však nevyhnutné rešpektovať, že **vyhlásenie ochranného režimu na územie / objekt /areál, je strategické rozhodnutie, ktoré si vyžaduje podporné intervencie**: na podporu ochranného režimu treba, aby ďalšie intervencie boli regulované s ohľadom na potreby vyplývajúce z ochrany. Základom atraktívnosti a udržateľnosti chráneného územia je diverzifikácia vložených aktivít, ktoré rozširujú vnímanie dedičstva a synergicky znásobujú jeho hodnotovú kapacitu.

Poznámka: Fotodokumentácia k príspevku je dielom autorky, okrem prípadov, kde je zdroj uvedený pri obrázku.

Bibliografia a zdroje:

- [1] *The World Heritage Convention*. Úvod. In: <http://whc.unesco.org/en/convention/> . Tiež v: KLINDA, J.: *Svetové kultúrne a prírodné dedičstvo*, Ministerstvo životného prostredia SR, Bratislava, 2000 ISBN 80-888-33-23-X
- [2] KRÁĽOVÁ, E.: *Rekonštrukcie a ochrana pamiatok*, Vydavateľstvo SVŠT, Bratislava 1984.
- [3] Benátska charta Ochrana a obnova pamiatok a pamiatkových sídiel. In: Dvořáková V. - Husovská, L.: *Ochrana kultúrneho dedičstva v medzinárodných dokumentoch ICOMOS*. ICOMOS Slovensko, Bratislava 2002. ISBN 80-88855-45-4.
- [4] Napr. Európska konvencia o krajine (Strasbourg 2000), Európska charta územného plánovania (1983), Odporúčanie za zachovanie a súčasnú rolu historických sídiel a území (Nairobi 1976), Rímska deklarácia týkajúca sa integrovanej konzervácie národného kultúrneho dedičstva (1983), Medzinárodná charta pre záchranu historických miest (Washington, 1987), Charta kultúrneho turizmu (Brusel 1976, Mexico 1999), a ďalšie.
- [5] *The Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*. In: <http://whc.unesco.org/pg.cfm?cid=57>
- [6] *Vienna Memorandum on „World Heritage and Contemporary Architecture – Managing the Historic Urban Landscape“ and Decision 29 COM 5D*. Dokument UNESCO č. WHC-05/15.GA/INF.7
- [7] TOMASZEWSKI, A. (ed.): *Values and Criteria in heritage Conservation*. Proceedings of the International Conference ICOMOS, Edizioni Polistampa, Firenze 2008. ISBN 978-88-596-0449-5.
- [8] FALSER, M. S. - LIPP. W. - TOMASZEWSKI, A. (eds): *Conservation and Preservation. Interaction between Theory and Practice*. Proceedings of the International Conference ICOMOS, Edizioni Polistampa, Firenze 2010. ISBN 978-88-596-0746-5.

- [9] TOMASZEWSKI, A. - GIOMETTI, S. (eds.): The Image of Heritage. Changing perception, Permanent responsibilities. Proceedings of internationales conference ICOMOS. Edizioni Polistampa, Firenze 2011. ISBN 978-88-596-0886-8.
- [10] LIPP, W. - ŠTULC, J. - SZMYGIN, B. - GIOMETTI, S. (eds.): *Conservation Turn - Return to Conservation. Tolerance for Change, Limits of Change.*
- [11] *Heritage as a driver for development*, Paris Declaration (2011)
- [12] SZMYGIN, B. (ed.): *How to assess built heritage? Assumption, methodologies, Examples of Heritage Assessment systems.* ICOMOS & Romualdo Del Bianco Foundatione & Lublin University of Technology, Florence - Lublin 2015. ISBN 978-83-940280-3-9.
- [13] FRICS, David H. Tomback: Contemporary architecture in urban historical context. English Heritage. Prezentácia na internete: <https://docplayer.net/51632019-Contemporary-architecture-in-urban-historical-context-david-h-tomback-frics-development-economics-director-english-heritage.html> prevzaté 19.10.2020
- [14] *New Design in Historic Settings.* Historic Scotland & Architecture + Design Scotland & The Scottish Government, 2010. [PDF] Dostupné online na: <https://www.historicenvironment.scot/archives-and-research/publications/publication/?publicationid=9b50b83c-1e60-4831-bc81-a60500ac5b29> Prevzaté: 19. 10. 2020
- [15] ERIKSSON, P. - HERMANN, C. - HRABOVŠKY-HORVATH, S. - RODWELL, D.: EFFESUS methodology for assessing the impacts of energy-related retrofit measures on heritage significance. In: *The historic Environment: Policy and Practice.* 2014, 5(2), str. 132-149.
- [16] KERR, J.S.: *Conservation plan: A guide to the preparation of conservation plans for places of European cultural significance.* 7th ed. [PDF] Dostupné online na: <http://australia.icomos.org/wp-content/uploads/The-Conservation-Plan-7th-Edition.pdf> prevzaté: 11. 11. 2020
- [17] RODWELL, D.: Heritage and sustainability. In: Cathedral Communications. BCD special report on Heritage Retrofit. First annual edition. Str. 2-5. [PDF] Dostupné online na: <https://www.buildingconservation.com/articles/heritage-sustainability/heritage-sustainability.htm> Prevzaté: 19.10.2020
- [18] Deklarácia Národnej rady Slovenskej republiky o ochrane kultúrneho dedičstva, č. 91/2001 Z.z.
- [19] Zákon č. 49/2002 Z. z. o ochrane pamiatkového fondu, v §1 ods.(1).
- [20] Napríklad Dohovor o ochrane svetového kultúrneho a prírodného dedičstva (oznámenie č. 159/1991 Zb.), vyhláška ministra zahraničných vecí č. 15/1980 Zb. o Dohovore o opatreniach na zákaz a zamedzenie nedovoleného dovozu, vývozu a prevodu vlastníctva kultúrnych statkov, Európsky dohovor o ochrane archeologického dedičstva (revidovaný – oznámenie č. 344/2001 Z. z.) a Dohovor o ochrane architektonického dedičstva Európy (oznámenie č. 369/2001 Z. z.).
- [21] Stratégia ochrany pamiatkového fondu na roky 2017 - 2022. Ministerstvo kultúry SR, 2017 Dostupné online na: http://www.pamiatky.sk/Content/Data/File/sluz_predpis/Strategia_ochrany_pamiatkového_fondu_2017-2022.pdf prevzaté: 15.3.2019
- [22] World Heritage List, in: <http://www.whc.unesco.org/en/list>
- [23] The Management Plan of the Historic Centre of Florence. 2016. Dostupné online na: <file:///C:/Users/kralova/AppData/Local/Temp/mgmt174-20160101-en.pdf> prevzaté: 31.10.2020
- [24] BELLI, Maurizio: *Le Murate, storia di un simbolo di Firenze.* Dostupné online na: <http://www.055firenze.it/art/104062/storia-delle-murate> (prevzaté: 4. 8. 2017)
- [25] https://issuu.com/gradsibenik/docs/sibenik.hr_02_sibenik.hr prevzaté: 10. 8. 2017
- [26] <https://www.asb.sk/aktualne/rozhovory/krzystof-ingarden-experimentovanie-smaterialmi-je-dobrodruzstvo>, prevzaté: 15. 2. 2012
- [27] <https://www.biosferaklub.info/podzemne-muzeum-v-krakove/>

On the issue of architectural and development interventions in World Heritage Sites

Eva Kráľová, Assoc. Prof. PhD.

Faculty of Architecture and Design Slovak University of Technology, Námestie slobody 19, 812 45 Bratislava
eva.kralova@stuba.sk

Abstract

The Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage of 1972 identifies changing social and economic conditions in the world as the most serious threat to human cultural heritage. Architecture is an immediate part of development processes: through its presence and action, it changes not only the material environment but also people's lifestyles.

The presented article is a contribution to the search for answers to the questions: What are the manifestations and what are the impacts of current architectural interventions in the preserved environment? How architecture and development accompanied by new architectural interventions do work in the environment of the strictest protection of world heritage areas?

It seeks answers to these questions by comparing new interventions implemented in the environment of selected sites with UNESCO monuments in Europe.

Key words:

World Heritage, new architecture in a preserved environment, settlement development, economic and social development of communities

---

BARDKONTAKT 2020

VIEDENSKÉ MEMORANDUM na tému

„Svetové dedičstvo a súčasná architektúra - Spravovanie historickej mestskej krajiny “

WHC-05/15.GA/INF.7
**VIENNA MEMORANDUM ON "WORLD HERITAGE AND CONTEMPORARY ARCHITECTURE -
MANAGING THE HISTORIC URBAN LANDSCAPE" AND DECISION 29 COM 5D**
(<https://whc.unesco.org/archive/2005/whc05-15ga-inf7e.pdf>)

VIEDENSKÉ MEMORANDUM
na tému
„Svetové dedičstvo a súčasná architektúra - spravovanie historickej mestskej krajiny“

I. Viedenské memorandum

Nasledujúci dokument predstavuje memorandum prijaté medzinárodnou konferenciou na tému "Svetové dedičstvo a súčasná architektúra – Spravovanie historickej mestskej krajiny ", ako bolo predstavené na 29. zasadnutí Výboru pre svetové kultúrne dedičstvo (Durban, 2005) (pozri dokument WHC-05 / 29.COM / 5):

VIEDENSKÉ MEMORANDUM
na tému
„Svetové dedičstvo a súčasná architektúra -
Spravovanie historickej mestskej krajiny “

A. PREAMBULA

1. Zdôrazňujúc, že *Viedenské memorandum* je výsledkom medzinárodnej konferencie na tému „Svetové dedičstvo a súčasná architektúra“, ktoré bola požadovaná Výborom svetového dedičstva na jeho 27. stretnutí (UNESCO, 2003; Rozhodnutie č. 27 COM 7B.108) a konala sa od 12. do 14. Mája 2005 vo Viedni, Rakúsko, pod patronátom UNESCO a za účasti viac ako 600 expertov a profesionálov z 55 krajín;
2. berúc do úvahy účel Konvencie týkajúcej sa ochrany svetového kultúrneho a prírodného dedičstva (Konvencia o svetovom dedičstve, 1972), a zdôrazňujúc jeho Články 4. a 5., usilujúc o globálnu spoluprácu a potrebu globálnej diskusie na tému silného ekonomického pohybu (silnej ekonomickej dynamiky) a následných štrukturálnych zmien v mestách zapísaných do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO;
3. ďalej zdôrazňujúc, že mestá sú do Zoznamu svetového dedičstva zapísané na základe potvrdenia o ich výnimočnej svetovej hodnote a že ochrana týchto hodnôt by mala byť stredobodom pozornosti každej ochrannej politiky a manažérskej stratégie (stratégie ich spravovania) ;
4. uznávajúc osobitne „Medzinárodnú chartu na zachovanie a obnovu pamiatok a miest“ z roku 1964, (Benátska charta), „Odporúčania UNESCO týkajúce sa ochrany kultúrnych statkov ohrozených verejnými alebo súkromnými prácami“ z roku 1968, „Odporúčania UNESCO týkajúce sa zachovania a súčasnej úlohy historických areálov“ z roku 1976, „Medzinárodnú chartu pre historické záhrady“ (Florentská charta) prijatú organizáciami ICOMOS a IFLA v roku 1982, „Chartu na zachovanie historických miest a mestskej súborov“ (Washingtonská charta) prijatú ICOMOSom v roku 1987, „Narrský dokument o autenticite z roku 1994, ako aj závery konferencie HABITAT II. a Agendy 21, ktoré boli ratifikované členskými štátmi v Istanbule (Turecko) v júni 1996;
5. želajúc si, aby na *Viedenské memorandum* sa hľadelo kontinuitne s týmito vyššie uvedenými dokumentmi a s prebiehajúcou diskusiou o udržateľnom zachovaní pamiatok a sídiel, ako na

klúčové stanovisko pre integrovaný prístup spájajúci súčasnú architektúru, udržateľný rozvoj miest a krajinnú integritu založené na existujúcich historických vzoroch (príkladoch), stavebnom pôvode a kontexte.

B. DEFINÍCIE

6. Predstavené memorandum sa vzťahuje na historické mestá už zapísané alebo navrhnuté na zápis do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO, ako aj na ďalšie mestá, v ktorých sa pamiatky a miesta svetového dedičstva nachádzajú na ich mestskom území.
7. Historická mestská krajina, postavená na „Odporúčaní UNESCO na zaručené zachovanie a súčasnú úlohu historických území“ z roku 1976, sa vzťahuje na akúkoľvek skupinu budov, štruktúr a otvorených priestorov, v ich prírodnom a ekologickom kontexte vrátane archeologických a paleontologických miest vytvárajúcich ľudské sídla v mestskom prostredí presahujúcich príslušné časové obdobie, ktorých súdržnosť a hodnoty sú uznané z archeologického, architektonického, historického, vedeckého, estetického, socio-kultúrneho alebo ekologického hľadiska. Takáto krajina vytvorila (sformovala) modernú spoločnosť a má veľkú hodnotu pre naše porozumenie toho, ako žijeme dnes.
8. Historická mestská krajina je odtlačkom súčasných aj predošlých spoločenských vyjadrení a rozvoja, ktoré jej tu položili základ. Je zložená z prvkov definujúcich jej charakter, ktoré obsahujú spôsob využitia územia a modely, priestorovú organizáciu, vizuálne vzťahy, topografiu a pôdy, vegetáciu a všetky prvky technickej infraštruktúry vrátane objektov malých rozmerov a konštrukčných detailov (obrubičky, dlažby, odvodňovacie rigoly a zariadenia, osvetlenie a pod.).
9. Súčasná architektúra v danom kontexte sa rozumie, že sa vzťahuje ku všetkým významným plánovaným a navrhovaným zásahom (intervenciám) do historického stavebného prostredia, vrátane otvorených priestorov, nových konštrukcií, prístavieb alebo rozširovania historických budov a súborov a zmien ich využitia.
10. Rozširovanie pojmu kultúrneho dedičstva zvlášť v ostatnom desaťročí, ktoré obsahuje širšiu interpretáciu vedúcu k uznaniu ľudskej koexistencie s krajinou a ľudí v spoločnosti, vyžaduje nové prístupy a metodológie na zachovanie a rozvoj miest v územnom kontexte. Medzinárodné charty a odporúčania doteraz plne nespájali túto evolúciu.
11. Viedenské memorandum sa zameriava na dopad súčasného rozvoja (developmentu) na celkovú mestskú krajinu pamiatkového významu, preto pojem historická mestská krajina ide ďalej (prekračuje, presahuje) tradičný termín „historické jadrá“, „súbory“ alebo „okolie“, často používané v chartách a ochranných zákonoch, aby obsiahla širší územný a krajinný kontext.
12. Historická mestská krajina získava svoj výnimočný a univerzálny význam z evolučného vývoja ako aj plánovaným územným rozvojom presahujúcim príslušné časové obdobie prostredníctvom procesov urbanizácie, zlučujúc environmentálne a topografické podmienky a vyjadrujúc ekonomické a socio-kultúrne hodnoty prináležiace k spoločnostiam. Samotná ochrana a zachovanie (konzervácia) historickej mestskej krajiny obsahuje jednotlivé pamiatky, ktoré sa majú nachádzať v ochranných registroch, ako aj súbory a ich významné väzby fyzické a vizuálne, materiálne a asociačné (pripomínajúce) s historickými typológiami a morfológiami.

C. Princípy a ciele

13. Nepretržité zmeny funkčného využitia, sociálnej štruktúry, politického kontextu a ekonomického rozvoja, ktoré sa prejavujú vo forme štruktúrálnych zásahov do zdedenej historickej mestskej krajiny, možno uznať ako súčasť tradície mesta a vyžadujú si víziu mesta

ako celku s pokrokovými opatreniami zo strany osôb s rozhodovacími právomocami a dialógom s ostatnými zúčastnenými aktérmi a zainteresovanými stranami.

14. Ústrednou výzvou súčasnej architektúry v historickej mestskej krajine je reagovať na dynamiku rozvoja s cieľom uľahčiť sociálno-ekonomické zmeny a rast na jednej strane a súčasne rešpektovať zdedenú mestskú krajinu a jej krajinné prostredie na strane druhej. Živé historické mestá, najmä mestá svetového dedičstva, si vyžadujú politiku plánovania a riadenia miest, ktorá berie ochranu ako jeden z kľúčových bodov ochrany. V tomto procese nesmie byť ohrozená autenticita a integrita historického mesta, ktoré sú determinované rôznymi faktormi.
15. Budúcnosť našej historickej mestskej krajiny si vyžaduje vzájomné porozumenie medzi tvorcami politik, urbanistami, vývojármi miest, architektmi, ochranármi, vlastníkmi nehnuteľností, investormi a dotknutými občanmi, ktorí spolupracujú na zachovaní mestského dedičstva pri zohľadnení modernizácie a rozvoja spoločnosti kultúrne a historicky citlivým spôsobom, posilňujúc identitu a sociálnu súdržnosť.
16. Berúc do úvahy emočné prepojenie medzi ľuďmi a ich prostredím, ich zmysel pre miesto, je nevyhnutné zaručiť kvalitu životného prostredia v mestách, aby sa prispelo k ekonomickému úspechu mesta a k jeho sociálnej a kultúrnej vitalite.
17. Ústredným záujmom fyzických a funkčných zásahov je zvýšenie kvality života a efektívnosti výroby zlepšením životných, pracovných a rekreačných podmienok a prispôbením spôsobov použitia bez toho, aby boli dotknuté existujúce hodnoty odvodené od charakteru a významu historickej mestskej štruktúry a formy. To znamená nielen zlepšenie technických noriem, ale aj rehabilitáciu a súčasný vývoj historického prostredia na základe dôkladnej inventúry a vyhodnotenia jeho hodnôt a tiež doplnenie kvalitných kultúrnych prejavov.

D. Usmernenia na riadenie zachovania / manažment obnovy a údržby

18. Rozhodovanie o intervenciách súčasnej architektúry v historickej mestskej krajine si vyžaduje dôkladné zváženie, kultúrne a historicky citlivý prístup, konzultácie so zainteresovanými stranami a odborné know-how. Takýto proces umožňuje adekvátne a správne konanie pre jednotlivé prípady, pričom sa skúma priestorový kontext medzi starým a novým, rešpektuje sa autenticita a integrita historickej štruktúry a stavebného fondu.
19. Pre stanovenie ochranného rámca historickej mestskej krajiny, na rozdiel od jednotlivých budov, je rozhodujúce hlboké pochopenie histórie, kultúry a architektúry miesta a jednotlivé architektonické komisie by mali byť informované o urbanizme a jeho nástrojoch na analýzu typológií a morfológie.
20. Podstatným faktorom v procese plánovania je včasné rozpoznanie a formulovanie príležitostí a rizík, aby sa zaručil vyvážený proces vývoja a návrhu. Základom pre všetky štrukturálne intervencie je komplexný prieskum a analýza historickej mestskej krajiny ako spôsobu vyjadrenia hodnôt a významu. Neoddeliteľnou súčasťou procesu plánovania a udržateľnosti plánovaných zásahov je sledovanie dlhodobých účinkov s cieľom chrániť historickú štruktúru fondu budov a ich kontextu.
21. Berúc do úvahy základnú definíciu (podľa článku 7 tohto memoranda), urbanistické plánovanie, súčasná architektúra a ochrana historickej mestskej krajiny by sa mali vyhnúť všetkým formám pseudohistorického dizajnu, pretože predstavujú popretie tak historického, ako aj súčasného hľadiska. Len historický pohľad by nemal nahrádzať iné hľadiská, a keďže história musí zostať čitateľná, hlavným cieľom je kontinuita kultúry prostredníctvom kvalitných zásahov.

E. Usmernenia na rozvoj miest

22. Etické normy a dopyt po vysokokvalitnom dizajne a realizácii, ktoré sú citlivé na kultúrno-historický kontext, sú nevyhnutnými predpokladmi procesu plánovania. Kvalitná architektúra by v historických oblastiach mala venovať náležitú pozornosť daným mierkam, najmä pokiaľ ide o objemy a výšky budov. Pre nový vývoj je dôležité minimalizovať priame dopady na dôležité historické prvky, ako sú významné stavby alebo archeologické náleziská.
23. Priestorové štruktúry v historických mestách a okolo nich sa majú zdokonaľovať prostredníctvom mestského dizajnu a umenia, pretože tie sú kľúčovými prvkami renesancie historických miest: mestský dizajn a umenie vyjadrujú svoje špecifické historické, spoločenské a ekonomické zložky a prenášajú ich do ďalších generácií.
24. Ochrana pamiatok svetového dedičstva zahŕňa aj návrh verejného priestoru: osobitná pozornosť sa musí venovať funkčnosti, rozsahu, materiálom, osvetleniu, mestskému mobiliáru, reklame a vegetácii. Plánovania mestskej infraštruktúry v zónach s pamiatkami musí obsahovať všetky opatrenia na rešpektovanie historickej štruktúry, stavebného fondu a kontextu a na zmiernenie negatívnych účinkov premávky a parkovania.
25. Mestské scenérie, strešné scenérie, hlavné vizuálne osi, parcelácia a typy zástavby sú neoddeliteľnou súčasťou identity historickej mestskej krajiny. Pokiaľ ide o obnovu, historická strešná krajina a pôvodná parcelácia slúžia ako základ pre plánovanie a projektovanie.
26. Proporcía a dizajn, ako všeobecná zásada, musia zapadať do konkrétneho typu historickej zástavby a architektúry, pričom odstránenie jadra stavebného fondu hodného ochrany („fasádizmus“) nepredstavuje vhodný prostriedok štrukturálneho zásahu. Osobitná pozornosť by sa mala venovať tomu, aby rozvoj súčasnej architektúry v mestách svetového dedičstva dopĺňal hodnoty historickej mestskej krajiny a aby rešpektoval jeho limity, aby nedošlo k narušeniu historickej povahy mesta.

E. Spôsoby a prostriedky

27. Riadenie dynamických zmien a vývoja v historických mestských krajinách svetového dedičstva zahŕňa precízne poznanie územia a jeho prvkov dôležitých na identifikáciu dedičstva pomocou vedeckých metód inventarizácie, príslušných zákonov, predpisov, nástrojov a postupov, ktoré sú formalizované v dokumente Plánu podľa Smernice na vykonávanie Dohovoru o svetovom dedičstve.
28. Vypracovanie a implementácia plánu starostlivosti o historické mestské krajiny si vyžaduje účasť interdisciplinárneho tímu expertov a špecialistov, ako aj včasné začatie obsiahlych verejných konzultácií.
29. Cieľom riadenia kvality historickej mestskej krajiny je trvalé zachovanie a zlepšenie priestorových, funkčných a dizajnových hodnôt. V tejto súvislosti sa osobitný dôraz kladie na kontextualizáciu súčasnej architektúry v historickej mestskej krajine a návrhy na súčasné intervencie by mali sprevádzať štúdie o hodnotení kultúrnych alebo vizuálnych vplyvov.
30. Ekonomické aspekty rozvoja miest by sa mali viazať na ciele dlhodobej ochrany dedičstva.
31. Historické budovy, otvorené priestory a súčasná architektúra významne prispievajú k hodnote mesta tým, že označujú charakter mesta. Súčasná architektúra môže byť silným konkurenčným nástrojom pre mestá, pretože priťahuje obyvateľov, turistov a kapitál. Historická a súčasná architektúra predstavuje prínos pre miestne komunity, ktorý by mal byť slúžiť vzdelávacím účelom, na využívanie voľného času, na cestovný ruch a na posilnenie trhovej hodnoty nehnuteľností.

F. Odporúčania

32. Nasledujúce úvahy sú smerované pre Výbor svetového dedičstvo a UNESCO:

- a) Pokiaľ ide o historické mestské oblasti, ktoré sú už zapísané v zozname svetového dedičstva, je potrebné pri posudzovaní potenciálneho alebo zisteného vplyvu na integritu majetku svetového dedičstva zohľadniť koncepciu historickej mestskej krajiny a odporúčania uvedené v tomto memorande. Tieto zásady by mali byť posilnené plánmi, ktoré vymedzia konkrétne opatrenia, ktoré sa majú prijať na ochranu historickej mestskej krajiny.
- b) Pri zvažovaní zápisu nových nehnuteľností a lokalít historických mestských oblastí na zoznam svetového dedičstva sa odporúča, aby bol do procesu nominácie a hodnotenia zahrnutý koncept historickej mestskej krajiny.
- c) UNESCO sa vyzýva, aby preštudovalo možnosť formulovať nové odporúčanie na doplnenie a aktualizáciu existujúcich v oblasti historických mestských krajín, s osobitným zreteľom na kontextualizáciu súčasnej architektúry, ktorá by mala byť v budúcnosti predložená Generálnej konferencii. UNESCO.

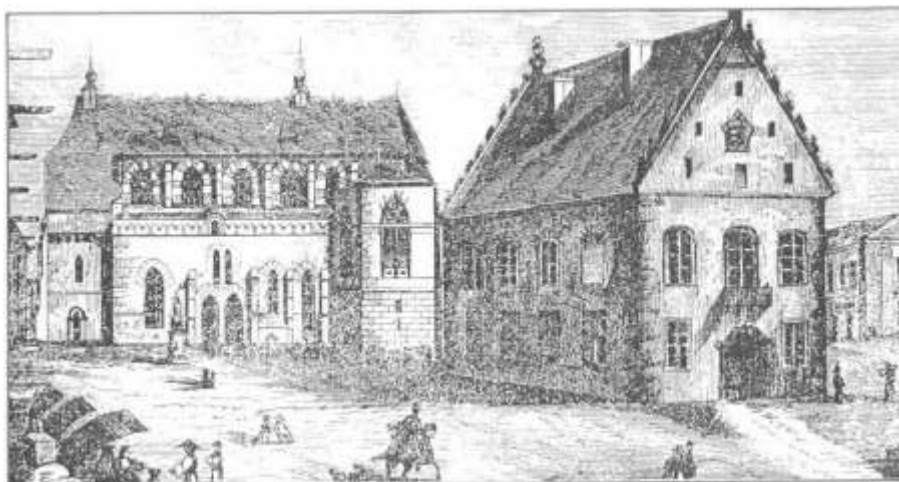
Máj, 2005

II. Rozhodnutie prijaté na 29. zasadaní Výboru pre svetové dedičstvo (Durban, 2005)

Výbor pre svetové dedičstvo,

po preskúmaní prílohy 2 k dokumentu WHC-05 / 29.COM / 5,

1. vyjadruje úprimné ocenenie rakúskej zmluvnej strane, mestu Viedeň, centru svetového dedičstva, ICOMOS a ICCROM a partnerským organizáciám: Organizácia miest svetového dedičstva (OWHC), Medzinárodná federácia záhradných architektov (IFLA) , Medzinárodná únia architektov (IUA) a Medzinárodná federácia pre bývanie a plánovanie (IFHP), za úspešnú spoluprácu pri organizovaní medzinárodnej konferencie „Svetové dedičstvo a súčasná architektúra - správa historickej mestskej krajiny“ (Viedeň, 12.-14. Mája 2005);
2. berie na vedomie správu a víta Viedenské memorandum prijaté na vyššie uvedenej medzinárodnej konferencii;
3. nabáda zmluvné štáty, aby pojem historická mestská krajina začlenili do návrhov na nomináciu a do vypracovania plánov starostlivosti o nehnuteľnosti nominované na zápis do zoznamu svetového dedičstva;
4. povzbudzuje tiež zmluvné štáty, aby začlenili zásady vyjadrené vo Viedenskom memorande do svojich politik ochrany kultúrneho dedičstva;
5. žiada, aby poradné orgány a Centrum svetového dedičstva zohľadňovali zachovanie historickej mestskej krajiny pri posudzovaní akýchkoľvek potenciálnych vplyvov na integritu existujúceho objektu svetového dedičstva a počas procesu hodnotenia nových lokalít;
6. odporúča, aby Valné zhromaždenie štátov, zmluvných strán Dohovoru, na svojom 15. zasadaní (UNESCO, 2005) prijalo na základe Viedenského memoranda Deklaráciu o ochrane historických mestských krajín;
7. takisto odporúča, aby Generálna konferencia UNESCO prijala nové odporúčanie na doplnenie a aktualizáciu existujúcich v oblasti ochrany historickej mestskej krajiny, s osobitným dôrazom na potrebu prepojenia súčasnej architektúry s mestským historickým kontextom.

VYDAVATEĽ : Mesto Bardejov, Radničné námestie č. 16, 085 01 Bardejov

TLAČ : Irena Vavreková i-plast, Vodárenská 22, 085 01 Bardejov

EDITORI : doc. Ing. Eva Kráľová, PhD., Ing. arch. Ing. Martin Dubiny

Zborník z konferencie s medzinárodnou účasťou

ORGANIZÁCIA KONFERENCIE

Mestský úrad Bardejov

Fakulta architektúry a dizajnu STU Bratislava

VEDECKÝ VÝBOR

prof. Ing. arch. Pavel Gregor, PhD., dekan Fakulty architektúry a dizajnu STU, Bratislava

Ing. Eva Semanová, riaditeľka Krajského pamiatkového úradu Prešov

prof. Ing. arch. Peter Vodrážka, PhD., Ústav dejín a teórie architektúry a obnovy pamiatok,

Fakulta architektúry a dizajnu STU v Bratislave

prof. Ing. arch. Maroš Finka, PhD., Ústav manažmentu STU v Bratislave

Prof. zw. dr hab. Tomasz Weclawowicz, Krakowska Akademia im. Adrzeja Frycza Modrzewskiego, Kraków, Poľsko

Prof. Dr. hab. inž. arch. Elżbieta Weclawowicz-Bilska, Politechnika krakowska im. Tadeusza Kościuszki, Kraków, Poľsko

Dr. Hab. Malgorzata Rówińska, prof. UE, Uniwersytet Ekonomiczny Katowice, Poľsko

doc. Ing. Eva Kráľová, PhD., Ústav dejín a teórie architektúry a obnovy pamiatok,

Fakulta architektúry a dizajnu STU v Bratislave

Mgr. Akad. arch. Ing. arch. Tomáš Bujna, Slovenská komora architektov

doc. Ing. arch. Janka Betáková, PhD., Vysoká škola Dubnický technologický inštitút, Dubnica nad Váhom

RECENZENTI PRÍSPEVKOV

Ing. arch. Viera Dvořáková, PhD.

doc. Ing. arch. Jara Lalková, PhD.

prof. Ing. arch. Peter Vodrážka, PhD.

doc. Ing. Eva Kráľová, PhD.

Príspevky neprešli jazykovou úpravou

11/2020

Náklad: 170 ks

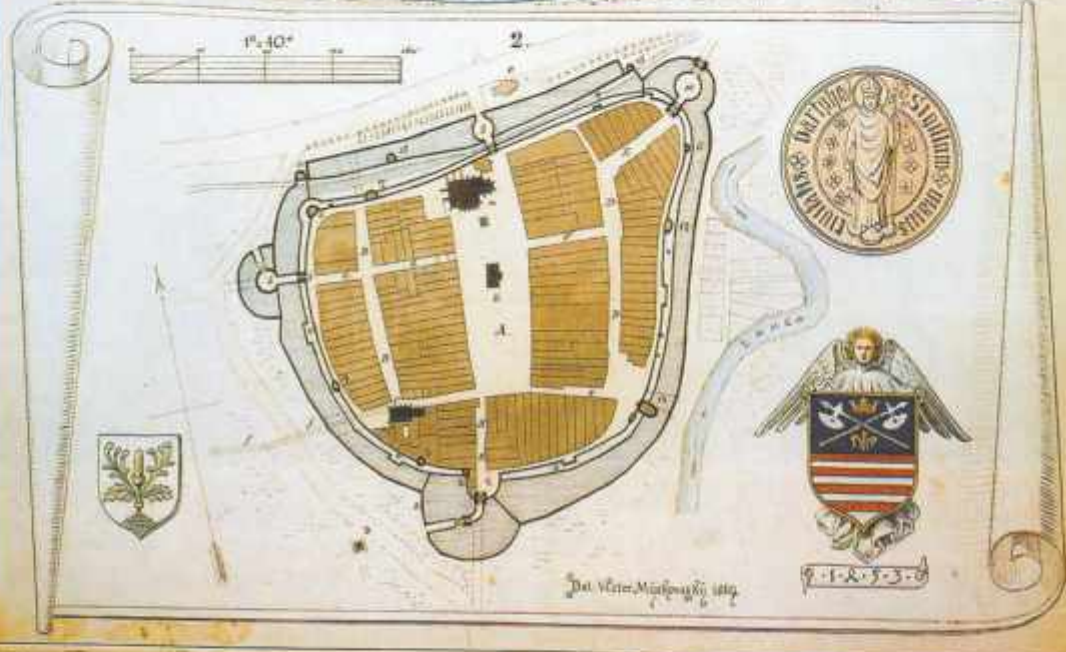
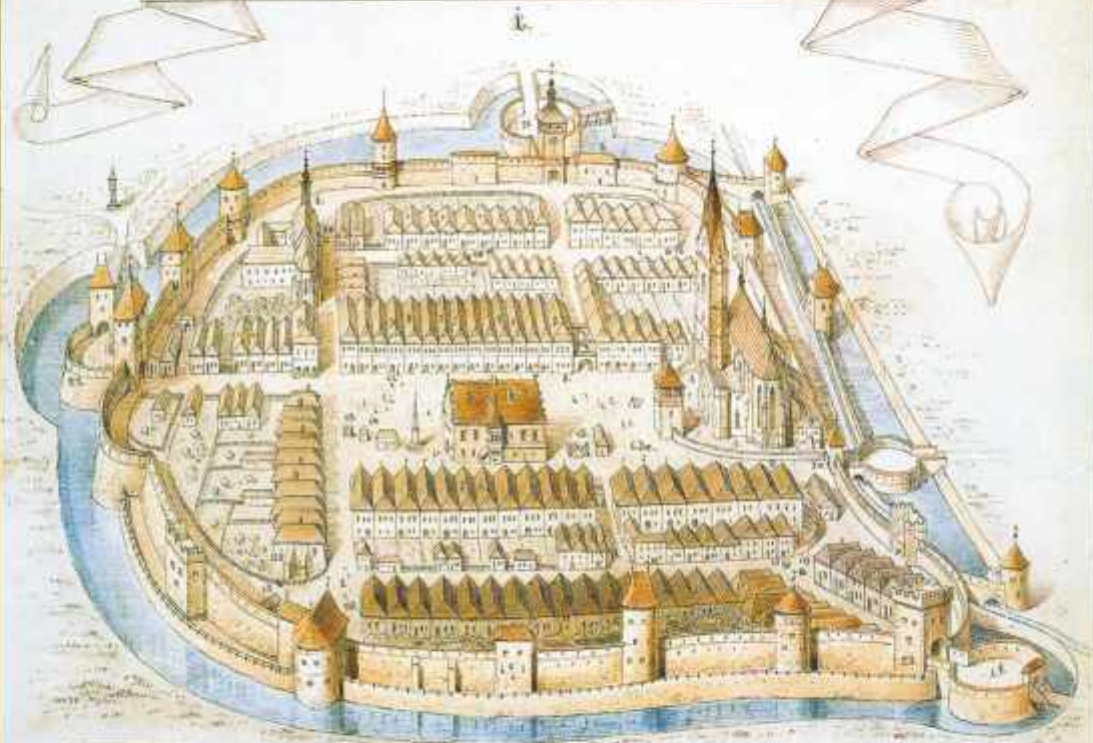
ISBN 978-80-570-2271-8

REALIZOVANÉ
S FINANČNOU PODPOROU
MINISTERSTVA KULTÚRY
SLOVENSKEJ REPUBLIKY

PROSPECTVS LIBERÆ REGIÆ QVE CIVITATIS
 BARTHOLÆ ORIENTEM VERSVS ANNO 1760

[Small text at the bottom of the map, likely a legend or descriptive notes in Latin or German.]

ISBN 978-80-570-2271-8

Mestský úrad Bardejov
 Radničné námestie č. 16, 085 01 Bardejov, Slovakia